

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Λόγω του ότι κατάγομαι από το Νομό Δράμας, αν και έχω γεννηθεί και μεγαλώσει στη Γερμανία, ήθελα η διπλωματική μου εργασία να έχει σχέση μ' αυτόν. Έτσι κατόπιν συνεννόησης με τον επιβλέποντα καθηγητή και αφού εξετάστηκαν διάφορα εναλλακτικά θέματα κατέληξα στην εργασία με τίτλο 'Σχέδιο για μια αειφόρο τουριστική ανάπτυξη στο Νομό Δράμας'.

Καταλυτικό ρόλο για την επιλογή μου έπαιξε και το γεγονός ότι η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση τα τελευταία χρόνια δείχνει κάποιο ενδιαφέρον προς αυτή την κατεύθυνση (χωρίς ωστόσο να έχει κάποιο σχέδιο στα χέρια της) καθώς και η διαπίστωση ότι ο τουρισμός και ιδιαίτερα οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού που συσχετίζονται με τη φύση - ύπαιθρο, μπορούν να αναδειχθούν μέσα από τον κατάλληλο χειρισμό σε νέο μέσο πολιτικής για την ανάπτυξης του Νομού. Υπό το πρίσμα αυτό θα μπορούσε η εργασία να αποκτήσει επιχειρησιακό/λειτουργικό χαρακτήρα.

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να ευχαριστήσω των επιβλέπον καθηγητή της διπλωματικής εργασίας κ. Κότιο Άγγελο (επίκουρο καθηγητή του τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης), για την ουσιαστική συμμετοχή του στην ολοκλήρωση της, παρέχοντας εκτός από τις γενικές κατευθύνσεις και τις απαραίτητες αρχές που έπρεπε να ακολουθήσω, σημαντικά στοιχεία για τον τομέα του τουρισμού που έπρεπε να λάβω υπόψη μου.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω την Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση και την Περιφερειακή Διοίκηση του Νομού Δράμας (ιδιαίτερα τη Δ/ση Πολεοδομίας & Περιβάλλοντος και τη Δ/ση Δασών), καθώς και την Αναπτυξιακή Εταιρία Δραμας, για την παροχή των σχετικά με το θέμα αναγκαίων στοιχείων και πληροφοριών.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Με ερευνητικό αντικείμενο την τουριστική ανάπτυξη του Νομού Δράμας, η μελέτη επικεντρώνεται στην κατάρτιση ενός μακροχρόνιου Στρατηγικού Σχεδίου Ανάπτυξης του τουριστικού τομέα, ενός Σχεδίου που διέπεται από συγκεκριμένες αρχές, θέτει συγκεκριμένους στόχους και προτείνει συγκεκριμένα μέτρα πολιτικής. Παράλληλα, συνεξετάζονται μαζί με τον τουρισμό, στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό, και οι άλλοι τομείς ή κλάδοι της οικονομίας που επηρεάζουν την αναπτυξιακή διαδικασία.

Η ανάπτυξη του τουρισμού, όπως συμβαίνει και για κάθε άλλη οικονομική δραστηριότητα, δεν αποτελεί αυτοσκοπό. Στόχος είναι η ανάπτυξη του να συμβάλλει στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της περιοχής αναφοράς βελτιώνοντας τόσο τα εισοδήματα και τις συνθήκες διαβίωσης των κατοίκων (βραχυπρόθεσμοι στόχοι), όσο και τις γενικότερες προοπτικές ανάπτυξης του χώρου μέσα από μια διαδικασία συσσώρευσης κεφαλαίου, γνώσεων, δεξιοτήτων και προετοιμασίας εναλλακτικών λύσεων για το μέλλον (μακροχρόνιοι στόχοι). Η ανάπτυξη όμως αυτή θα πρέπει να στηρίζεται στις αρχές της αειφορίας.

Πιο αναλυτικά, η μελέτη περιλαμβάνει κατά κεφάλαιο τα εξής:

- Στο πρώτο κεφάλαιο γίνονται κάποιες εννοιολογικές προσεγγίσεις και παραδοχές ως προς τον τουρισμό και την αειφόρο ανάπτυξη και διευκρινίζονται ορισμένες έννοιες που χρησιμοποιούνται στη μελέτη.
- Επίκεντρο του δεύτερου κεφαλαίου είναι η εξέταση και των άλλων-πλην του τουρισμού- παραγωγικών τομέων ή γενικότερα όλων εκείνων των παραγόντων που επηρεάζουν την αναπτυξιακή διαδικασία.
- Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύεται διεξοδικά, και στο βαθμό που επιτρέπουν τα υπάρχοντα στοιχεία, ο τουριστικός τομέας. Αναλύονται οι τουριστικοί πόροι του Νομού και επισημαίνονται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της τουριστικής ανάπτυξης..
- Οι διαπιστώσεις της ανάλυσης της υφιστάμενης κατάστασης εμπεριέχονται στο τέταρτο κεφάλαιο. Στην συγκεκριμένη μελέτη, η αξιολόγηση εμπλουτίζεται με τη χρήση μιας ευρύτατα γνωστής μεθόδου, της ανάλυση SWOT (ή μέθοδος ανάλυσης ΕΚΠΑ –

Ευκαιρίες, Κίνδυνοι, Πλεονεκτήματα, Αδυναμίες), που μας δίνει την δυνατότητα διαμόρφωσης των προτεινόμενων κατευθυντήριων επιλογών για το μέλλον.

- Στο *πέμπτο κεφάλαιο* διαμορφώνεται το Σχέδιο Τουριστικής Ανάπτυξης που περιλαμβάνει τις βασικές κατευθύνσεις της αναπτυξιακής πολιτικής, τα μέτρα και τις δράσεις για τον τουρισμό, τη χωροταξική διάρθρωση του, καθώς και το πλαίσιο εφαρμογής του Σχεδίου.
- Τέλος, στο *έκτο κεφάλαιο* συνοψίζονται τα βασικά συμπεράσματα που αποκομίστηκαν από την εκπόνηση αυτής της εργασίας.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

1. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΧΕΣ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΕΙΦΟΡΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	10
<u>1.1 ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ</u>	10
<i>1.2 ΕΙΔΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.</i>	13
<i>1.3 ΑΕΙΦΟΡΙΑ ΚΑΙ ΣΥΝΑΦΕΙΣ ΕΝΝΟΙΕΣ</i>	17
1.3.1 ΓΛΩΣΣΙΚΗ	17
1.3.2 ΑΕΙΦΟΡΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	18
1.3.3 ΑΛΛΕΣ ΧΡΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΟΡΟΥ ΑΕΙΦΟΡΙΑ	20
<u>1.4 ΑΕΙΦΟΡΟΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ</u>	22
<u>1.5 ΦΕΡΟΥΣΑ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ</u>	25
2. ΤΟ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟ ΠΡΟΦΙΛ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΔΡΑΜΑΣ: ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	27
<u>2.1 ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ</u>	27
<i>2.1.1 ΧΩΡΙΚΟΣ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ</i>	27
2.1.2 ΓΕΩΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΗ ΠΟΡΟΙ	30
2.1.2.1 ΧΩΡΙΚΟΣ ΚΑΤΑΚΕΡΜΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΓΕΩΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ	30
2.1.2.2 ΥΔΡΟΓΕΩΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΥΔΑΤΙΝΟΙ ΠΟΡΟΙ	32
2.1.2.3 ΚΛΙΜΑΤΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ	34
2.1.2.4 ΧΛΩΡΙΔΑ ΚΑΙ ΔΑΣΙΚΟΣ ΠΛΟΥΤΟΣ	34
2.1.2.5 ΠΑΝΙΔΑ ΚΑΙ ΘΗΡΑ	36
2.1.2.6 ΥΠΕΔΑΦΟΣ-ΟΡΥΚΤΟΣ ΠΛΟΥΤΟΣ	38
<i>2.1.3 ΟΙΚΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ</i>	39
<u>2.2 ΒΑΣΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ-ΣΥΝΙΣΤΩΣΕΣ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ</u>	40
<i>2.2.1 ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ</i>	40
2.2.1.1 ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ	40
2.2.1.2 ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ: ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΚΑΙ ΑΝΕΡΓΙΑ	42
2.2.2 ΤΟΜΕΙΣ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ	45
2.2.2.1 ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ	45

2.2.2.2 ΠΑΡΑΓΩΓΗ, ΑΕΠ ΚΑΙ ΕΠΕΝΔΥΤΙΚΑ ΚΙΝΗΤΡΑ	46
2.2.2.3 ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	47
2.2.2.4 ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	48
2.2.2.5 ΤΡΙΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	49
2.2.3 ΔΙΚΤΥΑ ΚΑΙ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ ΤΕΧΝΙΚΗΣ ΥΠΟΔΟΜΗΣ	50
2.2.3.1 ΟΔΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ	50
2.2.3.2 ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ	53
2.2.3.3 ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΚΟΙ ΑΞΟΝΕΣ, ΣΥΝΔΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΗΛΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΕΣ	53
<u>2.3 ΕΝΤΑΞΗ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΣΤΟ ΕΥΡΥΤΕΡΟ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ</u>	54
2.3.1 <u>ΕΚΤΙΜΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΟ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ</u> ΤΟΥ ΕΓΓΥΤΕΡΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΧΩΡΟΥ (ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ , ΠΑΡΕΥΞΙΝΙΑ ΖΩΝΗ, ΒΑΛΚΑΝΙΑ)	54
2.3.2 <u>ΕΝΤΑΞΗ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΣΤΟ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟ-ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟ ΠΡΟΤΥΠΟ</u> <u>ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ</u>	56
3. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ: ΤΟ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΠΡΟΦΙΛ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ	61
<u>3.1 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ ΚΑΙ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΙ ΣΤΟΝ ΝΟΜΟ ΔΡΑΜΑΣ</u>	61
3.1.1 <u>ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΗ</u>	61
3.1.2 <u>ΦΥΣΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΕΛΞΗΣ</u>	63
3.1.2.1 ΤΟ ΔΑΣΟΣ ΕΛΑΤΙΑΣ	63
3.1.2.2 ΤΟ ΔΑΣΟΣ ΦΡΑΚΤΟΥ	64
3.1.2.3 ΤΟ ΦΑΛΑΚΡΟ ΟΡΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΧΙΟΝΟΔΡΟΜΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΦΑΛΑΚΡΟΥ	66
3.1.2.4 ΜΕΝΟΙΚΙΟ ΟΡΟΣ	69
3.1.2.5. ΟΙ ΛΙΜΝΕΣ ΤΟΥ ΠΟΤΑΜΟΥ ΝΕΣΤΟΥ	70
3.1.2.6 ΟΙ ΠΗΓΕΣ ΤΟΥ ΠΟΤΑΜΟΥ ΑΓΓΙΤΗ-ΤΟ ΣΠΗΛΑΙΟ ΜΑΑΡΑ	72
3.1.2.7 ΟΙ ΙΑΜΑΤΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΘΕΡΜΙΩΝ	74
3.1.3 <u>Ο ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΟΝ ΝΟΜΟ ΔΡΑΜΑΣ</u>	74
3.1.4 <u>ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ</u>	76
3.1.5 <u>Ο ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΔΡΑΜΑΣ</u>	77
3.1.6 <u>ΤΑ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΔΡΑΜΑΣ</u>	79
3.1.6.1 ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ	79
3.1.6.2 ΤΟ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ	80
3.1.7 <u>Η ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΔΡΑΜΑΣ</u>	80

<u>3.2 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΔΡΑΜΑΣ</u>	83
<u>3.2.1 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ</u>	83
<u>3.2.2 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΥΠΟΔΟΜΗ</u>	83
<u>3.2.3 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ</u>	85
4. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ :ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ, ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	87
<u>4.1 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ:ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ</u>	87
<u>4.2 ΑΝΑΛΥΣΗ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑΣ</u>	88
<u>4.3 ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΩΝ ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΩΝ</u>	90
<u>4.4 ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΣΧΕΤΙΚΩΝ ΑΔΥΝΑΜΙΩΝ</u>	93
<u>4.5 ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΕΥΚΑΙΡΙΩΝ</u>	95
<u>4.6 ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΙΝΔΥΝΩΝ</u>	96
<u>4.7 ΑΝΑΛΥΣΗ SWOT</u>	97
5. ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΑΕΙΦΟΡΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	102
<u>5.1 ΓΕΝΕΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ ΣΧΕΔΙΟΥ</u>	102
<u>5.2 ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ-ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ</u>	106
5.3 <u>ΚΑΝΟΝΕΣ ΕΛΕΓΧΟΥ ΚΑΙ ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΖΩΝΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ</u>	107
<u>5.4 ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΔΡΑΣΕΙΣ</u>	115
<u>5.5 ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΔΙΑΒΟΥΛΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ</u>	117
<u>5.6 Η ΧΩΡΙΚΗ Ή ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ</u>	119
<u>5.6.1 ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΕΣ ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ</u>	119
<u>5.6.2 ΑΡΧΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ</u>	120
<u>5.7 ΤΟΜΕΑΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ</u>	122
<u>5.7.1 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ</u>	122
<u>5.7.2 ΜΕΤΡΑ ΚΑΙ ΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ</u>	128
<u>5.7.3 ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ</u>	136
<u>5.7.4 ΜΕΤΡΑ ΚΑΙ ΔΡΑΣΕΙΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ</u>	139
<u>5.8 ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΩΝ ΗΠΙΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΑΝΑΨΥΧΗΣ</u>	142
<u>5.9 ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΑΝΑΜΕΝΟΜΕΝΩΝ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ</u>	147
<u>5.10 ΠΛΑΙΣΙΟ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ</u>	149
<u>5.10.1 ΣΤΑΔΙΑ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ</u>	149

5.10.2 ΒΑΣΙΚΗ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΚΑΙ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΕΣ	151
5.10.2.1 ΚΕΝΤΡΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΕΝΤΡΟΜΕΝΕΣ ΔΙΟΙΚΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	151
5.10.2.2 ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΣΗ ΚΑΙ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΕΣ ΣΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ	154
5.10.2.3 ΦΟΡΕΙΣ ΚΑΙ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΕΣ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ ΝΟΜΟΥ	156
6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	160
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	163
ΠΙ. ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ Η ΙΔΙΑΙΤΕΡΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΣΤΟΝ ΧΡΟΝΟ	164
<u>ΠΙ.1 ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ</u>	165
<u>ΠΙ.2 ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ</u>	166
<u>ΠΙ.3 ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ</u>	167
<u>ΠΙ.4 ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΣΙΔΗΡΟΥ</u>	169
<u>ΠΙ.5 ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ</u>	169
<u>ΠΙ.6 ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΧΡΟΝΟΙ</u>	172
<u>ΠΙ.7 ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ</u>	175
<u>ΠΙ.8 ΟΙ ΑΝΑΚΑΤΑΤΑΞΕΙΣ ΣΤΟΝ 20^ο ΑΙΩΝΑ</u>	177
ΠΙΙ. ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΑ ΚΑΙ ΜΑΓΕΥΤΙΚΕΣ ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ ΜΕ ΙΔΙΑΙΤΕΡΟ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΠΙΣΚΕΠΤΗ	179
<u>ΠΙΙ.1 ΣΤΟ ΛΕΚΑΝΟΠΕΔΙΟ ΝΕΥΡΟΚΟΠΙΟΥΙΟΥ</u>	180
<u>ΠΙΙ.2 ΣΤΟ ΦΑΛΑΚΡΟ ΌΡΟΣ</u>	185
<u>ΠΙΙ.3 ΟΙ ΔΡΟΜΟΙ ΤΟΥ ΚΡΑΣΙΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΑΜΠΕΛΩΝΕΣ ΤΗΣ ΔΡΑΜΑΣ</u>	189
<u>ΠΙΙ.4 ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΜΟΝΟΠΑΤΙ Ε6</u>	191
<u>ΠΙΙ.5 ΜΝΗΜΕΙΑ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ</u>	190
<u>ΠΙΙ.6 Η ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΔΡΤΑΜΑΣ</u>	191
ΠΙΙΙ. ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	197
<u>ΠΙΙΙ.1 ΠΕΡΙΟΧΗ ΑΓΙΑΣ ΒΑΡΒΑΡΑΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΔΡΑΜΑΣ</u>	197
<u>ΠΙΙΙ.2 ΔΕΙΓΜΑΤΑ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ</u>	198

<u>Π3.3 ΤΟ ΦΑΛΑΚΡΟ ΌΡΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΧΙΟΝΟΔΡΟΜΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ</u>	199
<u>Π3.4 ΟΙ ΛΙΜΝΕΣ ΤΟΥ ΠΟΤΑΜΟΥ ΝΕΣΤΟΥ</u>	201
<u>Π3.5 ΠΗΓΕΣ ΤΟΥ ΠΟΤΑΜΟΥ ΑΓΓΙΤΗ ΚΑΙ ΣΠΗΛΛΑΙΟ ΤΟΥ ΜΑΑΡΑ</u>	
<u>Π3.6 ΔΑΣΟΣ ΕΛΑΤΙΑΣ</u>	203

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.1: Η ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΕΔΑΦΟΣ ΣΤΟ Ν.ΔΡΑΜΑΣ. ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΟΣ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΚΑΙ ΧΩΡΑΣ σελ. 31

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.2: Η ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΕΔΑΦΟΥΣ ΑΝΑ ΔΗΜΟ ΣΤΟ Ν.ΔΡΑΜΑΣ σελ.31

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.3: ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΤΩΝ ΝΕΟΣΥΣΤΑΤΩΝ ΟΤΑ ΤΟΥ Ν.ΔΡΑΜΑΣ.

ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ (ΔΕΚΑΕΤΙΕΣ 81-91, 91-01) σελ. 41

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.4: ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΝΟΜΟΥ – ΔΗΜΟΥ ΔΡΑΜΑΣ ΚΑΙ ΠΟΣΟΣΤΟ

ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ σελ. 42

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.5: ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ ΣΤΟ Ν.ΔΡΑΜΑΣ

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1993 – 1997 σελ.42

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1: ΤΑ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑ ΤΟΥ Ν.ΔΡΑΜΑΣ σελ. 84

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2: ΛΟΙΠΑ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ ΣΤΟ Ν.ΔΡΑΜΑΣ σελ.84

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.3: ΤΑ ΚΑΤΑΦΥΓΙΑ ΤΟΥ Ν.ΔΡΑΜΑΣ σελ.84

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.4: ΣΥΝΟΛΟ ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΩΝ ΗΜΕΔΑΠΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ ΣΤΟ

Ν.ΔΡΑΜΑΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1996-2000 σελ.86

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.5: ΣΥΝΟΛΟ ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΩΝ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ ΣΤΟ

Ν.ΔΡΑΜΑΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1996-2000 σελ. 86

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1: ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ σελ.87

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.2: ΑΝΑΛΥΣΗ SWOT σελ.98

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.1: ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΣ

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ σελ. 107

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.2: Η ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ σελ.151

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

ΓΡΑΦΗΜΑ 2.1: ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΩΝ ΧΡΗΣΕΩΝ ΓΗΣ ΣΤΟ Ν. ΔΡΑΜΑΣ σελ.30

ΓΡΑΦΗΜΑ 2.2: ΜΑΚΡΟΧΡΟΝΙΑ ΕΞΕΛΙΞΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΣΤΟ Ν.ΔΡΑΜΑΣ

ΑΠΟΓΡΑΦΕΣ: (1951-1961-1971-1981-1991-2001) σελ. 41

ΓΡΑΦΗΜΑ 2.3: ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ ΑΝΑ

ΤΟΜΕΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΔΡΑΜΑΣ (1981,1991,1994) σελ.43

ΓΡΑΦΗΜΑ 2.4: ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΟΥ ΑΕΠ ΑΝΑ ΤΟΜΕΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΤΟ 2001 σελ. 46

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ

ΧΑΡΤΗΣ 1: ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΤΟΥ Ν.ΔΡΑΜΑΣ σελ. 28

ΧΑΡΤΗΣ 2: ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΔΙΑΙΡΕΣΗ ΤΟΥ Ν.ΔΡΑΜΑΣ σελ. 29

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

ΑΕΠ: Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν

ΑΜΘ: Ανατολική Μακεδονία & Θράκη

ΑΝΕΔ: Αναπτυξιακή Εταιρεία Δράμας

ΑΠΠ: Ακαθάριστο Περιφερειακό Προϊόν

ΒΙΟΠΑ: Βιομηχανικό Πάρκο

ΒΙΠΕ: Βιομηχανική Περιοχή

ΓΠΣ: Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο

ΔΕΗ: Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΟ: Εθνική Οδός

ΕΟΤ: Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού

ΕΣΥΕ: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος

ΕΤΠΤΑ: Επιχειρησιακό Τοπικό Προγράμμα Τουριστικής Ανάπτυξης

ΚΑΕ: Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη

ΚΑΠ: Κοινή Αγροτική Πολιτική

ΚΕΠΕ: Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών

ΚΠΣ: Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης

ΜΜΕ: Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις

ΝΑΔ: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Δράμας

ΝΕΤΠ: Νομαρχιακή Επιτροπή Τουριστικής Προβολής

ΝΠΔΔ: Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου

ΝΠΤΑ: Νομαρχιακό Πρόγραμμα Τουριστικής Ανάπτυξης

ΞΕΕ: Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδας

ΟΤΑ: Οργανισμός Τοπικής Αυτοδιοίκησης
ΟΠΑΑΧ: Ολοκληρωμένα Προγράμματα Ανάπτυξης Αγροτικού Χώρου
ΠΔ: Προεδρικό Διάταγμα
ΠΕΠ: Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
ΠΠΤΑ: Περιφερειακό Πρόγραμμα Τουριστικής Ανάπτυξης
ΣΤΕ: Σχολή Τουριστικών Επαγγελματιών
ΣΧΟΟΑΠ: Σχέδιο Χωρικής και Οικιστικής Οργάνωσης Ανοιχτής Πόλης
ΤΕΔΚ: Τεχνικό Επιμελητήριο Δήμων και Κοινοτήτων
ΤΕΕ: Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος
ΤΜΧΠΠΑ: Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης
ΤΠ: Τουριστικό Προϊόν
ΤΠΤΑ: Τοπικό Πρόγραμμα Τουριστικής Ανάπτυξης
ΥΠΑΝ: Υπουργείου Αναπτυξης
ΥΠΕΧΩΔΕ: Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων
ΧΥΤΑ: Χώρος Υγειονομικής Ταφής

1. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΧΕΣ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΛΕΙΦΟΡΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

1.1 ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Οι εννοιολογικές προσεγγίσεις και ορισμοί του τουρισμού ποικίλουν (τουρισμός ως ανθρώπινη εμπειρία, ως κοινωνική συμπεριφορά, ως γεωγραφικό φαινόμενο, ως επιχείρηση και βιομηχανία, κλπ.) ανάλογα με το συγκεκριμένο πλαίσιο στο οποίο εξετάζεται. Πλαίσιο που αναφέρεται τόσο στους διαφόρους επιστημονικούς κλάδους (οικονομία, κοινωνιολογία, γεωγραφία, κλπ.), όσο και στους διαφόρους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς, (σε εθνικό ή διεθνές επίπεδο) σχεδιασμού και πολιτικής.

Στον 'επίσημο' ορισμό από την Παγκόσμια Οργάνωση Τουρισμού *ο τουρισμός θεωρείται ως μια δραστηριότητα που περιλαμβάνει κάθε είδους μετακινήσεις είτε διαμέσου διεθνών συνόρων (αλλοδαπός) είτε όχι (ημεδαπός) διάρκειας πάνω από 24 ώρες και για διαφόρους λόγους (εκτός των λόγων μετανάστευσης και τακτικής ημερήσιας απασχόλησης).*

Ο τουρισμός ως μια δραστηριότητα του ελεύθερου χρόνου αναφέρεται σε μια σειρά από αλληλοεξαρτώμενες διαδικασίες και διακρίνεται ως προς τρεις διαστάσεις (ΚΕΠΕ, 2000) :

- ▶ *Πρώτη διάσταση:* Διαδικασίες παραγωγής, διανομής, και κατανάλωσης υπηρεσιών και αγαθών.

Η οικονομική διάσταση του τουρισμού εκφράζεται μέσα από μια σειρά ανταλλαγών (transactions) μεταξύ καταναλωτών (αγοραστών) και παραγωγών (πωλητών), προϊόντων και υπηρεσιών. Αγαθά και υπηρεσίες διαφόρων κατηγοριών από διαφόρους τομείς διαμορφώνουν το τουριστικό προϊόν που διατίθεται ενιαίο (ως πακέτο) ή καταναλώνεται μεμονωμένα υπό διάφορες μορφές (π.χ. μια βδομάδα διακοπών σε κέντρο διακοπών, τριήμερη περιήγηση αρχαιοτήτων κλπ.).

Κατά συνέπεια, ο τουρισμός δεν είναι ένας διακεκριμένος, συμβατικός οικονομικός κλάδος, αλλά ένα σύμπλεγμα στενά αλληλεξαρτημένων οικονομικών κλάδων που συμμετέχουν στην παραγωγή του τουριστικού προϊόντος.

Το Τουριστικό Προϊόν (ΤΠ) ως έννοια είναι από τις πιο δύσκολες να προσδιοριστεί. Περιλαμβάνει από 'χειροπιαστά' αγαθά και φυσικά ή μη αντικείμενα (ακτές, ξενοδοχεία, κτλ.) που προσφέρονται για κατανάλωση στην τουριστική αγορά, μέχρι άυλα αγαθά (υπηρεσίες, οργανωτικά σχήματα, φιλοξενία) που συμβάλλουν στη διαμόρφωση της τουριστικής εμπειρίας. Από αυτά άλλα είναι ποσοτικοποιήσιμα-μπορούν να διακινηθούν στην αγορά (έχουν τιμή ανά μονάδα και πωλούνται)-και άλλα είναι μη ποσοτικοποιήσιμα-δεν έχουν τιμή και δεν μπορούν να πωληθούν στην αγορά. Επιπλέον, άλλα στοιχεία είναι ανανεώσιμα (και αναπαράξιμα), π.χ οι υπηρεσίες που προσφέρουν οι κάθε είδους τουριστικές επιχειρήσεις, και άλλα είναι μη ανανεώσιμα (μη αναπαράξιμα)-π.χ τοπία, μνημεία, αξίες. Αν τα μη ανανεώσιμα στοιχεία του προϊόντος καταστραφούν ή πάθουν κάποια βλάβη, το προϊόν χάνει την αρχική του ποιότητα (ανεπιστρεπτί μερικές φορές) και ελαττώνεται σε ποσότητα (δεδομένης ποιοτικής κατηγορίας) (ΜΠΡΙΑΣΟΥΛΗ, 2000).

Οι δύο κύριες κατηγορίες παραγόντων που επηρεάζουν τη διαμόρφωση του ΤΠ αναφέρονται:

1. στους σχετικούς με το χώρο υποδοχής παράγοντες που διαμορφώνουν την παραγωγική διάσταση (καταλύματα, πόροι έλξης, δίκτυα περιήγησης, κλπ.), και
2. στις εξωτερικές κυρίως επιδράσεις ή παράγοντες που διαμορφώνουν την καταναλωτική διάσταση (συνθήκες διεθνούς αγοράς, προτιμήσεις καταναλωτών/τουριστών, tour operators, marketing, κ.ά.)

Τέλος, το τουριστικό προϊόν είναι μίγμα ιδιωτικών και δημόσιων αγαθών και υπηρεσιών. Τα δημόσια αγαθά (όπως η ποιότητα του περιβάλλοντος και του τοπίου) δεν έχουν αγοραία τιμή και κατά συνέπεια, υπερχρησιμοποιούνται και, συνήθως, κακοχρησιμοποιούνται..

- ▶ *Δεύτερη διάσταση:* Διαδικασίες αλληλεπίδρασης, επικοινωνίας, ανταλλαγών μεταξύ διαφόρων κοινωνικών ομάδων, διαφορετικών πολιτιστικών χαρακτηριστικών.

Αυτή η (κοινωνική-πολιτιστική) διάσταση εκφράζεται μέσα από ορισμένες δραστηριότητες (π.χ. επισκέψεις μνημείων, συμμετοχή σε τοπικές γιορτές, κλπ.) ή σχήματα συμπεριφοράς (πρότυπα κατανάλωσης, αξιών, αντιλήψεων) που περιλαμβάνουν ή συνεπάγονται διάφορες μορφές επικοινωνίας μεταξύ πληθυσμού, υποδοχής και επισκεπτών. Επίσης εκφράζονται με το σύνολο εκείνων των στοιχείων (έθιμα και τρόποι ζωής) που συνιστούν το κοινωνικό milieu ή το genius loci μιας περιοχής.

- ▶ *Τρίτη διάσταση:* Διαδικασίες δημιουργίας και χρήσης φυσικών και ανθρωπογενών πόρων.

Οι τουριστικοί πόροι είναι σε μεγάλη έκταση φυσικοί-οικολογικοί. Πολλές δραστηριότητες του τουρισμού ή της υπαίθριας αναψυχής απαιτούν τέτοιους πόρους για να πραγματοποιηθούν και καταναλώνουν ένα μεγάλο φάσμα γήινων ή υδάτινων πόρων με ποικίλα χαρακτηριστικά ως προς την ικανότητα προσαρμογής σε διάφορης έντασης και τύπους τουριστική χρήση. Από την άλλη μεριά, οι ιδιότητες και οι συνθήκες του φυσικού-οικολογικού περιβάλλοντος οριοθετούν ορισμένες δυνατότητες και περιορισμούς ή ακόμα και τους όρους ως προς τον τύπο τουριστικής ανάπτυξης.

Οι οικολογικές-φυσικές διαστάσεις του τουρισμού εκφράζονται λοιπόν: (α) μέσα από δραστηριότητες τουρισμού-υπαίθριας αναψυχής οικολογικού προσανατολισμού-δραστηριότητες που βρίσκονται σε συμβιωτική σχέση με τις οικολογικές αρχές της ανάπτυξης, (β) μέσα από δραστηριότητες που έχουν βασικό χαρακτηριστικό την κατανάλωση τέτοιων πόρων και τέλος (γ) μέσα από μια μεγάλη σειρά πόρων που διαμορφώνουν τοπία ιδιαίτερων χαρακτηριστικών και διαφόρου βαθμού έλξης για τον τουριστικό πληθυσμό (ΚΕΠΕ, 2000).

1.2 ΕΙΔΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Οι ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού αποτελούν το νέο δυναμικό και αναπτυσσόμενο πρότυπο τουρισμού και αποτελούν την σύνθεση μιας τεράστιας ποικιλίας κινήτρων τουριστικών ταξιδιών. Η σημασία της ανάπτυξης αυτών των μορφών τουρισμού έγκειται στην αντίθεση των περισσοτέρων από αυτές με το πρότυπο που καθόρισε την τουριστική ανάπτυξη της πρώτης μεταπολεμικής εικοσαετίας, τον οργανωμένο μαζικό τουρισμό. Η αντίθεση αυτή προκύπτει τόσο όσο αφορά τα κίνητρα του ταξιδιού όσο και τα οργανωτικά και αναπτυξιακά χαρακτηριστικά τους. Σε πολλές περιπτώσεις η διαφορά αυτών των μορφών δεν αφορά τον στόχο του ταξιδιού π.χ. διακοπές, αλλά το περιεχόμενο και το νόημα που έχει η ταξιδιωτική εμπειρία στο πλαίσιο ενός ταξιδιού με παρόμοιο στόχο (ΔΕΦΝΕΡ, 1999). Αναζητάτε άρα σε αυτές μια διαφοροποίηση των χαρακτηριστικών που έχουν επιβληθεί από τον οργανωμένο τουρισμό, ιδιαίτερα όσο αφορά την τυποποίηση και βιομηχανοποίηση των τουριστικών εμπειριών .

Οι σοβαρές αρνητικές επιπτώσεις που επέφερε ο μαζικός τουρισμός τόσο στο φυσικό όσο και στο κοινωνικό περιβάλλον, οδήγησαν σταδιακά στη δυναμική ανάπτυξη άλλων μορφών τουρισμού, όπως είναι οι εναλλακτικές και οι ειδικές μορφές. Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού εστιάζονται στην ανάγκη προστασίας του περιβάλλοντος, και με αυτό τον τρόπο αντιτίθενται στο κλασικό πρότυπο του μαζικού τουρισμού. Χαρακτηριστικό των μορφών αυτών αποτελεί το γεγονός ότι είναι προσαρμοσμένες στις τουριστικές δραστηριότητες που αναζητεί ο τουρίστας (περιβαλλοντικές, αθλητικές, πολιτιστικές δραστηριότητες, φυσιολατρία κλπ. σε συνδυασμό με ψυχαγωγία, μόρφωση, οικολογικές αναζητήσεις κλπ). Οι κυριότερες μορφές εναλλακτικού τουρισμού είναι (ΤΣΑΡΤΑΣ, 1995):

- *Κοινωνικός τουρισμός*. Περιλαμβάνει ειδικές κοινωνικές και επαγγελματικές κατηγορίες ατόμων, όπως στην περίπτωση τουρισμού ατόμων τρίτης ηλικίας. Αυτή η εναλλακτική μορφή τουρισμού μπορεί να βοηθήσει στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και την αύξηση της μέσης πληρότητας των τουριστικών μονάδων .

- *Αγροτουρισμός*. Ενδείκνυται περισσότερο σε ορεινές περιοχές, και στόχος της ανάπτυξης του είναι ο συνδυασμός της αγροτικής απασχόλησης με την τουριστική δραστηριότητα, καθ' όλη την διάρκεια του χρόνου. Ειδικότερα συνδυάζει την διαμονή σε παραδοσιακό περιβάλλον, με την φυσιολατρία και τις αθλητικές δραστηριότητες, ενώ φέρνει κοντά τον επισκέπτη τουρίστα στο φυσικό περιβάλλον μακριά από την ζωή της πόλης.
- *Συμπλέγματα αγροτουρισμού* σε σύγχρονους οικισμούς δομημένα με χαρακτηριστικά παραδοσιακών αγροτικών οικισμών.
- *Τουρισμός στην ύπαιθρο*. Μορφή τουρισμού που φέρνει τον επισκέπτη τουρίστα πιο κοντά στην ύπαιθρο, στην αγροτική ζωή και τελικά στην φύση και το περιβάλλον.
- *Τουρισμός τρίτης ηλικίας* (τουρισμός παραχείμασης). Βοηθάει σημαντικά στο πρόβλημα της μικρής τουριστικής περιόδου (Μαΐου-Σεπτεμβρίου) και καταπολεμά με αυτό τον τρόπο την ανεργία.
- *Αθλητικός τουρισμός*. Μορφή τουρισμού ιδιαίτερης σημασίας για την χώρα μας, αφού το κλίμα που επικρατεί στην Ελλάδα είναι πολύ καλό για όλων των ειδών τα σπορ, χειμερινά όπως σκι, και θερινά όπως wind surfing. Βέβαια η χώρα μας έχει πολλές προοπτικές για αθλητικό τουρισμό ιδίως με την ανάθεση των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα το 2004. Τα έργα υποδομής θα ενισχύσουν το «αθλητικό προφίλ» της χώρας μας στο εξωτερικό και θα αναβαθμίσουν τις αθλητικές υπηρεσίες μέσα από τις σύγχρονες υποδομές. Είναι μια θαυμάσια ευκαιρία για παγκόσμια προβολή και διαφήμιση της χώρας μας μέσω του αθλητισμού.
- *Περιηγητικός τουρισμός*. Έχει μεγάλη παράδοση στην χώρα μας, τόσο στους αλλοδαπούς όσο και στους ημεδαπούς τουρίστες και αφορά διαδρομές σε περιοχές που διαθέτουν πλούσιο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον. Μια εξειδίκευση της παραπάνω εναλλακτικής μορφής είναι και ο περιπατητικός τουρισμός ο οποίος στοχεύει στην ουσιαστική γνωριμία μιας περιοχής μέσα από την διέλευση από μονοπάτια.

- *Οικολογικός τουρισμός*. Είναι μια μορφή αρκετά διαδεδομένη κυρίως στις ανεπτυγμένες ευρωπαϊκές χώρες και ικανοποιεί τις ανάγκες αναψυχής ατόμων, που επιθυμούν να περάσουν τις διακοπές τους όσο το δυνατό πιο κοντά στη φύση και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της. Η ζήτηση αυτής της μορφής τουρισμού ολοένα και αυξάνεται λόγω του ότι σε πολλά ταξίδια συνδυάζεται η προστασία του περιβάλλοντος, και η φυσιολατρία με την εκπαίδευση. Η Ελλάδα έχει μεγάλες δυνατότητες ανάπτυξης αυτής της μορφής τουρισμού λόγω του μοναδικού φυσικού πλούτου που διαθέτει.
- *Πολιτιστικός τουρισμός*. Αφορά την αναβίωση και την προβολή της πολιτιστικής παράδοσης και κληρονομιάς στους τουρίστες είτε μέσα από διάφορες πολιτιστικές εκδηλώσεις, είτε από την συγκρότηση πολιτιστικών δικτύων, που συνδέουν διαφορετικά γεωγραφικά περιοχές (κυρίως πόλεις) με παρόμοιους πολιτιστικούς πόρους.
- *Εκπαιδευτικός τουρισμός*. Αναφέρεται κυρίως στο σχολικό τουρισμό και είναι συνήθως η μορφή του τουρισμού που 'ξεκινάει' κάθε χρόνο την τουριστική περίοδο με τους μαθητές που επισκέπτονται τα τουριστικά μέρη κυρίως την άνοιξη, το Πάσχα, τις Αργίες.
- *Θρησκευτικός τουρισμός*. Αποτελεί ιδιαίτερη μορφή τουρισμού και οργανώνεται κυρίως για άτομα μεσαίας και τρίτης ηλικίας και περιλαμβάνει προγράμματα επισκέψεων σε μοναστήρια, εκκλησίες και θρησκευτικές εκδηλώσεις (Λιτανείες, πανηγύρια, εορτασμοί).
- *Συνεδριακός τουρισμός*. Τουρισμός που απαιτεί υψηλού επιπέδου υποδομές για να υποστηριχθεί. Η Ελλάδα μπορεί να διαδραματίσει αποφασιστικό ρόλο στην διεξαγωγή διεθνών συνεδρίων, καθώς τα συνέδρια στην χώρα μας μπορεί να συνδυαστούν και με «μικρές» διακοπές. Το καλό κλίμα που επικρατεί στην Ελλάδα επιτρέπει διακοπές στους συνέδρους ακόμη και το χειμώνα (ήπιους χειμώνες).
- *Ορεινός τουρισμός*. Το πλούσιο ανάγλυφο της Ελλάδας δίνει τη δυνατότητα να αναπτυχθεί ο ορεινός τουρισμός στους μεγάλους ορεινούς όγκους που διαθέτει, και προσφέρει στους επισκέπτες 'ησυχία, ηρεμία και καθαρό αέρα - οξυγόνο'.

Συνδυάζεται πολλές φορές με την ορειβασία, την αναρρίχηση, την αεροπλοΐα, και τον χειμερινό τουρισμό - σκι.

- Χειμερινός τουρισμός. Μορφή τουρισμού που μπορεί ιδιαίτερα να βοηθήσει την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και την καταπολέμηση της ανεργίας και της υποαπασχόλησης.
- *Θαλάσσιος τουρισμός*. Σχετίζεται με αθλητικές δραστηριότητες, την ιστιοπλοΐα, τα περιηγητικά ταξίδια με σκάφη, καθώς και με διάφορες υποβρύχιες δραστηριότητες (καταδύσεις, φωτογράφιση, ψάρεμα). Η ανάπτυξή του συντελεί στην αναβάθμιση του τουριστικού προϊόντος της χώρας μας αφού προσελκύει υψηλού εισοδηματικού επιπέδου τουρίστες.
- *Τουρισμός περιπέτειας*. Απευθύνεται κυρίως σε τουρίστες που χαρακτηρίζονται ως 'ενεργοί' γιατί συμμετέχουν σε μεγάλο βαθμό στο προγραμματισμό και σχεδιασμό των διακοπών τους χωρίς να διστάσουν να ρισκινδυνεύσουν, και όχι σε τουρίστες του μαζικού τουρισμού που χαρακτηρίζονται ως 'παθητικοί'. αφού όλα περιλαμβάνονται στο ταξιδιωτικό πακέτο και αυτοί απλώς το ακολουθούν.
- *Τουρισμός σε οργανωμένα τουριστικά χωριά ειδικού τύπου* (κλαμπ). Μορφή τουρισμού απαιτεί συνήθως μεγάλες μονάδες που προσφέρουν καθετοποιημένες υπηρεσίες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι τα club Mediteranne στην Μεσόγειο.
- *Τουρισμός σε θεματικά πάρκα*. Μορφή τουρισμού που απευθύνεται στην 'σκηνοθετημένη πραγματικότητα' και ξεναγεί τον τουρίστα - επισκέπτη σε ένα φανταστικό κόσμο που δεν υπάρχει στην πραγματικότητα. Απαιτεί οργάνωση και σύγχρονες υποδομές για την υποστήριξη αυτής της μορφής τουρισμού. Η Ελλάδα λόγω της πολύ πλούσιας ιστορίας της θα μπορούσε να δημιουργήσει θεματικά πάρκα με βάση τα ιστορικά της πρόσωπα ή της αρχαιοελληνική ιστορία.

Ο μεγάλος αριθμός των ειδικών μορφών αντικατοπτρίζει τη διαρκώς αυξανόμενη σημασία τους και θέση τους στην παγκόσμια αγορά του τουρισμού. Με τις ειδικές μορφές ο τουρισμός αποκτάει ξανά ένα νόημα κοινωνικό, πολιτισμικό και

επικοινωνιακό και η έμφαση δεν δίνεται πλέον στο ταξίδι φυγή αλλά στο ταξίδι νόημα με 'ενεργητικούς' και όχι 'παθητικούς' τουρίστες.

1.3 ΑΕΙΦΟΡΙΑ ΚΑΙ ΣΥΝΑΦΕΙΣ ΕΝΝΟΙΕΣ

1.3.1 ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Τις τελευταίες δεκαετίες οι λέξεις αειφορία και αειφορικός χρησιμοποιούνται όλο και συχνότερα όχι μόνο σε αυστηρώς επιστημονικά κείμενα που αφορούν θέματα οικονομίας και ανάπτυξης φυσικών πόρων, αλλά και σε πολλά εκλαϊκευμένα κείμενα. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι στην πράξη η έννοια της αειφορίας είναι κάτι νέο. Αντίθετα, ήταν γνωστή από την αυγή τις ιστορίας του ανθρώπου. Οι πρωτόγονοι λαοί είχαν επίγνωση και ασκούσαν αειφορική διαχείριση όσο τους επέτρεπαν οι συνθήκες και η εγγενής ανθρώπινη απληστία.

Ως ξεχωριστός επιστημονικός όρος, η αειφορία (Nachhaltigkeit) εμφανίζεται για πρώτη φορά στη γερμανόγλωσση δασική βιβλιογραφία στις αρχές του 18ου αιώνα. Καθιερώθηκε έναν αιώνα αργότερα ως η επιδίωξη μιας διηνεκούς μέγιστης προσφοράς υλικών και μη υλικών αγαθών από το δάσος. Οι πρώτοι έλληνες δασολόγοι είχαν αποδώσει τον όρο Nachhaltigkeit ως *διηνέκεια των καρπόσεων ή ως αειφορία ή ως αειφορική κάρπωση*. Ο όρος με την πάροδο του χρόνου χρησιμοποιήθηκε για την επαναδιατύπωση της 'αειφορικής αρχής' (Nachhaltkeitsprinzip) κατά την οποία η αειφορία δεν σημαίνει μόνο τη διαρκή, σταθερή και σύμμετρη παραγωγή αγαθών, υπηρεσιών και θετικών επιδράσεων, αλλά κυρίως τη διατήρηση του δάσους ως λειτουργικού συστήματος (ΓΕΡΑΚΗΣ κ.α. 1998)

Στην αγγλόγλωσση βιβλιογραφία η λέξη είναι sustainability και χρησιμοποιείται εδώ και αρκετές δεκαετίες σε πολλούς επιστημονικούς κλάδους. Η διάδοση της έννοιας στη ελληνική γλώσσα άρχισε στα μέσα της δεκαετίας του 1970, την εποχή δηλαδή που είχε αρχίσει η ανάπτυξη της Οικολογίας και της προστασίας του Περιβάλλοντος ως ξεχωριστών μαθημάτων στα ελληνικά Πανεπιστήμια και ο γενικότερος προβληματισμός ανάμεσα σε επιστήμονες πολλών κλάδων για τον ορθό τρόπο ανάπτυξης των φυσικών πόρων. Την ίδια εποχή άρχισε να εντείνεται η ανησυχία

ευρέων κοινωνικών ομάδων για τις υποβαθμίσεις του περιβάλλοντος η οποία εκφραζόταν μέσω των περιβαλλοντικών οργανώσεων, των μαζικών μέσων επικοινωνίας κ.λπ. Ήταν φυσικό πολλές πληροφορίες και εμπειρίες να αντληθούν από την αγγλόγλωσση βιβλιογραφία και ανέκλυψε η ανάγκη μεταφράσεως του όρου sustainable development. Επί έτη χρησιμοποιούνταν εναλλακτικός διάφοροι όροι όπως ορθολογική, βιώσιμη, διαρκής ανάπτυξη κ.ά. Σήμερα έχει καθιερωθεί ως η πλέον δόκιμη απόδοση του sustainable η λέξη αειφορικός ή αειφόρος, και χρησιμοποιείται ευρύτατα σε επιστημονικά όσο και σε εκλαϊκευμένα κείμενα (ΓΕΡΑΚΗΣ κ.α, 1998).

1.3.2 ΑΕΙΦΟΡΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Ήδη από την πρώτη περιβαλλοντική διάσκεψη του ΟΗΕ στη Στοκχόλμη, το 1972, είχε υιοθετηθεί η άποψη ότι η προστασία του περιβάλλοντος και η οικονομική ανάπτυξη είναι οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος.

Η γενικευμένη κρίση, τόσο σε οικονομικό/ποσοτικό όσο και σε περιβαλλοντικό/ποιοτικό επίπεδο έχει οδηγήσει σε μια ριζική κριτική και στην συνέχεια σε μια ριζική αλλαγή της αντίληψης για το μοντέλο ανάπτυξης στο παρελθόν καθώς και σ' αυτό που πρέπει να υιοθετηθεί στο μέλλον. Ο προβληματισμός γύρω από την απειλή που υφίσταται το περιβάλλον από τις ανθρώπινες δραστηριότητες, σε πλανητική κλίμακα οδήγησε στην δημιουργία, αποδοχή και χρήση, από το 1988, της έννοιας της αειφορικής ή βιώσιμης ανάπτυξης (ΜΠΕΡΙΑΤΟΣ, 2001).

Σύμφωνα με την έκθεση της Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (World Commission on Environment and Development), γνωστή και ως έκθεση Brundtland, ο όρος αειφόρος ανάπτυξη (sustainable development) σημαίνει "την ανάπτυξη εκείνη που ικανοποιεί τις ανάγκες της παρούσας γενεάς χωρίς να θέτει σε κίνδυνο την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες.

Το νέο αυτό μοντέλο της βιώσιμης ανάπτυξης που πρέπει πλέον να γίνει πράξη, θέτει ως κεντρικό σημείο προβληματισμού την αναθεώρηση των απόψεών μας για την οικονομική αξία (τιμή) των φυσικών πόρων οι σ τουλάχιστον στο βαθμό που έπρεπε (αέρας, νερό κλπ.). Αναπόφευκτη συνέπεια αυτής της αντίληψης υπήρξε η

υπερεκμετάλλευση και κατασπατάληση των πλουτοπαραγωγικών πόρων και η υποβάθμιση του περιβάλλοντος με την παραγωγή κάθε είδους αποβλήτων. Η ρύπανση είναι η σύγχρονη έκφραση της σπατάλης και το σύμβολο της κοινωνίας των καταναλωτικών προτύπων. Η επιστημονική έρευνα και η τεχνολογία (που αποτελούν βασικές παραγωγικές δυνάμεις και παράγοντες ανάπτυξης) χρησιμοποιήθηκαν για την αύξηση της παραγωγικότητας και τη μείωση του χρόνου της εργασίας και όχι για την σωστή εκμετάλλευση και χρησιμοποίηση των φυσικών πόρων (ΜΠΕΡΙΑΤΟΣ, 2001).

Σήμερα, η κύρια κατεύθυνση της αναπτυξιακής πολιτικής των κρατών είναι η ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής διάστασης σε κάθε οικονομική και παραγωγική δραστηριότητα σε συνδυασμό με την ολοκλήρωση (integration) των τομεακών πολιτικών, τις τεχνολογικές καινοτομίες και τις νέες μορφές κοινωνικής οργάνωσης.

Είναι αλήθεια ότι η αντίληψη για το τι είναι αειφορική ανάπτυξη μπορεί να διαφέρει ανάμεσα στους επιστήμονες ανάλογα με την ειδικότητα αλλά και την προσωπική φιλοσοφία του καθενός. Οι διαφορές προέβλεπαν την ανάγκη να καθορισθούν δείκτες αειφορίας ένα θέμα σοβαρό όσο και αμφιλεγόμενο.

Ο Tietenberg, δέχεται ότι η αειφορική ανάπτυξη δεν αφήνει τις μελλοντικές γενεές χειρότερα από όσο τις σημερινές, αλλά εφιστά την προσοχή σε ορισμένες ασάφειες του ορισμού. Για παράδειγμα: Τι σημαίνει χειρότερα; Μπορούμε να διαπραγματευθούμε με τις μελλοντικές γενεές; Μπορούμε άραγε να προβλέψουμε τα πολύ μακροπρόθεσμα αποτελέσματα της σημερινής διαχείρισης των φυσικών πόρων;

Άλλοι συγγραφείς προσθέτουν και άλλα ερωτήματα, π.χ. ο Redclift διερωτάται αν όταν αναφερόμαστε 'σε διατήρηση ανθρώπινων αναγκών' εννοούμε τον σημερινό ή μελλοντικό πληθυσμό της Γης, αν η κατανάλωση θα είναι αυτή που υπάρχει σήμερα ή πρέπει να μειωθεί και αν οι ανθρώπινες ανάγκες θα πρέπει να κρίνονται με βάση τη παραγωγή ή την κατανάλωση των αγαθών και υπηρεσιών που προσφέρουν οι φυσικοί πόροι.

Τρεις διεθνείς οργανισμοί αναγνωρίζουν και αυτοί τις ασάφειες του πρώτου ορισμού και χρησιμοποιούν τον όρο αειφορική ανάπτυξη για να υποδηλώσουν τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των ανθρώπων μέσα στα όρια της φέρουσας ικανότητας των

οικοσυστημάτων που στηρίζουν τη ζωή (IUCN/UNEP/WWF). Φέρουσα ικανότητα του οικοσυστήματος μπορεί να σημαίνει δύο πράγματα στη Γενική Οικολογία. Πρώτον, τον μέγιστο αριθμό ατόμων ενός είδους που μπορεί να διατραφεί από τα οικοσυστήματα κατά την ποίο κρίσιμη περίοδο του έτους και δεύτερον, τη μέγιστη ποσότητα βιομάζας που μπορεί να διατηρηθεί συνεχώς στο οικοσύστημα (ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, 2001). Στην προκειμένη περίπτωση σημαίνει, προφανώς, την ικανότητα του οικοσυστήματος να προσφέρει συγκεκριμένα αγαθά και υπηρεσίες στον άνθρωπο στο διηνεκές.

Τελικά, η έννοια της αειφορικής ανάπτυξης μοιάζει με την έννοια της κοινωνικής δικαιοσύνης από την άποψη ότι, όπως η τελευταία, είναι ένας ευρύτατος και δύσκολο να προσδιορισθεί σκοπός. Εν τω μεταξύ, ο πρώτος ορισμός (World Commission on Environment and Development), ικανοποιεί θέτοντας τα πλαίσια μέσα στα οποία μπορούμε να εργαζόμαστε για να μεταβάλλουμε εκείνες τις μεθόδους παραγωγής και κατανάλωσης που είναι αναμφισβήτητα μη αειφορικές.

1.3.3 ΑΛΛΕΣ ΧΡΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΟΡΟΥ ΑΕΙΦΟΡΙΑ

Πέραν της αειφορικής ανάπτυξης υπάρχουν και άλλοι σχετικοί όροι, οι οποίοι μάλιστα καμιά φορά χρησιμοποιούνται αδόκιμα. Παρακάτω δίνεται η ερμηνεία τους σύμφωνα με τους Γεράκη κ.ά (1998).

Αειφορική δραστηριότητα είναι εκείνη που, μπορεί να συνεχίζεται για πάντα. Μπορούμε, άραγε, να είμαστε απόλυτα βέβαιοι ότι η συγκεκριμένη δραστηριότητα που τη θεωρούμε σήμερα αειφορική, θα εξακολουθεί να είναι τέτοια και στο μέλλον; Όχι πάντα, διότι η θεώρησή μας βασίζεται στην εκτίμηση παραγόντων οι οποίοι είναι όχι μόνο πολυάριθμοι αλλά και ενδεχομένως εμφανίζουν πολύπλοκες αλληλεπιδράσεις μεταξύ τους. Το σπουδαιότερο, οι παράγοντες αυτοί πιθανότατα μεταβάλλονται με την πάροδο του χρόνου. Ας πάρουμε το εξής απλό παράδειγμα: Έστω ότι σε μια λίμνη ασκούμε την αλιευτική δραστηριότητα αειφορικά, δηλαδή χρησιμοποιούμε τα σωστά, τη σωστή εποχή, δεν αλιεύουμε περισσότερες ποσότητες από ό,τι υπολογίσθηκαν με βάση τη φέρουσα ικανότητα του συστήματος κλπ. Σε περίπτωση όμως που το λιμναίο σύστημα μετά από έτη υποστεί κάποια σοβαρή φυσική διαταραχή (π.χ αύξηση υπογείων εκροών εξαιτίας σεισμού) ή διαταραχή που προήλθε από ανθρώπινη απροσεξία ή λανθασμένη ενέργεια (π.χ. εισαγωγή ενός ξενικού είδους ψαριού που

αλλοιώνει τη σύνθεση των ειδών ιχθύων) τότε η συγκεκριμένη αλιευτική δραστηριότητα θα παύσει να είναι αειφορική, οπότε θα πρέπει να μεταβληθεί η δραστηριότητα προσαρμοζόμενη στις νέες συνθήκες. Άλλη περίπτωση είναι να αποδειχθεί με την πάροδο των ετών ότι ο αρχικός σχεδιασμός της δραστηριότητας ήταν εσφαλμένος οπότε θα πρέπει να υποστεί διορθωτικές προσαρμογές. Προσαρμογές, επίσης, ενδέχεται να χρειασθούν αν ασκηθούν στο μέλλον και άλλες δραστηριότητες στη λίμνη (π.χ. αναψυχή). Βλέπουμε, λοιπόν, ότι η αειφορία δεν είναι αμετακίνητη κατάσταση αλλά δυναμική διεργασία.

Αειφορική δραστηριότητα (ή δραστηριότητες) σημαίνει *αειφορική χρήση* (ή χρήσεις) του πόρου (ή των πόρων) του συστήματος. Ο όρος, όμως, *αειφορική χρήση* είναι ορθός μόνον όταν χρησιμοποιείται για ανανεώσιμους φυσικούς πόρους όπως είναι οι επιφανειακές υδατοσυλλογές, οι υπόγειοι υδροφορείς που το νερό τους επαναπληρούται συνεχώς ή περιοδικώς, άγρια και εξημερωμένα είδη φυτών και ζώων. λιβάδια, δάση, έδαφος, καλλιεργούμενοι αγροί, θαλάσσια και γλυκού νερού οικοσυστήματα κ.λ.π. Είναι αδόκιμος όταν χρησιμοποιείται για μη ανανεώσιμους πόρους (π.χ. υδροφορείς χωρίς δυνατότητα επαναπληρώσεως, ορυκτά καύσιμα, μεταλλεύματα). Για τη δεύτερη κατηγορία πόρων μιλούμε απλώς συνετή χρήση, δηλαδή για αποφυγή σπατάλης ώστε οι πόροι αυτοί να διαρκέσουν για όσο το δυνατόν περισσότερα έτη και να προσδώσουν τις πιο αναγκαίες ωφέλειες στον άνθρωπο. Εννοείται η αειφορική χρήση των ανανεώσιμων πόρων είναι ταυτόχρονα συνετή χρήση.

Η συνετή χρήση των ανανεώσιμων και μη ανανεώσιμων πόρων είναι άλλο περίπλοκο θέμα. Ακούγεται ωραία ως ιδέα και ως σύνθημα, αλλά ο προσδιορισμός της σε πραγματικές καταστάσεις διαχείρισης πόρων δεν είναι καθόλου εύκολο εγχείρημα, διότι προϋποθέτει πλήρη μελέτη του συστήματος και του πόρου καθώς και αξιολόγηση των προτεραιοτήτων που τίθενται κάθε φορά από μια ανθρώπινη κοινωνία. Ο όρος *αειφορική αύξηση* (sustainable growth) χρησιμοποιείται σπάνια και τείνει να εγκαταλειφθεί διότι περιέχει αντίφαση. Τίποτα στη φύση δεν μπορεί να 'αυξάνει' συνεχώς.

Αειφορική οικονομία είναι το αποτέλεσμα της αειφορικής ανάπτυξης, η οποία, όπως είδαμε, βασίζεται στη διατήρηση των ανανεώσιμων φυσικών πόρων. Μια τέτοια οικονομία μπορεί να εξακολουθεί να αναπτύσσεται εντός των ορίων της φέρουσας

ικανότητας των οικοσυστημάτων, συνεχώς βελτιούμενη μέσα από βελτιώσεις των επιστημονικών γνώσεων, της αποτελεσματικότητας των τεχνολογικών εφαρμογών και της σωφροσύνης.

Αειφορική κοινωνία είναι αυτή που χρησιμοποιεί αειφορικά τους ανανεώσιμους πόρους και συνετά τους μη ανανεώσιμων, ακολουθώντας ορισμένες αρχές. Ο όρος εκφράζει περισσότερο την αγάπη προς τη φύση και προς όλους τους ανθρώπους του πλανήτη μας.

Ως επίλογο όλων αυτών, θα μπορούσε κανείς να συμπληρώσει ότι η ερμηνεία όρων όπως η αειφορία, η ανάπτυξη, η σύνεση και η ευμάρεια δεν είναι μόνο μια ελκυστική επιστημονική άσκηση. Πολλές φορές οι όροι χρησιμοποιούνται ως πόνια στη σκακιέρα όχι ελκυστικών παιχνιδιών. Για παράδειγμα, ο όρος συνετή χρήση των πόρων χρειάζεται πολλή προσοχή και ακριβή ανά περίπτωση προσδιορισμό γιατί μπορεί να οδηγήσει, από την πίσω πόρτα, σε υπανάπτυξη (ΜΟΔΙΝΟΣ, 1996).

1.4 ΔΕΙΦΟΡΟΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Η διαρκής και ισόρροπη ανάπτυξη, η αειφόρος ή βιώσιμη ανάπτυξη και οι βιώσιμες ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού είναι έννοιες και όροι που χρησιμοποιούνται συχνά τελευταία, μερικές φορές κατά διαφορετικό τρόπο και σημασία.

Παρά τις ποικίλες ερμηνείες, διακρίνονται στη διεθνή βιβλιογραφία, σύμφωνα με το ΚΕΠΕ (2000), ορισμένα χαρακτηριστικά που φαίνεται να συγκεντρώνουν ευρύτερη αποδοχή. Έτσι, όταν αναφερόμαστε στη διαρκή και βιώσιμη ή αειφόρο ανάπτυξη του τουρισμού σε περιφερειακό επίπεδο, εννοούμε μορφές (αγορά και προϊόν), τρόπους, και στόχους ανάπτυξης τουρισμού και αναπτυξιακή διαδικασία με τους εξής κοινούς παρονομαστές:

- Κατηγορίες και κλίμακα τουριστικής παραγωγής και κατανάλωσης που είναι προσαρμοσμένες στο τοπικό-περιφερειακό παραγωγικό και χωρικό σύστημα.

- Ισότητα ως προς τις δυνατότητες προσπέλασης του πληθυσμού στα οικονομικά, κοινωνικά και περιβαλλοντικά αγαθά και ευκαιρίες, ή ως προς την κατανομή του αναπτυξιακού οφέλους.
- Αναπτυξιακούς στόχους τουρισμού σε αρμονική συνάρτηση με οικολογικές-περιβαλλοντικές παραμέτρους περιοχής.
- Τουριστικές δραστηριότητες και χρήσεις που βασίζονται σε επιστημονικά θεμελιωμένες αρχές ως προς τη χρήση και την ανανέωση των πόρων.
- Ανταπόκριση σε διεθνή καταναλωτικά πρότυπα-τάσεις και προτιμήσεις της τουριστικής αγοράς.

Στην περίπτωση του τουρισμού η αειφορία συναρτάται με εκείνα τα είδη τουρισμού που εναρμονίζονται με τις φυσικές, πολιτιστικές και κοινωνικοοικονομικές δομές μιας περιοχής, έτσι ώστε να επιτυγχάνεται το μέγιστο οικονομικό αποτέλεσμα με ταυτόχρονη προστασία/ανάδειξη των φυσικών και πολιτιστικών πόρων.

Η έννοια αειφορία στον τουρισμό συνήθως σχετίζεται με οικο-τουριστικές δραστηριότητες ή οικολογικό τουρισμό. Από την επισκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας, σύμφωνα με το ΚΕΠΕ (2000), προκύπτουν ορισμένα κριτήρια προσδιορισμού του οικο-τουρισμού ή των οικο-τουριστικών δραστηριοτήτων που μπορεί να διακριθούν και να διαγραφούν ως εξής:

- Το κριτήριο της διάρκειας-ανθεκτικότητας της ανάπτυξης που αναφέρονται σε συνθήκες- προϋποθέσεις οικονομικές, κοινωνικές, πολιτιστικές και περιβαλλοντικές.
- Το κριτήριο της εκπαιδευτικής-επιμορφωτικής λειτουργίας που περιλαμβάνεται ως κίνητρο συμμετοχής ή στοιχείο έλξης σε μια οικο- τουριστική δραστηριότητα.
- Το κριτήριο της συμμετοχής-εμπλοκής τοπικών παραγόντων στην τουριστική αναπτυξιακή διαδικασία.

Η ελεύθερη, μη σχεδιασμένη και κατευθυνόμενη ανάπτυξη του τουρισμού μπορεί να έχει αρνητικές επιδράσεις, όπως:

A) Οικολογικές

- Τουριστικές εγκαταστάσεις επηρεάζουν συχνά αρνητικά τα φυσικά τοπία, προκαλούν οχλήσεις σε οικοσυστήματα κλπ.
- Τουριστικές υποδομές και δραστηριότητες προκαλούν βλάβες στην πανίδα και στη χλωρίδα.
- Τουριστικές δραστηριότητες (π.χ. κατασκευές, συγκοινωνίες) προκαλούν θόρυβο και εκλύουν ρύπους.
- Η αυξανόμενη κινητικότητα οδηγεί σε αύξηση της κατανάλωσης ενέργειας.
- Υψηλότερη κατανάλωση νερού και συνεπώς αποβλήτων καθώς και σκουπιδιών πιβαρύνουν το περιβάλλον.

B) Οικονομικά προβλήματα

- Οι περισσότερες θέσεις εργασίας στον τομέα του τουρισμού καταλαμβάνονται από άτομα με χαμηλή έως καθόλου εξειδίκευση, με χαμηλές αμοιβές.
- Τοπικά συστήματα παραγωγής (π.χ. γεωργία, αλιεία) τίθενται σε κίνδυνο.
- Η εξάρτηση μιας περιοχής αποκλειστικά από τον τουρισμό (μονόδομη) θέτει σε κίνδυνο το μέλλον μιας περιοχής.
- Ο τουρισμός προκαλεί αύξηση των τιμών αγαθών και υπηρεσιών σε τοπικό επίπεδο, μειώνοντας τα διαθέσιμα εισοδήματα του ντόπιου πληθυσμού.

- Η χρήση σε πολύ υψηλό ποσοστό καταναλωτικών αγαθών και υπηρεσιών από άλλες περιοχές μειώνει την πολλαπλασιαστική εισοδηματική επίδραση στην περιοχή και συχνά προκαλεί μιμητικές καταναλωτικές συμπεριφορές στους ντόπιους πληθυσμούς.

Γ) Κοινωνικές

- Αλλοίωση του τοπικού πολιτισμού, του τρόπου ζωής και της γλώσσας του πληθυσμού των περιοχών υποδοχής, με αποτέλεσμα την αλλοτρίωση της ταυτότητάς τους.
- Υιοθέτηση ξένων προτύπων και συμπεριφορών.
- Εμπορευματοποίηση του τοπικού πολιτισμού δύναται να θέσει σε κίνδυνο την πολιτιστική κληρονομιά των γηγενών.

Η συσσώρευση των παραπάνω αρνητικών επιδράσεων δύναται να οδηγήσει στη μείωση της ελκυστικότητας μιας περιοχής ως τουριστικού προορισμού. Για το λόγο αυτό, η τουριστική ανάπτυξη σε όλα της τα επίπεδα χρειάζεται το σχεδιασμό και τη στοχευμένη παρέμβαση στο πλαίσιο ενός ολοκληρωμένου σχεδίου.

1.5 ΦΕΡΟΥΣΑ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Η Φέρουσα Τουριστική Ικανότητα (Carrying Capacity) αποτελεί ένα από τα βασικότερα σύγχρονα εργαλεία για τον Σχεδιασμό της Αειφόρου Τουριστικής Ανάπτυξης. Η έννοιά της προέρχεται από τον χώρο των επιστημών διαχείρισης (management), στην προσπάθεια αναζήτησης ενός ορίου για την χρήση συγκεκριμένων πόρων.

Στο πλαίσιο της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης, η φέρουσα ικανότητα μεταφράζεται σαν την δυνατότητα μιας γεωγραφικής περιοχής να διατηρεί πληθυσμούς και δραστηριότητες συγκεκριμένων ειδών χωρίς να υποβαθμίζει την διατήρηση των

τοπικών οικοσυστημάτων (ανθρώπινων και φυσικών) μακροχρόνια (ΔΕΦΝΕΡ, 1999). Σε σχέση με την τουριστική ανάπτυξη, η φέρουσα ικανότητα ορίζεται ως ο αριθμός των χρηστών που μπορεί να δεχθεί μια τουριστική περιοχή χωρίς μόνιμη περιβαλλοντική υποβάθμιση και εξασφάλιση της ικανότητας της περιοχής να υποστηρίζει δραστηριότητες αναψυχής, αλλά χωρίς να υποβαθμίζει την εμπειρία της αναψυχής των επισκεπτών. Ο ορισμός αυτός εστιάζει τον στόχο της τουριστικής ανάπτυξης στο σεβασμό των περιβαλλοντικών ορίων μιας περιοχής που καθορίζουν την *‘ικανότητα’ της*.

Ο υπολογισμός του μεγέθους της φέρουσας τουριστικής ικανότητας, γίνεται αρκετά πολύπλοκος, γιατί εκτός από το περιβαλλοντικό κόστος θα πρέπει να συνυπολογισθεί και η οικονομική επίδραση αλλά και το κοινωνικό κόστος, που αφορά τους μόνιμους κατοίκους της περιοχής. Υπό αυτή την έννοια η Φέρουσα τουριστική ικανότητα μπορεί να οριστεί ως εξής (Κοκκώσης - Παρπαϊρης, 1995):

«Ο αριθμός των επισκεπτών που μπορεί να φιλοξενήσει ένας συγκεκριμένος γεωγραφικός χώρος, για να είναι αποδεκτή και επωφελής η παρουσία τους για τους ντόπιους, χωρίς να διαταράσσεται η ισορροπία του χώρου (οικολογικού, κοινωνικού, οικονομικού) σε σχέση με το άνθρωπο που ζει μόνιμα σε αυτόν»

Τέλος, δεν υπάρχει δεσμευτική προσέγγιση όσο αφορά τον τρόπο με το οποίο μπορούμε να υπολογίσουμε και να καθορίσουμε ένα μέγιστο αριθμό τουριστών για μια τουριστική περιοχή, πέραν του οποίου, έστω και η παρουσία ενός μόνο τουρίστα στην περιοχή, είναι δυνατό να προκαλέσει διαφόρων τύπων προβλήματα στο περιβάλλον.

2. ΤΟ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟ ΠΡΟΦΙΛ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΔΡΑΜΑΣ:

ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

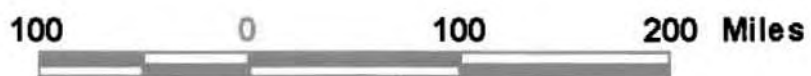
2.1 ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

2.1.1 ΧΩΡΙΚΟΣ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ

Ο Νομός Δράμας βρίσκεται στο βορειοανατολικό τμήμα της Ανατολικής Μακεδονίας, διοικητικά υπάγεται στην Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης και αποτελεί τμήμα του διευρυμένου νομαρχιακού διαμερίσματος Καβάλας – Ξάνθης – Δράμας. Συνορεύει προς βορρά με τη Βουλγαρία, ανατολικά με το νομό Ξάνθης, νοτιοανατολικά με το νομό Καβάλας και νοτιοδυτικά με το νομό Σερρών . Η συνολική του έκταση είναι 3.468 τ.χλμ. που αποτελεί το 24.5% της έκτασης της Ανατολικής Μακεδονίας και ο πληθυσμός του σύμφωνα με την απογραφή του 2001 ανέρχεται σε 103.975 κατοίκους (<http://www.dramanet.gr>).

Ο πληθυσμός του Νομού κατοικεί σε 9 νεοσύστατους ΟΤΑ και συγκεκριμένα σε 8 Δήμους και 1 Κοινότητα, ενώ βρίσκεται διασκορπισμένος σε πολλούς οικισμούς (125 οικισμοί) οι περισσότεροι από τους οποίους αποτελούν συγκεντρώσεις ιδιαίτερα μικρής πληθυσμιακής δυναμικότητας. Πρωτεύουσα του Νομού είναι η πόλη της Δράμας με 56.000 κατοίκους περίπου. Άλλες σημαντικές συγκεντρώσεις, σε επίπεδο κωμοπόλεων, είναι το Δοξάτο, η Πρωσοτσάνη, το Καλαμπάκι, ο Άγιος Αθανάσιος και το Κάτω Νευροκόπι.

ΧΑΡΤΗΣ 1: ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΤΟΥ Ν.ΔΡΑΜΑΣ

- ΝΟΜΟΣ ΔΡΑΜΑΣ
- ΛΟΙΠΗ ΝΟΜΟΙ

ΠΗΓΗ: ΙΔΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ

ΧΑΡΤΗΣ 2: ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΔΙΑΙΡΕΣΗ ΤΟΥ Ν.ΔΡΑΜΑΣ

20000 0 20000 Meters

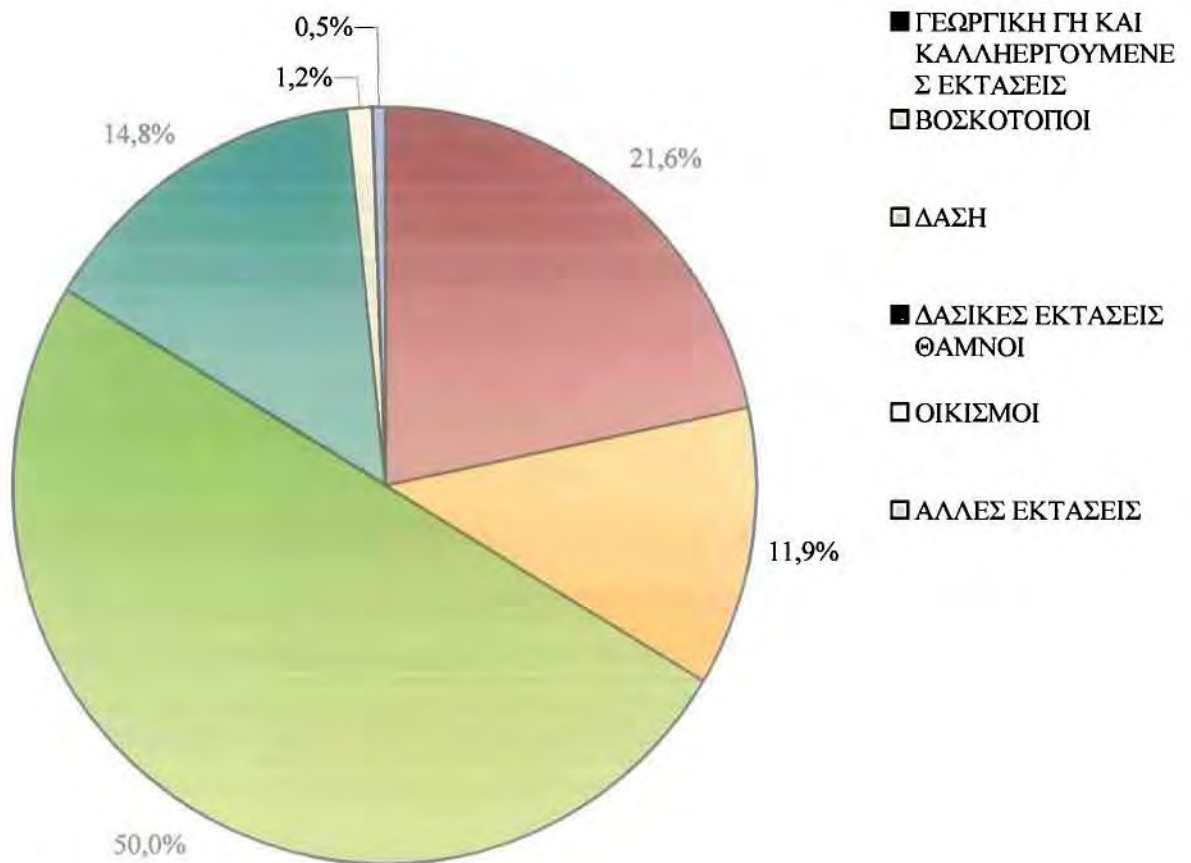
ΠΗΓΗ: ΙΔΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ

2.1.2 ΓΕΩΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΗ ΠΟΡΟΙ

2.1.2.1 ΧΩΡΙΚΟΣ ΚΑΤΑΚΕΡΜΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΓΕΩΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ

Η γεωμορφολογία του Νομού παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία και διαφοροποίηση. Η ευρύτερη περιοχή χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερα έντονο ανάγλυφο, πλούσια βλάστηση, πυκνό υδρογραφικό δίκτυο και ψυχρό κλίμα, στοιχεία που προσθέτουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην ανάλυση. Ποσοστιαία, οι βασικές κατηγορίες χρήσεων γης εμφανίζονται ως εξής στον Νομό (ΥΠΕΧΩΔΕ, 1999): το 21,6 % του συνόλου της έκτασης είναι γεωργική γη και καλλιεργούμενες εκτάσεις, το 11,9 % είναι βοσκότοποι, το 50 % δασικές εκτάσεις, το 1,2 % οικισμοί, και το υπόλοιπο υδάτινες, αγώνες και λοιπές εκτάσεις.

ΓΡΑΦΗΜΑ 2.1: ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΩΝ ΧΡΗΣΕΩΝ ΓΗΣ ΣΤΟ Ν.ΔΡΑΜΑΣ

ΠΗΓΗ: ΙΔΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ

Ειδικεύοντας την ανάλυση, ο Νομός είναι κατά βάση ορεινός, έχοντας περίπου τα 2/3 των εκτάσεων του (63,5%) χαρακτηρισμένα ορεινά, ενώ τα αντίστοιχα ποσοστά της χώρας ανέρχονται στο 42,3%. Οι δύο ορεινοί όγκοι του Φαλακρού και του Μενοικίου Όρους, που αποτελούν τμήματα της οροσειράς της Ροδόπης, εισχωρούν στο Νομό και δημιουργούν τον υπάρχοντα χωρικό κατακερματισμό της ευρύτερης περιοχής. Η ορεινή ζώνη καλύπτεται σε σημαντικό βαθμό από δάση. Το σύνολο σχεδόν των πεδινών εκτάσεων αναπτύσσεται κατά μήκος του νότιου – δυτικού ορίου του Νομού (τρίγωνο Προσοτσάνη – Δράμα – Καλαμπάκι) και ανέρχονται σε ποσοστό 11.6% της συνολικής έκτασης. Η πλειοψηφία των πεδινών εκτάσεων καλλιεργείται ενώ εξίσου υψηλά εμφανίζονται τα ποσοστά της αρδευόμενης γης. Οι ημιορεινές εκτάσεις καλύπτουν το 25.3% της συνολικής επιφάνειας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.1: Η ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΕΔΑΦΟΥΣ ΣΤΟ Ν.ΔΡΑΜΑΣ -ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΚΑΙ ΧΩΡΑΣ

ΧΩΡΙΚΟ ΠΕΔΙΟ	ΕΚΤΑΣΕΙΣ		
	ΠΕΔΙΝΕΣ %	ΗΜΙΟΡΕΙΝΕΣ %	ΟΡΕΙΝΕΣ %
Ν.Δράμας	11.6	25.3	63.5
Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας & Θράκης (ΑΜΘ)	34.4	26	39.6
Σύνολο Χώρας	28.7	29	42.3

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.2: Η ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΕΔΑΦΟΥΣ ΑΝΑ ΔΗΜΟ ΣΤΟ Ν. ΔΡΑΜΑΣ

ΔΗΜΟΙ	ΕΚΤΑΣΕΙΣ		
	ΠΕΔΙΝΕΣ %	ΗΜΙΟΡΕΙΝΕΣ %	ΟΡΕΙΝΕΣ %
Δ.Δοξάτου	32.9	67.1	
Δ.Δράμας	22.8	28.3	48.9
Δ.Καλαμπακίου	100		
Δ. Κάτω Νευροκοπίου		26.7	73.3
Δ. Νικηφόρου		44.4	55.6
Δ. Παρανεστίου			100
Δ. Προσοτσάνης	12.8	67.9	19.3
Δ.Σιταγρών	100		
Κ. Σιδηρονερίου			100
Ν.Δράμας	11.6	25.3	63.5

ΠΗΓΗ: ΕΣΥΕ, 1995

Ο Νομός Δράμας διασχίζεται και διαχωρίζεται από τον ποταμό Νέστο και τις λίμνες του σε δυο τμήματα. Το βόρειο τμήμα αποτελείται από την οροσειρά της Κεντρικής Ροδόπης με ψηλότερη κορυφή αυτήν του Παρθένου Δάσους με 1.953 μ. (η ψηλότερη της Ροδόπης είναι η Μουσάλα με υψόμετρο 2.925 μ. σε βουλγαρικό έδαφος). Η οροσειρά της Ροδόπης πήρε το όνομά της από τη Ροδόπη, κόρη του Ωκεανού και της Τηθύος, που μαζί με τον αδελφό της Αίμο οι θεοί τούς μεταμόρφωσαν σε βουνά. Στο νότιο τμήμα και στο κέντρο του Νομού βρίσκεται το όρος Φαλακρό με ψηλότερη κορυφή τον 'Προφήτη Ηλία', σε υψόμετρο 2.232 μ., και άλλες ψηλές κορυφές τη 'Βάρδενα' σε υψόμετρο 2.194 μ. και τη 'Χιονότρυπα' σε υψόμετρο 2.111 μ. Οι υπώρειες του Φαλακρού Όρους φθάνουν ως την πόλη της Δράμας σχηματίζοντας μία σημαντική πεδινή έκταση με επίκεντρο το αστικό κέντρο της Δράμας. Νότια και δυτικά βρίσκονται τα όρη Μενοίκιο και 'Ορβηλος, των οποίων οι υδροκρίτες αποτελούν τα ανατολικά σύνορα του νομού. Η ψηλότερη κορυφή του Μενοικίου είναι η 'Μαυρομάτα' στον Νομό Σερρών με υψόμετρο 1.963 μ., ενώ η ψηλότερη κορυφή του εντός του Νομού Δράμας είναι το 'Θαμνοτόπι' με υψόμετρο 1.952 μ. Η ψηλότερη κορυφή του Όρβηλου με υψόμετρο 2.211 μ. είναι το κοινό σύνορο Βουλγαρίας και των Νομών Σερρών και Δράμας. Διάφοροι άλλοι σχηματισμοί από μικρούς και μεγάλους ορεινούς όγκους βρίσκονται διασπαρμένοι σε όλη την περιοχή (<http://www.drama.gr>).

Το ανάγλυφο στην ευρύτερη περιοχή είναι ιδιαίτερα έντονο. Τα ορεινά τμήματα χαρακτηρίζονται από απότομες πλαγιές και βαθιές χαραδρώσεις, ενώ οι κλίσεις στις ορεινές περιοχές είναι πολύ ισχυρές φθάνοντας το 60% - 65%. Στα πεδινά τμήματα που βρίσκονται οι ΟΤΑ Δράμας, Δοξάτου, Καλαμπακίου οι κλίσεις είναι σχετικά ήπιες (έως 25%), ωστόσο υπάρχουν και αρκετές λοφώδεις εκτάσεις με ισχυρές κλίσεις (25 - 60%).

2.1.2.2 ΥΔΡΟΓΕΩΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΥΔΑΤΙΝΟΙ ΠΟΡΟΙ

Οι υδάτινοι πόροι του Νομού Δράμας είναι ιδιαίτερα σημαντικοί, καθώς υπάρχουν μεγάλα ποτάμια (Νέστος, Αγγίτης, κλπ.), αρκετοί χείμαρροι, όπως επίσης και ύδατα με πλούσια υδροφορία λόγω του σχετικά υψηλού ποσοστού βροχοπτώσεων στην περιοχή και χιονοπτώσεων στο σύνολο του Νομού και ιδιαιτέρως στους ορεινούς όγκους.

Ειδικά για τους ποταμούς Νέστο και Αγγίτη καθώς και για τις λίμνες του Νέστου θα πραγματοποιηθεί εκτεταμένη αναφορά σε επόμενη παράγραφο.

Ειδικεύοντας, στον Νομό Δράμας διακρίνονται τρεις υδρολογικές λεκάνες:

- *Λεκάνη Δράμας.* Έχει έκταση 1610,7 km² και είναι τμήμα της ευρύτερης λεκάνης του ποταμού Στρυμόνα, ενώ πριν τον Στρυμόνα, τελικός αποδέκτης είναι ο Αγγίτης ποταμός. Τα νερά της λεκάνης αποστραγγίζονται στις φυσικές κοίτες των χειμάρρων Δοξάτου, Αγίας Βαρβάρας και Ξηροπόταμου, οι οποίοι συμβάλλουν στον Αγγίτη πριν τα νερά της Συμβολής. Στην λεκάνη της Δράμας υπάρχει πεδινό τμήμα έκτασης 425 km², στο οποίο γίνεται τεχνητή αποστράγγιση με τάφρους και διώρυγες, ενώ τα νερά της τεχνητής αποστράγγισης καταλήγουν επίσης στον ποταμό Αγγίτη. Έχει διαπιστωθεί ότι η λεκάνη της Δράμας περιέχει αξιόλογους υπόγειους πόρους, καθώς και ένα από τα μεγαλύτερα κοιτάσματα λιγνίτη της Ελλάδας.
- *Λεκάνη Νευροκοπίου.* Βρίσκεται βορειοδυτικά της λεκάνης της Δράμας και έχει έκταση 425 km². Η λεκάνη είναι κλειστή και παρουσιάζει εποχιακή επιφανειακή απορροή με τη μορφή των χειμάρρων του Νευροκοπίου, Βροντούς και Βαθυτόπου. Οι χειμάρροι καταλήγουν στις καταβόθρες Νευροκοπίου, ενώ τα νερά τους αποστραγγίζονται μέσω των καταβόθρων Φαλακρού και τροφοδοτούν τις πηγές Μααρά. Τέλος, η λεκάνη Νευροκοπίου δέχεται παροχή από αξιόλογους καρστικούς ορίζοντες μαρμάρων, οι οποίοι αναπτύσσονται στα ορεινά συγκροτήματα.
- *Λεκάνη Νέστου.* Πρόκειται για τμήμα της ευρύτερης λεκάνης απορροής του ποταμού Νέστου, της οποίας ένα μεγάλο τμήμα (60% της συνολικής έκτασης) ανήκει στην Βουλγαρία. Ο ποταμός Νέστος διασχίζει ολόκληρο τον νομό Δράμας, καταλαμβάνοντας έκταση σε αυτόν περίπου 1.432 km².

Η εξασφάλιση του νερού που προορίζεται για ύδρευση πραγματοποιείται α) από τα υπόγεια νερά, με υδροληψία από φυσικές πηγές ή γεωτρήσεις (λιγότεροι κίνδυνοι για ενδεχόμενη μόλυνση από ότι τα επιφανειακά ύδατα), και β) από τα επιφανειακά νερά με υδρομάστευση από τα ποτάμια ή/ και με άντληση από τις λίμνες ή/ και τις υδατοδεξαμενές, οι οποίες δημιουργούνται με την κατασκευή φραγμάτων στις κοίτες ποταμών, χειμαρροποταμών και χειμαρρικών ρευμάτων. Η εξασφάλιση νερού για

άρδευση στον Νομό Δράμας γίνεται κυρίως από τα επιφανειακά νερά, με βασικούς πόρους τους ποταμούς Αγγίτη και Νέστο (ΚΟΤΙΟΣ κ.ά, 1998).

2.1.2.3 ΚΛΙΜΑΤΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ

Οι ορεινές περιοχές του Νομού χαρακτηρίζονται από υγρό ηπειρωτικό κλίμα, ενώ οι πεδινές από μεσογειακό με τους μήνες Ιούνιο ως Σεπτέμβριο ξηρούς και τους υπόλοιπους εύκρατους. Στις πεδινές περιοχές η μέση μηνιαία θερμοκρασία αέρος των θερμότερων μηνών του έτους δεν υπερβαίνει τους 28°C, ενώ η μέση ημερήσια είναι συχνά μεγαλύτερη των 30°C, με ακραίες τιμές τους 35°C και 40°C κατά τη διάρκεια της ημέρας. Η μέση μηνιαία θερμοκρασία του αέρα για τους ψυχρούς μήνες βρίσκεται πάνω από τους 0° C, με ακραίες τιμές που φθάνουν τους -14°C ή και χαμηλότερα στους -20°C στο Κάτω Νευροκόπι, διότι δημιουργούνται θύλακες από ψυχρές μάζες που κινούνται από τα βουνά (<http://www.dramanet.gr>).

Οι περισσότερες βροχοπτώσεις εμφανίζονται τους χειμερινούς μήνες, ενώ κατά τους θερινούς παρατηρούνται θερμικές καταιγίδες που είναι χαρακτηριστικό του βαλκανικού χώρου. Το μέσο ετήσιο ύψος βροχής κυμαίνεται ανάλογα του υπερθαλάσσιου υψόμετρου. Στα πεδινά φθάνει τα 587 mm και στα ημιορεινά τα 778 mm, ενώ στα ορεινά (όπου δεν έχουμε μετρήσεις) από εκτιμήσεις υπολογίζεται πως ξεπερνάει τα 1.000 mm.

2.1.2.4 ΧΛΩΡΙΔΑ ΚΑΙ ΔΑΣΙΚΟΣ ΠΛΟΥΤΟΣ

Ο Νομός Δράμας, από άποψη φυσικού περιβάλλοντος, αποτελεί μια ιδιαίτερη γωνιά της Ελλάδας. Αυτό υποστηρίζεται γιατί περιλαμβάνει όλες σχεδόν τις ζώνες βλάστησης που μπορούν να συναντηθούν στην Ελλάδα, αλλά και γιατί η χλωρίδα της περιοχής είναι πολύ πλούσια σε φυτικά είδη (περισσότερα από 1.000), περιλαμβάνοντας και μοναδικά είδη για το σύνολο της Ελληνικής επικράτειας. Η ποικιλία της βλάστησης οφείλεται στη θέση και γεωμορφολογία της περιοχής, στο κλίμα και το έδαφος, αλλά και στη γεωϊστορία του τόπου.

Κατά την περίοδο των παγετώνων, λόγω της έντονης αλλαγής του κλίματος, τα περισσότερα φυτά της μεσευρώπης 'μετανάστευσαν' προς τις θερμότερες μεσογειακές περιοχές. Μετά τους παγετώνες 'επέστρεψαν' στον αρχικό τους τόπο, εκτός από τις περιπτώσεις στις οποίες φυσικά εμπόδια, όπως οι Βαλκανικές οροσειρές και η Ροδόπη, δυσκόλεψαν την 'επιστροφή' τους. Κατά αυτό τον τρόπο, όπου υπήρχαν οι κατάλληλες συνθήκες παρέμειναν και αποτέλεσαν ενδημικά είδη, εμπλουτίζοντας τη χλωρίδα της περιοχής.

Η βλάστηση του Νομού μπορεί να περιγραφεί ως εξής: Ξεκινώντας από την πόλη της Δράμας προς τις τρεις κατευθύνσεις δυτικά, βόρεια και ανατολικά, και ανερχόμενοι υψομετρικά συναντάμε τους πρινώνες ή τις δασικές εκτάσεις με το πουρνάρι που φθάνουν περίπου μέχρι το υψόμετρο των 400 μ. Άλλα είδη που υπάρχουν στα δάση αυτά είναι ο γαύρος, το παλιούρι, η κρυνιά, η πελέα (καραγάτσι), ο βάτος κ.ά.

Ψηλότερα (περίπου μέχρι υψόμετρου 800 μ.) και στις ημιορεινές και ορεινές πλέον περιοχές, συναντάμε τα δάση φυλλοβόλων δρυών, όπου ενδιάμεσα και σε υγρές θέσεις υπάρχουν δάση καστανιάς και φλαμουριάς. Σε αυτά εμφανίζονται σποραδικά ή κατά ομάδες και τα είδη σκλήθρο, λεπτοκαρυά, καρυδιά, οστρυά, φράξος, άρκευθος (κέδρος) κ.ά. Τα παραπάνω είδη βρίσκονται σε όλους τους ορεινούς όγκους του Νομού και βόρεια φθάνουν μέχρι τον οικισμό Σκαλωτή. Ο ρόλος τους είναι σπουδαίος, γιατί με τους καρπούς των δρυών (βελανίδια), της καστανιάς, της λεπτοκαρυάς κ.ά. τρέφονται τα άγρια ζώα.

Σε μεγαλύτερο υψόμετρο (άνω των 800 μ.) απαντώνται τα δάση οξιάς και παραμεσογείων κωνοφόρων, που φθάνουν μέχρι τα 1.800 μ. Στη ζώνη αυτή, εκτός από τα δάση της οξιάς, υπάρχουν και τα δάση της μαύρης πεύκης. Η ζώνη περιλαμβάνει υψηλά παραγωγικά δάση, που μας δίνουν πολύτιμο ξύλο (τεχνική ξυλεία οξιάς, στύλους ΔΕΗ – ΟΤΕ, τεχνική ξυλεία μαύρης πεύκης). Άλλα είδη που υπάρχουν στην ζώνη αυτή είναι τα εξής: ελάτη, άρκευθος, λεύκη τρέμουσα, σημύδα, ιτιές, βάτος των ιδαίων, αδριανός, σορβιές, σφενδάμια, μύρτιλλα κ.ά. Παράλληλα με τα δάση της οξιάς και σε υψόμετρα 1.000 – 1.950 μ. υπάρχουν τα δάση των ψυχροβίων κωνοφόρων, σπουδαία και ιστορικής σημασίας, γιατί αποτελούνται από είδη που χάθηκαν οριστικά από την περιοχή. Σε αυτά κυριαρχούν τα κωνοφόρα με την ερυθρελάτη και τη δασική πεύκη, ενώ υπάρχουν και τα είδη των δασών της οξιάς (ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΔΑΣΩΝ, 1995).

Η ιστορική ανθρώπινη διαδρομή στην περιοχή έχει παίξει καθοριστικό ρόλο στη σημερινή μορφή των εκτάσεων της Κεντρικής Ροδόπης. Μετά την απελευθέρωση και τη συνθήκη της Λωζάνης (1923) έγινε ανταλλαγή του μουσουλμανικού πληθυσμού με Έλληνες από τον Πόντο. Οι πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν στους νότιους και μεγαλύτερους οικισμούς, όπου και παρέμειναν μέχρι τον εμφύλιο πόλεμο. Οι Σαρακατσαναίοι συνεχίζουν και στο μεσοπόλεμο με εντονότερη παρουσία και δημιουργούν στην περιοχή 'τσελιγκάτα'. Η έντονη κτηνοτροφία στον τόπο είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία εκτεταμένων λιβαδιών και μόνο κατά θέσεις υπήρχαν υψηλά δάση. Μαρτυρίες αναφέρουν ότι περιοχές όπως ο χώρος του κατάφυτου σήμερα δασικού χωριού Ελατιάς ήταν λιβάδι. Από το 1946 οι Σαρακατσαναίοι εγκατέλειψαν οριστικά την περιοχή και λίγο αργότερα σχεδόν όλη η Κεντρική Ροδόπη αποτέλεσε 'Απαγορευμένη Ζώνη' εξαιτίας των συνθηκών ψυχρού πολέμου στην Ευρώπη. Η απομάκρυνση της κτηνοτροφίας αλλά και των έντονων ανθρώπινων δραστηριοτήτων είχαν ως αποτέλεσμα τη φυσική αναδάσωση και δάσωση της περιοχής, η οποία συνεχίζεται ακόμη και σήμερα.

2.1.2.5 ΠΑΝΙΔΑ ΚΑΙ ΘΗΡΑ

Η πανίδα του Νομού Δράμας είναι ιδιαίτερα προικισμένη σε είδη και σε πληθυσμούς. Στο βόρειο τμήμα όπου εκτείνεται ένα από τα σημαντικότερα ελληνικά ορεινά οικοσυστήματα, αυτό της Κεντρικής Ροδόπης, απαντώνται, αν όχι όλα, σίγουρα τα περισσότερα από τα είδη της άγριας πανίδας των ελληνικών βουνών. Το μεγάλο υψομετρικό εύρος, που από τα 100 μέτρα καταλήγει κοντά στα 2.000 μέτρα στις κορυφές του Φαλακρού, του Μενοικίου, του Όρβηλου και της Κεντρικής Ροδόπης, καθώς και η ύπαρξη χαραδρών, ορθοπλαγιών και χορτολίβαδων, σε συνδυασμό με την ποικιλία της βλάστησης, δημιουργούν τις απαραίτητες προϋποθέσεις για τη συνύπαρξη πολυάριθμων ειδών πανίδας.

Στον Νομό Δράμας απαντώνται περισσότερα από 150 είδη πουλιών, πολλά από τα οποία περιλαμβάνονται σε κοινοτική οδηγία για είδη που χρειάζονται ειδικά μέτρα προστασίας. Επίσης, στον ευρύτερο χώρο του Νομού ζουν περισσότερα από 32 είδη θηλαστικών, η πλειοψηφία των οποίων αποτελούν σπάνια είδη τόσο για την Ελλάδα

όσο και για την Ευρώπη. Πολλά από αυτά τα είδη της άγριας πανίδας, όπως επίσης και οι βιότοποί τους, προστατεύονται από την Κοινοτική οδηγία 92/43.

Από τα πουλιά πρέπει να επισημανθεί η παρουσία του λειροπετεινού, που έχει παρατηρηθεί στη χώρα μας μόνο στο Παρθένο Δάσος Φρακτού, καθώς και του αγριόκουρκου και της αγριόκοτας, τα οποία διατηρούν στην Κεντρική Ροδόπη τους σημαντικότερους πληθυσμούς στη χώρα. Επίσης αξιόλογη είναι η παρουσία όλων των δρυοκολαπτών της Ελλάδας (οκτώ) αλλά και του τριδάκτυλου δρυοκολάπτη, που έχει καταγραφεί στη χώρα μας στο δάσος του Φρακτού και στον Όλυμπο.

Από τα υπόλοιπα είδη, αξίζει να αναφερθεί η παρουσία σαρκοφάγων και αρπακτικών, με σπουδαίο ρόλο στην αυτορρύθμιση των πληθυσμών της πανίδας, όπως: ο λύκος, η αλεπού, ο κραυγαετός, ο φιδαιτός κ.ά. Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στα πουλιά μεκάτσα και σπουργιτόγλαυκα, για τα οποία ο Νομός Δράμας ίσως είναι η μοναδική περιοχή αναπαραγωγής τους στην Ελλάδα, και στον ελατόμπουφο, ο οποίος φωλιάζει σε ελάχιστα ορεινά δάση της Ελλάδας, διατηρώντας στην περιοχή έναν αξιόλογο πληθυσμό (<http://www.dramanet.gr>).

Ο Νομός Δράμας λόγω της πλούσιας πανίδας, τόσο σε είδη όσο και σε πληθυσμούς, αποτελεί έναν από τους πιο γνωστούς κυνηγότοπους της Ελλάδας. Για τους κατοίκους του Νομού το κυνήγι αποτελεί μια παραδοσιακή δραστηριότητα με βαθιές κοινωνικές ρίζες από το παρελθόν, από τότε που τα θηράματα αποτελούσαν αναγκαίο μέρος της διατροφής των παραδασόβιων πληθυσμών. Τα τριχωτά θηράματα είναι κυρίως ο αγριόχοιρος και ο λαγός, ενώ επιτρέπεται και το κυνήγι της αλεπούς και του πετροκούναβου. Τα συνήθως θηρευόμενα είδη, από τα πτερωτά θηράματα, είναι: δενδρότσιχλα, κελαϊδότσιχλα, κότσυφας, μεκάτσα, πετροπέρδικα, τρυγόνι, φάσσα, ενώ επιπρόσθετα θηρεύονται και τα είδη: αγριοπερίστερο, καλημάνια, κίσσα, κουφομεκάτσινο, μεκατσίνι, σταρήθρα, σφυριχτάρι. Κατά την διάρκεια της χειμερινής περιόδου θηρεύονται όλες ανεξαιρέτως οι πάπιες: κυνηγόπαπια, νερόκοτα, παπίνι, πρασινοκέφαλη, σαρσέλα, τσικνόπαπια, φαλαρίδα, χουλιάρόπαπια, ψαλιδονούρα.

Η μεγάλη ποικιλία των βιοτόπων του Νομού περιλαμβάνει θηραματικό πλούτο ικανό να προσελκύει κυνηγούς από άλλες περιοχές της Ελλάδας, στους οποίους ανήκει το

20% - 30% των ημερήσιων κυνηγετικών εξορμήσεων που γίνονται στο Νομό. Στο Νομό υπάρχουν 9 καταφύγια θηραμάτων, τα οποία έχουν συνολική έκταση 28.000 Ha και συμβάλλουν στην προστασία και στην ορθολογική διαχείριση του θηραματικού πλούτου. Σε κάθε περίπτωση επιβάλλεται η προστασία της ισορροπίας του οικοσυστήματος με τον περιορισμό της κυνηγετικής δραστηριότητας στις αυστηρά καθορισμένες ζώνες.

2.1.2.6 ΥΠΕΔΑΦΟΣ-ΟΡΥΚΤΟΣ ΠΛΟΥΤΟΣ

Το υπέδαφος του Νομού Δράμας περικλείει αξιόλογο ορυκτό πλούτο σε βιομηχανικά ορυκτά, κοιτάσματα και κυρίως μάρμαρα, ενώ αποτελεί το κυριότερο κέντρο μαγγανίου στην Ελλάδα. Οι σημαντικότερες και πιο αξιόλογες μεταλλοφορίες μαγγανιούχων ορυκτών εντοπίζονται στις υπώρειες του Φλακαρού Όρους. Ειδικότερα, σε απόσταση 25 χλμ. από τη Δράμα προς το Νευροκόπι υπάρχουν τα μεγαλύτερα μεταλλεία μαγγανίου στην χώρα.

Ο Νομός διαθέτει, επίσης, μεικτά θειούχα ορυκτά μολύβδου, ψευδαργύρου και χαλκού, τα οποία εμφανίζουν υψηλές περιεκτικότητες σε άργυρο. Τα αποθέματα αργύρου στον Νομό ανέρχονται σε 14 τόνους με σχετικά υψηλές περιεκτικότητες (σύμφωνα με τα αποτελέσματα σχετικών ερευνών). γεγονός που καθιστά τα συγκεκριμένα κοιτάσματα πηγή εκμετάλλευσης.

Επιπρόσθετα, στον Νομό εντοπίζονται μεγάλα κοιτάσματα βωξιτών, και μαρμάρων που ήδη είναι αντικείμενο εκμετάλλευσης, με το μάρμαρο να αποτελεί και το βασικότερο στοιχείο ανάπτυξης για την περιοχή. Έχουν αναβρεθεί άριστες ποιότητες λευκού, ημίλευκου καθώς και ποικιλόχρωμου μαρμάρου.

Μετά το 1985 ανακαλύφθηκε στον Νομό μεγάλο λιγνιτικό κοιτάσμα, ενώ οι έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί μέχρι σήμερα έχουν επιφέρει εντοπισμό πολλών ακόμα σημαντικών ειδών μεταλλευμάτων όπως σημαντικές ποσότητες ουρανίου και βιομηχανικών ορυκτών όπως καολίνη, άστριοι, χαλαζία, μίκα, κ.λπ (ΚΟΤΙΟΣ κ.ά., 1998).

2.1.3 ΟΙΚΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ

Ο Νομός περιλαμβάνει 9 νεοσύστατους ΟΤΑ (8 Δήμους και 1 Κοινότητα) που προέκυψαν μετά την εφαρμογή του Ν.2539/1997 περί ‘Συγκρότησης της Πρωτοβάθμιας Τοπικής Αυτοδιοίκησης’, με πολυπληθέστερο τον Δήμο Δράμας (που περιλαμβάνει 13 δημοτικά διαμερίσματα και καλύπτει έκταση 483.993 στρεμμάτων) και μεγαλύτερο σε έκταση τον Δήμο Κάτω Νευροκοπίου (που περιλαμβάνει 17 δημοτικά διαμερίσματα) με συνολική έκταση 873.552 στρέμματα.

Ο πληθυσμός εμφανίζει συγκέντρωση κυρίως στο νότιο πεδινό τμήμα του Νομού με επίκεντρο την πόλη της Δράμας ενώ άλλες σημαντικές οικιστικές συγκεντρώσεις είναι αυτές της Προσοτσάνης, του Δοξάτου, του Καλαμπακίου, του Κάτω Νευροκοπίου, του Παρανεστίου και άλλες μικρότερης δυναμικότητας. Η πλειοψηφία των οικιστικών συγκεντρώσεων βρίσκονται κατά μήκος των βασικών οδικών αξόνων και ιδιαίτερα στον άξονα της ΕΟ που συνδέει την Δράμα με τις πόλεις των Σερρών (προς δύση), της Ξάνθης (προς ανατολή) και της Καβάλας (προς νότο).

Ωστόσο ιδιαίτερο σημείο προβληματισμού αποτελούν οι παρατηρούμενες ανισότητες στον βαθμό ανάπτυξης των επιμέρους περιοχών του Νομού. Η ύπαρξη μιας μεγάλης αστικής συγκέντρωσης (Δράμα) στην πεδινή ζώνη του νομού σε αντιδιαστολή με τους πολυάριθμους μικρούς οικισμούς μέρος των οποίων παρουσιάζει τάσεις απομόνωσης και κοινωνικού αποκλεισμού (ορεινές περιοχές), αποτελεί σημαντικό παράγοντα χωρικής και χωροταξικής ανισορροπίας. Το πρόσθετο ειδικό βάρος των αστικών κέντρων και ειδικά της Δράμας αλλά και οι ελκτικές δυνάμεις που ασκεί ο αστικός χώρος στον περιαστικό και υπαίθρο χώρο διαμορφώνουν σταδιακά το οικιστικό δίκτυο και ενισχύουν το κέντρο βάρους οξύνοντας ταυτόχρονα τις ανισότητες.

2.2 ΒΑΣΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ-ΣΥΝΙΣΤΩΣΕΣ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ

2.2.1 ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ

2.2.1.1 ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ

Η πληθυσμιακή εξέλιξη εξετάζεται για τη χρονική περίοδο 1951-2001 σύμφωνα με τα στοιχεία των απογραφών της ΕΣΥΕ που πραγματοποιούνται ανά δεκαετία (Γραφ. 2.2). Επίσης εξετάζεται ο πληθυσμός του Νομού Δράμας καθώς και του Δήμου Δράμας για την χρονική περίοδο 1981-2001. Από τα στοιχεία διαφαίνεται η αυξανόμενη αστικοποίηση του Νομού καθώς και η σημασία του Δήμου Δράμας σαν κύριο αστικό κέντρο της περιοχής (Πιν. 2.3 & 2.4).

Ο ρυθμός μεταβολής του πληθυσμού του Νομού και του αστικού κέντρου αποτυπώνει με ευκρίνεια τις επιπτώσεις της μετανάστευσης.

Αξίζει να σημειωθεί η σημαντική μείωση του πληθυσμού που παρατηρήθηκε την δεκαετία 1961-71 που άγγιξε σε ποσοστό το -24,8% εξ' αιτίας της εξωτερικής κύρια μετανάστευσης και η μείωση του αγροτικού πληθυσμού την επόμενη δεκαετία, που εγκατέλειψε το βόρειο ορεινό τμήμα του νομού, και μετακινήθηκε προς την πόλη της Δράμας η οποία πλέον εμφανίζει δυναμισμό.

Ο πληθυσμός του νομού από 96.554 κατοίκους το 1991 αυξήθηκε στους 103.975 σύμφωνα με τα στοιχεία της πρόσφατης απογραφής του 2001. Κατά την τελευταία δεκαετία 1991-2001 ο νομός παρουσιάζει πληθυσμιακή αύξηση της τάξης του 7,7%.

Ο Δήμος Δράμας συγκεντρώνει το 53,5% του πληθυσμού του Νομού καθώς αριθμεί 55.632 κατοίκους, σημειώνοντας αύξηση του πληθυσμού σε σχέση με την προηγούμενη απογραφή της τάξης του 11,9% (ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΔΡΑΜΑΣ - Δ/ΝΣΗ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, 2003).

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.4: ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΝΟΜΟΥ – ΔΗΜΟΥ ΔΡΑΜΑΣ – ΠΟΣΟΣΤΟ
ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ

ΧΩΡΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΑΠΟΓΡΑΦΩΝ		
	1981	1991	2001
ΝΟΜΟΣ ΔΡΑΜΑΣ	94.772	96.554	103.975
ΔΗΜΟΣ ΔΡΑΜΑΣ	48.057	49.725	55.632
ΑΣΤΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΝΟΜΟΥ ΔΡΑΜΑΣ	50.71%	51,50%	53,51%

ΠΗΓΗ: ΕΣΥΕ - ΙΔΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ

2.2.1.2 ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ: ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΚΑΙ ΑΝΕΡΓΙΑ

Ο Νομός Δράμας εμφανίζει σχεδόν τα ίδια ποσοστά ανεργίας σε σχέση τόσο με το σύνολο της χώρας όσο και σε σχέση με την Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας - Θράκης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.5: ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ ΣΤΟ Ν.ΔΡΑΜΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1993 - 1997

	1993	1994	1995	1996	1997
ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ	34.540	34.381	31.934	33.028	34.021
ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΙ	32.300	31.900	29.624	30.485	30.694
ΑΝΕΡΓΟΙ	2.240	2.481	2.310	2.543	3.327
% ΑΝΕΡΓΙΑΣ	6,49	7,22	7,23	7,70	9,78
% ΑΝΕΡΓΙΑΣ ΠΕΡ. ΑΜΘ	7,8	8,3	10,3	10,5	9,4
% ΑΝΕΡΓΙΑΣ, ΣΥΝ. ΧΩΡΑΣ	9,7	9,6	10	10,3	10,3

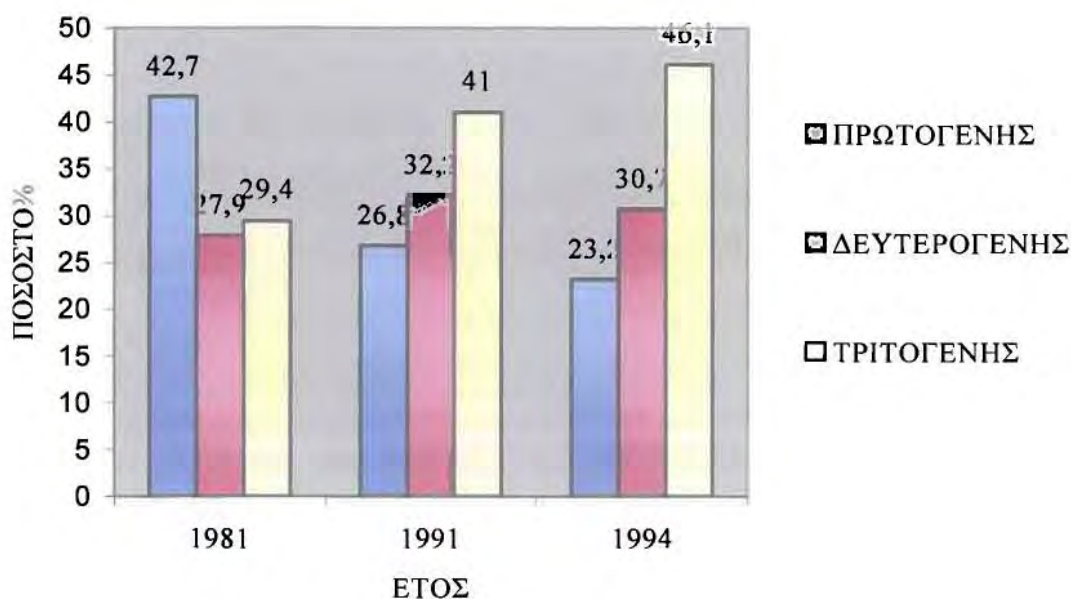
ΠΗΓΗ: ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΔΡΑΜΑΣ - ΙΔΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ

Το δεύτερο μισό της δεκαετίας '90 σημαδεύεται όχι μόνο από μια αύξηση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού στο νομό αλλά και από αύξηση της ανεργίας, καθώς οι τοπικοί παραγωγικοί κλάδοι αδυνατούν ν' αφομοιώσουν την αυξανόμενη προσφορά στην αγορά εργασίας.

Ο Νομός Δράμας έχει να επιδείξει ένα αξιόλογο και άρτια εκπαιδευμένο εργατικό δυναμικό το οποίο αποτελεί ένα από τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματά του.

Το ποσοστό ανεργίας μακράς διάρκειας συγκρατείται σε χαμηλότερα επίπεδα, σε σχέση με το αντίστοιχο του συνόλου της χώρας, με σαφείς όμως τάσεις εξίσωσης, λόγω των εντονότερων ρυθμών αύξησης.

ΓΡΑΦΗΜΑ 2.3: ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ ΑΝΑ ΤΟΜΕΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΔΡΑΜΑΣ (1981,1991,1994)

ΠΗΓΗ: ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΔΡΑΜΑΣ - ΙΔΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ

Στη δεκαετία 1981-1991 συντελείται μια μεγάλη στροφή στην τοπική αγορά εργασίας, με τον πρωτογενή τομέα να χάνει την πρωτιά και τον τριτογενή να αναδεικνύεται σε σημαντικότερο από τους τρεις τομείς.

Έτσι η συμμετοχή του πρωτογενή τομέα στη συνολική απασχόληση του Νομού, όπου κατά το 1981 ανερχόταν στο 42,7 % , το έτος 1994 ήταν της τάξης του 23,2 %,

καθιστώντας τον πρωτογενή τομέα το μικρότερο σε μεγέθη απασχόλησης οικονομικό τομέα, αλλά σημαντικά πιο παραγωγικό ως προς το ακαθάριστο προϊόν (Γραφ. 2.3).

Σε ότι αφορά την εξέλιξη της απασχόλησης στο δευτερογενή τομέα του Νομού, η συμμετοχή του τομέα στη συνολική απασχόληση του Νομού Δράμας αυξάνεται από το 1981 μέχρι και το 1990, ενώ μειώνεται σημαντικά από το 1991 μέχρι το 1994. Συγκεκριμένα, κατά το 1981 ανερχόταν στο 28 %, έναντι 32.2 % το 1991 και 30,7 % το 1994.

Το ποσοστό συμμετοχής του τριτογενή τομέα στη συνολική απασχόληση του Νομού εμφανίζεται διαχρονικά αυξανόμενο, αφού κατά το 1981 ανερχόταν στο 29.4 %, κατά το έτος 1991 ήταν της τάξης του 41 % και κατά το 1994 έφθασε στο 46,1 %, καθιστώντας τον τριτογενή τομέα τον πρώτο σε μεγέθη απασχόλησης οικονομικό τομέα του Νομού Δράμας (ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΔΡΑΜΑΣ - Δ/ΝΣΗ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, 2003)

Συνοπτικά μπορούν να διατυπωθούν τα εξής συμπεράσματα ως προς τη διάρθρωση και εξέλιξη της απασχόλησης στο Νομό Δράμας :

- Ο πρωτογενής και δευτερογενής τομέας παρουσιάζουν μείωση της απασχόλησης.
- Η μείωση της απασχόλησης στο πρωτογενή τομέα είναι εντονότερη και από εκείνη της Περιφέρειας και της Χώρας
- Η μείωση της απασχόλησης στο δευτερογενή τομέα οφείλεται στην πτώση της απασχόλησης στη μεταποίηση, αφού στους υπόλοιπους δύο επιμέρους τομείς (ορυχεία και κατασκευές) εμφανίζεται μικρή αύξηση.
- Η απασχόληση στο τριτογενή τομέα του Νομού Δράμας φαίνεται να αυξάνει με εντονότερους ρυθμούς από εκείνους της Χώρας και της Περιφέρειας, παρασύροντας σε αύξηση το σύνολο της απασχόλησης του Νομού.

- Παρ' όλη όμως την αύξηση της απασχόλησης στον τριτογενή τομέα, το ποσοστό συμμετοχής του στο σύνολο της απασχόλησης του Νομού παραμένει πολύ χαμηλότερο από τα αντίστοιχα της Περιφέρειας και της Χώρας.

2.2.2 ΤΟΜΕΙΣ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ

2.2.2.1 ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Από οικονομική άποψη, ο Νομός Δράμας τοποθετείται κάτω του εθνικού μέσου όρου.

Η συμβολή στο ακαθάριστο παραγόμενο προϊόν της περιοχής σήμερα προέρχεται κυρίως από τον τριτογενή τομέα, ενώ ειδικότερα τα βασικά χαρακτηριστικά των παραγωγικών δραστηριοτήτων έχουν ως εξής (ΚΟΤΙΟΣ κ.ά. 1998):

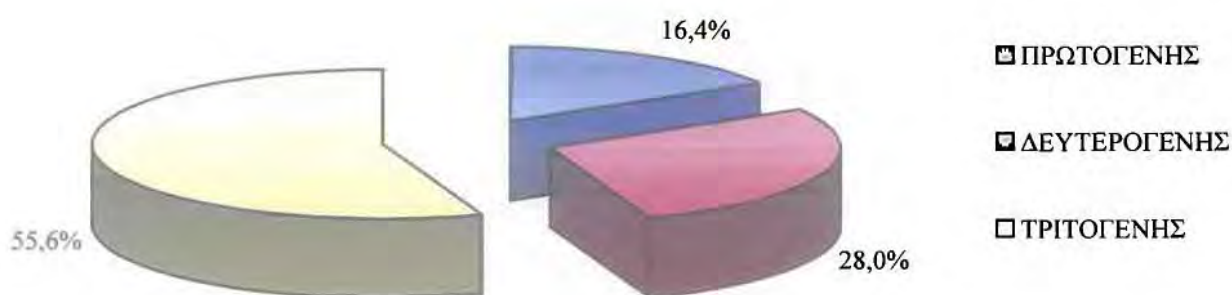
- Ο πρωτογενής τομέας έχει χαμηλή παραγωγικότητα εκμεταλλεύσεων ενώ υφίστανται ελλείψεις στις βασικές υποστηρικτικές υποδομές και το ανθρώπινο δυναμικό τείνει να εγκαταλείπει τις σχετικές δραστηριότητες.
- Ο δευτερογενής τομέας διαδραμάτισε πολύ σημαντικό ρόλο για τον Νομό καθώς η συμβολή του στην οικονομική ανάπτυξη της περιοχής ήταν ιδιαίτερα ουσιαστική. Ωστόσο, στις μέρες μας, μπορούμε να σημειώσουμε ότι δεν στηρίζεται επαρκώς σε οργανωμένες βασικές βιομηχανικές υποδομές και συνεχώς φθίνει. Με την ένταξη του νομού στις φθίνουσες περιοχές, τις παροχές και τις διευκολύνσεις των αναπτυξιακών νόμων, την θεσμοθέτηση και λειτουργία της ΒΙΠΕ και την δημιουργία υποστηρικτικών υποδομών διαφαίνονται κάποιες προοπτικές ανάκαμψης και αναθέρμανσης.
- Ο τριτογενής τομέας αναπτύσσεται δυναμικά τα τελευταία χρόνια, απαιτώντας ωστόσο οργανωμένες δράσεις και ενέργειες και επαρκώς καταρτισμένα προγράμματα ανάπτυξης ώστε τα αποτελέσματα αυτής της διαδικασίας να είναι βραχυπρόθεσμα.

2.2.2.2 ΠΑΡΑΓΩΓΗ, ΑΕΠ ΚΑΙ ΕΠΕΝΔΥΤΙΚΑ ΚΙΝΗΤΡΑ

Το κατά κεφαλή ακαθάριστο εγχώριο προϊόν το 2001 ανέρχεται στα 3,34 εκατ. Δρχ (8.904 ευρώ), ακολουθώντας μια σταθερή και ανοδική πορεία την τελευταία δεκαετία, αλλά η θέση του (39^{ος} στην κατάταξη των νομών με 85% του μέσου όρου της Ελλάδας) ως προς το μέσο όρο της χώρας σε διάστημα μιας δεκαετίας βελτιώθηκε ελαφρά (80% το 1991). Κυρίαρχο ωστόσο στοιχείο αποτελεί η διαπίστωση ότι η οικονομία του Νομού εξακολουθεί να αντιμετωπίζει έντονα διαρθρωτικά προβλήματα. Παράλληλα παρατηρούνται στερήσεις και αδυναμίες της οικονομίας του Νομού ως προς την παραγωγικότητα της εργασίας (ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΔΡΑΜΑΣ - Δ/ΝΣΗ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, 2003).

Σύμφωνα με στοιχεία του έτους 2001 η διάρθρωση του ΑΕΠ ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας στον πρωτογενή τομέα είναι 16,4%, στον δευτερογενή τομέα 28% και τον τριτογενή τομέα 55,6% (τα αντίστοιχα ποσοστά το 1991 ήταν 22%, 30,1% και 46,9%). Παρατηρείται δηλαδή μια τάση τριτογενοποίησης της οικονομίας και μια σημαντική μείωση συμμετοχής του πρωτογενή τομέα, γεγονός που παρατηρείται άλλωστε και στο σύνολο της χώρας.

ΓΡΑΦΗΜΑ 2.4: ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΟΥ ΑΕΠ ΑΝΑ ΤΟΜΕΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΤΟ 2001

ΠΗΓΗ. ΕΣΥΕ- ΙΔΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ

Το μεγαλύτερο μέρος του Νομού Δράμας σύμφωνα με το Νόμο για την ενίσχυση των ιδιωτικών επενδύσεων για την οικονομική και περιφερειακή ανάπτυξη, ανήκει στη ζώνη Δ', στην οποία παρέχονται τα υψηλότερα ποσοστά ενίσχυσης, ενώ το υπόλοιπο ανήκει στη ζώνη Γ'. Έτσι στη ζώνη Δ' συμπεριλαμβάνονται οι Δήμοι Δράμας, Κ. Νευροκοπίου, Παρανεστίου, Προσοτσάνης και η κοινότητα Σιδηρονέρου, ενώ στη ζώνη Γ' οι Δήμοι Δοξάτου, Καλαμπακίου, Σιταγρών, Νικηφόρου. Για τις μεταποιητικές μονάδες το ποσοστό της επιχορήγησης, επιδότησης τόκων, επιδότησης λήζιγκ, (πακέτο Α') ανέρχεται στο 40% και στην περιοχή Γ' στο 30%. Για την ίδρυση ή επέκταση ξενοδοχειακών μονάδων τα ποσοστά αντίστοιχα διαμορφώνονται στο 25% και το 15%. Για τις βιομηχανικές και βιοτεχνικές επενδύσεις ο Νομός Δράμας έχει ένα πρόσθετο ποσοστό 5%. Τόσο ο προηγούμενος αναπτυξιακός νόμος που παρείχε ισχυρότατα κίνητρα στους νομούς της Θράκης, αλλά και αυτός που ισχύει σήμερα ελάχιστα βοήθησαν τις επιχειρήσεις της Δράμας.

2.2.2.3 ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ

Ο Νομός Δράμας από άποψη σύνθεσης της παραγωγικής δραστηριότητας, χαρακτηρίζεται ως γεωργοκτηνοτροφικός και δασικός. Οι γεωργικές εκτάσεις καταλαμβάνουν έκταση 580.000 στρεμμάτων, από τα οποία τα 215.000 είναι αρδευόμενα ενώ η μέση έκταση των γεωργικών εκμεταλλεύσεων είναι 75 στρέμματα. Υπάρχουν μεγάλες καλλιεργήσιμες εκτάσεις στις πεδιάδες που εκτείνονται κυρίως στο νότιο τμήμα του. Οι ποταμοί Αγγίτης και Ξηροπόταμος καθώς και τα αποξηραντικά κανάλια των βάλτων των Φιλίππων καλύπτουν με επάρκεια τις ανάγκες άρδευσης. Η πλήρης αξιοποίηση των υδάτινων πόρων του (ιδιαίτερα των ποταμών Νέστου και Αγγίτη και των πηγών Κεφαλαρίου) και η χρήση σύγχρονων μεθόδων καλλιέργειας έχουν βελτιώσει σημαντικά, τα τελευταία χρόνια, την αγροτική οικονομία.

Τα προϊόντα που καλλιεργούνται είναι κυρίως δημητριακά, βαμβάκι, βιομηχανική ντομάτα, καπνός, αμπέλια, φρούτα και λαχανικά. Από τα πιο γνωστά, όμως, προϊόντα της περιοχής είναι τα φασόλια και οι πατάτες Κάτω Νευροκοπίου, ενώ η αμπελοκαλλιέργεια τα τελευταία χρόνια αποκτά μία νέα δυναμική, με γνωστά ήδη τα επώνυμα κρασιά της Δράμας διεθνούς αναγνώρισης. Ιδιαίτερα κατά την περίοδο 1985 – 1995 παρατηρήθηκε μεγάλη αύξηση σε κάποια προϊόντα, ενώ κάποια άλλα υπέστησαν

σημαντική μείωση στην καλλιέργεια την συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Το γεγονός αυτό οφείλεται στην επιρροή που άσκησε η εφαρμογή της ΚΑΠ στα είδη των καλλιεργειών. Κατά αυτό τον τρόπο, οι καλλιέργειες που εξασφάλισαν επιδοτήσεις στα πλαίσια της ΚΑΠ σημείωσαν σημαντική αύξηση εις βάρος άλλων καλλιεργειών (ΚΟΤΙΟΣ κ.ά. 1998).

Σημαντική θέση στο Νομό έχει η κτηνοτροφική παραγωγή, όπου κυριαρχεί η μικρή οικογενειακή εκμετάλλευση παραδοσιακής μορφής. Εκτρέφονται κυρίως αιγοπρόβατα, βοοειδή και χοίροι, ενώ σύγχρονες μονάδες παράγουν εξαιρετικής ποιότητας τυροκομικά προϊόντα.

Σε έναν Νομό, όμως, που το μεγαλύτερο μέρος του καλύπτεται από δάση, δεν θα μπορούσε να λείπει η δασική παραγωγή. Η περιοχή, όπως ήδη αναφέρθηκε, διαθέτει τα πλουσιότερα δάση στην Ελλάδα (ποιοτική και ποσοτική υπεροχή). Τα κυριότερα δασοπομικά προϊόντα προέρχονται από τα δάση της ερυθρελάτης, πεύκης, οξιάς, δρυός και λεύκης τα οποία απορροφούνται σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα από τις τοπικές βιομηχανίες ξύλου (ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, 2000)

Ωστόσο κρίνεται σκόπιμο να σημειωθεί πως τόσο η ορεινή κτηνοτροφία όσο και η ορεινή γεωργία τείνουν προς αποδιάρθρωση. Η μείωση των επιδοτήσεων στα πλαίσια της ΚΑΠ, ο διεθνής ανταγωνισμός, η μη ορθή διαχείριση των φυσικών πόρων, η παλαιώση ή/ και η έλλειψη υποδομών καθώς και οι χαμηλοί ρυθμοί ανάπτυξης στον τομέα της αγροτικής μεταποίησης, αποτελούν προβλήματα αιχμής του κλάδου.

2.2.2.4 ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ

Κατά την διάρκεια της δεκαετίας του '80 παρατηρήθηκε μία σημαντική αύξηση στις παραγωγικές επενδύσεις του ιδιωτικού τομέα, γεγονός που οφείλεται στην παροχή κινήτρων με τη θέσπιση του αναπτυξιακού νόμου Ν. 1262/82 (αφορούσε σε κεφαλαιακές ενισχύσεις και επιδοτήσεις). Συγκεκριμένα, με βάση στατιστικά στοιχεία, κατά την περίοδο λειτουργίας του Ν. 1262/82, πραγματοποιήθηκαν στον Νομό Δράμιας 110 επενδυτικά σχέδια για τη μεταποίηση (βιομηχανία – βιοτεχνία), συνολικής αξίας 6.4 δις δρχ, δημιουργώντας 8.817 νέες θέσεις εργασίας. Την θέση του Ν. 1262/82

αναπλήρωσε ο Ν. 1892/90, με τον οποίο ολοκληρώθηκαν στο Νομό 12 επενδυτικά σχέδια για τη μεταποίηση, συνολικού ύψους 3 δις δρχ. και δημιουργήθηκαν 166 νέες θέσεις εργασίας. Αργότερα, ο Ν. 1892/90 συμπληρώθηκε και τροποποιήθηκε από τον Ν.2234/94, ενώ κατά την περίοδο 1991 – 1995 ολοκληρώθηκαν επενδύσεις συνολικού ύψους 3.154 δις δρχ. από τα οποία το 80% αφορούσε επενδύσεις του δευτερογενή τομέα και κύρια τους κλάδους του μαρμάρου, του έτοιμου ενδύματος και του ξύλου.

Οι δραστηριότητες του τομέα βασίζονται σε σημαντικό βαθμό στους φυσικούς πόρους του Νομού, όπως είναι ο ορυκτός πλούτος και τα δάση, οι οποίοι δημιουργούν προϋποθέσεις για βιομηχανική ανάπτυξη (ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, 2000)

Ο Νομός Δράμας έχει λίγες μεγάλες βιομηχανικές μονάδες, όπως αυτή της βιομηχανίας χάρτου, και πολλές μικρές. Οι κυριότεροι κλάδοι οι οποίοι στηρίζουν σήμερα τον τομέα της μεταποίησης στον Νομό είναι το έτοιμο ένδυμα, το μάρμαρο και το ξύλο. Ωστόσο, ο παραγωγικός αυτός τομέας χαρακτηρίζεται από οξυμένα προβλήματα ανεργίας, έλλειψης εξειδίκευσης και υποαπασχόλησης. Η αποβιομηχάνιση που υπέστη η περιοχή αφορά κυρίως στον κλάδο του έτοιμου ενδύματος.

Βασικός ανασταλτικός παράγοντας, ο οποίος επηρέασε την ανάπτυξη του δευτερογενή τομέα, αποτελεί η σχετική γεωγραφική θέση του Νομού, μακριά από τους πρωτεύοντες συγκοινωνιακούς άξονες (διευρωπαϊκά δίκτυα, κ.π.) και σε γειτνίαση με τις έως πρόσφατα κλειστές αγορές του ανατολικού μπλοκ. Αυτός ήταν και ο βασικός λόγος περιορισμένης έλξης νέων επενδυτών εκτός Νομού. Προς αυτή την κατεύθυνση συνέργησε και η έλλειψη αυξημένων κινήτρων, ιδιαίτερα στις προβληματικές περιοχές όπως είναι το λεκανοπέδιο Κάτω Νευροκοπίου και Παρανεστίου, όπου δεν υπήρξε επενδυτική κίνηση. Το γεγονός αυτό οφείλεται ακόμα στην άμεση γειτνίαση του Νομού με περιοχές υψηλότερων επενδυτικών κινήτρων στη Θράκη (ΚΟΤΙΟΣ κ.ά. 1998).

2.2.2.5 ΤΡΙΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ

Από τους τομείς οικονομικής δραστηριότητας, ο τριτογενής είναι αυτός που κατέχει το μεγαλύτερο ποσοστό στο συνολικό Ακαθάριστο Προϊόν. Οι κλάδοι που σημειώνουν την θετικότερη εξέλιξη στο προϊόν του τριτογενή τομέα στον Νομό Δράμας είναι αυτοί

των τραπεζών – ασφαλειών, της δημόσιας διοίκησης – ασφάλειας, της υγείας – εκπαίδευσης και των διαφόρων υποστηρικτικών και όχι μόνο υπηρεσιών (ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, 2000).

2.2.3 ΔΙΚΤΥΑ ΚΑΙ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ ΤΕΧΝΙΚΗΣ ΥΠΟΔΟΜΗΣ

2.2.3.1 ΟΔΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ

Το οδικό δίκτυο του Νομού Δράμας έχει ακτινωτή διάταξη, στο κέντρο της οποίας βρίσκεται η πόλη της Δράμας. Σύμφωνα με την θεωρία των ‘κεντρικών τόπων’, η πόλη της Δράμας λειτουργεί σαν κεντρικός τόπος – πόλος για τον Νομό όπου με τις κεντρικές λειτουργίες που συγκεντρώνει εξυπηρετεί την ενδοχώρα και το σύνολο της ευρύτερης περιοχής.

Το εθνικό οδικό δίκτυο του Νομού Δράμας αποτελείται από τέσσερις οδικούς άξονες (ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, 2000):

- Την ΕΟ 12 Δράμα – Σέρρες – Θεσσαλονίκη
- Την ΕΟ 14 (συνέχεια της προηγούμενης) Δράμα – Παρανέστι – Ξάνθη
- Την ΕΟ Δράμα – Καβάλα
- Την ΕΟ 57 (συνέχεια της προηγούμενης) Δράμα – Κάτω Νευροκόπι – Εξοχή – Βουλγαρικά Σύνορα

Από τους παραπάνω, οι δύο πρώτοι οδικοί άξονες διασχίζουν τον Νομό από δυτικά προς ανατολικά και αποτελούν τον άξονα Σερρών – Δράμας – Παρανεστίου – Ξάνθης. Οι άλλοι δύο άξονες, διασχίζουν τον Νομό από νότο προς βορρά και αποτελούν τον άξονα Καβάλας – Δράμας – Κάτω Νευροκοπίου – Εξοχής. Όσον αφορά το συνολικό

μήκος των δύο αυτών ευρύτερων αξόνων για το τμήμα τους εντός των ορίων του Νομού, ο πρώτος έχει μήκος 62 χλμ., ενώ ο δεύτερος 71 χλμ.

Η ΕΟ 12 και 14 (ενιαίος άξονας) θεωρείται ότι για το σύνολο των κυκλοφορούντων τμημάτων της εμφανίζει καλή κατάσταση οδοστρώματος από εμποτισμένους ασφαλικούς τάπητες και πλάτος που κυμαίνεται από 6 – 7.5 μ. Ιδιαίτερα προβλήματα βατότητας δεν εμφανίζονται, με εξαίρεση την περιοχή του Παρανεστίου κατά την περίοδο του χειμώνα. Η ΕΟ 12 και 57 (ενιαίος άξονας) εμφανίζει, για τα κυκλοφορούμενα τμήματα των πεδινών περιοχών, καλή κατάσταση οδοστρώματος από εμποτισμένους ασφαλικούς τάπητες, με καλή χάραξη, καλή βατότητα και πλάτος που κυμαίνεται από 7 – 8 μ. Η ίδια ΕΟ, για τα κυκλοφορούμενα τμήματα της στην περιοχή του Κάτω Νευροκοπίου και Εξοχής, εμφανίζει προβλήματα κακής χάραξης, μέτριας κατάστασης οδοστρώματος καθώς και βατότητας τον χειμώνα. Ο άξονας Κάτω Νευροκοπίου – Εξοχής είναι ανοιγμένος, έχει συνολικό μήκος 11 χλμ. και είναι ήδη ασφαλοστρωμένος.

Το επαρχιακό οδικό δίκτυο καλύπτει γεωγραφικά και τις έξι επιμέρους εδαφικές περιφέρειες του Νομού, πραγματοποιώντας την καλύτερη δυνατή οδική σύνδεση των μικρότερων οικισμών μεταξύ τους αλλά και με τις μεγαλύτερες αστικές συγκεντρώσεις και την πόλη της Δράμας.

Οι κυριότερες οδικές αρτηρίες του επαρχιακού δικτύου του Νομού είναι οι εξής (ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, 2000):

- Επαρχιακή οδός Δράμα – Κουδούνια – όρια Νομού (καλή κατάσταση οδοστρώματος, καλή βατότητα σε όλο το μήκος της)
- Επαρχιακή οδός Δράμα – Φτελιά – Καλαμπάκι – όρια Νομού προς Νικήσιανη (καλή κατάσταση οδοστρώματος, καλή βατότητα σε όλο το μήκος της)
- Επαρχιακή οδός Δράμα – Σιδηρόνερο – βόρεια σύνορα δια γέφυρας Παπαδών και Σκαλωτής (τμήματα της οδού βρίσκονται σε μέτρια ή και άσχημη κατάσταση ενώ το συνολικό μήκος της οδού δεν είναι καλυμμένο από ασφαλοτάπητα)

- Επαρχιακή οδός Προσοτσάνη – Καλλιθέα – όρια Νομού προς Ν. Ζίχνη Νομού Σερρών (τμήμα της οδού είναι ημιδιανοιγμένο, ενώ το υπόλοιπο διατηρείται σε καλή κατάσταση και βατότητα)
- Επαρχιακή οδός Προσοτσάνη – Μικρόπολη – Κάτω Βροντού (τμήμα της οδού εμφανίζει περιοδική δυσχέρεια στην βατότητα του, είναι αμμοχαλικόστρωτο και βρίσκεται σε κακή κατάσταση)
- Επαρχιακή οδός Κάτω Νευροκόπι – Ποταμοί – Γέφυρα Παπάδων (τμήμα της οδού εμφανίζει περιοδική δυσχέρεια στην βατότητα του, είναι αμμοχαλικόστρωτο, έχει 63+ , μικρό πλάτος και βρίσκεται σε κακή κατάσταση)
- Επαρχιακή οδός Κάτω Νευροκόπι – Βαθύτοπος – όρια Νομού προς Σέρρες (τμήμα της οδού δεν είναι πλήρως διανοιγμένο)
- Επαρχιακή οδός Κάτω Βροντού – Περιθώρι – Κάτω Νευροκόπι (καλή κατάσταση οδοστρώματος και βατότητα)

Τέλος, το δασικό οδικό δίκτυο του Νομού κατανέμεται ως εξής:

- Δασικό συγκρότημα Δυτικού Νέστου (593 χλμ.)
- Δασικό συγκρότημα ΒΑ τμήματος Νομού Δράμας (281 χλμ.)
- Δάσος Ζαγκραντένιας (80 χλμ.)
- Ιαματικές Πηγές Θερμιών (30 χλμ.)

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειωθεί ότι το δασικό δίκτυο δεν είναι σε κανένα τμήμα του ασφαλτοστρωμένο αλλά είναι επιστρωμένο με αμμοχάλικο ή σκύρα ή είναι χωμάτινο.

2.2.3.2 ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ

Το σιδηροδρομικό δίκτυο του Νομού διατηρείται σε σχετικά καλή κατάσταση ενώ καλύπτει επαρκώς τις ανάγκες της περιοχής. Διέρχεται από τους οικισμούς Αγγίστα, Φωτολίβο, Νέα Σεβάστεια, την πόλη της Δράμας, Νικηφόρο, Πλατανόβρυση, Πλατανιά, Πτελέα, Παρανέστι και συνεχίζει προς τον Νομό Ξάνθης. Έχει τεθεί ζήτημα επέκτασης του σιδηροδρομικού δικτύου (πρόταση χωροταξικής οργάνωσης Νομού Δράμας 1984) κατά 5 χλμ. προς την πλευρά της ΒΙΠΕ Δράμας, που βρίσκεται στην ΕΟ Δράμας – Κάτω Νευροκοπίου για την εξυπηρέτηση των αναγκών της (ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, 2000).

2.2.3.3 ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΚΟΙ ΑΞΟΝΕΣ, ΣΥΝΔΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΗΛΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΕΣ

Η πρόσβαση στον Νομό πραγματοποιείται με διάφορους τρόπους. Οδικώς, Από Αθήνα προς Δράμα (750 χλμ.) γίνονται καθημερινά δρομολόγια με λεωφορεία του ΚΤΕΛ (διάρκεια ταξιδιού: 11 ώρες). Από Θεσσαλονίκη προς Δράμα γίνονται καθημερινά πολλά δρομολόγια με λεωφορεία του ΚΤΕΛ (διάρκεια: 2,5 ώρες). Σιδηροδρομικώς, από την Αθήνα προς τη Δράμα γίνονται καθημερινά δρομολόγια (διάρκεια: 10 ώρες). Από τη Θεσσαλονίκη προς τη Δράμα γίνονται τοπικά δρομολόγια, αλλά εξυπηρετούν και τα δρομολόγια που έρχονται από Αθήνα. Σιδηροδρομικώς η Δράμα συνδέεται καθημερινά (μέσω της γραμμής Αθήνας – Θεσσαλονίκης) με τις εξής πόλεις: Σέρρες, Κιλκίς, Ξάνθη, Κομοτηνή και Αλεξανδρούπολη.

Δύο κύρια, διεθνή αεροδρόμια εξυπηρετούν τις ανάγκες της ευρύτερης περιοχής, αυτό της Χρυσούπολης (Καβάλα) σε απόσταση 60 χλμ. και αυτό της Θεσσαλονίκης σε απόσταση 140 χλμ. Προς το αεροδρόμιο της Καβάλας πραγματοποιούνται από Αθήνα μία ή δύο πτήσεις καθημερινά (διάρκεια πτήσης 55').

Οι θαλάσσιες μεταφορές γίνονται γρήγορα και εύκολα από τα λιμάνια της Θεσσαλονίκης, Καβάλας και της κοντινής Νέας Περάμου.

Οι τηλεπικοινωνίες είναι σε σχετικά καλή κατάσταση με την ύπαρξη ψηφιακών γραμμών και γραμμών ISDN. Η κινητή τηλεφωνία καλύπτει όλο τον Νομό. Η Δράμα, επιπρόσθετα, διαθέτει τον δικό της κόμβο στο διαδίκτυο (<http://www.drama.gr>).

2.3 ΕΝΤΑΞΗ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΣΤΟ ΕΥΡΥΤΕΡΟ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

2.3.1 ΕΚΤΙΜΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΟ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

ΤΟΥ ΕΓΓΥΤΕΡΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΧΩΡΟΥ (ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ, ΒΑΛΚΑΝΙΑ, ΠΑΡΕΥΞΙΝΙΑ ΖΩΝΗ)

Κατά την αναπτυξιακή διαδικασία των τελευταίων 20 χρόνων η Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης ευρίσκεται κάτω από σημαντικές διαρθρωτικές μεταβολές που τείνουν να μεταβάλλουν σημαντικά τη συνολική εικόνα της. Είναι η μόνη περιφέρεια της Ελλάδας που συνορεύει σε έκταση 600 χιλιομέτρων με δύο χώρες τη Βουλγαρία και την Τουρκία. Η γεωγραφική και γεωπολιτική της θέση, της προσδίδει με έμφαση το χαρακτήρα της απομόνωσης και μειονεκτικότητας, ιδιαίτερα ως προς τη δεσπόζουσα κυριαρχία της Πρωτεύουσας, αλλά και τα μητροπολιτικά χαρακτηριστικά της Θεσσαλονίκης. Οι πολιτικές που ασκήθηκαν κυρίως μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο στην περιοχή, προϋπέθεταν δυσμενή τη γεωπολιτική της θέση ως διαρκώς απειλούμενη από κινδύνους είτε από βορρά είτε εξ ανατολών.

Το κύριο χαρακτηριστικό της πρόσφατης περιόδου, αποτελεί η διαδικασία αναδιάρθρωσης και μετασχηματισμού του παραγωγικού προτύπου των νομών, που ανήκουν στην περιφέρεια, καθώς η ακτίνα επιρροής τους τείνει να επεκταθεί πέραν των συνόρων της χώρας. Ταυτόχρονα συντελείται μετασχηματισμός των χαρακτηριστικών στοιχείων της οικονομίας τόσο της Ελλάδας όσο και της ευρύτερης περιοχής. Ο οικονομικός και αναπτυξιακός χώρος της Ελλάδας έχει σήμερα διευρυνθεί και εκτείνεται πέρα των εθνικών συνόρων στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των χωρών των Βαλκανίων και της Ανατολικής Ευρώπης (ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΔΡΑΜΑΣ - Δ/ΝΣΗ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, 2003).

Η συμμετοχή της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η οικονομική και γεωγραφική της θέση στην ευρύτερη περιοχή, η πληθυσμιακή συνοχή και η θετική στάση της κοινωνίας απέναντι στην καινοτομία και την πρόοδο αποτελούν τα κύρια στοιχεία δυναμισμού και ακτινοβολίας της χώρας μας στο νότιο και βόρειο Μεσογειακό Τόξο, στη Βαλκανική περιοχή και στην Παρευξείνια Ζώνη.

Οι μετά το 1989 αλλαγές οδηγούν σε αύξηση των σχέσεων και της επικοινωνίας με τις χώρες και τα χωρικά υποσύνολά τους, που γειτνιάζουν με την περιοχή. Παρά τις διαπιστωμένες τάσεις διακύμανσης των σχέσεων αυτών κατά την τελευταία δεκαετία μπορεί να θεωρηθεί ως δεδομένη μία τάση ομαλοποίησής τους που επιβάλλεται σταδιακά, έστω και με αργούς ρυθμούς.

Το Σχέδιο Ανάπτυξης του Ευρωπαϊκού Χώρου, που προτείνει τη διάρθρωση του χώρου της υπαίθρου και των ευρύτερων χωρικών συγκεντρώσεων παραγωγικών δραστηριοτήτων, πάνω σε ένα καμβά που θα διαμορφωθεί από τα αστικά κέντρα, συμβάλει στη διατύπωση πολιτικών σύμφωνα με τις οποίες η Καβάλα, η Δράμα και η Ξάνθη μπορούν να μετεξελιχθούν σε αστικό σύμπλεγμα ευρωπαϊκής και διεθνούς σημασίας. Η ανάπτυξη του συμπλέγματος αυτού θα παρασύρει και θα επηρεάσει και τους αστικούς και αγροτικούς οικιστικούς σχηματισμούς που βρίσκονται στο άμεσο περιβάλλον των συγκεκριμένων κέντρων.

Ο υπό κατασκευή άξονας της Εγνατίας οδού (Ηγουμενίτσα – Θεσσαλονίκη – Καβάλα – Αλεξανδρούπολη) που ανήκει οργανικά στα Διευρωπαϊκά Οδικά Δίκτυα καθώς και οι κάθετοι οδικοί άξονες Καβάλας – Δράμας – Βουλγαρίας, Εχίνου – Φιλιππούπολης και Κομοτηνής – Χάσκοβο δημιουργούν προϋποθέσεις ώστε η περιοχή να αποκτήσει εντονότερους ρυθμούς ανάπτυξης αφού στηρίζεται σε αναβαθμισμένα δίκτυα μεταφορών και επικοινωνιών.

Το λιμάνι της Καβάλας ενώ κατ' αρχήν απέβλεπε στην εξυπηρέτηση της εθνικής ενδοχώρας, με τις ανακατατάξεις στο χώρο των Βαλκανίων, θεωρείται βέβαιον ότι θα επεκτείνει το χώρο τον οποίο εξυπηρετεί και πέραν των προς βορρά εθνικών συνόρων. Η Παραεξείνια συνεργασία δίνει επίσης μακροπρόθεσμη αναπτυξιακή προοπτική λειτουργίας της Καβάλας με προϋποθέσεις ανάλογες με αυτές των αστικών κέντρων της

Κεντρικής και Βορειοδυτικής Ευρώπης (ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΔΡΑΜΑΣ - Δ/ΝΣΗ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, 2003).

Από τα δεδομένα αυτά μπορεί να συναχθεί το συμπέρασμα ότι η περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης αποβάλλει σταδιακά τα αρνητικά στοιχεία που προσδιόριζαν και περιόριζαν μέχρι σήμερα την ανάπτυξη της και εξελίσσεται σε περιοχή συνάντησης και διαπλοκής σημαντικού δικτύου μεταφορών εντός του οποίου ευρίσκονται και σημαντικά αναπτυξιακά κέντρα, που μπορούν να λειτουργούν ως ενότητες με την ύπαιθρο που τα περιβάλλει.

Ο συνδυασμός λιμανιών, αεροδρομίου, σιδηροδρομικού δικτύου και οδικών αξόνων δημιουργούν τις προϋποθέσεις μετασχηματισμού της περιοχής σε σημαντικό αναπτυξιακό κέντρο. Τα γεωγραφικά δεδομένα της περιοχής την καθιστούν προνομιακή στο πλαίσιο ενός προτύπου πολυσύνθετης οικονομικής, κοινωνικής και πολιτιστικής ανάπτυξης που με τις κατάλληλες υποδομές η σφαίρα επιρροής της μπορεί να αναπτυχθεί και προς «νέες» κατευθύνσεις προς τα Βαλκάνια, την Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη αλλά και προς νότο την ανατολική πλευρά της Μεσογείου.

2.3.2 ΕΝΤΑΞΗ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΣΤΟ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟ-ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟ

ΠΡΟΤΥΠΟ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ

Μέσα από μια σειρά σχετικά προσφάτων μελετών αλλά και από τις κρατικές πολιτικές που ασκήθηκαν κατά την τελευταία 20ετία, ιδιαίτερα όμως μέσα από το ΚΠΣ Ι και ΙΙ συνάγονται τα ακόλουθα συμπεράσματα (ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΔΡΑΜΑΣ - Δ/ΝΣΗ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, 2003):

α Παρά τις κυμαινόμενες και ως ένα βαθμό διαφοροποιημένες κλαδικές εξελίξεις, δημιουργούνται έντονες τάσεις αναπτυξιακής, χωρικής και λειτουργικής αλληλεξάρτησης μεταξύ των τριών αστικών κέντρων Δράμας-Καβάλας-Ξάνθης. Οι μεταξύ των αστικών αυτών κέντρων πεδινές περιοχές κατά μήκος των εθνικών οδικών αξόνων αποτελούν το χώρο αστικής διάχυσης παραγωγικών δραστηριοτήτων (βιομηχανία, βιοτεχνία, εμπόριο, κ.α.) και λειτουργιών (κατοικία, υπηρεσίες, κ.α.).

κατά τρόπο ώστε σημαντικά πεδινά τμήματα να αποτελούν ήδη με τάσεις περαιτέρω διάχυσης την ευρύτερη αστική περιοχή της Δράμας, της Καβάλας και της Ξάνθης.

- β. Οι ανωτέρω διαπιστώσεις σε συνδυασμό με τα μείζονος σημασίας μεγάλα έργα στο πλαίσιο του ΚΠΣ II και του νέου ΚΠΣ III, όπως η Εγνατία οδός, οι κάθετοι οδικοί άξονες Καβάλας-Δράμας-Εξοχής και Ξάνθης-Εχίνου-Φιλιππούπολης, ο νέος λιμένας Καβάλας, οδηγούν στην εκτίμηση ότι τα τρία αστικά κέντρα μπορούν να συντεθούν ως ένα ενιαίο αστικό σύμπλεγμα μορφής 'ν' αποκτώντας το χαρακτήρα ενός 'ενιαίου πόλου ανάπτυξης', ενταγμένου τόσο στην εθνική, όσο και στην ευρωπαϊκή πολιτική για τη χωρική ανάπτυξη των περιφερειών του ευρωπαϊκού χώρου. Η αστική ανάπτυξη αυτού του τύπου θα συμβάλλει αφ' ενός στην άμβλυνση των ενδοπεριφερειακών ανισοτήτων στην περιφέρεια ΑΜΘ, και αφ' ετέρου στη δημιουργία διαπεριφερειακών συνεργασιών και διασυνδέσεων προς τις Βαλκανικές και Ανατολικοευρωπαϊκές χώρες (τουρισμός, εμπόριο, μεταφορές, διάχυση τεχνολογίας κ.α.) ώστε να υπάρξει μια άκρως επιθυμητή άρση της απομόνωσης της περιφέρειας ΑΜΘ.
- γ. Οι πεδινές γεωργικές περιοχές μέσα από τη γενικότερη γεωργική πολιτική βρίσκονται σε μία διαδικασία εκσυγχρονισμού και αναδιάρθρωσης της παραγωγής από 10ετία τουλάχιστον. Το γεγονός αυτό έχει επιτείνει σημαντικά κοινά προβλήματα και στους τρεις Νομούς σε ότι αφορά τις υποδομές. Με έμφαση ανακύπτει το ζήτημα της επάρκειας των υδάτων για άρδευση. Επίσης κοινά προβλήματα εμφανίζονται σε ότι αφορά τα λύματα και τα δίκτυα ύδρευσης των οικισμών. Ο τομέας των απορριμμάτων έχει σε μεγάλο βαθμό λυθεί στο Νομό Ξάνθης, ενώ παραμένει προβληματικός στους άλλους Νομούς. Οι περιοχές αυτές διασχίζονται από τον αγωγό φυσικού αερίου. Κοινός προβληματισμός υπάρχει σε ότι αφορά την επάρκεια στην ηλεκτρονική πληροφόρηση, τον τεχνολογικό εκσυγχρονισμό και τη μηχανοργάνωση γενικότερα.
- δ. Σε αντίθεση με τις πεδινές περιοχές υπάρχει ένα μείζον κοινό πρόβλημα για ολόκληρη την ορεινή ενδοχώρα της Διευρυμένης Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης.

Η Ροδόπη, ο ορεινός όγκος Φαλακρού, Λεκάνης και Παγγαίου βρίσκονται σε κατάσταση καθυστέρησης. Οι προσπάθειες για την ανάπτυξη των ορεινών περιοχών προς την κατεύθυνση της Οικοανάπτυξης, έχουν ξεκινήσει από κοινού από τις τρεις ΤΕΔΚ από δεκαετίας, αρχικά μέσω του Προγράμματος Οικοανάπτυξης Ροδόπης Νέστου (ΡΟ.ΝΕ.) και αργότερα μέσα από Κοινοτικές Πρωτοβουλίες όπως το LEADER, το INTERREG κ.α. Οι δυνατότητες ανάπτυξης των ορεινών περιοχών προς την κατεύθυνση των ήπιων δραστηριοτήτων αναψυχής, τουρισμού, αθλητισμού και αγροτουρισμού είναι ιδιαίτερα σημαντικές.

Σε σημαντικό βαθμό η επιτυχία της προσπάθειας αυτής για την ανάπτυξη των ορεινών περιοχών θα εξαρτηθεί και από την οργανική και συνδυασμένη τουριστική ανάπτυξη των παράκτιων περιοχών και την παράλληλη ανάδειξη των εξαιρετικής πολυμορφίας και αξίας ιστορικών και πολιτιστικών πόρων της ευρύτερης περιοχής.

Είναι βεβαίως σαφές ότι για τις ορεινές περιοχές οι ελλείψεις σε υποδομές είναι πολύ μεγαλύτερες από εκείνες των πεδινών περιοχών. Επομένως η αντιμετώπιση της κάλυψης της τεχνικής και κοινωνικής υποδομής των ορεινών περιοχών αποτελεί βασική προϋπόθεση για την όποια πολιτική ανάπτυξής τους.

- ε. Όπως διεφάνη από τα ανωτέρω, ο χώρος της Διευρυμένης Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης, ενώ αποτελεί έναν ενιαίο χώρο ένταξης και αλληλεξάρτησης των Δήμων, είτε ως μονάδων, είτε ως ομάδων όπως περιγράφεται στις επόμενες παραγράφους, συγχρόνως εμφανίζει έντονες ενδο-νομαρχικές ανισότητες που επιγραμματικά συνοψίζονται σε τέσσερις ζώνες:
- Την αστική ζώνη ανάπτυξης που οριοθετείται από τις ευρύτερες αστικές περιοχές Δράμας-Καβάλας-Ξάνθης και τις ενδιάμεσες πεδινές επί των οδικών αξόνων περιοχές

- Την πεδινή αναπτυσσόμενη ζώνη που προσαρτάται στην προηγούμενη (Προσοτσάνη –Σιταγροί Καλαμπάκι– Ελευθερούπολη - Χρυσούπολη – Κεραμωτή – Εύλαλο – Γενισέα – Άβδηρα - Ν.Κεσσάνη)
- Τις ορεινές, καθυστερημένες ως προς την ανάπτυξη, περιοχές Ροδόπης, Φαλακρού, Λεκάνης, Παγγαίου (Παρανέστι,Σιδηρόνερο,Νευροκόπι κλπ.)
- Τη Θάσο(ως ενιαίος νησιωτικός χώρος)

Στη συνέχεια εκτός από τις διαδημοτικές σχέσεις που απορρέουν από τα προηγούμενα επιχειρείται μία προσέγγιση διαδημοτικών συσχετισμών και κοινών προβλημάτων. Προκύπτει λοιπόν ότι, είτε για οικονομικούς, είτε για κοινωνικούς, είτε για ιστορικούς, είτε και για καθαρά λειτουργικούς λόγους υφίστανται σήμερα ορισμένες ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες διαδημοτικές σχέσεις και κοινές ανάγκες.

Θέτοντας κριτήρια οικονομικά, γεωγραφικά, ιστορικά και λειτουργικά προέκυψε μια ομαδοποίηση περιοχών με κοινά προβλήματα και ανάγκη ενιαίου τρόπου αντιμετώπισης τους, είτε ως υποσύνολα ενός γεωγραφικού χώρου, είτε ως μεγαλύτερα σύνολα που υπερβαίνουν ακόμη και τα όρια του Νομού.

Συγκεκριμένα (ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΔΡΑΜΑΣ - Δ/ΝΣΗ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, 2003):

- α Η πεδινή περιοχή που περιλαμβάνει τους Δήμους Δοξάτου, Φιλίππων και Καλαμπακίου μπορεί να θεωρηθεί ένα σύνολο με αυξημένες αλληλεξαρτήσεις και σχέσεις. Ο Δήμος Δοξάτου και ο Δήμος Καλαμπακίου ευρισκόμενοι εκατέρωθεν του άξονα Καβάλας-Δράμας αναπτύσσουν οικονομικές σχέσεις, ενώ ο Δήμος Καλαμπακίου έχει σχέσεις με το Δήμο Παγγαίου που συνίστανται στην κοινή εκμετάλλευση των υδάτων για άρδευση, αλλά και στις κοινές γεωργικές εκμεταλλεύσεις. Παράλληλα κάτοικοι του Δήμου Παγγαίου απευθύνονται στη Δράμα για λόγους περίθαλψης, αλλά και για τις αγορές τους αφού η αγορά της Δράμας είναι φθηνότερη από αυτή της Καβάλας. Το τελευταίο

ισχύει για πολλούς κατοίκους του Δήμου Φιλίππων και γενικότερα του Νομού Καβάλας. Οι οικισμοί που βρίσκονται στο βόρειο μέρος του Δήμου Φιλίππων (Κρηνίδες κ.α.) και του Δήμου Δοξάτου έχουν οικονομικές σχέσεις λόγω κοινών δραστηριοτήτων (επιπλοποιεία κλπ) μεταξύ τους αλλά και με τα δύο αστικά κέντρα. Η κατασκευή της Εγνατίας οδού και του κάθετου άξονα Καβάλας – Δράμας – Εξοχής θα εντείνει τη συνεκτικότητα των περιοχών αυτών.

- β. Ο Δήμος Προσοτσάνης αποτελεί ουσιαστικά προαστιακή περιοχή της Δράμας. Εν τούτοις επηρεάζει οικονομικά και λειτουργικά την περιοχή του Βώλακα, (περίθαλψη, εκπαίδευση, αγορά). Επίσης συσχετίζεται με το Δήμο Σιταγρόνο οποίος έχει σχέση με όμορους Δήμους του Νομού Σερρών, λόγω της οδικής σύνδεσης Δράμας- Θεσσαλονίκης, Δράμας-Σερρών(Δήμοι Αλιστράτης και Κορμίστας).
- γ. Οι ορεινοί Δήμοι Σταυρούπολης (Ν. Ξάνθης), Παρανεστίου, εν μέρει Νευροκοπίου, Κοιν. Σιδηρονέρου και Δήμος Ορεινού (Ν.Καβάλας) εγγράφονται στη λεκάνη απορροής του Νέστου και συνθέτουν την ορεινή δυτική Ροδόπη με τα εξαιρετα δασικά οικοσυστήματα. Διαχωριστικό και συγχρόνως ενοποιητικό στοιχείο αποτελούν τα υδροηλεκτρικά φράγματα της ΔΕΗ στο Θησαυρό. Η περιοχή αυτή αποτελεί πεδίο παρεμβάσεων για ήπιες δραστηριότητες αναψυχής και τουρισμού, με αφετηρία το πρόγραμμα οικοανάπτυξης ΡΟ.ΝΕ., όπως προαναφέρθηκε.

3. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ: ΤΟ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΠΡΟΦΙΛ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ

3.1 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ ΚΑΙ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΙ ΣΤΟΝ ΝΟΜΟ ΔΡΑΜΑΣ

3.1.1 ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΗ

Η περιοχή μελέτης παρουσιάζει πλήθος τουριστικών πόρων και προορισμών, χωρικά και χρονικά σημεία σε μια ιδιαίτερη διαδρομή για επισκέπτες με κοινά ή μη ενδιαφέροντα. Ορισμένοι από τους εν δυνάμει αλλά και υφιστάμενους τουριστικούς πόρους όπως η χλωρίδα, η πανίδα, η βλάστηση, ο δασικός και υδάτινος πλούτος, αναφέρθηκαν ήδη σε προηγούμενες παραγράφους στην γενική παρουσίαση της περιοχής μελέτης. Κάθε ένας από αυτούς τους πόρους διαθέτει μοναδική φυσιογνωμία, ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και ξεχωριστή ποιότητα και δυναμική, ενώ παράλληλα θα μπορούσαν να διακριθούν γενικές υποενότητες ή ομάδες προορισμών με κοινά ελκτικά στοιχεία (με άλλα λόγια, θα μπορούσαν πιθανά να απευθύνονται σε διακριτά, από άποψη προτιμήσεων, group τουριστών – φυσιολατρικός, περιπατητικός, ιστορικός, οικοτουρισμός, κλπ. – χωρίς αυτό βέβαια να απομονώνει περιοχές, να χαρακτηρίζει χωρικά σημεία ή να αποκλείει το ενδιαφέρον για το σύνολο).

Πέρα από την ευρεία ενότητα τουριστικού ενδιαφέροντος στην οποία ανήκουν όλοι οι προορισμοί – Κατηγορία 1, θα μπορούσαν να αναφερθούν οι παρακάτω κατηγορίες (οι οποίες φυσικά δεν είναι αμιγείς) και στις οποίες θα μπορούσαν να προστεθούν πλήθος άλλων: Ιστορικά και Θρησκευτικά Μνημεία – Κατηγορία 2. Φυσικά Μνημεία – Κατηγορία 3. Βιότοποι, Οικοσυστήματα και Προορισμοί με Περιβαλλοντικό, Οικολογικό Ενδιαφέρον – Κατηγορία 4. Προορισμοί που συνδέονται με Αθλητικές Δραστηριότητες – Κατηγορία 5. Χειμερινοί Προορισμοί – Κατηγορία 6. Παραδοσιακοί Οικισμοί και Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική – Κατηγορία 7. Οδοιπορικά και Διαδρομές με Ιδιαίτερο Ενδιαφέρον – Κατηγορία 8.

Σε μια προσπάθεια σημειακής παρουσίασης αυτών των βασικών τουριστικών προορισμών (μνημεία, αξιοθέατα, βιότοποι, κλπ.) που απαντώνται στην περιοχή μελέτης και σύμφωνα με την παραπάνω ενδεικτική κατηγοριοποίηση αναφέρονται τα εξής (Δίπλα από την ονομασία κάθε προορισμού σημειώνονται οι ενδεικτικές κατηγορίες στις οποίες εντάσσεται):

- Δάσος Ελατιάς (Κατηγ. 1, 3, 4, 6, 8).
- Δάσος Φρακτού (Κατηγ. 1, 3, 5, 4, 6, 8).
- Πηγές Αγγίτη Ποταμού – Σπήλαιο Μάαρα (Κατηγ. 1, 2, 3, 4, 6, 8).
- Φαλακρό Όρος (Κατηγ. 1, 3, 4, 5, 6, 8).
- Χιονοδρομικό Κέντρο Φαλακρού Όρους (Κατηγ. 1, 5, 6).
- Μενοίκιο Όρος (Κατηγ. 1, 3, 4, 5, 6, 8).
- Νέστος Ποταμός και Λίμνες Νέστου Ποταμού (Κατηγ. 1, 3, 4, 6, 8).
- Ιαματικές Πηγές Θερμιών (Κατηγ. 1, 3, 4, 6, 8).
- Λεκανοπέδιο Νευροκοπίου (Κατηγ. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8).
- Δρόμοι του Κρασιού (Κατηγ. 1, 4, 6, 8).
- Ευρωπαϊκό Μονοπάτι E6 (Κατηγ. 1, 4, 6, 8).
- Βυζαντινές και Μεταβυζαντινές Εκκλησίες (Κατηγ. 1, 2, 6, 8).

- Αγροτουρισμός (Κατηγ. 1, 4, 6, 7, 8).
- Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική και Παραδοσιακοί Οικισμοί (Κατηγ. 1, 5, 8)
-
- Η Πόλη της Δράμας (Κατηγ. 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8)
- Μουσεία Νομού Δράμας (Κατηγ. 1, 2)

Στις παραγράφους που ακολουθούν πραγματοποιείται μια κατά το δυνατόν σύντομη περιγραφή της φυσιογνωμίας, των χαρακτηριστικών, της τουριστικής σημασίας – αξίας και της ιδιαιτερότητας των προαναφερόμενων προορισμών (Η Πόλη της Δράμας, το Λεκανοπέδιο Νευροκοπίου, οι Δρόμοι του Κρασιού και το Ευρωπαϊκό Μονοπάτι Ε6 περιγράφονται στο παράρτημα στο κεφάλαιο Π2).

3.1.2 ΦΥΣΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΕΛΞΗΣ

3.1.2.1 ΤΟ ΔΑΣΟΣ ΕΛΑΤΙΑΣ

Η περιοχή του Δάσους Ελατιάς ή Καρά Ντερέ βρίσκεται στο κεντρικό και βόρειο τμήμα του Νομού Δράμας και εκτείνεται κατά μήκος της ελληνοβουλγαρικής μεθορίου. Χαρακτηρίζεται από τα συμπαγή δάση που την καλύπτουν σε ποσοστό 90% και την ύπαρξη του δασικού χωριού Ελατιάς. Πιο συγκεκριμένα, στη θέση Κούτρα και σε απόσταση 72 χλμ. από τη Δράμα υπάρχει το δασικό χωριό Ελατιάς, ιδιοκτησία της δασικής υπηρεσίας, που είναι το διοικητικό και λειτουργικό κέντρο των δασών της Ελατιάς. Αποτελείται από εντυπωσιακά πέτρινα κτίρια, τα οποία η δασική υπηρεσία χρησιμοποιεί εκτός των άλλων και για φιλοξενία των επισκεπτών της περιοχής. Το δασικό χωριό έχει υδροδότηση, ηλεκτρικό ρεύμα και τηλεφωνικές γραμμές παρέχεται δωρεάν φιλοξενία, αλλά πρέπει να εξασφαλισθεί έγκαιρα η διαμονή από το δασαρχείο Δράμας.

Στην Ελατιά βρίσκεται το μοναδικό στη χώρα μας δάσος ερυθρελάτης, όπου το τοπίο παραπέμπει σε αντίστοιχα της μέσης και βόρειας Ευρώπης. Επίσης στην ευρύτερη περιοχή της Ελατίας και στη θέση Μαγούλα υπάρχει το μοναδικό στην Ελλάδα δάσος σημύδας. Άλλα είδη δένδρων και θάμνων που απαντώνται είναι η υβρυδογενής ελάτη (προσομοιάζει με την λευκή της Ευρώπης), δασική πεύκη, κέδρα, οξιά, σημύδα, λεύκες, ιτιές, σορβιές, σφενδάμια, δρύες, φράξος, σκλήθρα, κρυνιά, γαύρος, οστράδα αδριανός, κουφοξυλιά, αγριοτριανταφυλλιές, μύρτιλλα κ.ά., ενώ υπάρχει και πλήθος ποωδών φυτών. Γενικά η χλωρίδα της Ελατίας είναι πλούσια σε είδη (πάνω από 700), με πολλά ενδημικά (τοπικά) της βαλκανικής περιοχής, καθώς και με πολλά σπάνια για τη χώρα μας. Επίσης, συναντάται ποικιλία μανιταριών με πολλά εδώδιμα (βωλίτες, κοπρίνοι, αμανίτης καίσαρος κ.ά.) (<http://www.drama.gr>).

Η πανίδα της περιοχής είναι και αυτή πλούσια, με είδη: καφετιά αρκούδα, αγριογούρουνο, ελάφι, ζαρκάδι, λαγός, λύκο, αγριόγατο, φάσσα, αετούς, γεράκια, δρυοκολάπτες κ.α.

3.1.2.2 ΔΑΣΟΣ ΦΡΑΚΤΟΥ

Το Δάσος Φρακτού βρίσκεται στο βορειοανατολικό άκρο του Νομού Δράμας, κάτω από την ψηλότερη κορυφή της Κεντρικής Ροδόπης στα 1.953 μ. Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της περιοχής αποτελεί η ύπαρξη του Παρθένου Δάσους που είναι το μοναδικό της χώρας και θεωρείται το σπουδαιότερο στο είδος του στην Ευρώπη. Καταγράφηκε ως παρθένο (έκταση 11.000 στρέμ.) το 1979 και αμέσως το 1980 κηρύχθηκε διατηρητέο μνημείο της φύσης, λόγω της μεγάλης φυτογεωγραφικής, οικολογικής και ιστορικής του αξίας. Από τότε μέχρι σήμερα βρίσκεται σε καθεστώς απόλυτης προστασίας, αφού δεν επιτρέπεται καμιά ανθρώπινη δραστηριότητα παρά μόνο η επιστημονική έρευνα. Η ονομασία 'Φρακτό' οφείλεται στο γεγονός ότι όλη η περιοχή είναι μια λεκάνη φραγμένη με κορυφογραμμές με μια μόνο διέξοδο στο νότιο και χαμηλότερο σημείο της.

Η μορφή του παρθένου διαφέρει από τα κοινά δάση, επειδή σε αυτό συνυπάρχουν διάφορα είδη πλατύφυλλων και κωνοφόρων από μικρές ηλικίες και ύψη μέχρι και

γερασμένα ή ξερά δένδρα μεγάλου ύψους. Η ορατότητα είναι μικρή εξαιτίας της πυκνής βλάστησης, ενώ είναι αδιάβατο εξαιτίας και των κατακείμενων δένδρων. Στο Παρθένο Δάσος η πιθανότητα συνάντησης με κάποιο άγριο ζώο είναι μεγάλη, γιατί αυτά βρίσκονται σε μεγάλους πληθυσμούς και δε φοβούνται την ανθρώπινη παρουσία, αφού δεν έχουν συνηθίσει σε οχλήσεις αυτού του είδους. Περιφερειακά της παρθένας αυτής κάλυψης υπάρχει μια ευρύτερη προστατευτική ζώνη. Το σύνολο αυτής της περιοχής (παρθένο + περιφερειακός δακτύλιος) αποτελεί το επονομαζόμενο Δάσος Φρακτού. Στην περιφερειακή ζώνη το δάσος προσομοιάζει με τα δάση της Κεντρικής Ροδόπης και βρίσκεται σε καθεστώς μερικής προστασίας, καθώς απαγορεύονται η βοσκή και η θήρα, ενώ επιτρέπονται η ξυλοπαραγωγή και η δασική αναψυχή. Λειτουργικό κέντρο του Δάσους είναι το δασικό εργοτάξιο Φρακτού που βρίσκεται 8,5 χλμ. πριν από το παρθένο.

Η βλάστηση του Δάσους Φρακτού περιλαμβάνει κυρίως δάση ερυθρελάτης, οξιάς, δασικής πεύκης, μαύρης πεύκης και δρυός. Η ερυθρελάτη και η δασική πεύκη (καθώς και άλλα είδη) βρίσκονται στα νότια όρια της γεωγραφικής τους εξάπλωσης και δίνουν στην περιοχή χαρακτήρα μεσευρωπαϊκού τοπίου (<http://www.drama.gr>).

Η πανίδα που εμφανίζεται στο Παρθένο Δάσος είναι πολύ πλούσια τόσο σε είδη και όσο και σε αριθμούς (πληθυσμιακά – ποσοτικά μεγέθη). Η περιοχή αποτελεί κατά κοινή ομολογία ένα από τα σημαντικότερα ελληνικά ορεινά οικοσυστήματα, με την εμφάνιση όλων σχεδόν των ειδών που ζουν στα ελληνικά ορεινά συμπλέγματα. Συγκεκριμένα, στο σύμπλεγμα Φρακτού αναπαράγονται περισσότερα από 100 είδη πουλιών, ανάμεσα στα οποία αρκετά περιλαμβάνονται σε κοινοτική οδηγία για είδη που χρειάζονται ειδικά μέτρα προστασίας. Παράλληλα, το ίδιο οικολογικό και περιβαλλοντικό ενδιαφέρον εμφανίζεται και για τα θηλαστικά. Στην ευρύτερη περιοχή του συμπλέγματος ζουν τουλάχιστον 32 είδη θηλαστικών, ανάμεσα τους όλα τα σπάνια είδη της Ελλάδας και Ευρώπης. Η έκταση του Παρθένου Δάσους είναι πολύ σημαντική για την ύπαρξη των περισσότερων από τα παραπάνω είδη.

Από αισθητική άποψη το Δάσος Φρακτού διακρίνεται για τη χαρακτηριστική και μοναδική ομορφιά του. Οι έντονοι γεωλογικοί σχηματισμοί στο κεντρικό τμήμα της περιοχής μαζί με τις πολλές σάρες δίνουν μια τραχύτητα και αγριάδα στο χώρο που ξεφεύγει από τα συνηθισμένα δασικά τοπία. Το 'Αχλαδόρεμα', που μαζί με τα ρέματά

του διασχίζει το Φρακτό, σχηματίζει έξι εντυπωσιακούς καταρράκτες και προσθέτει το απαραίτητο αισθητικό στοιχείο, το νερό.

Το τοπίο της περιοχής αγκαλιάζει η πλούσια βλάστηση που με τη μεγάλη ποικιλία αείφυλλων και φυλλοβόλων, κωνοφόρων και πλατύφυλλων προσφέρει πολλές αποχρώσεις του πράσινου, ενώ το φθινόπωρο σχηματίζονται εντυπωσιακοί χρωματισμοί. Επίσης, η ύπαρξη άγριων καρποφόρων δένδρων και θάμνων, καθώς και το πλήθος των αγριολούλουδων συμπληρώνουν το τοπίο με την ανάλογη αισθητική. Στο Παρθένο Δάσος, βέβαια, το τοπίο χαρακτηρίζεται από την παρθένα βλάστηση. Το ύψος των δένδρων, η δομή του δάσους και η πυκνότητα της βλάστησης παρουσιάζουν στον επισκέπτη ένα πρωτόγνωρο τοπίο. Γενικά το Δάσος Φρακτού και από αισθητική άποψη αποτελεί ένα μοναδικό μνημείο της φύσης, τουλάχιστον για την οροσειρά της Ροδόπης. Η ύπαρξη του Παρθένου Δάσους, ο συνδυασμός των γεωλογικών και υδάτινων σχηματισμών με την πλούσια βλάστηση και πανίδα αποτελούν ένα πλήρες δασικό τοπίο που θεωρείται από τα ομορφότερα της χώρας μας.

Η επίσκεψη στο δάσος Φρακτού αλλά και η φιλοξενία στο εργοτάξιο Φρακτού μπορεί να γίνουν με περιορισμούς και μετά από σχετική άδεια του Δασαρχείου Δράμας (<http://www.drama.gr>).

3.1.2.3 ΤΟ ΦΑΛΑΚΡΟ ΟΡΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΧΙΟΝΟΔΡΟΜΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΦΑΛΑΚΡΟΥ

Το Φαλακρό Όρος ορθώνεται επιβλητικό στο κέντρο του Νομού Δράμας και συγκαταλέγεται στα ψηλότερα βουνά της χώρας. Το βουνό συγκροτείται από ένα σύμπλεγμα τριών όγκων: το βορειοδυτικό με ψηλότερη κορυφή το 'Άγιο Πνεύμα' και υψόμετρο 1.629 μ., το νοτιοδυτικό με ψηλότερη κορυφή τον 'Άγιο Παύλο' στα 1.768 μ. και το ανατολικό με ψηλότερη κορυφή τον 'Προφήτη Ηλία' στα 2.232 μ., που περιβάλλεται και από τις κορυφές 'Βάρδενα' και 'Χιονότρυπα'.

Το γεωλογικό υπόστρωμα αποτελείται από γρανίτες και (κατά μεγαλύτερα ποσοστά) από μάρμαρα (κρυσταλλικούς ασβεστόλιθους) με την ιδιαιτερότητα της παρουσίας καρστικών φαινομένων (ύπαρξη υπόγειων αγωγών και άμεση απομάκρυνση του νερού

της βροχής). Ως συνέπεια των καρστικών φαινομένων έχουμε αφενός την τροφοδοσία των πηγών Μυλοπόταμου και Δράμας και αφετέρου την αδυναμία δημιουργίας εδάφους και υψηλής βλάστησης από όπου και προκύπτει η ονομασία 'Φαλακρό'. Στις μέρες μας, η κάλυψη του Φαλακρού Όρους είναι κατά 45% με λιβάδια, 35% με δάση και 20% με θάμνους, φρύγανα, βράχους και γυμνά εδάφη.

Το ιδιαίτερο γεωλογικό υπόστρωμα της περιοχής, σε συνδυασμό με τις κλιματικές, εδαφικές και τοπογραφικές συνθήκες, δημιούργησαν μια σημαντική ποικιλία βιότοπων με ιδιαίτερο βοτανικό ενδιαφέρον. Κατά αυτό τον τρόπο το Φαλακρό συγκεντρώνει πολλά, σπάνια για την Ελλάδα, ποώδη φυτά, που σχηματίζουν αξιόλογους οικότοπους στις κορυφές, στα λιβάδια και στις βραχώδεις εξάρσεις του βουνού. Η πανίδα είναι και αυτή ανάλογης ποιότητας και συγκεντρώνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Εκτός των κοινών θηλαστικών και πτηνών της ευρύτερης περιοχής, συναντώνται σπάνια ασπόνδυλα που χαρακτηρίζουν την αξία της πανίδας. Η σημασία της χλωρίδας και της πανίδας του Φαλακρού επέβαλαν την ένταξη και προστασία του στο δίκτυο Natura 2000, με το όνομα 'Κορυφές Όρους Φαλακρού' (<http://www.falakro.gr/>).

Το χιονοδρομικό κέντρο Φαλακρού βρίσκεται στο βορειοδυτικό τμήμα του Νομού Δράμας, σε απόσταση 46 χιλιομέτρων από την πόλη της Δράμας. Οι εγκαταστάσεις, ο εξοπλισμός και οι διαμορφωμένες εκτάσεις του χιονοδρομικού καλύπτουν μια περιοχή συνολικής έκτασης 600 τετραγωνικών χλμ. στο οροπέδιο του Αγίου Πνεύματος σε υψόμετρο 1.720 μ.

Το χιονοδρομικό κέντρο Φαλακρού λειτουργεί από τον Δεκέμβριο μέχρι τον Μάρτιο – Απρίλιο τα σαββατοκύριακα και καθημερινά την περίοδο των διακοπών των Χριστουγέννων. Πρόκειται για το βορειότερο χιονοδρομικό κέντρο της Ελλάδας, γεγονός που πρακτικά υποδηλώνει ότι οι κλιματολογικές συνθήκες, το υψόμετρο και η γεωμορφολογία, ευνοούν ώστε να έχει την μακρύτερη χιονοδρομική περίοδο στην χώρα.

Σήμερα, στο χιονοδρομικό κέντρο λειτουργούν: Σχολές σκι και καταστήματα όπου μπορεί να νοικιάσει κανείς όλο τον απαραίτητο εξοπλισμό (χιονοπέδιλα, έλκηθρα, χιονοσκούτερ κ.α), ξενώνας 11 δωματίων με δυνατότητα φιλοξενίας 80 ατόμων, εστιατόριο – καφετερία συνολικής χωρητικότητας 250 ατόμων (εντός των

εγκαταστάσεων του ξενώνα). LIFT (αναβατήρες). Όσον αφορά στον ξενώνα ειδικά, αυτός βρίσκεται στην κεντρική θέση του οροπεδίου του Αγίου Πνεύματος στα 1720 μ., είναι πλήρως διαμορφωμένος και παρέχει ικανοποιητικό επίπεδο εξυπηρέτησεων και αγέσεων.

Στο χιονοδρομικό κέντρο Φαλακρού με την ολοκλήρωση της πρώτης φάσης του επενδυτικού προγράμματος λειτουργούν συνολικά οκτώ αναβατήρες ενώ για την περίοδο 2002 – 2003 λειτούργησε μεταξύ άλλων και ο τετραθέσιος εναέριος αναβατήρας (καρέκλα) διαδρομής 1.400 μ. με δυνατότητα εξυπηρέτησης 2.000 άτομα /ώρα. Επιπρόσθετα, λειτουργούν 3 baby lift με διαδρομές από 120 – 200 μ. ιδανικές για παιδιά και αρχάριους. Με τους υφιστάμενους εν λειτουργία αναβατήρες οι χιονοδρόμοι έχουν πρόσβαση σε πίστες συνολικής διαδρομής 6 χιλιομέτρων.

Επιπλέον, το Χιονοδρομικό Κέντρο διαθέτει:

- Parking συνολικής χωρητικότητας 600 θέσεων.
- Ιατρείο πλήρως εξοπλισμένο με ειδικό ορθοπεδικό ιατρό κατά τις ώρες λειτουργίας των lift.
- Υφιστάμενα δίκτυα σταθερής τηλεφωνίας καθώς και τα δίκτυα κινητής τηλεφωνίας Cosmote, Panafon και Telestet.

Η πρόσβαση στο χιονοδρομικό κέντρο εξασφαλίζεται από ασφαλτοστρωμένο οδικό δίκτυο, το οποίο με μέριμνα της Νομαρχίας Δράμας έχει προσφάτως διαπλατυνθεί και έχουν τοποθετηθεί προστατευτικές μπάρες κατά μήκος της διαδρομής, ενώ ειδικοί χιονοδείκτες πληροφορούν τους επισκέπτες και τους ενδιαφερόμενους για το ύψος του χιονιού. Ο επισκέπτης μπορεί με ασφάλεια να φτάσει σε 45 περίπου λεπτά από το κέντρο της πόλης της Δράμας από τον δρόμο που οδηγεί προς το Νευροκόπι. Η κατάσταση του εν λόγω οδικού δικτύου κρίνεται ικανοποιητική.

Στην ευρύτερη περιοχή του Φαλακρού Όρους, εκτός από τις δυνατότητες χιονοδρομίας, παρουσιάζεται μεγάλο ενδιαφέρον για διαδρομές με οχήματα 4x4, πεζοπορία,

ορειβασία, ορειβατικό σκί, αναρρίχηση, ποδήλατο βουνού, αεραθλητισμός, παρακολούθηση πουλιών και περιήγηση (<http://www.falakro.gr/>).

3.1.2.4 ΜΕΝΟΙΚΙΟ ΟΡΟΣ

Το Μενοίκιο οριοθετεί προς τα δυτικά τον Νομό Δράμας και αποτελεί την προς νότο συνέχεια του Φαλακρού Όρους. Η ψηλότερη κορυφή του Μενοικίου είναι η 'Μαυρομάτα' στον Νομό Σερρών με υψόμετρο 1.963 μ., ενώ η ψηλότερη κορυφή του στον Νομό Δράμας είναι το 'Θαμνοτόπι' με υψόμετρο 1.952 μ. Το βουνό χαρακτηρίζεται από το έντονο ανάγλυφο, από ορεινά και υποαλπικά λιβάδια με πλούσια χλωρίδα, δάση οξιάς και οξιάς – υβρυδογενούς ελάτης, το δάσος υπεραιώνόβιων δένδρων καστανιάς και την πλούσια ορνιθοπανίδα που φιλοξενεί.

Η χλωρίδα που συνθέτει την υψηλή βλάστηση του βουνού αποτελείται από οξιά, καστανιά, υβρυδογενή ελάτη, μαύρη πεύκη, κέδρα, δρυς, γαύρο, ιτιές, σκλήθρα, σορβιές, σφενδάμια, φράξο, κρυνιά, αγριοτριανταφυλλιές, μύρτιλλο κ.ά. Ενδιαφέρουσα όμως είναι η ποώδης βλάστηση εξαιτίας της σπανιότητας και του μεγάλου αριθμού των ειδών: κρίνος ο μάρταγος, σαξιφράγες, τσάι του βουνού (σιδηρίτης), αγριγαρύφαλα, ίριδες, παιώνια, κενταυρέες, καμπανούλες, αγριοπανσές, θυμάρι, ορχιδέες, δακτυλιόριζες κ.ά., καθώς και πολλά αγρωστώδη και ψυχανθή φυτά.

Η πανίδα της περιοχής περιλαμβάνει τα θηλαστικά αγριογούρουνο, ζαρκάδι, λαγό, λύκο, ασβό, πετροκούναβο κ.ά., ενώ η ορνιθοπανίδα είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσα: φιδαιτός, χρυσαετός, σταυραετός, ασπροπάρης, κικκινέζι, σφικοβαρβακίνα, πετρίτης, ξεφτέρι, σαΐνι, μπούφος, αγριόκουρκος, σταχτοτσικλιτάρα, μαυροτσικλιτάρα, αετομάχος, βλάχος, βουνοσταχτάρα, τσαλαπετεινός, δενδροφυλλοσκόπος, σπίνος, μελισσοφάγος κ.ά.

3.1.2.5. ΟΙ ΛΙΜΝΕΣ ΤΟΥ ΠΟΤΑΜΟΥ ΝΕΣΤΟΥ

Ο ποταμός Νέστος πηγάζει από το ορεινό συγκρότημα της Ρίλας στην κεντρική Βουλγαρία, εισέρχεται στην Ελλάδα από τον Νομό Δράμας και εκβάλλει στο Θρακικό πέλαγος. Κατά την αρχαιότητα λατρευόταν ως ιερό ποτάμι από τους Θράκες, ενώ αναφέρεται από πολλούς αρχαίους συγγραφείς όπως τον Ηρόδοτο, τον Θουκυδίδη, τον Πτολεμαίο κ.ά. Έχει συνολικό μήκος 234 χλμ., από τα οποία τα 130 χλμ. διατρέχουν σε ελληνικό έδαφος ακολουθώντας γενικά ΝΑ κατεύθυνση. Στο ελληνικό έδαφος εισέρχεται από το βορειοκεντρικό τμήμα του Νομού Δράμας με υψόμετρο κοίτης 400 μ. και εξέρχεται από το Παρανέστι. Στη συνέχεια αποτελεί κοινό σύνορο των Νομών Ξάνθης και Καβάλας και εκβάλλει απέναντι από τη Θάσο, σχηματίζοντας το Δέλτα του Νέστου (<http://www.drama.gr>).

Στο έδαφος του Νομού Δράμας είναι πολλοί οι παραπόταμοι και τα ρέματα που συλλέγουν τα νερά και χύνονται στο Νέστο. Από το νότιο τμήμα, ποταμός συνεχούς ροής είναι μόνο το ρέμα Πολυκάρπου. Από την οροσειρά της Κεντρικής Ροδόπης και από δυτικά χύνονται ο Δεσπάτης, ο Μουσδέλης, το Μεγάλο Ρέμα, το Διαβολόρεμα και το Αρκουδόρεμα. Οι ποταμοί αυτοί που συλλέγουν τα νερά τους από το ελληνικό έδαφος αποτέλεσαν αφορμή για να αξιοποιηθούν τα νερά του Νέστου με σκοπό την ενεργειακή, αρδευτική και τουριστική αξιοποίηση της περιοχής. Τα τρία φράγματα είναι, κατά σειρά, αυτά του Τεμένους, της Πλατανόβρυσης και του Θησαυρού. Και τα τρία είναι υδροηλεκτρικά, ενώ το φράγμα Τεμένους θα είναι συγχρόνως ταμιευτήρας για αρδευτικούς σκοπούς και εκείνο της Πλατανόβρυσης αποτελεί συγχρόνως 'αποθήκη', από όπου αντλεί νερό η μονάδα του Θησαυρού (<http://www.drama.gr>).

Σήμερα έχουν κατασκευασθεί και λειτουργούν τα δύο φράγματα, αυτά του Θησαυρού και της Πλατανόβρυσης, και έχουν δημιουργηθεί στα ανάντη τους οι δύο αντίστοιχες λίμνες. Συγκεκριμένα, τα χαρακτηριστικά των 2 φραγμάτων είναι τα εξής:

Το Υ/Η φράγμα Θησαυρού:

- υπερθαλάσσιο υψόμετρο φράγματος 390 μ.
- ύψος φράγματος 175 μ.

- υψόμετρο στάθμης λίμνης 320-380 μ.
- επιφάνεια λίμνης 18 τετρ. χλμ.
- παραγόμενη ενέργεια 426 GWh.

Το Υ/Η φράγμα Πλατανόβρυσης:

- υπερθαλάσσιο υψόμετρο φράγματος 230.5 μ.
- ύψος φράγματος 95 μ.
- υψόμετρο στάθμης λίμνης 223.5-227.5 μ.
- επιφάνεια λίμνης 3.25 τετρ. χλμ.
- παραγόμενη ενέργεια 248 GWh.

Τα πρανή του ποταμού Νέστου και των λιμνών του καλύπτονται κυρίως με δρυοδάση, ενώ η παρόχθια βλάστηση των λιμνών και των ρεμάτων αποτελείται από περισσότερο υδροχαρή φυτά. Εκτός από τις δρύες, τα είδη που συνθέτουν την παραλίμνια βλάστηση είναι: γαύρος, οστρύα, φράξος, ιτιές, φιλύρα ή φλαμουριά, σφενδάμι, σκλήθρο, αγράμπελη, κρανιά, λεπτοκαρυά, κισσός, κέδρος, παλιούρι πλατάνι, λεύκη, τσαπουρνιά, ακακία, αγριοτριανταφυλλιάς, βάτος, κουφοξυλιά, σορβιά κ.ά. Η ποώδης βλάστηση περιλαμβάνει κοινά αγριολούλουδα των δρυδασών, αλλά και υδροχαρή, όπως: μαργαρίτα, αμπανούλα, σαξιφράγα, δακτυλίδα, γαλατσίδες, αγριοφράουλα, γεράνι, λυχνίς, αγριοπανσές, αγγελική, αψιθιά, βραχυπόδιο, πεντάνευρο, πόα, πολυκόμπι, ρανούγκουλο, πικροράδικο κ.ά.

Η πανίδα στην παραλίμνια περιοχή περιλαμβάνει κυρίως τη βίδα, αλλά και τα ζώα που μετακινούνται σε όλη την ευρύτερη περιοχή, όπως: λύκος, αλεπού, αγριόγατος, ζαρκάδι, σκαντζόχοιρος, νυφίτσα, αγριογούρουνο. Επίσης, στην έκταση των λιμνών συναντώνται αμφίβια, όπως σαλαμάνδρα, βάτραχοι, καθώς και ερπετά όπως: νεροφίδα, οχιά, σαύρες, χελώνες κ.ά. Η ιχθυοπανίδα των λιμνών είναι ιδιαίτερα πλούσια και

περιλαμβάνει κέφαλος (*Leuciscus cefalus*, *Otthrias brandti*), μπριάνες (*Barbus meridionalis*, *B. plebejus*), σύρτες (*Chondrostoma varbarensis*), ενώ στα ρέματα υπάρχουν οι πέστροφες (*Salmo trutta macrostigma*, *S. trutta fario*).

3.1.2.6 ΟΙ ΠΗΓΕΣ ΤΟΥ ΠΟΤΑΜΟΥ ΑΓΓΙΤΗ-ΤΟ ΣΠΗΛΑΙΟ ΜΑΑΡΑ

Ο ποταμός Αγγίτης αποτελεί το κύριο στοιχείο του υδρογραφικού δικτύου της πεδιάδας της Δράμας. Αρχίζει από τις πηγές Μααρά, διασχίζει τη δυτική πλευρά της πεδιάδας και αφού συλλέξει τα νερά της τάφρου των Φιλίππων χύνεται στον Στρυμόνα ποταμό. Η μέση ετήσια παροχή των πηγών υπολογίζεται σε τρία κυβ. μέτρα/ δευτερόλεπτο και η μέση ετήσια παροχή του ποταμού Αγγίτη, αφού συλλέξει όλα τα νερά, είναι 8 κυβ. μέτρα/ δευτερόλεπτο.

Οι πηγές του ποταμού Αγγίτη (Μααρά), σε υψόμετρο 123 μ., αποτελούν την έξοδο και εμφάνιση του υπόγειου ποταμού που διασχίζει το σπήλαιο Μααρά. Το Σπήλαιο του Μααρά βρίσκεται στους νότιους πρόποδες του όρους Φαλακρού, 20 χιλιόμετρα βορειοδυτικά της πόλης της Δράμας, στην περιοχή των Κοκκινογείων. Η λιθολογική σύσταση του Φαλακρού όρους (ασβεστόλιθοι) και η κλειστή λεκάνη του Κάτω Νευροκοπίου που βρίσκεται βορειότερα συντελούν στην απορρόφηση των υδάτων της βροχής και των χειμάρρων. Τα νερά αυτά στην διαδρομή τους δημιουργούν έναν επιμήκη αλλά όχι ευθύγραμμο καρστικό αγωγό που είναι το Σπήλαιο.

Το Σπήλαιο ανακαλύφθηκε το 1978 από ομάδα Γάλλων και Ελλήνων σπηλαιολόγων (σε συνεργασία με την Ελληνική Σπηλαιολογική Εταιρία). Η μορφολογική μελέτη του σπηλαίου έδειξε ότι κατά μήκος του κύριου άξονα ανάπτυξης του έχουν σχηματιστεί διευρύνσεις (αίθουσες) και στενώματα (σιφώνια), σταλακτικός διάκοσμος, ο οποίος μειώνεται από την είσοδο προς το εσωτερικό, και λίγοι, λόγω της ροής των υδάτων, σταλαγμίτες, οι οποίοι αναπτύσσονται συχνά πάνω σε πεσμένους βραχόλιθους. Ο πυθμένας του σπηλαίου καλύπτεται από αποθέσεις ιλύος, αργίλου και άμμου, των οποίων το πάχος είναι πάνω από 10 μέτρα (<http://www.alistraticave.gr/indexen.htm>).

Ειδικεύοντας, το σπήλαιο είναι ένας σωληνοειδής αγωγός (καρστικό φαινόμενο), ο οποίος συνδέεται άμεσα με τις καταβόθρες του Οχυρού στο οροπέδιο Κάτω Νευροκοπίου και σε υψόμετρο 535 μ. Η τροφοδοσία του υπόγειου ποταμού γίνεται από τα νερά των χειμάρρων του οροπέδιου Κάτω Νευροκοπίου, τα οποία αποστραγγίζονται στις καταβόθρες Οχυρού και διοχετεύονται στο υπόγειο (καρστικό) σύστημα. Η ορμητική έξοδος του ποταμού στην ελεύθερη φύση πραγματοποιείται από μικρό σχετικά τοξοειδές άνοιγμα στη βάση ενός μικρού θολωτού σπηλαίου (αίθουσα του τροχού). Η αίθουσα αυτή που έχει διάμετρο 40 μέτρα και μέγιστο ύψος 15 μέτρα ήταν γνωστή λόγω του φυσικού ανοίγματος που έχει και αποτέλεσε το σημείο εκκίνησης για τους σπηλαιολόγους οι οποίοι ενήργησαν υποβρύχια διάβαση και πέρασαν μέσα από ισχυρό 'σιφώνι' μήκους περίπου 70 μέτρων στο κυρίως σπήλαιο. Ο υδροτροχός, που λειτουργούσε ήδη από την τουρκοκρατία, χρησίμευε στην ανύψωση του νερού του ποταμού και στη συνέχεια στην ύδρευση των γύρω οικισμών.

Σήμερα το σπήλαιο έχει εξερευνηθεί σε μήκος 4.5 χλμ., είναι προσπελάσιμο στα 2,7 χλ.μ. και επισκέψιμο στα πρώτα 500 μ. όπου είναι και πλήρως διαμορφωμένο, ενώ εκτιμάται ότι το συνολικό μήκος ξεπερνά τα 12 χλμ. Έχουν χαρτογραφηθεί λεπτομερειακά τα 2.5 χιλ. της συνολικής έκτασης του Σπηλαίου από Ελληνική επιστημονική ομάδα με την επίβλεψη του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης. Μέσα στο σπήλαιο η μέση θερμοκρασία του νερού είναι 11,5 ο C και του αέρα 12,5 ο C. Στο εσωτερικό του σπηλαίου υπάρχουν τα υπόγεια νερά και οι λίμνες του ποταμού Αγγίτη που το καθιστούν το μοναδικό ποτάμιο σπήλαιο στην Ελλάδα, ενώ κατά μήκος του υπάρχουν πλατώματα και αίθουσες πλάτους μέχρι 25 μ., σε εναλλαγή με στενώματα πλάτους μέχρι 1 μ. Χαρακτηριστικό του σπηλαίου είναι το υπόγειο ποτάμι και οι σταλακτίτες με ποικιλία χρωμάτων, σχημάτων και μεγεθών (υπάρχουν και ελάχιστοι σταλαγμίτες) αρκετοί από τους οποίους έχουν διάμετρο 2 μ.

Η απώτερη προϊστορία στην περιοχή του σπηλαίου αγγίζει τα 30.000 χρόνια πριν από σήμερα, σύμφωνα με τις απόλυτες χρονολογήσεις που έδωσε το εργαστήριο Πυρηνικής Φυσικής 'Δημόκριτος'. Η χρονολόγηση αφορά στον ανώτερο ανασκαφικό ορίζοντα της τομής που έγινε στο πλάι της τεχνητής εισόδου. Η ανασκαφή που γίνεται εκεί, από την Εφορεία Παλαιoανθρωπολογίας – Σπηλαιολογίας (1992 έτος έναρξης εργασιών), έφερε στο φως λίθινα εργαλεία και οστά ζώων (άλογα, ελάφια, δασύμαλλο ρινόκερο, μεγάκερο, μαμούθ). Στη δεξιά όχθη του Αγγίτη η εγκατάσταση αποίκων, που πρέπει να

είχαν σχέση με τη Ρωμαϊκή πόλη των Φιλίππων, είχε αποτέλεσμα τη δημιουργία εκτεταμένου οικισμού και νεκροταφείων που δεν έχουν ανασκαφεί ακόμη. Για τον λόγο αυτό ο χώρος που βρίσκεται δεξιά και αριστερά της τεχνητής εισόδου του σπηλαίου δεν είναι επισκέψιμος. Στην κορυφή του κόσμου πάνω από τη φυσική είσοδο του σπηλαίου υπάρχει διπλός οχυρωματικός περίβολος. Η ασβεστόκτιστη αυτή οχύρωση, δέσποζε στο βορειοδυτικό τμήμα της πεδιάδας και έλεγχε περάσματα της περιοχής.

Μεγάλο, επίσης, ενδιαφέρον παρουσιάζει και η φυσική ομορφιά του περιβάλλοντος χώρου του Σπηλαίου. Η πλούσια βλάστηση, στις όχθες του ποταμού, που αποτελείται από πλατάνια, ιτιές, λεύκες κ.α., δίνει τη δυνατότητα στους επισκέπτες να απολαύσουν μοναδικές στιγμές ηρεμίας και ξεκούρασης (<http://www.alistraticave.gr/indexen.htm>).

3.1.2.7 ΟΙ ΙΑΜΑΤΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΘΕΡΜΙΩΝ

Οι Ιαματικές Πηγές των Θερμιών βρίσκονται περίπου 27 χιλιόμετρα βορειοδυτικά του Δήμου Παρανεστίου, στο εσωτερικό ενός πυκνού δάσους. Αρκετοί επισκέπτες από τις γύρω περιοχές καταφθάνουν στις θερμές πηγές για λουτροθεραπεία και αναψυχή, ενώ σε ημέρες αργίας η περιοχή φιλοξενεί ακόμα και 500 άτομα ανά ημέρα. Ωστόσο, τα καταλύματα που υπάρχουν για τη διαμονή των επισκεπτών είναι πολύ πρόχειρα, ανοργάνωτα, άναρχα τοποθετημένα το ένα δίπλα στο άλλο, καταλαμβάνοντας ολόκληρη την πλευρά του βουνού, όπου βρίσκεται το γεωθερμικό πεδίο. Η περιοχή αυτή παρουσιάζει έλλειψη ακόμη και των βασικών υποδομών όπως είναι η αποχέτευση, ενώ το σύγχρονο κτιριακά υδροθεραπευτήριο το οποίο υπάρχει και δεν έχει λειτουργήσει ποτέ, παραμένει εδώ και χρόνια ανεκμετάλλευτο. Κατά αυτό τον τρόπο και κυρίως λόγω της έλλειψης των κατάλληλων υποδομών και εξυπηρετήσεων, εμποδίζεται στην περιοχή η ανάπτυξη του ιαματικού τουρισμού.

3.1.3 Ο ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΟΝ ΝΟΜΟ ΔΡΑΜΑΣ

Ο αγροτουρισμός αποτελεί μια ειδική κατηγορία τουριστικής δραστηριότητας, ήπιας μορφής και ιδιαίτερος φιλική προς το φυσικό περιβάλλον και την τοπική φυσιογνωμία.

Στα πλαίσια του μέτρου 3 της Κοινοτικής πρωτοβουλίας Leader II υλοποιήθηκαν στο Νομό Δράμας επενδύσεις που στόχευαν στη δημιουργία βασικής τουριστικής υποδομής καθώς και στην αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών προς τους επισκέπτες της περιοχής. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί πως πριν την εφαρμογή του προγράμματος υπήρχε παντελής έλλειψη καταλυμάτων αυτού του είδους.

Ειδικεύοντας, υπό την σκέπη της παραπάνω Κοινοτικής πρωτοβουλίας δημιουργήθηκαν: τρία ξενοδοχεία τύπου επιπλωμένων διαμερισμάτων (δυναμικότητας 63 κλινών), πέντε ξενοδοχεία τύπου ενοικιαζόμενων δωματίων (δυναμικότητας 58 κλινών) και δύο παραδοσιακές ταβέρνες, ενώ εκσυγχρονίσθηκαν: μία επιχείρηση ενοικίασης ειδών σκι και μία ταβέρνα.

Με την υλοποίηση αυτών των επενδύσεων και την λειτουργία των συγκεκριμένων τουριστικών μονάδων δίνεται η δυνατότητα στους επισκέπτες της περιοχής:

- να απολαύσουν την αισθητική του τοπίου,
- να κάνουν διακοπές σε ένα μοναδικό φυσικό περιβάλλον,
- να αθληθούν κάνοντας σκι, πεζοπορία, ορειβασία, αναρρίχηση, ποδηλασία, ιππασία, ερασιτεχνική αλιεία,
- να παρατηρήσουν ή να φωτογραφίσουν την άγρια πανίδα και χλωρίδα,
- να κάνουν ερασιτεχνική ή επιστημονική έρευνα για πανίδα, χλωρίδα, γεωλογία, λαογραφία, παραδοσιακή αρχιτεκτονική κ.α.,
- να προσεγγίσουν τον τοπικό τρόπο και ρυθμό ζωής (έθιμα, κουζίνα, εργασίες κ.α.) σεβόμενοι το περιβάλλον και το φυσικό τοπίο.

Ο αγροτουρισμός σαν δραστηριότητα χαρακτηρίζεται από συμπληρωματικότητα προς τον πρωτογενή τομέα και τις παραδοσιακές χειροτεχνικές και βιοτεχνικές δραστηριότητες. Παράλληλα, αξιοποιεί τους πλούσιους φυσικούς πόρους της περιοχής, την ιστορική και πολιτιστική της κληρονομιά, με σεβασμό στον παραδοσιακό τρόπο

ζωής, το ανθρωπογενές και το φυσικό περιβάλλον. Το γεγονός ότι ο Νομός Δράμας είναι από τους πρώτους νομούς της χώρας που ανέπτυξε αγροτουριστική και οικοτουριστική δραστηριότητα αποτελεί στοιχείο που παρέχει σαφές προβάδισμα και συγκριτικό πλεονέκτημα στην περιοχή για την ανάπτυξη δραστηριοτήτων αυτού του είδους (ΑΝΕΔ, 2003).

3.1.4 ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ

Στην ύπαιθρο του Νομού και ιδιαίτερα στα ορεινά και ημιορεινά τμήματά της, συναντούμε αξιόλογους παραδοσιακούς οικισμούς με ιστορικό, πολιτιστικό αλλά και αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον. Η συντριπτική πλειοψηφία αυτών συγκροτήθηκε και εξελίχθηκε στη διάρκεια των περασμένων αιώνων και ιστορικών περιόδων. Ειδικότερα, κάθε ένας από αυτούς τους οικισμούς αναπτύχθηκε, με ξεχωριστό ειδικό βάρος κάθε φορά, σε εστία τοπικής γεωργικής – κτηνοτροφικής παραγωγής και εμπορικών συναλλαγών. Προσαρμοσμένοι στις κλιματικές συνθήκες της περιοχής, στη μορφολογία του εδάφους, στα υπάρχοντα υλικά κατασκευής, στον τρόπο διαβίωσης και στις ασχολίες των κατοίκων, οι εν λόγω οικισμοί έδωσαν ποικιλία τύπων παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, δείγματα των οποίων μπορεί κανείς να συναντήσει στο Παγονέρι, τα Λευκόγεια, το Περιθώρι, το Νευροκόπι, τον Γρανίτη, την Καλή Βρύση, την Καλλιθέα, τα Κοκκινόγεια, την Προσοτσάνη, τον Νικηφόρο, την Ψηλή Ράχη, το Τείχος, το Καπνόφυτο, τον Θόλο, την Πρασινάδα, την Κρήνη και τη Στέρνα.

Το αγροτόσπιτο ή καπνόσπιτο μάς βοηθάει να κατανοήσουμε τις παλαιότερες, κοινωνίες αυτού του τόπου, να γνωρίσουμε τις καθημερινές συνήθειες των ανθρώπων, της υπαίθρου, να εκτιμήσουμε τις τεχνικές τους και τους τρόπους οικοδόμησης. Βοηθητικά κτίσματα ή/ και χώροι του αγροτικού σπιτιού είναι οι στάβλοι, οι αποθήκες, το πλυσταριό, ο φούρνος. Όλοι οι βοηθητικοί χώροι βρίσκονται μέσα στην αυλή του σπιτιού και περιστοιχίζονται από ψηλό μανδρότοιχο. Τα έπιπλα που διαθέτουν είναι τα απαραίτητα, απλά και λιτά, φτιαγμένα τις περισσότερες φορές από τους ίδιους. Ξύλινες εντοιχισμένες ντουλάπες (‘μεσάνδρες’), ξύλινα ράφια για την τοποθέτηση σκευών, το ‘σεντούκι’ (το μπαούλο), ο ‘σοφράς’ (χαμηλό τραπέζι φαγητού), οι καναπέδες στρωμένοι με τα πολύχρωμα υφάσματα (<http://www.drama.gr>).

Εκτός από τα αγροτικά σπίτια υπήρχαν και τα αρχοντικά του περασμένου αιώνα. κατοικίες εύπορων οικογενειών, 'μπέδων', καπνομεσιτών και γεωργοκτηνοτρόφων. Τα αρχοντικά έχουν μεγαλύτερο όγκο από τα συνηθισμένα αγροτόσπιτα, καλύτερη κατασκευή, προσεγμένες λεπτομέρειες και αξιόλογα μορφολογικά στοιχεία. Ο χώρος κάτω από το 'χαγιάτι' είναι ανοικτός και ενιαίος με την αυλή. Ο όροφος διαθέτει συνήθως ένα ή δύο 'μουσαφίρ-οντάδες' (δωμάτια για τους επισκέπτες) που χρησιμεύουν σαν χώροι υποδοχής ή ξεκούρασης. Κατασκευάζονται από 'τσατμά' (είδος ελαφράς τοιχοποιίας) πάνω σε πέτρινη βάση και έχουν αρκετά ανοίγματα σε όλους τους τοίχους, προσφέροντας ενδιαφέρουσα θέα. Διαθέτουν πλούσια διακόσμηση στα ταβάνια, στους τοίχους και στα ανοίγματα. Τέλος, πρέπει να επισημάνουμε πως τα σπίτια που διατηρούν αναλλοίωτη την αρχιτεκτονική τους μορφή είναι στην πλειονότητά τους εγκαταλελειμμένα. Επεμβάσεις των νεότερων γενιών αλλοίωσαν την αρχική μορφή τους.

3.1.5 Ο ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΟΝ ΝΟΜΟ ΔΡΑΜΑΣ

Όπως έγινε σαφές ήδη από την παράγραφο 3.2., οι τουριστικοί πόροι του Νομού Δράμας που συνδέονται με τον θρησκευτικό αλλά και ιστορικό τουρισμό εμφανίζουν ιδιαίτερα ευνοϊκή συγκέντρωση αλλά και εξαιρετικό ενδιαφέρον.

Στην πόλη και στους οικισμούς του βόρειου κυρίως τμήματος του Νομού, σε δασώδεις εκτάσεις αλλά και σε πλαγιές και απόκρημνες κορυφές των ορεινών όγκων της περιοχής, μοναστήρια και εκκλησιές μαρτυρούν το βαθύτατο θρησκευτικό σεβασμό των κατοίκων. Μνημεία του βυζαντινού κόσμου και άλλα, τα περισσότερα, των οθωμανικών χρόνων μεταφέρουν μνήμες της διαδρομής του ελληνισμού και της ορθοδοξίας στην ταραγμένη αυτήν περιοχή. Από τους βυζαντινούς χρόνους σώζονται στην πόλη η βυζαντινή εκκλησία της Αγίας Σοφίας του 10^{ου} αιώνα, που μετατράπηκε σε τέμενος την περίοδο της τουρκοκρατίας, και το εκκλησάκι των Ταξιαρχών από την εποχή των Παλαιολόγων, σε ρυθμό μονόχωρης βασιλικής, που βρισκόταν σε επαφή με το βυζαντινό τείχος (<http://www.drama.gr>).

Το σημαντικότερο μοναστήρι στην περιοχή είναι αναμφίβολα, μέχρι σήμερα, εκείνο της Εικοσιφοίνισσας, σε υψόμετρο 753 μ., σε μια καλά προστατευμένη πλαγιά του Παγγαίου. Σύμφωνα με τη θρησκευτική παράδοση, πρωτοχτίστηκε τον 5^ο αιώνα με κτήτορα τον άγιο Γερμανό ή κατά μία άλλη εκδοχή αυτό έγινε στα τέλη του 8^{ου} αιώνα. Στις παραδόσεις της Μονής, αναφέρεται πως η Παναγία χάρισε στον Γερμανό την αχειροποίητη θαυματουργή εικόνα της, μέσα σε εξαίσιο, 'φοινικούν', φως. Για τον λόγο αυτό, η μονή αφιερώθηκε στην Παναγία και φέρει την ονομασία 'Εικοσιφοίνισσα'. Χιλιάδες προσκυνητές καταφθάνουν κάθε χρόνο στο μοναστήρι του Παγγαίου για χάρη της θαυματουργής εικόνας.

Οι αντιπροσωπευτικότεροι ναοί της περιοχής είναι η εκκλησία της Κοίμησης της Θεοτόκου στο Λιβαδάκι, κτισμένη το 1870, με αναλλοίωτο στο εσωτερικό τον ξυλόγλυπτο και γραπτό διάκοσμο που καθιστά το ναό ως ένα από τα καλύτερα διατηρημένα μνημεία της περιοχής Νευροκοπίου. Ακόμη οι Ταξιάρχες στο εγκαταλελειμμένο σήμερα Ακρινό (1848), ο Προφήτης Ηλίας στον Βώλακα (1841), η Κοίμηση της Θεοτόκου στο Πανόραμα (μέσα 19^{ου} αιώνα), ο Άγιος Νικόλαος στην Καλή Βρύση (1877), ο ναός των Εισοδίων της Θεοτόκου στη Χωριστή (1906) και ο Άγιος Αθανάσιος στο Δοξάτο (1867) (<http://www.drama.gr>).

Κοντά στην προικισμένη φύση της δραμινης γης, μοναστικές κοινότητες εκπέμπουν πνευματικό φως και γίνονται καταφύγιο λατρείας και περισυλλογής. Εκτός από τη Μονή της Εικοσιφοίνισσας στο Παγγαίο, στο πευκοδάσος της Περιχώρας υπάρχει η γυναικεία Μονή του Αγίου Μηνά (1950), στο δρόμο μας για το περίφημο δάσος της Ελατιάς η γυναικεία Μονή της Αναλήψεως του Σωτήρος (στο χωριό Ταξιάρχες από το 1970) και η μονή Μεταμόρφωσης του Σωτήρος στην Πρασινάδα, 52 χλμ. βορειοανατολικά της πόλης της Δράμας, στο δρόμο για τα δάση της Ροδόπης.

Ο επισκέπτης και κάθε ενδιαφερόμενος μπορεί να δει συγκεντρωμένους τους θησαυρούς της ορθόδοξης παράδοσης στο εκκλησιαστικό μουσείο της Μητρόπολης Δράμας, δίπλα στο επισκοπικό μέγαρο της πόλης, αφού προηγηθεί επικοινωνία με τα γραφεία της εκκλησιαστικής αρχής.

3.1.6 ΤΑ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΔΡΑΜΑΣ

• 3.1.6.1 ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ

Το αρχαιολογικό μουσείο της Δράμας καλύπτει χρονολογικά την ανθρώπινη παρουσία στο Νομό Δράμας από τη Μέση Παλαιολιθική Εποχή (50.000 χρόνια από σήμερα), με τα ίχνη ζωής των παλαιολιθικών κυνηγών στο σπήλαιο Πηγών του Αγγίτη, μέχρι τους νεότερους χρόνους (1913).

Ο εκθεσιακός χώρος του μουσείου βρίσκεται μέσα στην πόλη της Δράμας και αποτελείται από τρεις κύριες αίθουσες. Στην πρώτη αίθουσα, τα αρχαιολογικά ευρήματα μαρτυρούν την παρουσία των νομάδων κυνηγών της Μέσης Παλαιολιθικής Εποχής στο σπήλαιο Πηγών του Αγγίτη, τη ζωή στους μόνιμους γεωργοκτηνοτροφικούς νεολιθικούς οικισμούς και το πέρασμα στη χαλκοκρατία στην πόλη της Δράμας, στη θέση Σιταγροί. Η αναπαράσταση μιας νεολιθικής κατοικίας με ευρήματα, που περιγράφουν τις δραστηριότητες του νεολιθικού ανθρώπου και την καθημερινή του ζωή, αποτελεί το κέντρο του ενδιαφέροντος των επισκεπτών κάθε ηλικίας. Στην ίδια αίθουσα συνεχίζεται το ταξίδι στο χρόνο στην εποχή του Σιδήρου και στους μετέπειτα χρόνους, όπου είναι κυρίαρχη η λατρεία του θεού Διόνυσου μέσα στην πόλη της Δράμας, στην Καλή Βρύση και σε άλλες περιοχές του Νομού.

Στην δεύτερη αίθουσα, αρχιτεκτονικά γλυπτά, κεραμική και νομίσματα βεβαιώνουν τη συνέχεια της ζωής στη Δράμα και σε ολόκληρο τον Νομό κατά τους παλαιοχριστιανικούς, βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς χρόνους. Ο επισκέπτης ταξιδεύει στα νεότερα χρόνια με φωτογραφική έκθεση που αναφέρεται στην πόλη της Δράμας, στα εκτός Δράμας αστικά κέντρα και στους ορεινούς οικισμούς, από την αρχή της τουρκοκρατίας μέχρι τα μέσα του 19^{ου} αιώνα (<http://www.dramanet.gr>).

Στην τρίτη αίθουσα του εκθεσιακού χώρου, που στην ουσία πρόκειται για στεγασμένο αίθριο, ο επισκέπτης μπορεί να θαυμάσει γλυπτά οργανωμένα σε τρεις ενότητες. Η πρώτη περιλαμβάνει αρχιτεκτονικά γλυπτά από τους αρχαίους χρόνους μέχρι την τουρκοκρατία. Η δεύτερη περιέχει αναθηματικά μνημεία που συνδέονται με τη λατρεία

διαφόρων θεών του ελληνορωμαϊκού πάνθεου και των τοπικών θεοτήτων, με ιδιαίτερη αναφορά στο Διόνυσο. Στην τρίτη ενότητα ανήκουν επιτύμβια μνημεία ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων.

3.1.6.2 ΤΟ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ

Το μουσείο της Ιεράς Μητρόπολης Δράμας, το οποίο ιδρύθηκε κατά τη διακονία του σεβασμιότατου Μητροπολίτη Διονυσίου Α΄, στεγάζεται σε πρόσφατα ανακαινισμένη πενταόροφη πτέρυγα του Επισκοπικού Μεγάρου Δράμας στην οδό Βενιζέλου στην πόλη της Δράμας.

Στις ευρύχωρες και εξαιρετικά φροντισμένες αίθουσες εκτίθενται εκκλησιαστικοί θησαυροί ανεκτίμητης πνευματικής και καλλιτεχνικής αξίας. Οι εικόνες της Θεοτόκου Οδηγήτριας και του Κυρίου Ευλογούντος του 13^{ου} αιώνα, εικόνες του 17^{ου} και ιδιαίτερα του 19^{ου} αιώνα κοσμούν και καθαγιάζουν το χώρο. Επιπρόσθετα, αρχιερατικά άμφια, ιερά σκεύη και καλύμματά τους, πολλά του 19^{ου} αιώνα, ενθύμιο του Χρυσοστόμου Δράμας και Σμύρνης αποτελούν τα σημαντικά εκθέματα του μουσείου. Πολλά από τα εκθέματα είναι κειμήλια που μετέφεραν πρόσφυγες της Μικράς Ασίας και του Πόντου, το 1922, από τις εκκλησίες των πανάρχαιων εστιών στη νέα πατρίδα, σαν το πιο πολύτιμο φορτίο τον καιρό του ξεριζωμού.

Για τους οργανωμένους προσκυνητές και τους επισκέπτες της πόλης προτείνεται να επικοινωνούν με το γραφείο της Μητρόπολης Δράμας πριν από την επίσκεψή τους στο μουσείο (<http://www.dramanet.gr>).

3.1.7 Η ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΔΡΑΜΑΣ

Στο Νομό Δράμας πραγματοποιείται μία πληθώρα πολιτιστικών εκδηλώσεων, η οποία οφείλεται στην προσπάθεια των πολιτιστικών συλλόγων του Νομού να διατηρήσουν αλλά και να αναδείξουν τα έθιμα και τις παραδόσεις του δραμινού λαού. Οι πολιτιστικοί σύλλογοι του Νομού ανέρχονται σε 68, από τους οποίους οι 20 παρουσιάζουν δυναμική ενεργοποίηση στην πολιτιστική δραστηριότητα. Οι

πολιτιστικές εκδηλώσεις σε συνδυασμό με το μνημειακό πλούτο του Νομού, συμβάλλουν δυναμικά στην ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού. Επίσης, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι ο Νομός Δράμας έχει ενταχθεί στο Εθνικό Πολιτιστικό δίκτυο πόλεων, γεγονός το οποίο αποτελεί σημαντικό βήμα στην πολιτιστική αναβάθμιση της περιοχής.

Αν θα θέλαμε να παρουσιάσουμε συγκεντρωμένες τις πολιτιστικές εκδηλώσεις (πολλές από τις οποίες έχουν ήδη αναφερθεί στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε περιοχής) που λαμβάνουν χώρα στο σύνολο του Νομού Δράμας θα αναφέραμε:

- Διεθνές Φεστιβάλ Κινηματογράφου ταινιών μικρού μήκους (αρχές Σεπτέμβρη).
- «Ελευθέρια» Δήμου Δράμας (1-8 Ιουλίου).
- «Αναστενάρια» Πυροβολισίες Μαυρολεύκης (21 Μαΐου - Αγ. Κωνσταντίνου και Ελένης).
- Μεταμφιέσεις του δωδεκαήμερου (5, 6, 7, 8 Ιανουαρίου).
- «Αράπηδες» Μοναστηρακίου.
- «Καρναβάλια» Ξηροποτάμου.
- «Αρκούδες» και «Καρναβάλια» Βώλακα.
- «Μπαμπούγερα» Καλής Βρύσης.
- «Ημέρα της Μπάμπως» Πετρούσας.
- «Κουρμπάνι» στο Καλαμπάκι (18 Ιανουαρίου - Αγ. Αθανασίου).
- «Καλόγερος» Καλαμπακίου, Μαυρολεύκης (Δευτέρα της Τυρινής).

- Καρναβάλι Χωριστής - Καθαρή Δευτέρα (Απόκριες: εβδομάδα πολιτιστικών εκδηλώσεων).
- Επέτειος μάχης Οχυρών ΛΥΣΣΕ (6 Απριλίου - Οχυρό).
- Ιπποδρομίες στο Δήμο Δοξάτου (2 Μαΐου).
- «Ημέρα του Θεού» στη Μικρόπολη (2ο Σάββατο μετά του Θωμά).
- «Αντάμωμα» Συγκέντρωση Σαρακατσαναίων στο δασικό χωριό Ελατιάς (2 Ιουλίου - Προφήτη Ηλία).
- «Ακρίτεια» πολιτιστικές - αθλητικές εκδηλώσεις Κ. Νευροκοπίου.
- Διεθνές Φεστιβάλ Χορών Ξηροποτάμου (20 Ιουλίου).
- «Ημέρες Πατάτας» Κ. Νευροκοπίου.
- Πανηγύρι Προφήτη Ηλία στο Δήμο Προσοτσάνης.
- Συναυλία Ποντιακής Αύρας, χορού και τραγουδιού στη Ν. Κρώμνη.
- Εκδηλώσεις και αθλητικοί Αγώνες στο Όρος Φαλακρό.
- Γιορτή βαμβακιού στο Φωτολίβος.

3.2 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΟΝ ΝΟΜΟ ΔΡΑΜΑΣ

3.2.1 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ

Η τουριστική προσφορά του Νομού Δράμας εντοπίζεται στους φυσικούς, ιστορικούς και θρησκευτικούς πόρους τους οποίους διαθέτει η περιοχή και στο ξενοδοχειακό δυναμικό του Νομού. Το τελευταίο συμπληρώνεται από τουριστικά καταλύματα άλλου είδους (ξενώνες, ενοικιαζόμενα δωμάτια, κλπ.) καθώς και από αξιόλογο αριθμό εμπορικών καταστημάτων εστίασης, αναψυχής και μονάδες παροχής υπηρεσιών και εξυπηρέτησης της τουριστικής ζήτησης (οργανωμένα ταξιδιωτικά γραφεία και πρακτορεία, κλπ.). Τέλος, υπάρχουν συμπληρωματικές υποδομές και υπηρεσίες με σημαντικότερες αυτές του Χιονοδρομικού Κέντρου, ενώ αυτές των Ιαματικών Πηγών δεν θεωρούνται αναπτυγμένες.

3.2.2 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΥΠΟΔΟΜΗ

Η τουριστική υποδομή του Νομού δεν μπορεί να θεωρηθεί ποσοτικά και ποιοτικά υψηλού επιπέδου, ενώ παρουσιάζει μια τάση ανάκαμψης τα τελευταία χρόνια. Η πληρότητα των μονάδων, παρά τις τάσεις βελτίωσης προς το τέλος της δεκαετίας του '80 (ανοδικές τάσεις την ίδια περίοδο παρατηρήθηκαν τόσο στις αφίξεις όσο και στις διανυκτερεύσεις επισκεπτών του νομού), διατηρείται σε μέτρια επίπεδα (περίπου στο 40 %). Σύμφωνα με τα στοιχεία του ΕΟΤ η τουριστική υποδομή του νομού όσον αφορά στις ξενοδοχειακές κλίνες βρίσκεται στα μέσα επίπεδα της Περιφέρειας.

Ωστόσο, η σχετική επάρκεια χώρων διαμονής επισκεπτών εντός του Νομού και ιδιαίτερα στην πόλη της Δράμας, δύναται έως σήμερα να καλύψει ικανοποιητικά της σχετικές ανάγκες σε όλες τις περιόδους του χρόνου. Συγκεκριμένα, στον Νομό υπάρχουν εννιά ξενοδοχεία, περισσότερα από τα οποία βρίσκονται στην πόλη της Δράμας (πίνακας 3.1), επτά επιπλωμένα διαμερίσματα, ενοικιαζόμενα δωμάτια και καταλύματα, τα οποία είναι διάσπαρτα (πίνακας 3.2) και τέσσερα καταφύγια, τα οποία βρίσκονται σε ορεινές περιοχές (πίνακας 3.3).

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1: ΤΑ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑ ΤΟΥ Ν.ΔΡΑΜΑΣ

ΟΝΟΜΑ	ΟΙΚΙΣΜΟΣ	ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΚΑΙΝΕΣ
ΞΕΝΙΑ	ΔΡΑΜΑ	Β	88
ΤΑΣΚΟ	ΔΡΑΜΑ	Γ	48
ΜΑΡΙΑΝΑ	ΔΡΑΜΑ	Γ	96
ΑΝΕΣΙΣ	ΔΡΑΜΑ	Γ	25
ΕΜΠΟΡΙΚΟ	ΔΡΑΜΑ	Γ	87
ΕΣΠΕΡΙΑ	ΔΡΑΜΑ	Δ	53
ΑΚΡΙΤΑΣ	Κ. ΝΕΥΡΟΚΟΠΙ	Δ	20
ΟΡΒΗΛΟΣ	Κ. ΝΕΥΡΟΚΟΠΙ		24
ΡΗΙΛΟΧΕΝΙΑ	ΠΑΡΑΝΕΣΤΙ	Γ	18

ΠΗΓΗ: <http://www.dramanet.gr>

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2: ΛΟΙΠΑ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ ΣΤΟ Ν.ΔΡΑΜΑΣ

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ	ΟΙΚΙΣΜΟΣ	ΚΑΙΝΕΣ
ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ ΣΟΥΛΤΑΝΑ (ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ)	ΠΑΡΑΝΕΣΤΙ	15
ΣΑΒΒΙΔΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ (ΕΝΟΙΚΙΑΖΟΜΕΝΑ ΔΩΜΑΤΙΑ)	Κ. ΝΕΥΡΟΚΟΠΙ	22
ΚΟΥΛΑΟΥΤΖΙΔΗΣ Α. - ΚΟΣΣΥΦΙΔΗΣ Γ. ΟΕ	ΣΑΚΑΛΩΤΗ	24
ΓΡΑΝΙΤΗΣ ΕΠΕΝΔΥΤΙΚΗ	ΓΡΑΝΙΤΗΣ	19
ΑΧΤΣΙΟΓΛΟΥ ΜΑΡΙΑ	ΣΙΔΗΡΟΝΕΡΟ	8
ΜΠΟΣΚΟΣ ΜΟΔΕΣΤΟΣ & ΣΙΑ ΟΕ	ΒΩΛΑΚΑΣ	18
ΤΟΥΡΓΑΙΔΟΥ ΑΝΑΤΟΛΗ	ΜΙΚΡΟΜΗΛΙΑ	8

ΠΗΓΗ: <http://www.dramanet.gr>

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.3: ΤΑ ΚΑΤΑΦΥΓΙΑ ΤΟΥ Ν.ΔΡΑΜΑΣ

ΘΕΣΗ	ΥΨΟΜΕΤΡΟ	ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑ ΦΙΛΟΞΕΝΙΑΣ	ΑΠΟΣΤΑΣΗ
ΜΠΑΡΤΙΣΕΒΑ	1141	16 ΑΤΟΜΑ	40 ΧΛΜ. ΑΠΟ ΤΗ ΔΡΑΜΑ
ΚΟΥΡΙ	1400	16 ΑΤΟΜΑ	2.5 ΩΡΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΧΩΡΙΟ ΠΥΡΓΟΙ ΚΑΙ 1.5 ΩΡΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΒΩΛΑΚΑ
ΧΟΡΟΣ	1700	20 ΑΤΟΜΑ	4. 5 ΩΡΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΚΑΤΑΦΥΓΙΟ Β ΚΑΙ 3 ΩΡΕΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΒΩΛΑΚΑ
ΑΓΙΟ ΠΝΕΥΜΑ	ΜΟΝΟ ΔΙΗΜΕΡΕΥΣΗ		ΣΤΟ ΧΙΟΝΟΔΡΟΜΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΦΑΛΛΑΚΡΟΥ

ΠΗΓΗ: <http://www.dramanet.gr>

3.2.3 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ

Η ποικιλία του τουριστικού προϊόντος που αναμφισβήτητα διαθέτει η περιοχή μελέτης, έλκει ποικίλες ομάδες τουριστών που επισκέπτονται την περιοχή για ξεχωριστούς λόγους. Η τουριστική ζήτηση όπως παρουσιάζεται στον Νομό έχει τα εξής χαρακτηριστικά (ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, 2000):

- Κατά την διάρκεια του χειμώνα, και ιδιαίτερα κατά την περίοδο των Χριστουγέννων, επισκέπτες καταφθάνουν στο Φαλακρό Όρος και το Χιονοδρομικό Κέντρο.
- Αξιοσημείωτη προσέλευση σημειώνουν και οι ιαματικές πηγές Θερμιών, χωρίς όμως να διαθέτουν τις πλέον κατάλληλες συνθήκες διαμονής.
- Σημαντική κίνηση παρατηρείται κατά την διάρκεια του Φεστιβάλ ταινιών μικρού μήκους της Δράμας. Την περίοδο αυτή παρατηρείται αυξημένη κίνηση στα ξενοδοχεία της πόλης.
- Την ορεινή και δασική περιοχή του Νομού επισκέπτονται αρκετοί φυσιολάτρες και οικολόγοι καθώς επίσης και κυνηγοί. Ωστόσο παρατηρούνται δυσλειτουργίες και προβλήματα λόγω της έλλειψης επαρκών υποδομών.
- Μόνιμοι πελάτες των δραμινών ξενοδοχείων αποτελούν οι εμπορικοί και επαγγελματικοί αντιπρόσωποι καθώς και τεχνικοί διαφόρων συνεργείων, οι οποίοι συμμετέχουν στην κατασκευή μεγάλων έργων στην περιοχή.
- Τέλος, θα πρέπει να γίνει αναφορά στους εκατοντάδες δραμινούς μετανάστες, οι οποίοι επισκέπτονται τον Νομό κατά την καλοκαιρινή περίοδο.

Στους πίνακες που ακολουθούν διαπιστώνεται στατιστικά η σχετικά σταθερή πορεία της τουριστικής κίνησης τα τελευταία έτη στον Νομό (ελαφρώς αυξητική, γεγονός που οφείλεται στην σχετική αύξηση των αλλοδαπών τουριστών), ενώ ιδιαίτερα χαρακτηριστική είναι η απόλυτη υπεροχή των ημεδαπών έναντι των αλλοδαπών επισκεπτών. Σε απόλυτα αλλά και σχετικά μεγέθη οι διανυκτερεύσεις των αλλοδαπών

τείνουν να αυξάνονται τα τελευταία χρόνια ενώ ποσοστιαία δεν προσεγγίζουν σε καμία περίπτωση τα μεγέθη των ημεδαπών τουριστών (οι ημεδαποί αποτελούν αναμφισβήτητα τον κύριο όγκο των επισκεπτών. Συγκριτικά με την Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, η τουριστική κίνηση του Νομού κυμαίνεται σε σαφώς κατώτερα επίπεδα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.4: ΣΥΝΟΛΟ ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΩΝ ΗΜΕΔΑΠΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ ΣΤΟ Ν.ΔΡΑΜΑΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1996-2000

ΝΟΜΟΣ	ΕΤΟΣ					ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ ΜΕΤΑΒΟΛΗ			
	1996	1997	1998	1999	2000	97/96	98/97	99/98	00/99
ΕΒΡΟΥ	294.247	333.031	327.804	321.103	353.896	13.18%	-1.57%	-2.04%	10.21%
ΡΟΔΟΠΗΣ	131.534	155.402	144.180	153.927	125.840	18.15%	-7.22%	6.76%	-18.25%
ΞΑΝΘΗΣ	102.255	94.237	89.564	98.254	125.614	-7.84%	-4.96%	9.70%	27.85%
<u>ΔΡΑΜΑΣ</u>	<u>54.528</u>	<u>54.777</u>	<u>49.690</u>	<u>55.507</u>	<u>53.232</u>	<u>0.46%</u>	<u>-9.29%</u>	<u>11.71%</u>	<u>-4.10%</u>
ΚΑΒΑΛΑΣ	306.195	324.375	338.681	384.298	382.100	5.94%	4.41%	13.47%	-0.57%
ΣΥΝΟΛΟ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ	888.759	961.822	949.919	1.013.089	1.040.682	8.22%	-1.24%	6.65%	2.72%

ΠΗΓΗ: ΕΟΤ, 2002

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.5: ΣΥΝΟΛΟ ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΩΝ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ ΣΤΟ Ν.ΔΡΑΜΑΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1996-2000

ΝΟΜΟΣ	ΕΤΟΣ					ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ ΜΕΤΑΒΟΛΗ			
	1996	1997	1998	1999	2000	97/96	98/97	99/98	00/99
ΕΒΡΟΥ	17.037	21.940	22.562	20.428	25.559	28.78%	2.84%	-9.46%	25.12%
ΡΟΔΟΠΗΣ	9.719	12.286	12.916	21.756	22.610	26.41%	5.13%	68.44%	3.93%
ΞΑΝΘΗΣ	16.890	12.650	10.962	10.275	14.421	-25.10%	-13.34%	-6.27%	40.35%
<u>ΔΡΑΜΑΣ</u>	<u>5.640</u>	<u>5.765</u>	<u>5.099</u>	<u>5.214</u>	<u>7.663</u>	<u>2.22%</u>	<u>-11.55%</u>	<u>2.26%</u>	<u>46.97%</u>
ΚΑΒΑΛΑΣ	398.593	434.033	374.884	392.353	410.027	8.89%	-13.63%	4.66%	4.50%
ΣΥΝΟΛΟ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ	447.879	486.674	426.423	450.026	420.280	8.66%	-12.38%	5.54%	6.72%

ΠΗΓΗ: ΕΟΤ, 2002

4. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ :ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ, ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

4.1 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ . ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ύπαρξη σημαντικών τουριστικών πόρων αποτελεί καθοριστικό παράγοντα και συγκριτικό πλεονέκτημα για τις περιοχές που επιδιώκουν να αναπτυχθούν τουριστικά. Η ανάλυση και η περιγραφή των υφιστάμενων τουριστικών πόρων της περιοχής μελέτης που προηγήθηκε, αποτελεί την βάση μιας κριτικής αξιολόγησης ώστε να οδηγηθούμε σε συμπεράσματα που θα αποδειχθούν ευεργετικά στην σύνθεση και εξαγωγή των προτάσεων για την ανάπτυξη της περιοχής.

Αν και εκτιμάται πως έχουν γίνει ήδη αντιληπτά τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, τα συγκριτικά πλεονεκτήματα και τα σχετικά μειονεκτήματα της περιοχής, στον πίνακα που ακολουθεί πραγματοποιείται μια αξιολόγηση των διαθέσιμων τουριστικών πόρων της περιοχής. Με άλλα λόγια πραγματοποιείται σχηματοποιημένα μια απλοποιημένη απόδοση της φυσιογνωμίας της περιοχής και των παραμέτρων διαμόρφωσης των χαρακτηριστικών της προτεινόμενης τουριστικής ανάπτυξης. Σε αυτή την αναπαράσταση, με τέσσερα αστέρια συμβολίζονται τα ισχυρά συγκριτικά πλεονεκτήματα (ή το πολύ καλό επίπεδο παρεχόμενων υπηρεσιών), με τρία αστέρια οι συνθήκες σχετικά καλής κατάστασης, με δύο αστέρια οι συνθήκες μέτριας ή ανεκτής κατάστασης (διαπιστωμένες αδυναμίες), ενώ με ένα αστέρι συμβολίζονται οι κλάδοι, οι δραστηριότητες ή οι πόροι στους οποίους παρατηρούνται σημαντικότερες ελλείψεις ή αδυναμίες ή σχετικά μειονεκτήματα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1: ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ	ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ
1. Φυσικοί Πόροι (οικοσυστήματα, φυσικό περιβάλλον, κλπ.)	****
2. Πολιτιστικοί Πόροι (παράδοση, τοπικά ήθη και έθιμα, μνημεία, πολιτιστικές εκδηλώσεις)	****
3. Υποδομές και Υπηρεσίες (ξενοδοχεία, πρακτορεία, μεταφορικά και επικοινωνιακά δίκτυα, κλπ.)	**
4. Αθλητικές ή εναλλακτικές δραστηριότητες	***

Οι παραπάνω διαπιστώσεις αποτελούν την βάση προβληματισμού του επόμενου κεφαλαίου από όπου θα προκύψουν και οι άξονες των προτεινόμενων δράσεων, ενεργειών και παρεμβάσεων.

4.2 ΑΝΑΛΥΣΗ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑΣ

Η αξιολόγηση της υφιστάμενης κατάστασης είναι απαραίτητη προϋπόθεση ώστε να αποδοθεί εν συντομία το πλαίσιο μέσα στο οποίο λειτουργεί το σύστημα και να αναδειχθούν τα συγκριτικά πλεονεκτήματα και τα σχετικά μειονεκτήματα τόσο της υφιστάμενης όσο και της εν δυνάμει τουριστικής δραστηριότητας της περιοχής. Η αξιολόγηση προκύπτει από την προσεκτική παρατήρηση και καταγραφή των υφιστάμενων δομών, λειτουργιών και εξυπηρετήσεων, ενώ αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο που επιτρέπει στο σχεδιαστή να αξιοποιήσει μια σειρά από θετικά στοιχεία ή φαινόμενα που ενυπάρχουν στην περιοχή, ενώ από την άλλη πλευρά προετοιμάζεται για την αντιμετώπιση των αρνητικών στοιχείων ή φαινομένων. Επισημαίνει, με άλλα λόγια, τα 'δυνατά' και 'προβληματικά' σημεία του αντικειμένου, συνθέτοντας μια πρώτη 'διάγνωση' που θα αναδείξει τους τομείς παρέμβασης.

Τα θετικά στοιχεία/ πλεονεκτήματα είναι πιθανό να αφορούν στο φυσικό περιβάλλον ή το ανθρώπινο δυναμικό, τους διαθέσιμους τουριστικούς πόρους, τους θεσμούς ή τις κοινωνικές σχέσεις και δομές, την φήμη μιας περιοχής και τη θέση της στο χώρο. Αντίστοιχα, τα μειονεκτήματα μπορούν να αναφέρονται σε εγγενείς ή επίκτητες αδυναμίες του συστήματος των οικισμών και του υπαίθρου χώρου που συνθέτουν την περιοχή μελέτης, αλλά και στην ανυπαρξία ή τον περιορισμένο βαθμό εμφάνισης των πλεονεκτημάτων. Τα πλεονεκτήματα, και τα μειονεκτήματα (ή αδυναμίες) αντίστοιχα, σχετίζονται άμεσα με την αντίληψη του σχεδιαστή για τον χώρο όπως επίσης και με τη φύση και τους στόχους της μελέτης τουριστικής ανάπτυξης. Για παράδειγμα, ένα χαρακτηριστικό που μπορεί να είναι θετικό για το περιβάλλον μπορεί να καθυστερεί την οικονομική ανάπτυξη ενώ ένα κοινωνικό φαινόμενο που ευνοεί την συσσώρευση πλούτου μπορεί πιθανά να υποβαθμίζει την ποιότητα ζωής.

Στην συγκεκριμένη μελέτη, η αξιολόγηση εμπλουτίζεται με τη χρήση μιας ευρύτατα γνωστής μεθόδου, της ανάλυση SWOT (ή μέθοδος ανάλυσης ΕΚΠΑ – Ευκαιρίες, Κίνδυνοι, Πλεονεκτήματα, Αδυναμίες). Πρόκειται για ένα περισσότερο ειδικευμένο εργαλείο που εξετάζει όχι μόνο τα εσωτερικά στοιχεία που επηρεάζουν ένα τοπικό σύστημα αλλά και τις διαμορφωμένες καταστάσεις από άλλα συστήματα του ίδιου ή ανώτερου επιπέδου. Έτσι εκτός από τα πλεονεκτήματα – μειονεκτήματα του ίδιου του συστήματος, η ανάλυση SWOT ερευνά και τις ευκαιρίες – απειλές που προέρχονται από το εξωτερικό περιβάλλον, δηλαδή από εξωγενείς παράγοντες και επιδράσεις.

Η ανάλυση SWOT, με τον σχηματισμό μιας μήτρας που παρουσιάζεται στην συνέχεια, μας δίνει την δυνατότητα διαμόρφωσης των προτεινόμενων κατευθυντήριων επιλογών για το μέλλον. Συνδυάζοντας τις ευκαιρίες με τα πλεονεκτήματα έχουμε το δυναμικό σενάριο δράσης που είναι το πλέον επιθυμητό. Συνταιριάζοντας τα πλεονεκτήματα με τις απειλές έχουμε το σενάριο που απαιτεί επιφυλακτικότητα για το μέλλον. Εξετάζοντας τα μειονεκτήματα με τις ευκαιρίες έχουμε ένα σενάριο που απαιτεί προσοχή, ενώ τέλος, μελετώντας τα μειονεκτήματα μαζί με τις απειλές έχουμε το σενάριο που πρέπει πάση θυσία να αποφευχθεί.

Στις σελίδες που ακολουθούν, πραγματοποιείται μια προσπάθεια σύνοψης και περιγραφής των κύριων θετικών και αρνητικών χαρακτηριστικών που προκύπτουν από την φάση της ανάλυσης για κάθε έναν από τους εξεταζόμενους τομείς (τουριστικοί πόροι, υποδομές, περιβάλλον, κλπ.) για την υπό εξέταση τουριστική ζώνη, αλλά και των ευκαιριών και των κινδύνων που υπεισέρχονται στο γνωστικό μας πεδίο. Τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, ως συνοπτική αξιολόγηση, εισάγονται στην μήτρα ΕΚΠΑ (ανάλυση SWOT) η οποία θα αποτελέσει και τη βάση προκειμένου να χαραχθούν οι άξονες και οι προτάσεις για την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής.

4.3 ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΩΝ ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΩΝ

Πλεονεκτήματα:

- Η στρατηγικής σημασίας γεωπολιτική θέση του νομού αποτελεί στοιχείο αυξημένου ειδικού βάρους για νέες επενδύσεις. Ο νομός Δράμας βρίσκεται σε ένα στρατηγικό σημείο της Ανατολικής Μεσογείου, σε ένα σημείο που συνδέει την Ευρωπαϊκή Ένωση με τα Βαλκάνια και τις αναδυόμενες αγορές της Κεντρικής – Ανατολικής Ευρώπης (ΚΑΕ) και Παραευξείνιας περιοχής. Ένα βήμα πιο πέρα, οι μεγάλες αγορές της Κοινοπολιτείας Ανεξαρτήτων Χωρών (ΚΑΧ) και της Μέσης Ανατολής προσφέρουν στον στρατηγικό επενδυτή μεγάλες δυνατότητες και ευκαιρίες.
- Ο νομός Δράμας, με την διασυνοριακή συνεργασία που έχει δημιουργήσει και με το άνοιγμα της νέας συνοριακής διάβασης στο βόρειο τμήμα του (Εξοχή) προσφέρεται για επενδύσεις που απευθύνονται/ έχουν σαν στόχο εκτός από την τοπική αγορά και την αγορά της Χερσονήσου του Αίμου, τις ΚΑΕ, και την Παραευξείνια περιοχή. Ο νομός σταδιακά μεταβάλλεται από περιφερειακή, απομονωμένη γωνιά της Ελλάδος σε διεθνές πέρασμα. Η Δράμα μεταμορφώνεται σε ένα ευνοϊκό περιβάλλον για τον επενδυτή που επιθυμεί να διαθέσει τα κεφάλαια του σε ένα σταθερό επενδυτικό περιβάλλον, σε μια περιοχή όπου προστατεύεται από την Κοινοτική νομοθεσία, σε ένα κοινό σταθερό νομισματικό σύστημα, θα επωφελείται από την υποστήριξη προγραμμάτων και φορέων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και θα προστατεύεται από τους Κοινοτικούς κανονισμούς και νομοθεσία. Συγχρόνως όμως θα μπορεί να απλώσει τα την επενδυτική δραστηριότητά του και να εξασφαλίσει αγοραστική ζήτηση για το αξιοποιημένο τουριστικό προϊόν του από τις αναδυόμενες αγορές, τους νέους εμπορικούς στόχους, τις νέες οικονομίες που αναπτύσσονται και προβλέπεται να αναπτυχθούν ραγδαία.
- Η μικρή χρονοαπόσταση από τα αστικά κέντρα της Καβάλας και της Θεσσαλονίκης που καθιστούν την Δράμα ως ένα προσιτό και εύκολα

προσβάσιμο τουριστικό προορισμό για τους ενδιαφερόμενους κατοίκους των δυο αστικών συγκεντρώσεων αλλά και της ευρύτερης περιοχής.

- Η σύνδεση με το αεροδρόμιο και το λιμάνι της Καβάλλας που βρίσκεται σε μικρή χρονοαπόσταση και δύναται να εξυπηρετεί το ενδιαφερόμενο κοινό.
- Η ποικιλία τουριστικού προϊόντος και η δυναμική που αναδεικνύεται μέσα από αυτήν, για την ανάπτυξη ήπιων και εναλλακτικών μορφών τουρισμού (θρησκευτικός, πολιτιστικός, περιπατητικός, ιστορικός, φυσιολατρικός, οικοτουρισμός) – η ποικιλία τουριστικών προορισμών και πόρων – ο συνδυασμός ιδιαίτερων χαρακτηριστικών και δραστηριοτήτων.
- Οι φυσικοί και πολιτιστικοί πόροι υψηλής ποιότητας και ανταγωνιστικότητας της περιοχής. Ενδεικτικά αναφέρεται ο αριθμός των βυζαντινών και μεταβυζαντινών εκκλησιών που βρίσκονται διεσπαρμένες στο σύνολο της έκτασης του νομού.
- Ο Νέστος ποταμός σαν φυσικός και τουριστικός πόρος αλλά και το εξαιρετικά πλούσιο οικοσύστημα που αναπτύσσεται κατά μήκος του ποταμού (χλωρίδα, πανίδα, καταφύγια άγριας ζωής, κλπ.).
- Οι λοιποί φυσικοί πόροι μεγάλης οικολογικής σημασίας (δάσος Ελατιάς, δάσος Φρακτού, Νέστος ποταμός, Αγγίτης Ποταμός, κλπ.) στους οποίους συναντάται πλούσια βλάστηση, χλωρίδα και πανίδα, ενδημικά και σπάνια είδη.
- Το Χιονοδρομικό Κέντρο Φαλακρού ως τουριστική υποδομή και κυρίως ως τουριστικός προορισμός πρόσθετου ειδικού βάρους και ενδιαφέροντος.
- Η ενίσχυση και ενδυνάμωση του τριτογενή τομέα των τελευταίων χρόνων καθώς και το ικανοποιητικό επίπεδο παροχής εξυπηρετήσεων και υπηρεσιών (για την πόλη της Δράμας).

- Η ύπαρξη και η λειτουργία φορέων και ιδρυμάτων όπως το Επιμελητήριο Δράμας που παρέχουν στήριξη στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις των συνοριακών περιοχών.
- Η συνεργασία των τοπικών φορέων με σκοπό την σύσταση και λειτουργία Κέντρου Επιχειρηματικής Ανάπτυξης και Καινοτομίας με έμφαση κύρια στον υποστηρικτικό χαρακτήρα.
- Η σχετική επάρκεια σε κοινωνικές, αθλητικές υποδομές και υπηρεσίες που καλύπτει τις βασικές ανάγκες τόσο του μόνιμου όσο και του εποχιακού πληθυσμού.
- Οι παραδοσιακοί οικισμοί στο σύνολο του νομού (Δοξάτο, Χωριστή, Κάτω Βροντού, το Παρανέστι, το Βαθύτοπο κλπ.).
- Η πολιτιστική και δραστηριότητα του νομού (Φεστιβάλ κινηματογράφου, απόκριες, ιπποδρομίες, κλπ.).
- Οι Ιαματικές Πηγές Θερμιών και το τουριστικό ενδιαφέρον που παρουσιάζουν.
- Το Σπήλαιο του Μάαρα στους πρόποδες του όρους Φαλακρό με το μαγευτικό τοπίο και τα στοιχεία σπηλαιολογικού, παλαιοντολογικού, τουριστικού κ.α. ενδιαφέροντος.
- Ενεργοποίηση τοπικών προγραμμάτων ανάπτυξης, τουρισμού, αγροτουρισμού, εκπαίδευσης, κατάρτισης, κλπ. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι ο νομός Δράμας είναι από τους πρώτους νομούς της χώρας που ανέπτυξε αγροτουριστική και οικοτουριστική δραστηριότητα.
- Ο σχετικά ανοικτός χαρακτήρας της τοπικής κοινωνίας.

4.4 ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΣΧΕΤΙΚΩΝ ΑΔΥΝΑΜΙΩΝ

Αδυναμίες-Μειονεκτήματα:

- Οι φυσικοί, πολιτιστικοί και ιστορικοί πόλοι έλξης τουριστών του νομού, οι οποίοι είναι ιδιαίτερου ενδιαφέροντος, μένουν σε μεγάλο βαθμό αναξιοποίητοι.
- Η μέτρια κατάσταση του οδοστρώματος – προβλήματα σε τμήματα του επαρχιακού και εθνικού δικτύου, ιδιαίτερα κατά τους χειμερινούς μήνες (κατολισθήσεις, παγετός, διάβρωση του εδάφους, κλπ.). Ενδεικτικά αναφέρεται: ένα τμήμα περίπου 20 χλμ. της επαρχιακής οδού Δράμας – Σιδηρονέρου – Βορείων Συνόρων είναι αμοχαλικόστρωτο και σε κακή κατάσταση ενώ ένα τμήμα περίπου 1 χλμ. της ίδιας οδού είναι χωρίς οδόστρωμα και σε κακή κατάσταση. Επιπρόσθετα, τα κυκλοφορούμενα τμήματα της ΕΟ Καβάλα – Δράμα – Κ. Νευροκόπι – Εξοχή στην περιοχή του Κ. Νευροκοπίου και Εξοχής εμφανίζουν προβλήματα κακής χάραξης, μέτριας κατάστασης οδοστρώματος και βατότητας τον χειμώνα.
- Η παρατηρούμενη μείωση της τουριστικής κίνησης τα τελευταία χρόνια και αδυναμία έλξης κύρια αλλοδαπών τουριστών. Η όποια τουριστική κίνηση του Νομού στηρίζεται στον εσωτερικό τουρισμό (ημεδαποί), ενώ διαχρονικά μειώνονται οι ημέρες διαμονής των ημεδαπών και αυξάνονται των αλλοδαπών, σε αντίθεση με τα αντίστοιχα ποσοστά της χώρας και της περιφέρειας.
- Παρατηρούνται χαμηλές πληρότητες των καταλυμάτων σε σχέση με την χώρα και την περιφέρεια.
- Η τουριστική υποδομή καταλυμάτων είναι σε γενικές γραμμές χαμηλής ποιότητας με ελάχιστες εξαιρέσεις.

- Οι παρατηρούμενες ελλείψεις στον τομέα των τουριστικών υποδομών και ο σχετικά χαμηλός βαθμός αξιοποίησης των τουριστικών πόρων (διερχόμενος τουρισμός, μικρός μέσος χρόνος παραμονής τουριστών – αδυναμία συγκράτησης τουριστικής κίνησης και ελλιπής προβολή του διατιθέμενου τουριστικού προϊόντος).
- Η έλλειψη ικανοποιητικού αριθμού, επαρκών και αποτελεσματικών τοπικών μηχανισμών υποστήριξης της επιχειρηματικότητας ειδικά στον τομέα του τουρισμού.
- Ελλιπής ενημέρωση του τοπικού πληθυσμού σχετικά με τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού και την προώθηση ενός οικολογικά αποδεκτού μοντέλου βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης και διεύρυνσης της τοπικής παραγωγικής βάσης.
- Η ανειδίκευτη απασχόληση στις τουριστικές επιχειρήσεις με τους όποιους κινδύνους αυτό επιφυλάσσει για το επίπεδο ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών και τις προοπτικές περαιτέρω ανάπτυξης.
- Ο υψηλός δείκτης ανεργίας και η παρατηρούμενη μείωση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού που αντικατοπτρίζει την έλλειψη μακροχρόνιου σχεδιασμού ανάπτυξης και την έλλειψη ευελιξίας και προσαρμογής στις απαιτήσεις της νέας οικονομίας και αγοράς.
- Παρουσιάζεται μια σημαντική εξειδίκευση στις επενδυτικές δραστηριότητες. Δίνεται υπερβολική έμφαση στον εκσυγχρονισμό και συντήρηση των υπάρχοντων βιοτεχνικών μονάδων, ενώ ελάχιστες είναι οι επενδύσεις αναπτυξιακού χαρακτήρα και ενίσχυσης της τουριστικής δραστηριότητας.
- Εντοπίζονται σημαντικές αδυναμίες ως προς την πολιτική επενδύσεων στο σύνολο του νομού Δράμας οι οποίες επικεντρώνονται σε τρία σημεία: (α) στην ανυπαρξία μιας σταθερής και συνεχιζόμενης στρατηγικής επενδύσεων σε τοπικό επίπεδο, (β) στην υιοθέτηση μιας φιλοσοφίας ενίσχυσης των περιοχών με την παροχή κινήτρων η οποία όμως δεν συνοδεύεται από

παροχή του απαραίτητου know-how για την αποτελεσματική διαχείριση των παραπάνω χρημάτων. (γ) η κεντρική αναπτυξιακή πολιτική λειτουργεί 'πυροσβεστικά', προσπαθώντας να δώσει λύσεις σε προβλήματα παρά να αναζητήσει προτάσεις ανάπτυξης.

4.5 ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΕΥΚΑΙΡΙΩΝ

Ευκαιρίες:

- Η διεθνοποίηση των αγορών και η οικονομική και νομισματική ενοποίηση στους κόλπους της ΕΕ.
- Η διεύρυνση της ΕΕ προς τις χώρες της ΚΑΕ και το άνοιγμα των αγορών προς αυτή την κατεύθυνση. Η ευκαιρία αυτή, εκτός όλων των άλλων θετικών συνεπειών για την τοπική και εθνική οικονομία, συνοδεύεται ταυτόχρονα από μεγέθυνση της αγοράς (ευρύτερο αγοραστικό κοινό) στην οποία απευθύνεται το διατιθέμενο τουριστικό προϊόν.
- Η σταδιακή ανάπτυξη και προώθηση ειδικών ή εναλλακτικών μορφών τουρισμού μέσω Εθνικών και κοινοτικών προγραμμάτων.
- Η στροφή από το πρότυπο του μαζικού τουρισμού σε άλλες, πιο ήπιες και πιο φιλικές προς το περιβάλλον, μορφές τουρισμού.
- Τα έργα υποδομής που λαμβάνουν τακτική χρηματοδότηση (ΠΕΠ – Γ' ΚΠΣ) και οι πραγματοποιούμενες επενδύσεις περιφερειακής ανάπτυξης.
- Οι ειδικές ενισχύσεις των αναπτυξιακών νόμων κύρια για τις συνοριακές περιοχές.

- Η ανάπτυξη της πόλης και του νομού της Δράμας ως πύλη της χώρας προς τα Βαλκάνια και τις χώρες ΚΑΕ που αναμένεται να τονωθεί μετά την λειτουργία της Εγνατίας οδού και των άλλων έργων υποδομής μικρότερης εμβέλειας και υπερτοπικής σημασίας.
- Η ανάπτυξη και διαμόρφωση ενός διευρωπαϊκού δικτύου πόλεων με ενδιαφέρον σε ποικίλα θέματα (Ευρωπαϊκά προγράμματα: leader, interreg, κλπ.).

4.6 ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΙΝΔΥΝΩΝ

Κίνδυνη-Απειλές:

- Ο έντονος ανταγωνισμός και προώθηση διαφορετικών περιοχών από τους tour operators – χαμηλή προστιθέμενη αξία τουριστικού προϊόντος τόσο ειδικά για μεμονωμένους τουριστικούς πόρους όσο και γενικά σε επίπεδο νομού.
- Η ανάπτυξη της πόλης της Καβάλας και των νομών Καβάλας, Χαλκιδικής κλπ. ως πόλων ανάπτυξης και επενδυτικού ενδιαφέροντος. Ειδικά για τον νομό Χαλκιδικής είναι γνωστό το ιδιαίτερα αυξημένο τουριστικό ενδιαφέρον που παρουσιάζει το σύνολο της περιοχής το οποίο όμως θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι πιθανά απευθύνεται σε διαφορετικές κατηγορίες χρηστών/ επισκεπτών.
- Η αύξηση των περιφερειακών ανισοτήτων τόσο σε εθνικό όσο και σε περιφερειακό επίπεδο.
- Απειλή λόγω σχετικά δυσμενών κλιματολογικών συνθηκών, χιονοπτώσεων, παγετών και κατολισθήσεων (μεγάλες εκροές του συστήματος).

4.7 ΑΝΑΛΥΣΗ SWOT

Για να προκύψει η ανάλυση SWOT (μεθοδολογικό εργαλείο) και η τελική επιλογή στρατηγικής, κωδικοποιούνται τα βασικά πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα (που προέρχονται από το εσωτερικό περιβάλλον) καθώς και οι κυριότερες απειλές και ευκαιρίες (εξωτερικό περιβάλλον).

Συσχετίζοντας τις συνθήκες, τις αδυναμίες και τα πλεονεκτήματα της ευρύτερης περιοχής προς τις συνθήκες του εξωτερικού περιβάλλοντος, προκύπτουν καταστάσεις έναντι των οποίων ενδείκνυται ορισμένες, στρατηγικού χαρακτήρα, κατευθυντήριες επιλογές και μέτρα πολιτικής. Οι επιλογές αυτές εξαρτώνται επίσης από την ένταση των συγκεκριμένων συνθηκών καθώς και το ρυθμό εξέλιξης που εμφανίζουν. Με βάση τα παραπάνω διαμορφώνεται ο πίνακας που ακολουθεί και ο οποίος παρουσιάζει:

1. Τους δυνατούς συνδυασμούς συνθηκών.
2. Τις πλέον ενδεικνυόμενες κατευθύνσεις στρατηγικής.

Με βάση την ανάλυση αυτής της παραγράφου και της μήτρας SWOT (ή ΕΚΠΙΑ) θα πραγματοποιηθεί η επιλογή και επεξεργασία των βασικών προτάσεων για την βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη της περιοχής και παράλληλα την αντιμετώπιση των προβλημάτων της και την εξυπηρέτηση των αναγκών της όσον αφορά στον συγκεκριμένο τομέα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.2: ΑΝΑΛΥΣΗ SWOT

<p style="text-align: center;">Μήτρα ΕΚΠΑ ή Ανάλυση SWOT</p>	<p style="text-align: center;"><i>ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Στρατηγικής σημασίας γεωπολιτική θέση 2. Νέα συννοριακή διάβαση – διασυννοριακή συνεργασία 3. Μικρή χρονοαπόσταση από Καβάλα – Θεσσαλονίκη 4. Σύνδεση με αεροδρόμιο και λιμάνι Καβάλας 5. Φυσικοί, πολιτισμικοί, ιστορικοί πόροι υψηλής ποιότητας και ανταγωνιστικότητας 6. Παράδοση, πλούσια πολιτισμική κληρονομιά 7. Ποικιλία τουριστικού προϊόντος 8. Νέστος ποταμός 9. Λοιποί φυσικοί πόροι μεγάλης οικολογικής σημασίας – πλούσια βλάστηση, χλωρίδα, πανίδα 10. Χιονοδρομικό Κέντρο Φαλακρού 11. Σπήλαιο του Μάαρα 12. Ιαματικές Πηγές Θερμίων 13. Παραδοσιακοί Οικισμοί 14. Ενίσχυση τριτογενή τομέα 15. Φορείς και ιδρύματα στήριξης ΜΜΕ 16. Συνεργασία τοπικών φορέων 17. Τοπικά Προγράμματα Ανάπτυξης, Αγροτουρισμού, κλπ. 18. Ανοικτός χαρακτήρας τοπικής κοινωνίας 19. Επάρκεια σε κοινωνικές υποδομές – υπηρεσίες 	<p style="text-align: center;"><i>ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ</i> <i>(ή ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ) (W)</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ελλείψεις στην τουριστική υποδομή 2. Χαμηλός βαθμός αξιοποίησης τουριστικού προϊόντος 3. Ελλιπής προβολή τουριστικού προϊόντος 4. Ελλιπής ενημέρωση του τοπικού πληθυσμού σχετικά με τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού και την προώθηση ενός οικολογικά αποδεκτού μοντέλου βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης 5. Μέτρια κατάσταση οδοστρώματος – προβλήματα στο οδικό δίκτυο 6. Μείωση τουριστική κίνησης 7. Χαμηλές πληρότητες καταλυμάτων 8. Χαμηλής ποιότητας τουριστική υποδομή 9. Ελλείψεις στους τοπικούς μηχανισμούς στήριξης επιχειρηματικότητας στον τουρισμό 10. Υψηλή ανεργία και μείωση ενεργού πληθυσμού 11. Εξειδίκευση στις επενδυτικές δραστηριότητες 12. Αδυναμίες στην πολιτική επενδύσεων στον νομό 13. Ανειδίκευτη απασχόληση στις τουριστικές επιχειρήσεις
---	---	---

<p><u>ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Διεθνοποίηση των αγορών – οικονομική και νομισματική ενοποίηση στην ΕΕ 2. Διεύρυνση ΕΕ προς ΚΑΕ 3. Έργα υποδομής 4. Ανάπτυξη και προώθηση ειδικών ή εναλλακτικών μορφών τουρισμού μέσω Εθνικών και κοινοτικών προγραμμάτων 5. Στροφή από το πρότυπο του μαζικού τουρισμού σε πιο ήπιες μορφές τουρισμού 6. Δράμα: πύλη της χώρας προς Βαλκάνια και ΚΑΕ 7. Διευρωπαϊκό δίκτυο πόλεων 8. Ενισχύσεις αναπτυξιακών νόμων 	<p><u>ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ</u> για:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Δημιουργία – αξιοποίηση νέων υποδομών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού και προσέλκυση κεφαλαίων ▪ Επιτάχυνση των υπό μελέτη ή /και κατασκευή έργων και ενεργειών ▪ Οργάνωση των διάσπαρτα χωροθετημένων επιχειρήσεων – οργανωμένη τουριστική ανάπτυξη ▪ Προβολή και αξιοποίηση των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων της περιοχής ▪ Τουριστική ανάπτυξη παράλληλη με την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και του ορεινού τοπίου 	<p><u>ΠΡΟΣΟΧΗ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Στροφή προς την πραγματοποίηση νέων τουριστικών υποδομών χωρίς επίλυση των υφιστάμενων προβλημάτων ▪ Χωρικός αποκλεισμός των οικισμών που δεν διαθέτουν ικανοποιητικές συνδέσεις ▪ Αύξηση δαπανών συντήρησης ενός μέτριου δικτύου υποδομών χωρίς ουσιαστικές προσπάθειες εκσυγχρονισμού του
<p><u>ΚΙΝΔΥΝΟΙ (ή ΑΠΕΙΛΕΣ)</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Έντονος ανταγωνισμός και προώθηση διαφορετικών περιοχών από τους tour operators - χαμηλή προστιθέμενη αξία τουριστικού προϊόντος 2. Ανταγωνισμός από Χαλκιδική, Καβάλα, κλπ. 3. Αύξηση περιφερειακών ανισοτήτων 4. Σχετικά δυσμενείς κλιματολογικές συνθήκες, χιονοπτώσεις, παγετοί, κλπ. 	<p><u>ΕΠΙΦΥΛΑΚΤΙΚΟΤΗΤΑ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Κίνδυνος μη εκπόνησης άρτιων μελετών κατασκευής και επέκτασης των δικτύων και των υποδομών υπό το πρίσμα της περιβαλλοντικής προστασίας ▪ Κίνδυνος απόρριψης της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης προκειμένου εξυπηρετήσης μικροσυμφερόντων 	<p><u>ΠΕΡΙΟΧΗ ΑΠΟΦΥΓΗΣ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Μείωση οικονομικής και τουριστικής δραστηριότητας λόγω ελλείψεων ή κακοτεχνιών και συνακόλουθη αδιαφορία για το περιβάλλον ▪ Υπερεκμετάλλευση υφιστάμενων πόρων, κορεσμός των ήδη μέτρων από άποψη ποιότητας, δικτύων/ οι μηχανισμοί ελέγχου είναι υποτυπώδεις

ΠΗΓΗ: ΙΔΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ

Από τα παραπάνω καθίσταται σαφές ότι η ζητούμενη τουριστική ανάπτυξη οφείλει να συμπορεύεται με τις αρχές της αειφορίας και την προστασία του περιβάλλοντος. Επιπρόσθετα, το επιθυμητό πρότυπο οφείλει να αντιμετωπίσει τις υφιστάμενες αδυναμίες, ενισχύοντας ταυτόχρονα την τοπική παραγωγική βάση και την αναπτυξιακή (οικονομική, κοινωνική, κλπ.) διαδικασία.

Η προτεινόμενη ανάπτυξη, κατά συνέπεια, θα κινηθεί στα πρότυπα ειδικών ή/ και εναλλακτικών μορφών τουρισμού, τα χαρακτηριστικά των οποίων ταιριάζουν τόσο με την φυσιογνωμία της περιοχής όσο και με τον ευρύτερο στόχο της αειφόρου ανάπτυξης.

Οι προτεινόμενες ειδικές ή/ και εναλλακτικές μορφές τουρισμού που έχουν μια αξιόλογη δυναμική και προοπτική ανάπτυξης στην περιοχή μελέτης, είτε μεμονωμένα είτε συνολικά, είναι οι εξής:

- Συμπλέγματα αγροτουρισμού, δομημένα με χαρακτηριστικά παραδοσιακών οικισμών.
- Φυσιολατρικός τουρισμός.
- Περιηγητικός τουρισμός.
- Οικοτουρισμός.
- Πολιτιστικός - Ιστορικός τουρισμός.
- Θρησκευτικός τουρισμός.
- Ορεινός τουρισμός.
- Χειμερινός τουρισμός.

- Τουρισμός περιπέτειας.

Απαραίτητη βέβαια προϋπόθεση για την επιτυχία των προτεινόμενων παρεμβάσεων αποτελεί η ένταξη τους στην κοινωνική και παραγωγική δομή της περιοχής με παράλληλη προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Επιπρόσθετα απαιτείται οργάνωση, συνεργασία και συντονισμός από τους τοπικούς άρχοντες, τους επιχειρηματίες, τους απασχολούμενους και την τοπική κοινωνία και αναμφισβήτητα ορθολογική διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης και έλεγχος των επιπτώσεων από τους αρμόδιους φορείς.

5. ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΑΕΙΦΟΡΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

5.1 ΓΕΝΕΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ ΣΧΕΔΙΟΥ

Το προτεινόμενο σχέδιο δεν είναι αυτοσκοπός, αλλά μέσο για την ενδυνάμωση και μελλοντική διασφάλιση της τουριστικής ανάπτυξης και κατ' επέκταση της συνολικής οικονομικής ανάπτυξης του Νομού Δράμας. Η ανάπτυξη όμως αυτή θα πρέπει να στηρίζεται στις αρχές της αειφορίας. Ένας άλλος στόχος είναι να καταστούν συμβατές η τουριστική ανάπτυξη και η προστασία του φυσικού, κοινωνικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος ώστε διαχρονικά να προκύψουν τα μέγιστα δυνατά οικονομικά οφέλη για την περιοχή. *Με άλλα λόγια κεντρικός στόχος του σχεδίου είναι η μεγιστοποίηση των πλεονεκτημάτων για την τοπική οικονομία, κοινωνία και τοπικό περιβάλλον με παράλληλη ελαχιστοποίηση των αρνητικών επιπτώσεων του τουρισμού.*

Ως ειδικότεροι στόχοι της νέας τουριστικής πολιτικής θα μπορούσαν να αναφερθούν:

- Ποιοτική τουριστική ανάπτυξη.

Νοείται ως η ανάπτυξη μέσω της βελτίωσης της τουριστικής προσφοράς. Αυτό είναι απαραίτητο για την επίτευξη υψηλών εισοδημάτων από την τουριστική δραστηριότητα και για τη διατηρησιμότητα της τουριστικής ανάπτυξης. Ποιοτικός τουρισμός σημαίνει διατήρηση της ποιότητας του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος. Μια καθαρά ποσοτική ανάπτυξη του τουρισμού μέσω συνεχών επεκτάσεων είναι σε θέση να προκαλέσει ανεπανόρθωτες καταστροφές στους φυσικούς πόρους της περιοχής.

- Διεύρυνση (χρονική και θεματική) των προσφερόμενων τουριστικών προϊόντων.

Η περιοχή της Δράμας χαρακτηρίζεται από έναν πλουραλισμό τουριστικών πόρων. Στην περιοχή δύνανται να αναπτυχθούν σχεδόν όλα τα είδη τουρισμού, όπως χιονοδρομικός, ορειβατικός, οικολογικός, πολιτιστικός, θρησκευτικός, ιστορικός, συνεδριακός, εκπαιδευτικός, γαστρονομικός κλπ. Αυτή η ποικιλία τουριστικών προϊόντων δεν συμπίπτει με την πραγματική προσφορά. Συνεπώς, η μελλοντική

περιφερειακή τουριστική πολιτική θα πρέπει, στο πλαίσιο της αειφορίας, να επιδιώκει την πλήρη αξιοποίηση των τουριστικών συγκριτικών πλεονεκτημάτων της περιοχής, ώστε να αυξηθεί η απασχόληση και τα εισοδήματα και να επιτευχθεί μια καλύτερη χρονική και γεωγραφική κατανομή των τουριστών, με θετικές επιπτώσεις στο περιβάλλον. Μέσω της ανάπτυξης όλων των μορφών τουρισμού είναι εφικτή η επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου σε 12 μήνες το χρόνο.

- Βελτίωση της ελκυστικότητας της περιοχής.

Η εφαρμογή ενός σχεδίου για την αειφόρο περιφερειακή τουριστική ανάπτυξη και η κατάλληλη προβολή του είναι βέβαιο ότι θα συμβάλλει στην ελκυστικότητα της περιοχής και στην αύξηση της εισροής επισκεπτών, συνειδητοποιημένων ως προς τις περιβαλλοντικές, πολιτιστικές και κοινωνικές αξίες τις οποίες θα πρέπει να ακολουθούν.

- Ευαισθητοποίηση και ενεργοποίηση των τοπικών κοινωνιών.

Η συμμετοχή στο σχεδιασμό και εφαρμογή του σχεδίου όχι μόνο των εμπλεκόμενων στο τουριστικό κύκλωμα φορέων (π.χ. διοίκηση, αυτοδιοίκηση, επιμελητήρια, σύνδεσμοι και επαγγελματικές ενώσεις, ξενοδοχεία, άλλοι καταυλισμοί επισκεπτών, γαστρονομία, γραφεία ταξιδιών, τουριστικοί πράκτορες, μεταφορικές επιχειρήσεις) αλλά και των πολιτών θα συμβάλλει θετικά στην αλλαγή συμπεριφορών σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος, την ανάδειξη και διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς και των παραδόσεων κλπ.

Το σχέδιο για τον αειφόρο περιφερειακό τουρισμό θα πρέπει να στηρίζεται και να καθοδηγείται από ένα σύστημα αρχών και κανόνων προκειμένου να υπάρξει συνέπεια στόχων και μέτρων πολιτικής, καθώς και ένα διαφανές και σταθερό πλαίσιο ιδιωτικής δράσης.

Το σχέδιο της Δράμας θα μπορούσε να στηρίζεται στις εξής αρχές και κανόνες:

- Η μελλοντική τουριστική ανάπτυξη του Νομού θα βασίζεται σε κριτήρια της αειφορικότητας, που σημαίνει ότι θα πρέπει συγχρόνως να είναι οικολογικά ανεκτή, οικονομικά βιώσιμη, κοινωνικά και ηθικά δίκαιη για την τοπική κοινωνία.
- Ο τουρισμός θα πρέπει να συνεισφέρει στην συνολική περιφερειακή αειφόρο ανάπτυξη και να είναι ενσωματωμένος στο φυσικό, πολιτιστικό και κοινωνικό περιβάλλον.
- Ο τουρισμός λαμβάνει υπόψη τις επιδράσεις του στην πολιτιστική κληρονομιά και στις παραδόσεις κάθε επί μέρους τοπικής κοινωνίας του Νομού. Η αναγνώριση αυτών των τοπικών παραγόντων και η στήριξη της ταυτότητας, του πολιτισμού και των συμφερόντων της τοπικής κοινωνίας θα πρέπει να βρίσκεται στο επίκεντρο της τουριστικής στρατηγικής.
- Η αειφόρος τουριστική ανάπτυξη προϋποθέτει τη συμμετοχή, αμοιβαίο σεβασμό και αλληλέγγυα συμπεριφορά όλων των εμπλεκόμενων δημόσιων και ιδιωτικών παραγόντων καθώς και πνεύμα συνεργασίας στο πλαίσιο ενός συντονιστικού μηχανισμού.
- Όλοι οι εμπλεκόμενοι δημόσιοι φορείς (Κεντρική Διοίκηση, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση, Δήμοι, Αναπτυξιακές εταιρείες, Τουριστικές αρχές) ευθυγραμμίζουν τις τουριστικές πολιτικές και παρεμβάσεις τους καθώς και το σύνολο των πολιτικών τους με τις αρχές της αειφορίας.
- Οι ιδιωτικές επιχειρήσεις του τουριστικού τομέα εφαρμόζουν στις επιχειρήσεις αειφορικές αρχές τόσο κατά την κατασκευή τουριστικών εγκαταστάσεων όσο και κατά τη λειτουργία τους.
- Ο αειφόρος τουρισμός χρειάζεται εξειδικευμένες στρατηγικές και πολιτικές για όλα τα χωρικά και θεματικά πεδία. Δεν δύναται να αναπτυχθεί σε ένα πλαίσιο χωρίς δεσμεύσεις και σαφείς κανόνες πρακτικών και συμπεριφορών.

- Ο σχεδιασμός του αειφόρου τουρισμού πρέπει να συμπεριλαμβάνει αυστηρά κριτήρια για εδαφικές ζώνες, συμπεριλαμβανομένων προστατευόμενων περιοχών, πάρκων, περιοχές υψηλής, μέσης και χαμηλής επίδρασης.
- Ο φυσικός σχεδιασμός των τουριστικών εγκαταστάσεων και υποδομών θα πρέπει να λαμβάνει πρόνοια ώστε να ελαχιστοποιούνται οι όποιες αρνητικές επιδράσεις στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον. Για παράδειγμα, θα πρέπει να χρησιμοποιούνται κατά προτίμηση τοπικά δομικά υλικά, παραδοσιακό αρχιτεκτονικό στυλ, τοπικά έπιπλα και είδη διακόσμησης καθώς και είδη ενέργειας φιλικών προς το περιβάλλον.
- Καταβάλλεται προσπάθεια ώστε τα μέσα μεταφοράς και επικοινωνίας που χρησιμοποιούνται στον τουρισμό της περιοχής να έχουν τη μικρότερη δυνατή επιβάρυνση.
- Η τοπική οικονομία και κοινωνία επωφελείται περισσότερο μέσω της ποιοτικής αναβάθμισης του τουριστικού προϊόντος, της εισαγωγής νέων μορφών τουρισμού και μέσω της διασποράς (χρονικής, χωρικής, θεματικής) της τουριστικής δραστηριότητας.
- Εκπαίδευση και κατάρτιση αποτελούν προϋποθέσεις μιας αειφόρου τουριστικής δραστηριότητας. Αυτό ισχύει τόσο για τα υψηλόβαθμα στελέχη και τους άλλους εργαζόμενους τουριστικών επιχειρήσεων, όσο και για τους ιδιοκτήτες-εργαζόμενους ΜΜΕ αλλά και τους πολίτες.
- Οι τουρίστες χρειάζονται λεπτομερή, εξειδικευμένη και καλαίσθητη πληροφόρηση, πριν και μετά το ταξίδι. Για το λόγο αυτό το σχέδιο πρέπει να περιέχει αποτελεσματικούς μηχανισμούς προβολής και διάδοσης του αειφόρου τουριστικού προϊόντος.
- Η επίτευξη του στόχου της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης απαιτεί νέους μηχανισμούς και διαδικασίες καθώς και συνεχή παρακολούθηση και αξιολόγηση.

5.2 ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ-ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ

Ο τουρισμός ερευνάται ως μια οικονομική δραστηριότητα σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Η περιφερειακή του όμως διάσταση χρήζει ιδιαίτερης προσοχής, εφόσον οι τουριστικές δραστηριότητες ανάλογα με τη χωρική ενότητα (περιφέρεια, νομός, τόπος) παρουσιάζουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά όπως:

- Η αναγωγή του τουρισμού σε κύρια οικονομική δραστηριότητα σε ορισμένους τόπους υποδοχής, κυρίως στην παράκτια ζώνη, τον καθιστά δραστηριότητα 'πιλότο', με χαρακτηριστικά όπως: σημαντική συμμετοχή στο Ακαθάριστο Περιφερειακό Προϊόν (ΑΠΠ), μεγάλο αριθμό απασχολουμένων, εποχιακή λειτουργία κλπ.
- Σε περιοχές όπου ο τουρισμός θεωρείται ως μια περιθωριακή οικονομική δραστηριότητα, μπορεί να συμβάλει στην καλύτερη χωρική του οργάνωση.
- Σε χωρικές ενότητες όπου ο τουρισμός λειτουργεί συμπληρωματικά σε άλλες δραστηριότητες, μπορεί να χαρακτηριστεί ως παράγοντας αντιθέσεων.

Επιβάλλεται άρα, στα πλαίσια του περιφερειακού σχεδιασμού να λαμβάνεται υπόψη:

- Το μέγεθος του τουριστικού τομέα στην οργάνωση της περιφέρειας.
- Η επαγγελματική εκπαίδευση.
- Οι οικονομικές επιδράσεις του τουρισμού.
- Οι ανάγκες ενδυνάμωσης των περιφερειακών παραγωγικών μηχανισμών.
- Οι τουριστικές ροές που διαμορφώνονται εντός και εκτός της χωρικής ενότητας.
- Οι οικονομικές τουριστικές δραστηριότητες.
- Οι εναλλακτικές και αειφορικές τουριστικές δραστηριότητες.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.1: ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Χωρική ενότητα (Περιφέρεια, νομός, τόπος)	Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά	Σχεδιασμός
Κύρια οικονομική δραστηριότητα	Σημαντική συμμετοχή στο ΑΠΠ. Μεγάλος αριθμός απασχολουμένων Εποχιακή λειτουργία	Ενσωμάτωση του τουριστικού τομέα στην οργανωτική δομή της χωρικής ενότητας Επαγγελματική εκπαίδευση Άμβλυνση πιέσεων
Περιθωριακή οικονομική δραστηριότητα	Μικρή συμμετοχή στο ΑΠΠ Μικρός αριθμός απασχολουμένων Ισόρροπη χωρική κατανομή	Ενσωμάτωση του τουριστικού τομέα στην παραγωγική δομή της χωρικής ενότητας Ενίσχυση των οικονομικών επιδράσεων του τουρισμού
Συμπληρωματική οικονομική δραστηριότητα	Μικρή συμμετοχή στο ΑΠΠ Ύπαρξη πολυδραστηριότητας Ύπαρξη αντιθέσεων - πιέσεων	Ανάπτυξη αειφορικών τουριστικών δραστηριοτήτων στην χωρική ενότητα Περιορισμός των αντιθέσεων

ΠΗΓΗ: ΚΟΤΙΟΣ, 2003

5.3 ΚΑΝΟΝΕΣ ΕΛΕΓΧΟΥ ΚΑΙ ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΖΩΝΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Ο καθορισμός ζωνών χρησιμοποιείται συχνά ως μέσο ελέγχου και προστασίας των χωρικών ενότητων τουριστικής ανάπτυξης. Οι κλασικές προσεγγίσεις ακολουθούν την παρακάτω διάταξη, όσον αφορά τον καθορισμό ζωνών τουριστικής ανάπτυξης (ΚΟΤΙΟΣ, 2003):

- Ζώνη αναψυχής που συγκεντρώνει μεγάλο αριθμό τουριστικών δραστηριοτήτων
- Ζώνη αναψυχής στην ύπαιθρο.
- Ζώνη φυσικού περιβάλλοντος.
- Ζώνη ιδιαίτερου φυσικού κάλλους.

- Ζώνη η οποία δεν παρουσιάζει τουριστική ανάπτυξη.
- Ζώνη πολιτιστικού και ιστορικού ενδιαφέροντος.

Η αποτελεσματικότερη όμως προστασία, ο ορθολογικός τουριστικός σχεδιασμός καθώς και η οργάνωση του τόπου υποδοχής θα πρέπει επιπλέον να συμπεριλαμβάνει:

- Ζώνη τουριστικών καταλυμάτων.
- Ζώνη διείσδυσης των τουριστικών δραστηριοτήτων στο φυσικό περιβάλλον.
- Ζώνη προστασίας, η οποία θα περιλαμβάνει τις καταγεγραμμένες εδαφικές ενότητες στις δύο προηγούμενες ζώνες.

Στα πλαίσια της τουριστικής ανάπτυξης των χωρικών ενότητων, ο προσδιορισμός του αρίστου μεγέθους ανάγεται σε ουσιαστικό κριτήριο, προκειμένου να αποφευχθούν φαινόμενα κορεσμού με σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον.

Οι κανόνες ελέγχου της τουριστικής ανάπτυξης επικεντρώνονται κυρίως:

- στον καθορισμό της φέρουσας ικανότητας των τουριστικών ζωνών
- στον προσδιορισμό των αναγκών για τουριστικά καταλύματα
- στην εκτίμηση των ποιοτικών μεταβλητών του τόπου υποδοχής, σε σχέση με το βαθμό αστικοποίησης άλλων ζωνών.

Τα ποσοστά αναχώρησης για διακοπές αποτελούν χρήσιμους δείκτες για την τουριστική ανάπτυξη και την οργάνωση των συγκεκριμένων τόπων υποδοχής:

- στην εκτίμηση της μεταφορικής ικανότητας των μεταφορικών μέσων

- στην εκτίμηση της φέρουσας ικανότητας των ζωνών στις οποίες αναπτύσσονται οι δραστηριότητες αναψυχής.

Στα πλαίσια του σχεδιασμού και της οργάνωσης των ζωνών αναψυχής, θα πρέπει ανάλογα με το μέγεθος της χωρικής ενότητας, να εφαρμόζεται ένας συνδυασμός κανόνων και ρυθμίσεων που αφορούν:

- τα κύρια και συμπληρωματικά τουριστικά καταλύματα
- τις αθλητικές εγκαταστάσεις
- τις πολιτιστικές εγκαταστάσεις
- τις εγκαταστάσεις αναψυχής
- τις γενικές και διοικητικές εγκαταστάσεις
- τις εμπορικές εγκαταστάσεις
- τις εκπαιδευτικές και υγειονομικές εγκαταστάσεις
- τις παραθεριστικές κατοικίες
- το υπάρχον οδικό δίκτυο, τα μέσα μαζικής μεταφοράς, τους χώρους στάθμευσης
- το δίκτυο βασικών υποδομών (ύδρευση, αποχέτευση, ηλεκτροδότηση κλπ.).

Αναφορικά με τη διατήρηση του περιβάλλοντος και τη φέρουσα ικανότητα των τουριστικών πόρων, αποτελεί γενική πλέον παραδοχή ότι, στην τουριστική ανάπτυξη η διατήρηση των περιβαλλοντικών πόρων (φυσικών, πολιτιστικών, κοινωνικών κλπ.), ή η ένταξη των ανθρώπινων παρεμβάσεων στο οικο-πολιτιστικό περιβάλλον, είναι ιδιαίτερα σημαντικές εάν θέλουμε να προφυλάξουμε τους τουριστικούς πόρους. Ο καθορισμός, επίσης, της φέρουσας ικανότητας των τουριστικών πόρων είναι ένα από τα

κύρια στοιχεία του σχεδιασμού, ο οποίος οφείλει να διασφαλίσει ότι το περιβάλλον δεν καταστρέφεται λόγω τουριστικών σκοπιμοτήτων.

Οι χωρικές ενότητες, ως ζώνες υποδοχής των τουριστών, αντιπροσωπεύουν οικονομικούς και κοινωνικούς πόλους οι οποίοι ταυτόχρονα λειτουργούν ως κέντρα υποδοχής και αναψυχής. Ο τουρισμός, στην αναζήτηση ελκυστικών πόρων, δημιούργησε τις πρώτες χωρο-χρονικές συγκεντρώσεις της τουριστικής ζήτησης. Οι πρώτες τουριστικές συγκεντρώσεις προσδιορίζονται χωρικά από ένα αναπτυγμένο *κοινωνικο-οικονομικό σύστημα*.

Οι τουριστικοί πόλοι αντιπροσωπεύουν χωρικές ενότητες όπου η γενική υποδομή συνοδεύεται από μια αναπτυγμένη τουριστική ανωδομή (τουριστικά καταλύματα, κέντρα αναψυχής κλπ.). Αυτές οι χωρικές ενότητες αποτελούν τους τόπους υποδοχής των τουριστών, η δε ανάπτυξή τους δεν επιτυγχάνεται παντού ταυτοχρόνως αλλά εκδηλώνεται σε σημεία ή πόλους ανάπτυξης με ποικίλες εντάσεις για το σύνολο της οικονομίας.

Η τουριστική ανάπτυξη μιας χωρικής ενότητας ακολουθεί μια σειρά φάσεων μέσω της ιεράρχησης των οποίων απορρέουν τα πλεονεκτήματα των τουριστικών συγκεντρώσεων (τουριστικοί πόλοι), στα πλαίσια της *συμπληρωματικότητας των προσφερομένων υπηρεσιών* από τους παραγωγούς όλων των οικονομικών τομέων της περιοχής στην τουριστική πελατεία. Η αρχή της οικονομικής συμπληρωματικότητας αποτελεί αναγκαιότητα στην άσκηση περιφερειακής τουριστικής πολιτικής.

Η οικονομία μιας χωρικής ενότητας που βασίζεται αποκλειστικά στον τουρισμό θεωρείται ασταθής και γι' αυτό πρέπει να αναπτυχθούν ικανοποιητικά κι' άλλοι κλάδοι προκειμένου να δημιουργήσουν την αναγκαία συμπληρωματικότητα μεταξύ των διαφόρων δραστηριοτήτων (γεωργία, βιοτεχνία, υπηρεσίες κλπ.). Η μονοκαλλιέργεια του τουρισμού χαρακτηρίζεται επικίνδυνη εξαιτίας της μεγάλης του ευαισθησίας σε παντός τύπου συγκυρίες (πολιτικές, οικονομικές, περιβαλλοντικές κλπ.), οι οποίες επιδρούν αρνητικά στη διαμόρφωση των τουριστικών ροών. Η εποχική φύση της τουριστικής απασχόλησης μπορεί να οδηγήσει σε αύξηση της απασχόλησης σε άλλους οικονομικούς κλάδους. Ο τουριστικός τομέας και το σύνολο των ενεργοποιημένων

οικονομικών δραστηριοτήτων οφείλουν να επιδιώκουν την αρμονική τους ενσωμάτωση στο ευρύτερο χωρικό πλαίσιο του τόπου υποδοχής.

Για την αποφυγή της διασποράς των περιορισμένων δημοσίων χρηματοοικονομικών πόρων, η δημιουργία κύριων και δευτερευόντων περιφερειακών πόλων ανάπτυξης μπορεί να οδηγήσει σε μια συγκέντρωση δραστηριοτήτων σε συγκεκριμένες περιοχές της παράκτιας και της αγροτικής ζώνης καθώς και των ορεινών όγκων, αποδίδοντας το κύριο βάρος στον τουρισμό. Η περιφερειακή ανάπτυξη του τουρισμού θα πρέπει επομένως να επιτευχθεί μέσα από τη διαμόρφωση ισχυρών τουριστικών πόρων. Οι θετικές επιδράσεις τους στο οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον της περιφέρειας (απασχόληση, συμπληρωματικότητα οικονομικών κλάδων), καθώς και στο φυσικό περιβάλλον (αειφορικές δραστηριότητες, προστασία, συντήρηση) μπορούν να επενεργήσουν θετικά στη δυναμική της ευρύτερης χωρικής ενότητας.

Επομένως η τουριστική συγκεντρωτική διασπορά αντιπροσωπεύει ένα μέσο σύνδεσης της απασχόλησης με τους υπάρχοντες χρηματοδοτικούς πόρους, που οριοθετούνται στα πλαίσια της οικονομικής και κοινωνικής πραγματικότητας και λαμβάνουν υπόψη τους όλες τις περιβαλλοντικές και πολιτιστικές μεταβλητές. Να σημειωθεί όμως ότι και οι πλέον ισχυροί πόλοι τουριστικής ανάπτυξης είναι καταδικασμένοι να παρακμάσουν εάν αυτοί δεν προσαρμόζονται στις απαιτήσεις της τουριστικής ζήτησης.

Τις μεταβλητές που συμβάλλουν στην ανάπτυξη ισχυρών, κύριων και δευτερευόντων, πόλων τουριστικής ανάπτυξης συνθέτουν: οι διοικήσεις του τουρισμού (εθνικό, περιφερειακό, τοπικό επίπεδο), οι οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης, οι τουριστικές επιχειρήσεις, οι επαγγελματικές τουριστικές ενώσεις, οι τουριστικές πολιτικές και στρατηγικές. Οι επιλεγμένες μεταβλητές στα πλαίσια μιας 'αποκεντρωμένης' συγκέντρωσης αφορούν:

- τις ζώνες κατοικίας
- την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος
- την προστασία του τοπίου

- την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς
- την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς
- την ανάπτυξη ποιοτικών και μικρού μεγέθους τουριστικών καταλυμάτων
- την προσέλκυση μεσαίων και υψηλών εισοδηματικών κατηγοριών πελατών κλπ.

Η τουριστική ανάπτυξη των τόπων υποδοχής (δήμοι, κοινότητες) είναι αποτέλεσμα μιας σειράς παραγόντων όπως (ΚΟΤΙΟΣ, 2003):

- *Βελτίωση των ποσοστών αναχώρησης για διακοπές (χειμώνα – καλοκαίρι).*

Εκδημοκρατισμός των διακοπών με σκοπό να δοθεί η δυνατότητα σε κοινωνικές ομάδες στις οποίες δρουν απαγορευτικά μια σειρά περιοριστικών παραγόντων (εργάτες, νέοι, πολυμελείς οικογένειες, αγρότες, συνταξιούχοι κλπ.) να κάνουν χρήση του δικαιώματος των διακοπών.

- *Εκπόνηση μελετών.*

Εάν ο τουρισμός απαιτεί αρχικά μια προσεκτική επιλογή των τόπων υποδοχής πριν την αξιοποίησή τους, οι μελέτες της προσφοράς θα πρέπει να συνοδεύουν τις μελέτες της τουριστικής ζήτησης και των τουριστικών αγορών.

- *Επιλογή του τύπου διακοπών και αναψυχής.*

Διακρίνονται σε τρεις μεγάλες κατηγορίες:

- δραστηριότητες περιπέτειας χαμηλής έντασης
- περιηγήσεις δραστηριοτήτων ειδικού ενδιαφέροντος
- δραστηριότητες περιπέτειας μεγάλης έντασης, οι οποίες χαρακτηρίζονται για τον εναλλακτικό τους προσανατολισμό και αφορούν και τις τρεις χωρικές ενότητες

(παράκτια ζώνη, αγροτική ζώνη, ορεινούς όγκους) όσον αφορά τον τόπο παραγωγής και κατανάλωσής τους.

- *Βελτίωση της ποιότητας διαμονής.*

Αφορά τα κύρια και συμπληρωματικά τουριστικά καταλύματα (ξενοδοχεία, ενοικιαζόμενα δωμάτια, δεύτερη κατοικία κλπ.), τα εναλλακτικού τύπου καταλύματα (αγροτουριστικά κλπ.), τις υπηρεσίες του τόπου υποδοχής, καθώς και μια σειρά περιβαλλοντικών και πολιτιστικών μεταβλητών όπως η καλαισθησία του τοπίου, η αρχιτεκτονική κληρονομιά κλπ.

- *Διασφάλιση της πολιτιστικής και κοινωνικής διάστασης των διακοπών*

Η παραγωγή και κατανάλωση τοπικών προϊόντων από τους τουρίστες, η παραδοσιακή κουζίνα, η χειροτεχνία (αγγειοπλαστική, υφαντική κλπ.), οι καλλιτεχνικές δραστηριότητες (ζωγραφική, γλυπτική κλπ.), οι θεατρικές και χορευτικές εκδηλώσεις υπογραμμίζουν τις πολιτιστικές ιδιαιτερότητες του τόπου υποδοχής και ταυτόχρονα διασφαλίζουν τον κοινωνικο-πολιτιστικό του χαρακτήρα.

- *Διαμόρφωση καλύτερων σχέσεων με τον πληθυσμό υποδοχής*

Μεταξύ τουριστών και μόνιμων κατοίκων υπάρχουν συνήθως έντονες αντιθέσεις που οφείλονται κυρίως στην μεταξύ τους ανομοιογένεια και στα αντίθετα συμφέροντα που διαμορφώνει ο τουρισμός, όπως π.χ. οι χρήσεις γης από τους γεωργούς και οι σύγχρονες πρακτικές των διακοπών.

- *Η επιλογή του μοντέλου ανάπτυξης*

Η επιλογή του μοντέλου ανάπτυξης είναι πολιτική επιλογή και αφορά, κυρίως, τους εκπροσώπους της τοπικής αυτοδιοίκησης. Οι μεταβλητές που προτείνονται στα πλαίσια του τουριστικού σχεδιασμού των χωρικών ενότητων χρειάζεται να εξετασθούν λεπτομερώς τόσο από άποψη πλεονεκτημάτων όσο και μειονεκτημάτων, η δε γνωστοποίησή τους στη συνέχεια στον τοπικό πληθυσμό αποτελεί ουσιαστικό στοιχείο.

Οι τοπικές αυτοδιοικήσεις (νομαρχίες, δήμοι, κοινότητες), μπορούν να διασφαλίσουν τον έλεγχο της ανάπτυξής τους αφού είναι σε θέση να συμμετέχουν στην ανάπτυξη της χωρικής τους ενότητας μέσω της δημιουργίας δομών μεικτής οικονομίας. Στην περίπτωση όμως χωρικών ενοτήτων της παράκτιας ζώνης ή των ορεινών όγκων εθνικού ενδιαφέροντος, στα πλαίσια μιας πολιτικής αποκέντρωσης, πρέπει να υιοθετηθεί ένα είδος συνδιαχείρισης μεταξύ του κράτους και των τοπικών αυτοδιοικήσεων.

Οι χωρικές ενότητες υποδοχής των τουριστών μπορούν να επιφορτιστούν με το σχεδιασμό και τον προγραμματισμό της τουριστικής ανάπτυξης, της τουριστικής παραγωγής και της προώθησής της.

Σ' αυτά τα πλαίσια διαμορφώνεται μια ακολουθία ενεργειών που καλούνται να υλοποιήσουν οι δήμοι και οι κοινότητες του τόπου υποδοχής όπως:

- Εκπαίδευση και κατάρτιση.
- Έλεγχος των χρήσεων γης.
- Δημιουργία αναπτυξιακών δομών.
- Ορθολογική οργάνωση του χώρου.
- Διοίκηση και διαχείριση.
- Δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου, αναψυχή.

Το κράτος, ως κύριος εκφραστής των περιφερειακών και τοπικών συμφερόντων, οφείλει να λαμβάνει υπόψη τα παραπάνω στα πλαίσια του τουριστικού σχεδιασμού σε εθνικό επίπεδο (θεσμικό πλαίσιο, ανάπτυξη διαπεριφερειακών – διαδημοτικών – διακοινοτικών σχέσεων, διεθνείς τουριστικές σχέσεις, κοινωνικό – πολιτιστικό – περιβαλλοντικό προσανατολισμό του τουριστικού τομέα κλπ.).

5.4 ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΔΡΑΣΕΙΣ

Το σχέδιο ανάπτυξης του τουρισμού αναφέρεται καταρχάς στο σύνολο του Νομού Δράμας. Συνεπώς, ως πρωταρχική περιοχή δράσης του Σχεδίου δύναται να θεωρηθεί ολόκληρος ο Νομός. Επειδή, η εφαρμογή σε μια σχετικά μεγάλη περιοχή ενός σχεδίου είναι ένα ιδιαίτερα δυσχερές εγχείρημα και προκειμένου να επιτευχθούν συγκεκριμένα αποτελέσματα τα οποία αφενός θα συμβάλλουν στη βελτίωση της επικρατούσας κατάστασης και αφετέρου θα λειτουργήσουν θετικά στη διάδοση του συνολικού Σχεδίου. Οι περιοχές αυτές, οι οποίες μπορούν να έχουν γεωγραφικό ή θεματικό προσδιορισμό και περιεχόμενο, θα πρέπει να προσφέρονται για αιεφόρο τουριστική ανάπτυξη. Τα κριτήρια εκ των προτέρων αξιολόγησης για την επιλογή των πιλοτικών σχεδίων και των περιοχών δράσης θεωρούνται αναγκαία, προκειμένου να διασφαλισθεί η συμβατότητά τους με τους στόχους του Σχεδίου.

Τα κριτήρια που μπορούν να χρησιμοποιηθούν είναι τα εξής (ΚΟΤΙΟΣ, 2003):

- Η αιεφορικότητα του τουριστικού προϊόντος.
- Το μέγεθος των οφελειών προστιθέμενης αξίας που αναμένεται να προκύψουν για το περιβάλλον.
- Ο βαθμός που το πρόγραμμα αξιοποιεί οικο-πολιτιστικά αποθέματα.
- Ο στρατηγικός ρόλος της περιοχής δράσης με ενδο-περιφερειακές συνδέσεις ως μέρος της συνολικής στρατηγικής.
- Ο βαθμός που το πρόγραμμα συμβάλλει στην ανακατανομή των επισκεπτών στην περιοχή.
- Ο απαιτούμενος βαθμός διατομεακής συνεργασίας.
- Τα πιθανά οφέλη για τους επισκέπτες.
- Συμβατότητα με διαδικασίες EMAS.

- Εάν το πρόγραμμα μπορεί να υλοποιηθεί εντός του χρονοδιαγράμματος του σχεδίου.
- Εάν το πρόγραμμα είναι υλοποιήσιμο από άποψη κόστους.
- Δυνατότητα δημιουργίας φορέα αξιοποίησης.
- Δυνατότητα αξιοποίησης μέσα στο υπάρχον θεσμικό πλαίσιο.
- Δυνατότητα μεταφοράς του παραδείγματος.
- Μη περιοριστικό θεσμικό πλαίσιο.
- Εγγύτητα τοπικού πληθυσμού, αλλά και ήδη ανεπτυγμένων τουριστικών περιοχών.
- Δυνατότητα προσέλκυσης ιδιωτικού ενδιαφέροντος.
- Δυνατότητα εφαρμογής καινοτομικών δράσεων ή μεθόδων διαχείρισης.
- Δυνατότητα αξιοποίησης εναλλακτικών μορφών τουρισμού.
- Δυνατότητα σταδιακής ανάδειξης.
- Διάχυση της τουριστικής ανάπτυξης.
- Απεμπλοκή κορεσμένων περιοχών.
- Δυνατότητα προσέλκυσης χρηστών σε μεγάλο διάστημα μέσα στο έτος (επιμήκυνση τουριστικής περιόδου).

5.5 ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΔΙΑΒΟΥΛΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

1 Ημερίδες Διαβούλευσης

Η βασικότερη προϋπόθεση για την εύρυθμη εφαρμογή του σχεδίου είναι η αποδοχή του από τους φορείς (δημόσιους και ιδιωτικούς) της περιοχής. Επίσης, πριν την οριστικοποίηση του Σχεδίου, πρέπει να ληφθούν υπόψη οι προτάσεις των φορέων που εμπλέκονται στην τουριστική ανάπτυξη του Νομού και να συμπεριληφθούν στο τελικό Σχέδιο.

2 Έρευνες φορέων

Εκτός από τις ημερίδες διαβούλευσης, στις οποίες πιθανότατα δεν θα συμμετέχουν όλοι οι προσκεκλημένοι, ένας άλλος τρόπος για να ακουστούν οι απόψεις των διάφορων φορέων της περιοχής είναι η διεξαγωγή ερευνών (κυρίως με τη μορφή ερωτηματολογίων) στις οποίες θα ζητηθεί η άποψη των φορέων πάνω στις βασικές κατευθύνσεις του προγράμματος. Ένας άλλος λόγος για τον οποίο πρέπει να γίνουν αυτές οι έρευνες ήταν για να υποδείξουν οι ίδιοι οι φορείς τους τρόπους με τους οποίους μπορούν να συμμετάσχουν στην εφαρμογή του Σχεδίου, αλλά και να εισηγούνται τα πιθανά προβλήματα που πρέπει μέσα από την εφαρμογή αυτή να επιλυθούν.

3 Πλαίσιο Αξιολόγησης

Η αξιολόγηση των επιμέρους παρεμβάσεων, αλλά και του σχεδίου στο σύνολό του θα έχει μια συνεχή ροή. Κύριος στόχος της αξιολόγησης είναι να ανακαλύπτει τα σημεία τα οποία χρειάζονται βελτιωτικές παρεμβάσεις ή επανασχεδιασμό προκειμένου να προσεγγιστεί καλύτερα ο στόχος της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής, που είναι το απαιτούμενο του προγράμματος. Η συνεχής αξιολόγηση θα δώσει τη δυνατότητα της αποφυγής αρνητικών επιπτώσεων από τις προτεινόμενες ή πραγματοποιούμενες παρεμβάσεις, θα υποδεικνύει νέες περιοχές δράσης, θα ελέγχει την πορεία υλοποίησης των παρεμβάσεων, αλλά και του Σχεδίου στο σύνολό του, θα βοηθάει στην ενημέρωση των φορέων και του κοινού για την πορεία του Σχεδίου και θα επιτρέπει τον επανασχεδιασμό εφόσον κρίνεται αναγκαίο.

Τα κριτήρια τα οποία πρέπει να ληφθούν υπόψη στην αξιολόγηση τόσο των επιμέρους δράσεων όσο και του Σχεδίου στο σύνολό του είναι τα ακόλουθα (ΚΟΤΙΟΣ, 2003):

- Πραγματοποίηση προγραμματιζόμενου φυσικού αντικειμένου.
- Βιωσιμότητα.
- Προσέλκυση επισκεπτών.
- Μείωση των πιέσεων από έλλειψη σχεδιασμού (αποφυγή συγκρούσεων ασύμβατων χρήσεων).
- Αποδοχή από τοπική κοινωνία.
- Αποδοχή παρεμβάσεων από τουρίστες (χρήστες γενικότερα).
- Σύνδεση με άλλες προγραμματιζόμενες εκτός σχεδίου δράσεις.
- Αποδοχή από θεσμικούς φορείς.
- Βελτίωση ποιότητας παρεχόμενων υπηρεσιών.
- Περιορισμός περιβαλλοντικών πιέσεων.
- Αύξηση του ποσοστού χρήσης εναλλακτικών μορφών ενέργειας.
- Δημιουργία θέσεων εργασίας.
- Προώθηση τοπικής συνεργασίας.

Η παρακολούθηση των παραπάνω κριτηρίων, μαζί και όποιων άλλων αποφασιστούν στην πορεία του προγράμματος, θα είναι έργο του συντονιστικού φορέα λειτουργίας του προγράμματος (που προτείνεται παρακάτω) και των επιμέρους ομάδων εργασίας.

5.6 Η ΧΩΡΙΚΗ Ή ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ

5.6.1 ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΕΣ ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

Η ιδιομορφία του τουρισμού (ως προϊόν, δραστηριότητα, κλπ.) απαιτεί διαφορετικά χωροθετικά πλαίσια από αυτά άλλων παραγωγικών τομέων, όπως π.χ η μεταποίηση (ένταξη των μονάδων σε σχήματα όπως οι ΒΙΠΕ, τα ΒΙΟΠΑ, κλπ.). Η ορθολογική χωροταξική κατανομή των ποικίλων μορφών τουριστικής δραστηριοτήτων αποτελεί θέμα γενικότερου σχεδιασμού που στηρίζεται και προϋποθέτει συντονισμό δράσεων διαφόρων φορέων για την επίτευξη συγκεκριμένων στόχων (ΚΕΠΕ, 2001)

Έτσι, κρίνεται σκόπιμο οι χωροταξικές ρυθμίσεις του τουρισμού να εντάσσονται, διαμορφώνονται και ενεργοποιούνται αφενός στα πλαίσια ενός χωροταξικού σχεδίου του Νομού αφετέρου στα πλαίσια των εργαλείων της οικιστικής οργάνωσης και του πολεοδομικού σχεδιασμού, δηλαδή: το Γενικό πολεοδομικό Σχέδιο (ΓΠΣ) για τον αστικό-περιαστικό χώρο, ή το Σχέδιο Χωρικής και Οικιστικής Οργάνωσης Ανοιχτής Πόλης (ΣΧΟΟΑΠ) για τον μη αστικό χώρο. Βέβαια, ο Νομός δεν έχει καλυφθεί με σχέδια και μελέτες που προβλέπονται από τα παραπάνω εργαλεία του χωροταξικού και πολεοδομικού σχεδιασμού, γι' αυτό πρέπει και θεωρείται σκόπιμο να κινηθεί άμεσα προς αυτή την κατεύθυνση.

Στα θέματα χωροθέτησης των τουριστικών δραστηριοτήτων και της περιβαλλοντικής προστασίας απαιτείται συντονισμένος σχεδιασμός και μέτρα πολιτικής γης σε επίπεδο Νομού. Στο επίπεδο αυτό πραγματοποιείται η αλληλοσυσχέτιση, η ένταξη και ο συντονισμός των διαφόρων επιμέρους τομειακών σχεδίων και πολιτικών (όπως αυτών που αφορούν στον τουρισμό) στη βάση ενός Χωροταξικού Σχεδίου Χρήσεων Γης

Στην προκειμένη περίπτωση θα πρέπει επισπευσθεί από το ΥΠΕΧΩΔΕ η εκπόνηση, έγκριση και εφαρμογή ενός Χωροταξικού Σχεδίου για το Νομό, όπου θα προβλέπονται ζώνες και θέσεις χωρικής ένταξης του τουρισμού σε συνάρτηση με της διάφορες χρήσεις γης, το οικιστικό δίκτυο και τα δίκτυα συγκοινωνιών.

Όσον αφορά το περιβαλλον, το θεσμικό πλαίσιο που πρέπει να ληφθεί υπόψη είναι εν συντομία το εξής (ΚΟΤΙΟΣ, 2003):

- Οδηγία 92/43 της ΕΕ (Natura 2000).
- Άρθρο. 19 του Ν.1650/86. «περί ζωνών απόλυτης προστασίας, προστασίας, Εθνικοί Δρυμοί, Φυσικοί Σχηματισμοί και Οικοανάπτυξη».
- Π.Δ. του 1978 & 1985, περί γηπέδων - όροι και περιορισμοί - του Π.Δ. 29/8/86 και όλων των συναφών Νόμων για περιοχές οικοανάπτυξης.
- Οδηγία 91/676 «περί ορθής γεωργικής πρακτικής».
- Καν. 2078/92 & 2080/92 «περί μεθόδων φιλικών προς το περιβάλλον» και «αναδάσωση» αντίστοιχα.
- Αλιευτικού κώδικα και οδηγίες 91/492/ΕΟΚ και 91/493/ΕΟΚ «περί αλιείας».
- Οδηγία 91/271/ΕΟΚ «για την επεξεργασία αστικών αποβλήτων».
- ΚΥΑ 69269/5387/1990 «κατάταξη έργων και δραστηριοτήτων σε κατηγορίες».
- Ν. 998/1979 «Δασικός Κώδικας».
- Π.Δ. 67/1981 «Προστασία αυτοφυούς χλωρίδας και άγριας πανίδας....».

5.6.2 ΑΡΧΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

Μια πολιτική διαχείρισης πρέπει να ορίζει ρεαλιστικά μέτρα διαχείρισης, με την έννοια ότι δεν αρκεί να ορισθούν μόνο επιθυμητά μέτρα προστασίας και αξιοποίησης, αλλά να διασφαλισθεί μια γενικότερη συναίνεση από τοπικούς φορείς, ώστε το σχέδιο να είναι σεβαστό και εφικτό. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να υπάρχει ένα σύστημα που να εξασφαλίσει την όσο δυνατόν πιο δίκαια αντιμετώπιση όλων των πολιτών και αντικρουόμενων συμφερόντων με πρότιστο γνώμονα την προστασία του περιβάλλοντος. Ένα πρώτο απαραίτητο βήμα σε μια τέτοια διαδικασία είναι η σωστή

ενημέρωση και ευαισθητοποίηση όλων των ενδιαφερομένων για τα οφέλη, κόστη και τις επιπτώσεις του σχεδίου. Στην συνέχεια, πρέπει να εφαρμοσθεί ένας μηχανισμός ευέλικτος και αποτελεσματικός, ώστε όσοι κερδίσουν από το σχέδιο να αποζημιώσουν αυτούς που θα χάσουν.

Ως βασικά μέτρα – δράσεις για την υλοποίηση μίας πολιτικής διαχείρισης αναφέρονται τα επόμενα (ΚΟΤΙΟΣ, 2001):

- Εξασφάλιση ελεύθερης πρόσβασης.
- Εφαρμογή της αρχής ο ρυπαίνων πληρώνει, δηλαδή ο ρυπαίνων είναι υπεύθυνος για απόδοση κόστους πλήρους αποκατάστασης.
- Ανάπτυξη συγκροτημένης πολιτικής αποκομιδής και διάθεσης σκουπιδιών και λοιπών ρύπων.
- Απαγόρευση εξόρυξης σε περιοχές ορατές από το βασικό οδικό δίκτυο και πλήρης αποκατάσταση του περιβάλλοντος, όπου στο παρελθόν υπήρχε εξορυκτική δραστηριότητα.
- Αποκατάσταση του περιβάλλοντος χώρου όλων των περιοχών εξόρυξης και μέτρα περιορισμού της οπτικής ρύπανσης (δενδροφυτεύσεις, πρανή, περισυλλογή σκύρων και των άλλων αδρανών, κ.π.).
- Σχεδιασμένη διάχυση της τουριστικής ανάπτυξης από τις αναπτυγμένες τουριστικά περιοχές σε νέες, με στόχο την αρμονική ανάπτυξη του τουριστικού τομέα, την υποστήριξη ή ανάπτυξη των λιγότερο ευνοημένων περιοχών και της αξιοποίησης διαθέσιμων πόρων, σύμφωνα πάντα με το είδος της τουριστικής ανάπτυξης ανά περιοχή.
- Αυστηρότεροι έλεγχοι για τον περιορισμό των παράνομων (αδήλωτων) τουριστικών κλινών.

- Διαμόρφωση σχεδιασμένης πολιτικής οικιστικής ανάπτυξης σε περιοχές που κρίνονται και υποδεικνύονται επαρκώς τεκμηριωμένα ως κατάλληλες και με εκπόνηση μελετών σκοπιμότητας και περιβαλλοντικών επιπτώσεων, και ταυτόχρονα της αποθάρρυνσης μέχρι σταδιακής απαγόρευσης της διάσπαρτης και σημειακής εκτός σχεδίου δόμησης. Ανάπτυξη και εφαρμογή συγκροτημένης και συνεχούς πολιτικής με στόχο την εξάλειψη των αυθαίρετων και παράνομων κατασκευών.
- Αμεση προώθηση του γενικού πολεοδομικού σχεδιασμού για όλους τους οικισμούς.
- Δημιουργία Ειδικών Ζωνών Ανάπτυξης παραγωγικών δραστηριοτήτων στις περιοχές εντατικής γεωργίας.

5.7 ΤΟΜΕΑΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ

5.7.1 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Η πολιτική και τα μέτρα αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης πρέπει να στοχεύουν στην αξιοποίηση των τοπικών τουριστικών πόρων και συγκριτικών πλεονεκτημάτων, με παράλληλη προστασία της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως αναφέρεται και στο σχετικό εδάφιο που αφορά στους στόχους και τις αρχές του σχεδίου. Συγκεκριμένα, η στρατηγική τουριστικής πολιτικής στο Νομό Δράμας θα πρέπει στοχεύει τόσο στην ενίσχυση της ζήτησης, όσο και της προσφοράς:

A. Πολιτική ενίσχυσης της ζήτησης.

I. Αξιοποίηση των τουριστικών πόρων της ενδοχώρας.

Διαμόρφωση ενός ποιοτικού και πολύμορφου τουριστικού προϊόντος μέσω της ποιοτικής αναβάθμισης των καταλυμάτων και λοιπών τουριστικών υπηρεσιών, της αξιοποίησης και ένταξης στο τουριστικό προϊόν νέων φυσικών πόρων και πολιτιστικού πλούτου (βυζαντινά, μεταβυζαντινά και νεότερα μνημεία, παραδοσιακή αρχιτεκτονική, ελληνική κουζίνα, σύγχρονη εικαστική και λογοτεχνική παραγωγή) και της δημιουργίας

υποδομών για την ικανοποίηση ποικίλων αναγκών και ενδιαφερόντων των τουριστών (υγεία – υγιεινή διαβίωση και διατροφή, αθλητισμός, ψώνια κλπ.). Στόχος είναι να συνδυαστεί η αναξιοποίητη ενδοχώρα με το υφιστάμενο τουριστικό προϊόν των γειτονικών αναπτυγμένων περιοχών και να προσελκύσουν σταδιακά ζήτηση θεματικού τουρισμού (ορεινού, πολιτιστικού, οικολογικού, αγροτουρισμού κλπ.).

Τουριστική ανάπτυξη αναβίωση - ανάδειξη εγκαταλελειμμένων - παραδοσιακών οικισμών. Στα πλαίσια της τουριστικής ανάπτυξης είναι σκόπιμη η συνολική αξιοποίηση αυτών των οικισμών, μέσω επενδύσεων, όπως είναι οι αναπλάσεις, αφού η επιτυχία ενός τέτοιου σχεδίου θα έδινε ζωή στις περιοχές αυτές αλλά κυρίως θα έθετε σε κίνηση την τοπική οικονομία, με τρόπο ώστε να υπάρξει ανάσχεση του ρεύματος εγκατάλειψης. Νέα μοντέλα τουριστικής ανάπτυξης, όπως ο αγροτουρισμός και ο οικοτουρισμός μπορούν να εφαρμοστούν και να εξελιχθούν, μετατρέποντας το γεωκοινωνικό πρόβλημα σε αναπτυξιακό προτέρημα.

2. Τουριστική ζήτηση υψηλότερου εισοδήματος

Η πολιτική αυτή υλοποιείται σταδιακά ως εξής:

- Προσπάθεια ποιοτικής αναβάθμισης, εμπλουτισμού και διαφοροποίησης της τουριστικής προσφοράς, ώστε να ανταποκρίνεται στις υψηλές απαιτήσεις της ζήτησης.
- Σταθερός προσανατολισμός της προβολής και προώθησης του τουριστικού προϊόντος προς τις αντίστοιχες εισοδηματικές ομάδες και χώρες.
- Προσέλκυση ομάδων «εθνικού τουρισμού» από οικονομικά ανεπτυγμένες χώρες

3. Επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου.

Σταδιακή επιμήκυνση, αρχικά προς τους μεσαίους μήνες και στη συνέχεια καθ' όλη την χειμερινή περίοδο. Η πολιτική επιμήκυνσης της τουριστικής περιόδου μπορεί να συνδυαστεί με μια συγκροτημένη προσπάθεια προσέλκυσης ζήτησης βραχυχρόνιων

διακοπών στα μεγάλα αστικά κέντρα.

4. Τουρισμός Σαββατοκύριακου – Αστικός τουρισμός.

Η αυξητική τάση του αστικού τουρισμού οφείλεται κυρίως στην αύξηση των επαγγελματικών ταξιδιών και των συνεδρίων, στην αναζήτηση πολιτιστικών δραστηριοτήτων, κ.α.

Ο Νομός Δράμας, λόγω της γεωγραφικής του απόστασης από τις χώρες της ΕΕ., στερείται της δυνατότητας σύντομων επισκέψεων από άλλες χώρες, μπορεί όμως να στηριχθεί από την εσωτερική αγορά με την προϋπόθεση της ύπαρξης κατάλληλων υποδομών και πόλων έλξης κατά την εκτός αιχμής περίοδο. τον κατάλληλο προγραμματισμό και έγκαιρη προβολή πολιτιστικών εκδηλώσεων, την ανάπτυξη θεματικών πάρκων, την δημιουργία πολιτιστικών διαδρομών και χώρων αναψυχής, την δραστηριοποίηση των δημοτικών τουριστικών υπηρεσιών κλπ. Ταυτόχρονα η εγκύτητα του Νομού Δράμας με τις βαλκανικές χώρες και ιδιαίτερα με τη Βουλγαρία δίνει τη δυνατότητα δημιουργίας μια νέας αγοράς επισκεπτών από τις χώρες αυτές ακόμα και για σύντομα ταξίδια.

5. Προβολή – Διαφήμιση.

Οι κύριες κατευθύνσεις της επικοινωνιακής πολιτικής και διαφήμισης είναι η ανάδειξη της ιδιαιτερότητας του τουριστικού προϊόντος, ώστε να αντιμετωπιστεί η δυνατότητα υποκατάστασης, με γενικότερο στόχο την αύξηση της ανταγωνιστικότητας στην τουριστική αγορά.

B. Πολιτική ενίσχυσης της προσφοράς

Η πολιτική προσέλκυσης υψηλότερων εισοδημάτων με θεματικό προσανατολισμό πρέπει να είναι συντονισμένη με μια πολιτική παροχής τουριστικού προϊόντος, να ανταποκρίνεται, δηλαδή, στα χαρακτηριστικά μιας τέτοιας ζήτησης. Τα μέτρα αναβάθμισης της ποιότητας, του εμπλουτισμού και διαφοροποίησης της τουριστικής ζήτησης συνοψίζονται στα εξής:

1. Βελτίωση και έλεγχος υπηρεσιών.

- Δίκτυα Άμεσης Πληροφόρησης.

Προγράμματα σχεδιασμένα να εφαρμοστούν με σκοπό την παροχή πληροφοριών, την άμεση διερεύνηση παραπόνων και καταγγελιών, καθώς και την επίλυση των προβλημάτων που παρουσιάζονται κατά τη διάρκεια των διακοπών των ξένων και ελλήνων επισκεπτών.

- Έλεγχοι της ποιότητας των τουριστικών υπηρεσιών.

Διενέργεια ελέγχων σε τουριστικές επιχειρήσεις, με έμφαση στις περιοχές που παρουσιάζουν μεγαλύτερο τουριστικό ενδιαφέρον, με στόχο την ποιοτική αναβάθμιση του τουριστικού προϊόντος.

- Συνεργασία για τη βελτίωση των υπηρεσιών.

Ιδιαίτερη έμφαση πρέπει να αποδίδεται στην αντιμετώπιση των προβλημάτων πρόσβασης στο Νομό όπως, η λειτουργία των αεροδρομίων, των λιμανιών και η ποιότητα των οδικών αξόνων, με σκοπό την άμβλυση του συγκριτικού μειονεκτήματος της χρονοαπόστασης από τις κύριες αγορές-πηγές του ελληνικού τουρισμού.

2. Δημόσιες τουριστικές υποδομές

Πρόκειται για τη χρηματοδότηση μιας σειράς έργων τουριστικής υποδομής τα οποία αναβαθμίζουν και εμπλουτίζουν το τουριστικό προϊόν όπως, εγκαταστάσεις ειδικής τουριστικής υποδομής (χιονοδρομικά κέντρα, συνεδριακά κέντρα κλπ.), η προώθηση υποδομών και προγραμμάτων εναλλακτικού τουρισμού. (πολιτιστικού, οικολογικού, ορεινού κλπ.).

3. Ιδιωτικές επενδύσεις

Στα πλαίσια του Γ΄ ΚΠΣ και στο πακέτο κινήτρων του νέου αναπτυξιακού νόμου (Ν.2601/98) Έπιχορήγηση επένδυσης – επιδότηση επιτοκίου δανείου – επιδότηση

χρηματοδοτικής μίσθωσης, έχουν υπαχθεί ορισμένες ιδιωτικές επενδύσεις, είναι ανάγκη όμως να ενταχθούν και νέες επενδύσεις:

- εγκαταστάσεων ειδικής τουριστικής υποδομής (συνεδρ. κέντρα κλπ.)
- ποιοτικού εκσυγχρονισμού ξενοδοχειακών μονάδων και λοιπών καταλυμάτων
- οργανωτικού εκσυγχρονισμού - ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας των ΜΜΕ.
- εισόδου των επιχειρήσεων στην ψηφιακή οικονομία (πρόγραμμα 'Δικτυωθείτε')
- δημιουργίας δικτύου στήριξης τουριστικών ΜΜΕ. (από κοινού με το κράτος)
- καινοτόμες επενδύσεις για την ένταξη κοινωνικών και πολιτιστικών στοιχείων στο τουριστικό προϊόν.

4. Αξιοποίηση της δημόσιας τουριστικής περιουσίας.

Με την αξιοποίηση της δημόσιας τουριστικής περιουσίας ενισχύονται σημαντικά οι στόχοι της πολιτικής για την αναβάθμιση της τουριστικής ζήτησης και επί πλέον αυτή συμβάλλει στη δημιουργία ολοκληρωμένων τουριστικών επιχειρήσεων στην περιφέρεια και ικανοποιεί παραμέτρους της πολιτικής ζήτησης όπως, προσέλκυση υψηλών εισοδημάτων, γεωγραφική κατανομή, καθετοποίηση, διαφοροποίηση των ποιοτικών χαρακτηριστικών της ζήτησης (Ελληνικά Τουριστικά Ακίνητα ΑΕ.).

5. Εναλλακτικός Τουρισμός

Ο εναλλακτικός τουρισμός σηματοδοτεί μια νέα περίοδο τουριστικής ανάπτυξης και τουριστικής πολιτικής και όχι μόνο για τον ελλαδικό χώρο αφού 35.000.000 ευρωπαίοι ετησίως, μέσης και ανώτατης μόρφωσης και εισοδήματος, στρέφονται σ' αυτό το είδος τουρισμού. Στη χώρα μας ο εναλλακτικός τουρισμός μπορεί να γίνει σημαντικός μοχλός μιας νέας φάσης τουριστικής επέκτασης. Τα σημαντικότερα είδη τουρισμού που συνθέτουν αυτό που λέμε εναλλακτικό τουρισμό, είναι, οικότουρισμός, πολιτιστικός, συνεδριακός, αθλητικός, θρησκευτικός καθώς και συνδυασμοί όλων ή κάποιων από

αυτά τα είδη σε πακέτα που περιέχουν και γαστρονομία, ψυχαγωγία και ενημέρωση για τον πολιτιστικό πλούτο μιας ολόκληρης περιοχής. Η ανάπτυξη διαφόρων μορφών εναλλακτικού τουρισμού αποτελεί προτεραιότητα, λόγω του ρόλου της στην άμβλυνση της χωρικής συγκέντρωσης τουριστικής δραστηριότητας, αλλά και για την αναβάθμιση και τον εμπλουτισμό του τουριστικού προϊόντος.

Οι απαιτήσεις μιας επιθετικής πολιτικής για τον εναλλακτικό τουρισμό, πέραν των άλλων περιλαμβάνουν:

- Καταγραφή και αξιολόγηση δυνατοτήτων ανάπτυξης σε επίπεδο Νομού ή Δήμων, με στόχο να αξιοποιηθούν εκείνοι οι τουριστικοί πόροι που αποτελούν συγκριτικό πλεονέκτημα των διαφόρων περιοχών ώστε να διαμορφωθούν θεματικά προϊόντα, με βάση τα ενδιαφέροντα ειδικών ομάδων (πολιτιστικά, οικολογικά, αθλητικά).
- Ευέλικτα τοπικά επιχειρηματικά σχήματα που ιδρύονται με απλές διαδικασίες και σύγχρονες προδιαγραφές.
- Νέου τύπου, συνήθως μικρών, πρωτότυπων και υψηλών προδιαγραφών υποδομών (πχ. χάραξη και σήμανση μονοπατιών).
- Εκπαίδευση στελεχών και δημιουργία νέων επαγγελματιών οικοτουρισμού (π.χ. οδηγοί βουνού, συνοδοί πολιτιστικού τουρισμού, εκτροφείς και φροντιστές αλόγων).
- Προσπάθεια μαζικής στροφής της νέας γενιάς αγροτών ή και των παλαιότερων προς δραστηριότητες και καλλιέργειες παραδοσιακών ή και βιολογικών προϊόντων. Δημιουργία μικρών αγορών παραδοσιακών και οικολογικών προϊόντων κλπ.

6. Αναδιάρθρωση της τουριστικής προσφοράς

Η τουριστική προσφορά του Νομού σήμερα, υστερεί σε διαπραγματευτική ισχύ απέναντι στα ισχυρά ολιγοψώνια (tour operators), που ελέγχουν την ευρωπαϊκή ζήτηση. Μέσω του προγράμματος ενίσχυσης των τουριστικών ΜΜΕ όλων των κλάδων χρηματοδοτούνται δράσεις συνεργασίας, συνένωσης, συγχωνεύσεων ή και

απλών κοινοπραξιών επιχειρήσεων στο επίπεδο των κρατήσεων και του μάρκετινγκ, ή ακόμα και στο επίπεδο της πραγματοποίησης οικονομικών κλίμακας σε προμήθειες και εξοπλισμούς.

Γενικότερα σημαντικά εργαλεία στη βελτίωση της θέσης των επιχειρήσεων θα είναι:

Η αναβάθμιση των υπηρεσιών (κτιριακά, εξοπλισμοί, οργάνωση, μάρκετινγκ).

Η ποιοτική αναβάθμιση του συνόλου των τουριστικών υπηρεσιών και ιδιαίτερα των δημόσιων υποδομών (αεροδρόμια, οδικό δίκτυο, δημόσιες παροχές).

Η είσοδος τους στην ψηφιακή οικονομία (Κοινωνία της Πληροφορίας).

Η εφαρμογή προγραμμάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης με σκοπό την ενημέρωση για τις σύγχρονες εξελίξεις στη ζήτηση και προσφορά και τις δυνατότητες διεκδίκησης βελτιωμένης θέσης στις διεθνείς αγορές ή της διείσδυσής τους σε νέες.

128

5.7.2 ΜΕΤΡΑ ΚΑΙ ΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Τα προτεινόμενα μέτρα και δράσεις για τον τουρισμό ομαδοποιούνται ως εξής:

- *Βελτίωση των δημόσιων τουριστικών υποδομών σε επίπεδο Νομού :*
  - Αποκατάσταση και βελτίωση της ποιότητας του οδοστρώματος – εξασφάλιση της οδικής σύνδεσης όλων των οικισμών τόσο μεταξύ τους όσο και με το κέντρο της πόλης της Δράμας και τις ΕΟ Δράμα – Καβάλα, Δράμα – Σέρρες – Θεσσαλονίκη.
  - Άμεση αντιμετώπιση φαινομένων παγετού ή κατολισθήσεων κατά τους χειμερινούς μήνες – εξασφάλιση απαραίτητου εξοπλισμού.
  - Ταχεία οδική σύνδεση των σημείων πρόσθετου τουριστικού ενδιαφέροντος – δικτύωση των διαθέσιμων τουριστικών πόρων όπως πχ. η δημιουργία δικτύου μονοπατιών στις παρόχθιες περιοχές των λιμνών Θησαυρού και Λευκογείων.

- Τοποθέτηση χαρτών – οδηγών ή/ και τουριστικών περιπτέρων στο σύνολο της περιοχής, σε καίρια σημεία όπου ο επισκέπτης θα ενημερώνεται για τους τουριστικούς πόρους της περιοχής καθώς και για τις παρεχόμενες υπηρεσίες.
- Κατασκευή χώρων στάθμευσης στα χωριά.
- Διάνοιξη και βελτίωση οδών για την αξιοποίηση των περιοχών.
- Δημιουργία μεγάλου συνεδριακού κέντρου στη Δράμα.
- Αποκατάσταση των παλαιών και διάνοιξης νέων μονοπατιών, δημιουργία δικτύου διαδρομών.
- Κατασκευή μονοπατιών για ιππασία.
- Κατασκευή συμπληρωματικών εγκαταστάσεων στο χιονοδρομικό κέντρο Φαλακρού (π.χ. για αθλητικές δραστηριότητες, κολύμβηση, σάουνα, διασκέδαση).
- Δημιουργία προπονητικού κέντρου προετοιμασίας αθλητών στο δάσος Ελατιάς που θα λειτουργεί χειμώνα καλοκαίρι.
- Δημιουργία υποδομών υποδοχής και παραμονής στις Ιαματικές πηγές Θερμιών καθώς και βελτίωση υποδομών υποδοχής στο σπήλαιο του Μααρά.
- *Στήριξη των τουριστικών επενδύσεων.*
- Συνεχής ενημέρωση για προγράμματα και οικονομικές ενισχύσεις του Γ' ΚΠΣ και του Ν.2609 στον τουρισμό με έμφαση στις νέες μορφές (π.χ. αγροτουρισμό, θεραπευτικό, συνεδριακό, πολιτιστικό, οικολογικό).

- Αξιοποίηση του προγράμματος Leader+ και το προγράμματος ΟΠΑΑΧ για ενίσχυση του τουρισμού με έμφαση στη βελτίωση και αναβάθμιση υφιστάμενων εγκαταστάσεων και στη δημιουργία νέων τουριστικών προϊόντων.
-
- Ενημέρωση και αξιοποίηση των δράσεων τουρισμού του Γ' ΚΠΣ με έμφαση στα μέτρα που αφορούν Δομές υποστήριξης ΜΜΕ. Αναβάθμιση καταλυμάτων & ενισχύσεων μικρομεσαίων τουριστικών επιχειρήσεων. Ολοκληρωμένες δράσεις εναλλακτικού τουρισμού και τουριστική προβολή - μείωση της εποχικότητας - διεύρυνση της τουριστικής περιόδου.
- Αξιοποίηση των επιμέρους μέτρων του ΠΙΕΠ.
- Δημιουργία Cluster των εμπλεκόμενων με το τουριστικό κύκλωμα επιχειρήσεων.
- Επιθετική πολιτική προσέλκυσης επενδύσεων.
- *Τουριστικές επιχειρήσεις και περιβάλλον.*
- Αυστηρός έλεγχος περιβαλλοντικών επιπτώσεων και εφαρμογή περιβαλλοντικών όρων κατασκευαστικών τουριστικών σχεδίων.
- Εκούσια δέσμευση τουριστικών επιχειρήσεων για μείωση κατανάλωσης νερού, ενέργειας και σκουπιδιών ανά επισκέπτη στη βάση δεικτών και ποσοτικών στόχων (π.χ 10% μείωση κατανάλωσης ρεύματος και νερού τα επόμενα 2 χρόνια).
- Έκδοση οδηγού για περιβαλλοντική διαχείριση σε επίπεδο τουριστικής επιχείρησης.
- Καθιέρωση διαγωνισμών για εφαρμογή τοπικών προγραμμάτων αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης από Δήμους και Κοινότητες της περιοχής.
- Διαγωνισμός μεταξύ επιχειρήσεων για αειφόρο διαχείριση.

- Εφαρμογή διαδικασιών και απονομή οικοσημάτων σε επιχειρήσεις (διεθνές ή/και νομαρχιακό σήμα)

- *Σύνδεση τουρισμού με τοπική οικονομία*

- Δημιουργία δικτύου μεταξύ τοπικών αγροτικών μονάδων και ξενοδοχείων και εστιατορίων για τη χρήση ποιοτικών τοπικά παραγόμενων προϊόντων (στην αρχή πιλοτικά μεταξύ περιορισμένου αριθμού μονάδων).

- Χρήση τοπικών προϊόντων στη διακόσμηση των τουριστικών επιχειρήσεων και στους εξοπλισμούς.

- Δημιουργία δικτύου πιστοποιημένων καταστημάτων για τη διάθεση στους επισκέπτες τοπικών προϊόντων.

- *Εκπαιδευτικές και ενημερωτικές πρωτοβουλίες*

- Εκπαίδευση και κατάρτιση του προσωπικού τουριστικών επιχειρήσεων σε θέματα προστασίας του περιβάλλοντος και περιβαλλοντικής διαχείρισης.

- Εκπόνηση συγκροτημένων προγραμμάτων τουριστικής εκπαίδευσης που να ανταποκρίνονται στις ανάγκες της αγοράς εργασίας του τουρισμού και να συμβάλουν στην ποιοτική αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών.

- Συστηματικά προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης και εξειδίκευσης για τους ήδη απασχολούμενους στον τουριστικό τομέα, ανάγκη επιβεβλημένη από τις ραγδαίες αλλαγές στην αγορά εργασίας του τουρισμού.

- Προγράμματα επιμόρφωσης των κατοίκων ώστε να επιτυγχάνεται η καλύτερη γνώση των λειτουργιών του τουριστικού τομέα.

- Προγράμματα επιμόρφωσης των επισκεπτών – τουριστών ώστε να επιτυγχάνεται η ουσιαστική γνωριμία με τον τόπο τον οποίο επισκέπτονται.
- Ενημέρωση των επισκεπτών κατά την άφιξη και παραμονή τους για σεβασμό στη φύση και στο περιβάλλον και για περιβαλλοντική συμπεριφορά.
- Προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης του τοπικού πληθυσμού αλλά και των τουριστικών επιχειρήσεων.
- Εφαρμογή προγράμματος ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης φορέων και πολιτών για σημασία αειφορικού τουρισμού.
- *Συγκοινωνιακή πολιτική*

Η συγκοινωνιακή πολιτική στο πλαίσιο της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης στοχεύει αφενός στη βελτίωση των συνθηκών μετακίνησης και ασφάλειας των επισκεπτών και αφετέρου στη μείωση της περιβαλλοντικής ρύπανσης (ηχητικής και αέριας) από τις μετακινήσεις.

Ειδικότερα, η πόλη της Δράμας, είναι ένα κομβικό σημείο από το οποίο εξαρτώνται μια σειρά δραστηριότητες του χώρου. Η τουριστική ανάπτυξη του Νομού είναι αδύνατο να προωθηθεί εάν δεν συνοδευτεί από σειρά μέτρων και έργων υποδομών στην πόλη της Δράμας. Υπάρχει η ανάγκη να υλοποιηθεί η παρακαμπτήριος που θα συντομεύσει την πρόσβαση και θα αποσυμφορήσει το κέντρο της πόλης.

Ως ενδεικτικά μέτρα για την βελτίωση της αειφορίας προτείνονται:

- Πρόγραμμα αύξησης του ποσοστού των επισκεπτών που αφικνούνται με μαζικά μέσα μεταφοράς μέσω βελτίωσης των δρομολογίων επί τόπου, μέσω ενημέρωσης και συμβουλών για τη χρήση του τρένου και των υπεραστικών λεωφορείων, συνεργασία ΚΤΕΛ και ΟΣΕ για δρομολόγια κατά τη τουριστική περίοδο και τα Σαββατοκύριακα, πληροφορίες άφιξης με μέσα μαζικής μεταφοράς από το διαδίκτυο κ.α.

- Αύξηση της κινητικότητας επί τόπου χωρίς ΙΧ μέσω της δημιουργίας τοπικών ποδηλατοδρόμων και της ενοικίασης ποδηλάτων (πιλοτικά προγράμματα drive and bike, rail and bike), των δρομολογίων λεωφορείων, της χρήσης δημοτικών λεωφορείων για κοντινές διαδρομές κατά τους θερινούς μήνες και τη δημιουργία νέων μονοπατιών.
- Βελτίωση των οδών (ειδικά το ορεινό κύκλωμα) με σεβασμό στο περιβάλλον.
- Δημιουργία οργανωμένων χώρων στάθμευσης στην είσοδο των χωριών.
- Περιορισμός της κίνησης οχημάτων στο εσωτερικό ορισμένων χωριών και στο χιονοδρομικό κέντρο.
- Συντονισμός και εναρμόνιση των δρομολογίων όλων των μαζικών μέσων μεταφοράς (π.χ. ΚΤΕΛ, ΟΣΕ). Προώθηση συνδυασμένων μεταφορών
  - *Αξιοποίηση ιστορικής και πολιτιστικής κληρονομιάς*

Οι αρχαιολογικοί χώροι της περιοχής έχουν τη δυνατότητα να αποτελέσουν σημαντικό πόλο έλξης επισκεπτών. Άντ' αυτού, ο αριθμός των επισκεπτών των αρχαιολογικών χώρων, είναι ελάχιστος. Για το σκοπό αυτό απαιτείται όχι μόνο να ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα προστασίας (περίφραξη, ασφάλεια κλπ) όπου αυτά δεν υπάρχουν αλλά και να γίνουν οι απαραίτητες ενέργειες για την προβολή τους. Θα πρέπει να αξιοποιηθούν και να προβληθούν κατάλληλα οι αρχαιολογικοί χώροι

Το Αρχαιολογικό Μουσείο της Δράμας είναι εξαιρετικά καλό, αλλά οι επισκέπτες των αρχαιολογικών χώρων χρειάζονται να μπορούν να έχουν μια επιτόπου ξενάγηση και να έχουν την ευκαιρία να δουν κάποια ευρήματα σε ένα μικρό μουσειακό χώρο, όπου προβάλλονται κάποιες εκπαιδευτικές ταινίες. Εξ' άλλου, η ευρύτερη περιοχή είναι ιδιαίτερα πλούσια σε μυθολογία που θα μπορούσε να προσελκύσει μικρούς και μεγάλους στο πλαίσιο ενός θεματικού παρκου. Επίσης, είναι απαραίτητο να υπάρχουν εγκαταστάσεις ενός εμπορικού καταστήματος για να προμηθευτούν οι τουρίστες

κάρτες, βιβλία, ομοιώματα εκθεμάτων, κλπ. Κάθε σύγχρονο μουσείο είναι απαραίτητο να είναι εξοπλισμένο με εγκαταστάσεις αναψυκτήριου και χώρους υγιεινής.

Να ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα προστασίας των αρχαιολογικών χώρων όπου αυτά δεν υπάρχουν και να γίνουν οι κατάλληλες ενέργειες για την προβολή τους. Επίσης, πρέπει να διερευνηθεί η δυνατότητα να δημιουργηθούν κατά τόπους αρχαιολογικά πάρκα καθώς και Μουσεία με την επαναχρησιμοποίηση εγκαταλελειμμένων βιομηχανικών χώρων ή αποθηκών. Να συνδυασθεί το γεγονός αυτό με την έκθεση της πολιτιστικής κληρονομιάς των επί μέρους περιοχών (π.χ. παραδοσιακό σπίτι, μορφές παραδοσιακής οικοτεχνίας κλπ). Με τον τρόπο αυτό η έκθεση των ευρημάτων θα συνδυάζεται με παρουσίαση στοιχείων και υλικού από την πιο πρόσφατη ιστορία του τόπου.

Παράλληλα, απαιτείται η επεξεργασία προγράμματος αξιοποίησης των μοναστηριών του Νομού με την διερεύνηση της δυνατότητας δημιουργίας χώρων φιλοξενίας και συνενυρέσεως επισκεπτών. Η περιοχή του Νομού με τα αναρίθμητα μοναστήρια και εκκλησίες προσφέρεται για τη δημιουργία θρησκευτικής διαδρομής και την ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού. Απαιτείται ακόμη η δημιουργία αίθουσας ικανού μεγέθους που θα χρησιμεύσει σαν συνεδριακό κέντρο σε συνδυασμό με την παροχή καταλύματος και την δυνατότητα για αναψυχή στην γύρω περιοχή. Ως μέτρα προτείνονται:

- Πλήρης καταγραφή όλων των ιστορικών και πολιτιστικών μνημείων της περιοχής (π.χ. αρχαιολογικών μνημείων, μονών και εκκλησιών, χώροι με ιστορική σημασία, μουσεία, αρχιτεκτονική κληρονομιά).
- Έρευνα και τεκμηρίωση αυτών.
- Ορισμός επισκέψιμων χώρων και προσδιορισμός της φέρουσας ικανότητας αυτών.
- Δημιουργία θεματικών διαδρομών.
- Έκδοση οδηγού με χάρτες και τρόπους πρόσβασης.

- Ενημέρωση και προβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς μέσω εκδόσεων, ενημέρωσης τουριστικών πρακτόρων και γραφείων ταξιδιών καθώς και των τουριστικών επιχειρήσεων της περιοχής, μέσω του διαδικτύου κλπ. Ενημέρωση επί τόπου του κοινού μέσω επιγραφών, φυλλαδίων, καταλόγων, ξενάγησης, πολυμέσων.
- Κατασκευή των αναγκαίων έργων υποδομής (π.χ. έργα προστασίας και ασφάλειας, μονοπάτια επισκεπτών, κέντρα ενημέρωσης, χώροι υγιεινής, κάδοι σκουπιδιών, πάγκοι για επισκέπτες κ.α.).
- Αποκατάσταση και αξιοποίηση αρχιτεκτονικών μνημείων. Ανάδειξη παραδοσιακών οικισμών, κτισμάτων και διατήρηση της παραδοσιακής και αρχιτεκτονικής αυτής φυσιογνωμίας (πολεοδομικές ρυθμίσεις, κλπ. σε οικισμούς όπως είναι το Παγονέρι, το Περιθώρι, η Καλή Βρύση και άλλοι).
- Συντονισμός και συνεργασία με αρμόδιες κρατικές υπηρεσίες για αξιοποίηση αρχαιολογικών, ιστορικών μνημείων κλπ.
- Συντονισμός ημερομηνιών και ενιαία προβολή των πολιτιστικών εκδηλώσεων και των δρώμενων δήμων, κοινοτήτων, συλλόγων κλπ.
- Αξιοποίηση του φεστιβάλ κινηματογράφου για προσέλκυση μεγαλύτερου αριθμού επισκεπτών με «επιθετική διαφημιστική πολιτική».
- Πραγματοποίηση συνεδρίων – σεμιναρίων πολιτιστικού, θρησκευτικού κ.λ.π. περιεχομένου.
- Πραγματοποίηση πολιτιστικών εκδηλώσεων (θεατρικές παραστάσεις, γιορτή κρασιού, πατάτας, απόκριες κ.λ.π.)
- Πραγματοποίηση εκθέσεων (τοπικών προϊόντων, λαογραφίας, χειροτεχνίας και συμπληρωματικά σε συνδυασμό με άλλες εκδηλώσεις.
- Διοργάνωση φεστιβάλ ποικίλου περιεχομένου.

5.7.3 ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Η ασυμβατότητα συγκεκριμένων χρήσεων με τη διατήρηση της επιθυμητής εικόνας του περιβάλλοντος, και κατ' επέκταση με τον τουρισμό, απαιτεί την επεξεργασία ειδικών κριτηρίων χωροθέτησης νέων λατομείων και βιομηχανικών μονάδων. Ακόμη, η προβλεπόμενη ανάπτυξη των οικισμών της περιοχής απαιτεί τη δημιουργία βιολογικών καθαρισμών και χώρων υγειονομικής ταφής των απορριμμάτων στις περιοχές που δεν διαθέτουν αντίστοιχες μονάδες. Σε σχέση με τις υπάρχουσες μονάδες που αναφέρονται στις παραπάνω χρήσεις, να αντιμετωπισθεί το πρόβλημα της αλλοίωσης της εικόνας του περιβάλλοντος μέσω ειδικών μελετών αποκατάστασης του τοπίου.

Η οικιστική εξάπλωση συχνά απειλεί την λειτουργία των υδάτινων αποδεκτών και απαιτεί την επεξεργασία μέτρων για την προστασία των χειμάρρων και των ρεμάτων. Τέλος, υπάρχει ανάγκη για διαφυλαχθούν τα αποθέματα σε πόσιμο νερό ειδικότερα στις περιοχές που παρουσιάζεται πρόβλημα επάρκειας ή ποιότητας. Για το λόγο αυτό απαιτείται η εκπόνηση μελέτης υδάτινου ισοζυγίου για τις ευαίσθητες περιοχές.

Πέρα από την προστασία επιβάλλεται η πρόβλεψη και πρόληψη αρνητικών μελλοντικών συνεπειών. Η στρατηγική για την τουριστική ανάπτυξη πρέπει να διακατέχεται από την περιβαλλοντική διάσταση, που σε όρους χωροταξικού & πολεοδομικού σχεδιασμού σημαίνει (ΚΟΤΙΟΣ, 2003):

- έλεγχο της χωροθέτησης τουριστικών δραστηριοτήτων
- ορθολογική διάρθρωση του οικιστικού δικτύου, και
- προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος.

Επειδή το φυσικό περιβάλλον και η πολιτιστική κληρονομιά ενός τόπου αποτελούν συγκριτικό πλεονέκτημα στα πλαίσια του τουριστικού ανταγωνισμού, επιβάλλεται ακόμα περισσότερο σήμερα η προστασία των ευπαθών οικοσυστημάτων και της εγκαταλειμμένης συχνά πολιτιστικής κληρονομιάς, με βάση τους εξής προσανατολισμούς:

- Ορθολογικότερος καταμερισμός των διακοπών στο χώρο και το χρόνο συνεπάγεται σημαντικές οικονομίες κατασκευής νέων τουριστικών καταλυμάτων, άρα περιορισμό νέων περιβαλλοντικών επιβαρύνσεων.
- Ορθολογικότερη διαχείριση των υπαρχόντων τουριστικών καταλυμάτων και ικανοποίηση της ζήτησης της περιόδου αιχμής με εναλλακτικού τύπου καταλύματα.
- Ο σχεδιασμός και η ανάπτυξη ενός αριθμού προϊόντων θα πρέπει να πραγματοποιείται σε συσχετισμό με το βαθμό ικανοποίησης που είναι σε θέση να προσφέρουν σε μια διαφοροποιημένη τουριστική ζήτηση, η οποία ανταποκρίνεται κατ' εξοχήν στο εναλλακτικό μοντέλο και στις επιδιώξεις μιας φιλοπεριβαλλοντικής πολιτικής.
- Ανάπτυξη προγραμμάτων εκπαίδευσης περιβαλλοντικής προστασίας.

Οι προτεραιότητες ή δράσεις προστασίας των περιβαλλοντικών πόρων, ενταγμένες σ' ένα πλάνο σχεδιασμού βασισμένου σε συμμετοχικές διαδικασίες προγραμματισμού, πρέπει να γίνουν αποδεκτές κυρίως από τους τοπικούς πληθυσμούς και τουριστικούς φορείς.

Επειδή, οποιαδήποτε αναπτυξιακή τουριστική παρέμβαση σε μια περιοχή που επιθυμεί να αναδείξει, αξιοποιήσει και ταυτόχρονα να διατηρήσει τα περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά της, πρέπει *πρώτον*, να διαθέτει ένα ικανοποιητικό μέγεθος ενεργού τοπικού πληθυσμού συνειδητοποιημένου περιβαλλοντικά και, *δεύτερον*, να απευθύνεται - αφορά επισκέπτες ευαισθητοποιημένους στην προστασία του περιβάλλοντος, τα Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης και Έρευνας εγγυώνται μέσω των πολύμορφων δραστηριοτήτων τους, την αειφορική διάσταση της παρέμβασης. Μπορούν να αποτελέσουν μαζί με το κράτος, τους δήμους και τις κοινότητες, την αιχμή του δόρατος ενός συστήματος συνδιαχείρισης της περιβαλλοντικής προστασίας του τόπου υποδοχής και, ιδιαίτερα, εκείνων που από τη φύση τους είναι περισσότερο ευαίσθητοι στις επιπτώσεις του τουρισμού όπως παράκτιες, νησιωτικές και ορεινές περιοχές.

Ειδικότερα, τα Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, αναλαμβάνοντας και το ρόλο της ενημέρωσης - προβολής, μέσω προγραμμάτων που απευθύνονται στο μόνιμο και

εποχιακό πληθυσμό της περιοχής και με τις ενέργειές τους την επηρεάζουν, θα συμβάλλουν αποφασιστικά στην αποδοχή και την υποστήριξη εφαρμογής της πρότασης.

Το περιεχόμενο και ο σκοπός αυτών των προγραμμάτων είναι (ΚΟΤΙΟΣ, 2003):

- *Μόνιμοι κάτοικοι:* με μακρόχρονη, πολύπλευρη, επίμονη και φιλική ενημέρωση – εκπαίδευση, πρώτον θα συμφιλιωθούν με τον τόπο τους, θα πιστέψουν στις δυνατότητές του για να διεκδικήσουν στη συνέχεια το μέλλον του γόνιμα και αποτελεσματικά, και δεύτερον θα υιοθετήσουν πρακτικές βιοπορισμού μέσα στο οικοσύστημα χωρίς να το βλάψουν.
- *Εκπαιδευτικοί και μαθητές της περιοχής:* πρόκειται για την πλέον ευαίσθητη ομάδα σε μηνύματα προστασίας και η ενημέρωση – εκπαίδευσή τους, μακροπρόθεσμα θα δώσει ανθρώπους φιλικούς με το περιβάλλον έτοιμους να αναλάβουν εθελοντικά περιβαλλοντική δράση σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο.
- *Ομάδες παραθεριστών:* στην πλειοψηφία τους είναι παράνομοι με εχθρική συμπεριφορά προς το περιβάλλον και απαιτείται ειδικός τρόπος ενημέρωσης και αντιμετώπισης των αναμενόμενων αντιδράσεών τους. Κυρίως, πρέπει να τους τονισθεί ότι οι αξίες του περιβάλλοντος αποτελούν κοινωνικούς πόρους εθνικής σημασίας και όχι μέρος της ιδιοκτησίας τους.
- *Επισκέπτες – τουρίστες:* η προβολή της περιοχής πρέπει να γίνει προσεκτικά, στον κατάλληλο χρόνο και με την κατάλληλη ένταση. Αρχικά, πρέπει να έχει έντονα ενημερωτικό – διδακτικό χαρακτήρα και να απευθύνεται σε ειδικές κοινωνικές ομάδες, ενώ μελλοντικά και υπό προϋποθέσεις να μεθοδευτεί η παραπέρα προβολή της σε ευρύτερες ομάδες.

Σαν αποτέλεσμα της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης προκύπτει η ευαισθητοποίηση του ανθρώπου απέναντι στο περιβάλλον, η περιβαλλοντική ηθική και η λήψη αποφάσεων για περιβαλλοντική δράση σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο. Η δράση αυτή,

αναλαμβανόμενη στη συνέχεια, θα αποτελεί εξαιρετική εγγύηση για την προστασία του περιβάλλοντος, την ποιότητα ζωής, τη διατήρηση των προϋποθέσεων - δυνατοτήτων αναβάθμισης της αειφορικής διαχείρισης του περιβάλλοντος και, μέσω της συνέχειας της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, της διασφάλισης βιώσιμης ανάπτυξης στην αειφορική της διάσταση.

5.7.4 ΜΕΤΡΑ ΚΑΙ ΔΡΑΣΕΙΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Τα προτεινόμενα μέτρα και δράσεις για το περιβάλλον είναι:

- Εφαρμογή τοπικής "Agenda 21" για το περιβάλλον.
- Ανάπτυξη σε Νομαρχιακό επίπεδο ή και σε επίπεδο δήμων σχεδίων διαχείρισης υδάτινων πόρων και υγρών αποβλήτων.
- Κατασκευή αποχετευτικών δικτύων και μονάδων βιολογικού καθαρισμού.
- Μέτρα σε δημοτικό επίπεδο για τον περιορισμό και τη διαχείριση των σκουπιδιών και ολοκλήρωση της δημιουργίας ΧΥΤΑ.
- Εφαρμογή προγραμμάτων διαλογής και ανακύκλωσης σκουπιδιών.
- Αποτελεσματική προστασία και διεύρυνση των ελέγχων των φυσικών πάρκων και των προστατευόμενων περιοχών (Χωροταξικό Σχέδιο).
- Ενέργειες για ανάπτυξη και εμπέδωση περιβαλλοντικής συνείδησης τόσο από την πλευρά των συμμετεχόντων στην τουριστική προσφορά όσο και από την πλευρά των επισκεπτών μέσω κατάρτισης, μηνυμάτων, ημερίδων, συγκεντρώσεων, ενσωμάτωση σε διαφημιστικές εκστρατείες επιχειρήσεων, δημόσιων φορέων, δήμων, συνδέσμων κλπ.

- Συνεχής επιστημονική έρευνα περιβαλλοντικών επιπτώσεων τουριστικών δραστηριοτήτων.
- Εκούσιες συμφωνίες με συνδέσμους και συλλόγους για χρήση τουριστικών πόρων και δραστηριότητες στη φύση.
- Εφαρμογή EMAS ή άλλου συστήματος αειφόρου τουριστικής διαχείρισης σε μικρή κλίμακα (π.χ. ΟΤΑ).
- Ενημέρωση και κατευθύνσεις οικολογικής και περιβαλλοντικής συμπεριφοράς σε δήμους και κοινότητες.
- Μέτρα για μείωση θορύβου σε τουριστικές και σε προστατευόμενες περιοχές.
- Ενθάρρυνση χρήσης ηλιακής ενέργειας σε τουριστικές εγκαταστάσεις.
- Αξιοποίηση του υδάτινου και αιολικού δυναμικού για παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας.
- Καμπάνια για περιορισμό της κατανάλωσης ενέργειας.
- Συμβουλές για μεθόδους και τεχνικές κατασκευής κτιρίων για εξοικονόμηση ενέργειας – παθητική οικονομία.
- Καμπάνια εξοικονόμησης ηλεκτρικής ενέργειας από ιδιωτικές επιχειρήσεις.
- Πρόγραμμα μείωσης παραγωγής σκουπιδιών και διαλογή αυτών από επιχειρήσεις.
- Καμπάνια μείωσης χρήσης ύδατος και αποβλήτων.
- Επαναχρησιμοποίηση νερού βιολογικού για άρδευση (π.χ αστικού και περιαστικού πράσινου, βιομηχανικών φυτών).
- Αποφυγή πρόκλησης ηχητικής ρύπανσης από ιδιωτικές τουριστικές επιχειρήσεις

- Διάδοση και ενθάρρυνση της βιολογικής καλλιέργειας και της πολυκαλλιέργειας.
- Μείωση της νιτρορύπανσης στον αγροτικό τομέα.
- Μη χρήση χημικών σε δημόσια πάρκα, περιαστικές εκτάσεις κλπ.
- Έργα προστασίας και ανάπτυξης των δασών, ενίσχυση και στήριξη ομάδων εθελοντών πυροσβεστών.
- Ανάπτυξη και αξιοποίηση για τους πολίτες και τους επισκέπτες των περιαστικών δασών.
- Οργάνωση εκπαιδευτικών και βιωματικών εκδρομών στα δάση και οικοσυστήματα της περιοχής (π.χ. σχολείων, συλλόγων, πολιτών, επισκεπτών).
- Περιβαλλοντική εκπαίδευση με έμφαση στο περιβάλλον της περιοχής.
- Διάδοση και ενθάρρυνση λήψης EMAS από επιχειρήσεις της περιοχής.

5.8 ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΩΝ ΗΠΙΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΑΝΑΨΥΧΗΣ

Εστιαζόμαστε σε πέντε οικιστικούς πυρήνες που συνθέτουν μια ενιαία οικιστική ζώνη

- ✓ Παρανέστι με όλους τους Παρανέστιους οικισμούς.
- ✓ Σιδηρόνερο – Σκαλωτή.
- ✓ Παγονέρι – Ποταμοί – Βώλακας.
- ✓ Νευροκόπι με το Λεκανοπέδιο.
- ✓ Κοκκινόγεια – Καλή Βρύση – Καλλιθέα.

Στους πυρήνες αυτούς συγκεντρώνονται οι μικροί ξενώνες και τα ενοικιαζόμενα δωμάτια, η παραθεριστική κατοικία, τα εστιατόρια, οι συνοδευτικές δραστηριότητες αναψυχής, οι υπηρεσίες πληροφόρησης για τους επισκέπτες αλλά και για τους κατοίκους. Επίσης δημιουργούνται μικρά μουσεία ιστορικού και λαογραφικού περιεχομένου, καθώς και χώροι καλλιτεχνικών εκδηλώσεων ή έκθεσης γεωργικών προϊόντων της περιοχής.

Τέλος, μέσα σ' αυτούς συγκεντρώνεται το εμπόριο τουριστικού χαρακτήρα, αλλά και κάλυψη συνολικότερων αναγκών των επισκεπτών, όπως και οι βιοτεχνικές, κατασκευαστικές, επισκευαστικές επιχειρήσεις

Στους οικισμούς των πυρήνων αναβαθμίζεται το υφιστάμενο οικιστικό απόθεμα, αξιοποιούνται τα φυσικά και πολιτιστικά στοιχεία καθώς και οι ιδιαιτερότητες των εκτός πυρήνων. Αξιολογείται και κατασκευάζεται το μέρος εκείνο του οδικού δικτύου που εξασφαλίζει τις βασικές προσβάσεις στην περιοχή προγράμματος συνολικά και τους οικισμούς ειδικότερα και τις διασυνδέσεις των οικιστικών πυρήνων. Ενδεικτικά αναφέρουμε την ανάγκη ολοκλήρωσης ενός Βόρειου οδικού άξονα που θα συνδέσει το Παρανέστι με το Σιδηρόνερο, Ποταμούς και Παγονέρι και ο οποίος θα συνδεθεί με τον άξονα Νευροκοπίου Προσοτσάνης. Βασικός συνδετήριος άξονας βέβαια των τριών πρώτων πυρήνων αποτελεί ο Νέστος ποταμός στον οποίο σημειακά μπορούν να αναπτυχθούν δραστηριότητες αναψυχής με ένα παράλληλο δίκτυο πεζοπορικών μονοπατιών. Το υγρό στοιχείο όμως κυριαρχεί και στους άλλους δύο πυρήνες (Λίμνη

Λευκογείων, Σπήλαιο Μααρά, Αγγίτης ποταμός) με μεγάλες δυνατότητες αξιοποίησης επίσης.

Συμπληρωματικά και οργανικά με τα παραπάνω τοποθετούνται οι δραστηριότητες αναψυχής και αθλητικού τουρισμού του Φαλακρού το χειμώνα ή και το καλοκαίρι με βάση το Βόλακα, όπως επίσης και οι δραστηριότητες στην ΝΔ πλευρά με βάση τα Κοκκινόγεια και την Καλή βρύση.

Ως προς τις βασικές προσπελάσεις των οικιστικών πυρήνων προς τις ορεινές περιοχές, το Παρανέστι, Σιδηρόνερο, Ποταμοί, Νευροκόπι και Βόλακας αποτελούν τους βασικούς σταθμούς εισόδου και πληροφόρησης για την ευρύτερη νοτιοδυτική περιοχή.

Οι πυρήνες θα πρέπει να οργανωθούν μέσα στην προοπτική ολοκληρωμένης τοπικής ανάπτυξης και προσφερόμενων υπηρεσιών, συγχρόνως όμως προσφέρουν συμπληρωματικές ως προς τους υπόλοιπους ευκαιρίες, δυνατότητες και επιλογές αναψυχής, ώστε ανεξαρτήτως της βασικής επιλογής πυρήνα, να μεγιστοποιηθούν οι μεταξύ τους μετακινήσεις σε ημερήσια ή ολιγοήμερη βάση.

Η αλυσίδα των 4-5 ορεινών πυρήνων (μεταξύ των οποίων και το δασικό χωριό Ελατιάς) αποτελούν τα σημεία πέρα από τα οποία η είσοδος στην ορεινή περιοχή είναι ελεγχόμενη και αφορά εξειδικευμένες εξυπηρετήσεις είτε ειδικά τουριστικά ενδιαφέροντα.

Συγκεκριμένα σε αυτήν δημιουργούνται εγκαταστάσεις δασικής αναψυχής που περιλαμβάνουν:

- Ολοκλήρωση δραστηριοτήτων και λειτουργιών του δασικού χωριού Ελατιάς.
- Νέες συμπληρωματικές εγκαταστάσεις με λιγότερες λειτουργίες και ενδιάμεσους σταθμούς προκειμένου να γίνει δυνατή η πλήρης επίσκεψη των περιοχών αυτών, κυρίως από επισκέπτες ειδικών ενδιαφερόντων.

- Οργανώνονται επιλεγμένες θέσεις – στάσεις θέας για περιοχές εξαιρετικού ενδιαφέροντος και θέσεις και θέσεις στάσεις ως αφετηρία εσωτερικών κυκλωμάτων πεζοπορίας και κατασκηνώσεων, καθώς στάσεις για την παροχή πρώτων βοηθειών.
- Αξιοποιούνται φυσικοί πόροι ειδικού ενδιαφέροντος όπως ιαματικές πηγές, σπήλαια, σπάνια χλωρίδα.

Στις ορεινές περιοχές επίσης σε επιλεγμένα σημεία και σε συνδυασμό με τα δίκτυα των οικισμών και των δρόμων είναι δυνατή η δημιουργία μιας θέσης για εγκαταστάσεις προετοιμασίας αθλητών τόσο κατά την καλοκαιρινή όσο και κατά την χειμερινή περίοδο.

Ασφαλώς αυτές οι δραστηριότητες δεν θα πρέπει να αντιμετωπισθούν ως αυτόνομες στο συνολικό αναπτυξιακό πλαίσιο. Οι δραστηριότητες αυτές μπορούν να συμβάλλουν αποφασιστικά στην ανάπτυξη του πρωτογενή τομέα παραγωγής, συγχρόνως όμως εξαρτώνται και από αυτόν. Εδώ αναφέρουμε τις αμφίδρομες επιδράσεις που θα υπάρχουν μεταξύ των δραστηριοτήτων αναψυχής με την γεωργία και κτηνοτροφία.

Τα τοπικά προϊόντα, εκείνα δηλαδή που παρουσιάζουν συγκριτικά πλεονεκτήματα ως προς την εντοπιότητα και την διαφοροποίηση είτε προέρχονται από το ζωικό κεφάλαιο της περιοχής (γαλακτοκομικά προϊόντα, αλλαντικά κλπ.), μπορούν να αξιοποιηθούν παράλληλα ή και συμπληρωματικά με τον τουρισμό.

Οι παρεμβάσεις που προτείνονται στον τομέα της αξιοποίησης των φυσικών πόρων και της ανάπτυξης του τουρισμού στο δασικό και αγροτικό περιβάλλον σκοπό έχουν α) την δημιουργία εξυπηρετήσεων και υποδομών που θα καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων οικοτουρισμού και β) την σύνδεση διαφόρων πόρων έλξης, δημιουργώντας ένα ολοκληρωμένο δίκτυο οικοτουριστικής ανάπτυξης διατρέχοντας ολόκληρη την ορεινή και ημιορεινή περιοχή του νομού.

Το πρότυπο των εναλλακτικών μορφών τουρισμού, που προτείνεται για την περιοχή, θέλουν τον τουρίστα δραστήριο και ενεργητικό. Κατά την διάρκεια παραμονής του δεν θα πρέπει να περιορίζεται μόνο στην διαμονή, διατροφή, και διασκέδαση, αλλά να

συμμετέχει και να δραστηριοποιείται στις διάφορες δυνατότητες που του προσφέρει, είτε το πρόγραμμα είτε ο τόπος. Οι δυνατότητες αυτές εξαρτώνται από πολλά χαρακτηριστικά όπως είναι η τοποθεσία, οι κλιματολογικές συνθήκες, η ηλικία των τουριστών, οι δυνατότητες άθλησης, η υποδομή, η ύπαρξη κατάλληλου προσωπικού.

Οι κατηγορίες στις οποίες μπορεί να υπάρξει δραστηριοποίηση του τουρίστα είναι κυρίως οι ακόλουθες:

α) Σεμινάρια (πολιτιστικού, οικολογικού, πνευματικού, ιστορικού περιεχομένου).

Κατά την διάρκεια της παραμονής του, ο τουρίστας μπορεί να παρακολουθήσει σεμινάρια ποικίλου περιεχομένου. Το περιεχόμενο εξαρτάται από την ηλικία, την ομάδα, τις κλιματολογικές συνθήκες, την υπηκοότητα, καθώς και από την ύπαρξη κατάλληλου προσωπικού. Περιεχόμενα τέτοιων διαλέξεων π.χ. μπορούν να αφορούν στην ιστορία και στον πολιτισμό της περιοχής. Επίσης, το περιεχόμενο μπορεί να είναι γενικότερου ενδιαφέροντος, όπως για το περιβάλλον, την υγιεινή διατροφή και διαβίωση τα τοπικά προϊόντα κ.λ.π.

β) Εκμάθηση παραδοσιακών τεχνών, χειροτεχνίας, γλώσσας και χορού.

Εκτός από την παρακολούθηση κάποιων διαλέξεων ή σεμιναρίων, ο επισκέπτης μπορεί να διδαχθεί και διάφορες παραδοσιακές τέχνες ή χειροτεχνία, παραδοσιακούς χορούς όπως και στοιχεία της ελληνικής γλώσσας.

γ) Παρακολούθηση ή και συμμετοχή σε τοπικές εργασίες.

Στο πλαίσιο περισσότερο του αγροτουρισμού, ο επισκέπτης μπορεί να συμμετέχει ενεργά στις αγροτικές εργασίες ή απλά να παρακολουθεί κάποιες τοπικές εργασίες όπως Παρασκευή τοπικών προϊόντων ή χειροτεχνίας.

δ) Αθλητικές δραστηριότητες.

Οι δραστηριότητες αυτές οι οποίες μπορούν να οργανωθούν με πολλές εναλλακτικές μορφές, εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από την ομάδα τουριστών, τις αθλητικές

δυνατότητες που προσφέρονται, την υλικοτεχνική υποδομή και την ύπαρξη εκπαιδευμένου προσωπικού. Οι δραστηριότητες θα πρέπει να είναι προγραμματισμένες, δηλ. ο επισκέπτης θα γνωρίζει τις δυνατότητες δραστηριοτήτων που προσφέρονται και μορφές που απαιτούν λιγότερη υποδομή και κατάρτιση όπως είναι η πεζοπορία, το τρέξιμο κλπ.

Στο πλαίσιο του αγροτουρισμού προτείνεται:

- Η δημιουργία δικτύου αγροτουριστικών καταλυμάτων, το μέγεθος των οποίων θα πρέπει να είναι τέτοιο που αφενός μεν θα επιτρέπει τις επιχειρήσεις να λειτουργούν αποδοτικά και να παρέχουν τις απαραίτητες υπηρεσίες στους τουρίστες, αφ' ετέρου θα αποτρέπει την μαζικοποίηση του τουρισμού. Επίσης εκτός από το προσεγμένο μέγεθός θα πρέπει να είναι προσαρμοσμένα εξωτερικά αλλά και εσωτερικά με το ευρύτερο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον.
- Η ενσωμάτωση αγροτουριστικών καταλυμάτων σε ταξιδιωτικά πακέτα άλλων δραστηριοτήτων, όπως προαναφέραμε, επί παραδείγματι: αθλητικών δραστηριοτήτων, περιήγησης, παραθέρισης, αναρρίχησης, ανεμοπτερισμού, ιππασίας, κλπ.
- Η σύνθεση τουριστικών πακέτων αγροτουρισμού και σύνδεση με αγροτικές ασχολίες όπως π.χ. παρακολούθηση ή και συμμετοχή στην παρασκευή κτηνοτροφικών προϊόντων ή παρασκευή και ψήσιμο ψωμιού κλπ.

Στο πλαίσιο του πολιτισμικού τουρισμού προτείνεται:

- Η πραγματοποίηση συνεδρίων – σεμιναρίων πολιτιστικού, θρησκευτικού κλπ περιεχομένου.
- Η πραγματοποίηση πολιτιστικών εκδηλώσεων (θεατρικές παραστάσεις, γιορτή κρασιού, πατάτας, απόκριες κλπ).

- Η πραγματοποίηση εκθέσεων (τοπικών προϊόντων, λαογραφίας, χειροτεχνίας και συμπληρωματικά σε συνδυασμό με άλλες εκδηλώσεις.
- Η διοργάνωση φεστιβάλ ποικίλου περιεχομένου.

Τέλος η προσπάθεια για την τουριστική αξιοποίηση της περιοχής θα πρέπει να συνδυαστεί με την αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού και την οργάνωση του αναγκαίου συμβουλευτικού έργου,

α) ως προς την διαχείριση των τουριστικών καταλυμάτων (άνετη και φιλική εξυπηρέτηση, καθαριότητα και περιβάλλον, ποιότητα προσφερομένων αγαθών και υπηρεσιών.

β) ως προς την κατάρτιση και πληροφόρηση του προσωπικού των γραφείων ταξιδιών – εστιατορίων – καφέ μπαρ) και

γ) ως προς την εκπαίδευση του προσωπικού για την ανάπτυξη και παρακολούθηση ειδικών μορφών δραστηριοτήτων όπως π.χ. οδηγοί βουνού, οδηγοί επισκεπτών με καγιάκ στο Νέστο, ξεναγοί αρχαιοτήτων, φύλακες προστασίας φυσικού περιβάλλοντος.

5.9 ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΑΝΑΜΕΝΟΜΕΝΩΝ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ

Οι ευμενείς επιπτώσεις του τουρισμού στην επικοινωνία των λαών, στον εμπλουτισμό των κοινωνικών και πολιτιστικών εμπειριών, στην άνοδο των εισοδημάτων στις τουριστικές περιοχές, είναι γνωστές και θεμελιωμένες από τους ερευνητές του τουρισμού. Όμως και οι αρνητικές επιπτώσεις των τουριστικών δραστηριοτήτων, ιδιαίτερα στις ζώνες υψηλών πιέσεων, είναι εξίσου σημαντικές και αφορούν το σύνολο των πόρων (φυσικών, κοινωνικών, πολιτιστικών κλπ) που συνθέτουν τα στοιχεία τουριστικής έλξης.

Η σημαντικότερη ίσως επίπτωση, και μάλιστα μη αναστρέψιμη, έχει σημειωθεί στις τοπικές κοινωνίες των περιοχών υποδοχής. Υπάρχει βέβαια αύξηση εισοδημάτων και βελτίωση των υποδομών, που αντισταθμίζεται όμως από την εγκατάλειψη των υπόλοιπων παραγωγικών δραστηριοτήτων, τον εποχιακό πολλαπλασιασμό της ζήτησης για εξυπηρετήσεις υποδομής κλπ.. Η κυριότερη όμως πτυχή είναι η βαθύτατη αλλοίωση των δομών των τοπικών κοινωνιών η οποία τελικά έχει αντίκτυπο και στην υποβάθμιση της ποιότητας των υπηρεσιών.

Ως προς το φυσικό περιβάλλον, τα μνημεία, τους παραδοσιακούς οικισμούς, οι αρνητικές επιπτώσεις του τουρισμού προέρχονται από εσφαλμένες αντιλήψεις όπως:

- δόμηση των τουριστικών μονάδων πλάι ή πάνω στους τουριστικούς πόρους έλξης.
- κατασκευή υποδομών χωρίς ευαισθησία για τις αλλοιώσεις των περιβαλλοντικών πόρων.
- εξίσωση της τουριστικής επιτυχίας με την αριθμητική διόγκωση των επισκεπτών.

Η είσοδος μεγάλου τμήματος των τουριστικών δραστηριοτήτων στο χώρο της παραοικονομίας και της παρανομίας οδήγησε σε καταπατήσεις δημόσιων προστατευόμενων περιοχών, αυθαίρετη δόμηση και λειτουργία τουριστικών εγκαταστάσεων, με αποτέλεσμα την υποβάθμιση των προσφερόμενων τουριστικών υπηρεσιών. Η έλλειψη χωροταξικού προγραμματισμού-σχεδιασμού επιτείνει τη σύγκρουση με μη συμβατές προς τον τουρισμό χρήσεις γης, όπως π.χ. εντατικοποιημένη γεωργία με τη ρύπανση από λιπάσματα και φυτοφάρμακα κλπ.

Είναι προφανές ότι το μέλλον του τουρισμού στο Νομό Δράμας, αλλά και κατάσταση των ευαίσθητων περιοχών που επηρεάζονται άμεσα ή έμμεσα, προϋποθέτουν μια νέα θεώρηση της δραστηριότητας αυτής, βασισμένης στην επιδίωξη ανόδου της ποιότητας και προσέλκυσης "αειφορικών" τουριστών υψηλότερου εισοδήματος, ανάπτυξης νέων, ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού, προσεκτικής διαχείρισης των τουριστικών πόρων (κυρίως φυσικών και πολιτιστικών) και προσαρμογής των τουριστικών δραστηριοτήτων στα πλαίσια της αειφορίας.

Τα αναμενόμενα οφέλη από την εφαρμογή του σχεδίου για την ανάπτυξη του Νομού Δράμας έχουν ως εξής:

- Διασφάλιση και προστασία των τουριστικών πόρων της περιοχής. γεγονός που κατοχυρώνει την ανάπτυξή του και στο μέλλον.
- Ανάδειξη των πλούσιων οικο-πολιτιστικών του πόρων, βελτίωση και διεύρυνση του τουριστικού προϊόντος με αποτέλεσμα την ακόμη μεγαλύτερη συμβολή του στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη του Νομού.
- Τόνωση των παραγωγικών δραστηριοτήτων και δημιουργία νέων.
- Αύξηση της απασχόλησης.
- Συγκράτηση του πληθυσμού στα σημερινά του μεγέθη στις ορεινές περιοχές, και σταδιακή ανάπτυξή του.
- Μείωση των ενδονομαρχιακών οικονομικών ανισοτήτων.
- Βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης του τοπικού πληθυσμού.
- Βελτίωση της συνολικής ελκυστικότητας της περιοχής.

5.10 ΠΛΑΙΣΙΟ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ

5.10.1 ΣΤΑΔΙΑ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ

Προκειμένου το Σχέδιο να εφαρμοστεί απαιτούνται οι εξής φάσεις:

1. *Παρουσίαση του σχεδίου σε ένα προς σύσταση τοπικό Συμβούλιο.* Το τοπικό Συμβούλιο θα είναι ένα άτυπο σώμα, στο οποίο θα εκπροσωπούνται όλοι οι

- ενδιαφερόμενοι δημόσιοι και ιδιωτικοί φορείς (βλέπε παρακάτω) και το οποίο θα είναι ανοιχτό στην κοινή γνώμη. Το σχέδιο θα παρουσιαστεί στο Συμβούλιο αυτό, το οποίο θα συστήσει μια ομάδα εργασίας (workshop), η οποία θα επεξεργαστεί το σχέδιο και θα καταθέσει το δικό της κείμενο στο Συμβούλιο.
2. *Αποδοχή του Σχεδίου από το Συμβούλιο.* Η αποδοχή του σχεδίου από το Συμβούλιο θα συνοδεύεται από μία δεσμευτική δήλωση βασικών αρχών και επιδιώξεων για την αειφόρο τουριστική ανάπτυξη σε επίπεδο Νομού. Επίσης, θα τονίζει το ρόλο και τις ευθύνες κάθε υπογράφοντος για την συνεπή εφαρμογή του σχεδίου. Επίσης, ορίζεται ο συντονιστής του σχεδίου και οι ομάδες εργασίας (βλέπε προτεινόμενο οργανόγραμμα).
  3. *Φάση ενημέρωσης – ευαισθητοποίησης πολιτών και προβολής σε εθνικά και διεθνή δίκτυα.*
  4. *Έναρξη εφαρμογής του σχεδίου.* Η συνολική εφαρμογή του σχεδίου έχει μακροπρόθεσμο χρονικό ορίζοντα (20 έτη). Οι προτεινόμενες δράσεις και τα μέτρα του σχεδίου έχουν διαφορετικό ορίζοντα εφαρμογής. Έτσι, ορισμένες δράσεις προτείνεται να εφαρμοστούν άμεσα, άλλες βραχυπρόθεσμα ή μεσοπρόθεσμα. Υπάρχουν δράσεις και μέτρα που πρέπει να εφαρμόζονται συνεχώς ή σε συγκεκριμένες περιόδους ανά έτος. Επίσης, υπάρχουν δράσεις των οποίων η εφαρμογή έχει μακροπρόθεσμο χρονικό ορίζοντα.
  5. *Έλεγχος και αξιολόγηση του σχεδίου.* Ο έλεγχος της εφαρμογής του σχεδίου θα πρέπει να είναι συνεχής και αναλαμβάνεται από ειδική ομάδα εργασίας, η οποία θα υποβάλει στο Συμβούλιο ετήσιες εκθέσεις. Ακόμη, απαιτείται περιοδική αξιολόγηση (π.χ. κάθε 3 έτη) η οποία δύναται να ανατεθεί σε εξωτερικούς εμπειρογνώμονες, οι οποίοι καταθέτουν εγγράφως έκθεση αξιολόγησης. Η αξιολόγηση εκτός από την καταγραφή των επιτευγμάτων σε σχέση με τους στόχους, θα πρέπει να περιέχει και προτάσεις πολιτικής. Το τοπικό Συμβούλιο είναι αποδέκτης των εκθέσεων ελέγχου και αξιολόγησης και αρμόδιο για αναθεώρηση και προσαρμογή του σχεδίου.

5.10.2 ΒΑΣΙΚΗ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΚΑΙ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΕΣ

Οι βασικοί συντελεστές εφαρμογής αειφόρου τουριστικής πολιτικής σε περιφερειακό, υπο-περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο διαφέρουν από χώρα σε χώρα. Παρακάτω γίνεται μια συνοπτική παρουσίαση των συντελεστών και των αρμοδιοτήτων τους που εμπλέκονται στο σχεδιασμό και στην εφαρμογή τουριστικής πολιτικής στην Ελλάδα. Στη συνέχεια παρατίθεται κατάλογος με φορείς σε επίπεδο Νομού Δράμας, οι οποίοι θα καλούνται να αποδεχτούν (με ή χωρίς προσαρμογές) και να εφαρμόσουν το σχέδιο.

5.10.2.1 ΚΕΝΤΡΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΜΕΝΕΣ ΔΙΟΙΚΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Η διοικητική και οργανωτική διάρθρωση του τουρισμού σε εθνικό, περιφερειακό, νομαρχιακό και τοπικό επίπεδο αποτελεί την κύρια συνισταμένη της τουριστικής αναπτυξιακής διαδικασίας, εφόσον ο τόπος υποδοχής των τουριστών (δημόσιος τομέας + ιδιωτικός τομέας + τοπικός πληθυσμός), ανάγεται στον κατ' εξοχήν παράγοντα ανάπτυξης, οργάνωσης και ορθολογικής διαχείρισης του τουριστικού προϊόντος.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.2: Η ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

<i>Κεντρική Διοίκηση</i>	<i>Περιφέρεια</i>	<i>Νομός</i>	<i>Δήμοι-Κοινότητες</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Υπουργείο Τουρισμού (Λειτουργεί από το 2004) • Υπουργείο Ανάπτυξης • Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ) 	<ul style="list-style-type: none"> • Περιφερειακές Διευθύνσεις του ΕΟΤ 	<ul style="list-style-type: none"> • Νομαρχιακές Επιτροπές Τουριστικής Προβολής (ΝΕΤΠ.) • Αναπτυξιακές εταιρίες κλπ 	<ul style="list-style-type: none"> • Δημοτικές επιχειρήσεις • Δημοτικοί οργανισμοί

ΠΗΓΗ: ΚΟΤΙΟΣ, 2003

1. Η κεντρική διοικητική οργάνωση του τουρισμού.

Η κεντρική διοίκηση του τουρισμού στην Ελλάδα ασκείται από δύο φορείς:

- το Υπουργείο Ανάπτυξης (ΥΠΑΝ)
- τον Ελληνικό Οργανισμό Τουρισμού (ΕΟΤ)

Κύριος σκοπός του Υπουργείου Ανάπτυξης είναι ο σχεδιασμός και η άσκηση της τουριστικής πολιτικής της χώρας, οι διεθνείς σχέσεις, η σύναψη των αναγκαίων διακρατικών συμφωνιών για την ανάπτυξη του τουρισμού, καθώς και η άσκηση όσων αρμοδιοτήτων κριθεί ότι πρέπει να ασκούνται από την κεντρική διοίκηση (Στο σημείο αυτό να πούμε ότι το Μάρτιο του 2004 δημιουργήθηκε το Υπουργείο Τουρισμού, του οποίου οι αρμοδιότητες δεν έχουν καθοριστεί ακόμη μέσω κάποιου Νομικού Πλαισίου). Επιπλέον, στις κύριες λειτουργίες που καλείται να ασκήσει περιλαμβάνονται η εποπτεία, ο συντονισμός και η υποστήριξη των Νομικών Προσώπων Δημοσίου Δικαίου (ΝΠΔΔ):

- του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού (ΕΟΤ)
- του Ξενοδοχειακού Επιμελητηρίου Ελλάδας (ΞΕΕ)
- της Σχολής Τουριστικών Επαγγελματιών (ΣΤΕ)

Κύριος σκοπός του ΕΟΤ είναι η ανάπτυξη και η προώθηση του τουρισμού της χώρας. Λειτουργεί ως ΝΠΔΔ, εποπτεύεται από το Υπουργείο Ανάπτυξης και ασκεί το σύνολο σχεδόν της διοικητικής παρέμβασης στο χώρο του τουρισμού. Ο επιτελικός ρόλος και οι αρμοδιότητες υλοποίησης του κύριου σκοπού του συνοψίζεται στα εξής (ΖΑΧΑΡΑΤΟΣ, 2000):

- τουριστικός σχεδιασμός, εκπόνηση μελετών τουριστικής ανάπτυξης, ενημέρωση επενδυτών για τις δυνατότητες επενδύσεων στον τουριστικό τομέα,

- μελέτη και προώθηση μέτρων για την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού και καθοδήγηση των φορέων που θα αναλάβουν την υλοποίηση των νέων προϊόντων.
- προγράμματα ποιότητας, διαπίστευσης και ελέγχου της τουριστικής αγοράς, προβολής και διαφήμισης, εκπαίδευσης-κατάρτισης (νέα επαγγέλματα, στελέχη επιχειρήσεων κλπ).
- έρευνα αγοράς, συγκέντρωση-ανάλυση στοιχείων τουριστικής ζήτησης και προσφοράς.
- συνεργασία με τις τοπικές αρχές, τους επαγγελματίες του τουριστικού τομέα και συντονισμός των δράσεών τους.

Στο πλαίσιο της ορθολογικότερης και αποδοτικότερης λειτουργίας του ο ΕΟΤ συνεπικουρείται για την οργάνωση καλλιτεχνικών-πολιτιστικών εκδηλώσεων από την 'Ελληνικό Φεστιβάλ ΑΕ' και για την διαχείριση της περιουσίας του από την 'Ελληνικά Τουριστικά Ακίνητα ΑΕ'.

1. Η περιφερειακή διοικητική οργάνωση του τουρισμού.

Σε περιφερειακό επίπεδο, στο πλαίσιο της διοικητικής τουριστικής αποκέντρωσης, η διοικητική οργάνωση του τουρισμού ασκείται από τις περιφερειακές διευθύνσεις του ΕΟΤ μέσω συγκεκριμένων αρμοδιοτήτων, όπως:

- Εφαρμογή της τουριστικής πολιτικής.
- Δημόσιες σχέσεις, τουριστική πληροφόρηση και προβολή.
- Συνεργασία με τους ΟΤΑ και φορείς του ιδιωτικού φορέα.
- Υποβολή προτάσεων και ενημέρωση της κεντρικής υπηρεσίας.

- Άδειες λειτουργίας και έλεγχος των τουριστικών καταλυμάτων και εγκαταστάσεων.

2. Η νομαρχιακή διοικητική οργάνωση του τουρισμού.

Στην έδρα κάθε νομού λειτουργεί Νομαρχιακή Επιτροπή Τουριστική Προβολής (ΝΕΤΠ.), σκοπός της οποίας είναι η κατάρτιση προγραμμάτων τουριστικής προβολής της συγκεκριμένης χωρικής ενότητας, χρηματοδοτούμενα μέχρι 50% από τον ΕΟΤ.

Αρμοδιότητες της επιτροπής (ΝΕΤΠ) είναι (ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ, 1995):

- η κατάρτιση ολοκληρωμένων προγραμμάτων που θα ανταποκρίνονται σε μια φιλοσοφία προβολής της συνολικής τουριστικής προσφοράς σε τοπικό επίπεδο.
- η υποβολή των προγραμμάτων στον ΕΟΤ προς έγκριση.
- η παρακολούθηση υλοποίησης και απολογισμός εφαρμογής τους στον ΕΟΤ.

5.10.2.2 ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΣΗ ΚΑΙ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΕΣ ΣΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ

Στο πλαίσιο της τουριστικής αποκέντρωσης, η εθνική τουριστική πολιτική μεταφέρεται από το κεντρικό επίπεδο στις παραγωγικές τουριστικές ενότητες της βάσης (νομοί, δήμοι κοινότητες) οι οποίοι οριοθετούνται ως τόποι υποδοχής των τουριστών. Στην περιφέρεια και τους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης ανατίθεται η εφαρμογή της τουριστικής πολιτικής ως επιστέγασμα των οικονομικών, κοινωνικών, πολιτιστικών και περιβαλλοντικών στόχων μιας ολοκληρωμένης και ορθολογικής στρατηγικής τουριστικής ανάπτυξης.

1. Η Περιφέρεια

Περιφερειακά Προγράμματα Τουριστικής Ανάπτυξης (ΠΠΤΑ). Η τεχνική και χρηματοδοτική βοήθεια του κράτους σε περιφερειακό επίπεδο απαιτεί την επεξεργασία περιφερειακών πολιτικών τουριστικής ανάπτυξης και κατ' επέκταση, την εκπόνηση

περιφερειακών προγραμμάτων τουριστικής ανάπτυξης σε συνεργασία του συνόλου των παραγωγών του περιφερειακού τουριστικού προϊόντος.

2. Ο Νομός

Νομαρχιακά Προγράμματα Τουριστικής Ανάπτυξης (ΝΠΤΑ). Παράλληλα με τα περιφερειακά προγράμματα τουριστικής ανάπτυξης, οι νομαρχίες είναι αρμόδιες, σε συνεργασία με την περιφέρεια, για την επεξεργασία και τη σύνταξη των νομαρχιακών προγραμμάτων τουριστικής ανάπτυξης και στα οποία λαμβάνεται υπόψη το σύνολο της χωρικής ενότητας του νομού καθώς και οι διακρίσεις της σε παράκτια ζώνη, αγροτική ζώνη, ορεινούς όγκους. Οι νομαρχιακές αυτοδιοικήσεις, για την καλύτερη υλοποίηση των στόχων τους, δημιουργούν μόνες τους ή σε συνεργασία δικές τους επιχειρήσεις (αναπτυξιακές, αστικές εταιρείες κλ.π.).

3. Οι Δήμοι και οι Κοινότητες.

Τοπικά Προγράμματα Τουριστικής Ανάπτυξης (ΤΠΤΑ). Η εφαρμογή οποιουδήποτε προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης θα πρέπει να προσεγγισθεί σε τοπικό επίπεδο (δήμοι –κοινότητες), αφού το μέγεθος αυτής της χωρικής ενότητας επιτρέπει την καλύτερη καταγραφή, αξιοποίηση και διαχείριση των τουριστικών πόρων σε σχέση με τα νομαρχιακά και τα περιφερειακά αναπτυξιακά προγράμματα. Από την άποψη αυτή τα ΤΠΤΑ, προσεγγίζουν με σφαιρικό τρόπο τα τοπικά προβλήματα, ενεργοποιώντας τους οικονομικούς παράγοντες και επιδιώκοντας διαδημοτικές ή διακοινοτικές συνεργασίες. Σημαντική τέλος, είναι η συμβολή των τουριστικών επιχειρήσεων των ΟΤΑ, στην περιφερειακή και τοπική ανάπτυξη.

4. Επιχειρησιακά Τοπικά Προγράμματα Τουριστικής Ανάπτυξης (ΕΤΠΤΑ.)

Τα ΕΤΠΤΑ, αφορούν μειονεκτικές χωρικές ενότητες (αγροτική ζώνη, ορεινοί όγκοι), η δε αποτελεσματικότητά τους συνήθως είναι απόρροια του βαθμού συνεργασίας μεταξύ της τοπικής αυτοδιοίκησης και των παραγωγών π.χ. αγροτών στην περίπτωση των αγροτουριστικών εκμεταλλεύσεων και δραστηριοτήτων.

5.10.2.3 ΦΟΡΕΙΣ ΚΑΙ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΕΣ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ ΝΟΜΟΥ

Οι φορείς οι οποίοι άμεσα ή έμμεσα εμπλέκονται σε ζητήματα και δραστηριότητες που άπτονται του στόχου της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης στο Νομό Δράμας και οι οποίοι θα κληθούν να εκπροσωπηθούν στο τοπικό Συμβούλιο για την αποδοχή και εφαρμογή του σχεδίου είναι οι εξής:

Δημόσιοι Φορείς	ΝΑ. Δράμας	ΟΤΑ	Επαγγελματικές Ενώσεις και επιχειρήσεις	Σύλλογοι
<ul style="list-style-type: none"> • ΕΟΤ • ΤΕΙ Καβάλας • Εφορίες Μνημείων και Αρχαιοτήτων • ΟΣΕ 	<ul style="list-style-type: none"> • Επιτροπή τουριστικής προβολής • ΚΕΚ • Αναπτυξιακή Δράμας • Πολιτιστικός Τομέας ΝΑ Δράμας 	<ul style="list-style-type: none"> • ΤΕΔΚ • Δημοτικές Επιχειρήσεις Τουρισμού – πολιτισμού έργων μελετών • Οργανισμοί Περιβάλλοντος • Αναπτυξιακές εταιρείες • Πολιτιστικά κέντρα μουσεία 	<ul style="list-style-type: none"> • Επιμελητήριο Δράμας • Σύνδεσμος Ξενοδόχων • Κλαδικοί Φορείς • ΤΕΕ • Οικονομικό Επιμελητήριο • Εμπορικός Σύλλογος κ.α • ΚΤΕΛ. κ.α. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ορειβατικοί Σύλλογοι. • Φυσιολατρικοί Σύλλογοι • Οικολογικές οργανώσεις • Πολιτιστικοί Σύλλογοι

- Συντονιστικοί μηχανισμοί – Οργανόγραμμα.

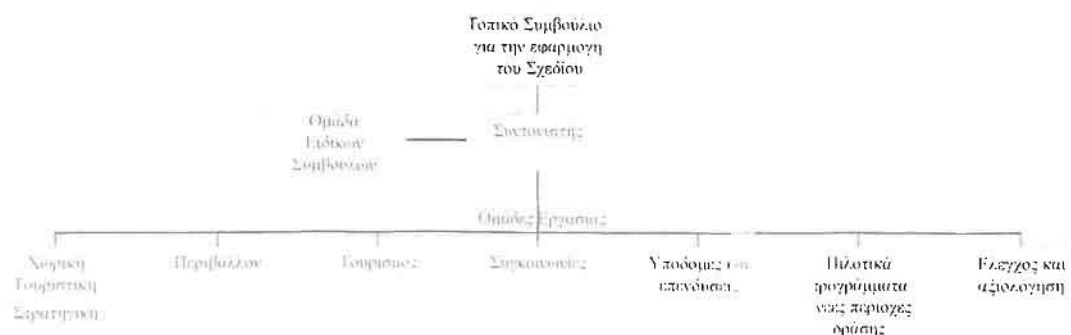
Το σχέδιο προκειμένου να εφαρμοστεί αποτελεσματικά θα πρέπει καταρχήν να γίνει αποδεκτό από τους αρμόδιους φορείς και την κοινή γνώμη. Η συνειδητοποίηση των ωφελειών και της αναγκαιότητας της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης από όλους είναι βασική προϋπόθεση για την επιτυχή εφαρμογή του σχεδίου.

Μια δεύτερη βασική προϋπόθεση είναι η εκούσια δέσμευση όλων των εμπλεκόμενων για τη συνεπή εφαρμογή των μέτρων και δράσεων που τους αναλογούν. Μια τρίτη προϋπόθεση είναι η δημιουργία συντονιστικών μηχανισμών που θα κινήσουν τις διαδικασίες αποδοχής του σχεδίου και τη σύγκληση του τοπικού Συμβουλίου και θα συντονίζουν τις εργασίες εφαρμογής του σχεδίου στις διάφορες φάσεις που περιγράφησαν.

Έτσι, το ρόλο του συντονιστή του σχεδίου θα μπορούσε να αναλάβει το Επιμελητήριο Δράμας, στηριζόμενο συμβουλευτικά και τεχνικά από ομάδα ειδικών συμβούλων. Όπως φαίνεται και από το οργανόγραμμα, ως ανώτατο όργανο λήψης αποφάσεων ορίζεται το "Τοπικό Συμβούλιο για την Αειφόρο Τουριστική Ανάπτυξη στο Ν. Δράμας". Το όργανο ορίζει συντονιστή ο οποίος έχει ως βασικές αρμοδιότητες να συγκαλεί το Συμβούλιο σε συνεδριάσεις, να εισηγείται προτάσεις για υιοθέτηση από το Συμβούλιο, εποπτεύει και συντονίζει τις ομάδες εργασίας (workshops) που συστάθηκαν από το Συμβούλιο, ορίζει εξωτερικούς αξιολογητές, εκπροσωπεί το Συμβούλιο προς τρίτους, προωθεί προγράμματα συνεργασίας με τρίτους, ασκεί σε συνεργασία με τις αρμόδιες ομάδες εργασίας την προβολή του σχεδίου κ.α.

Οι ομάδες εργασίας (workshops) ορίζονται από το Συμβούλιο. Σ' αυτές συμμετέχουν εκπρόσωποι των βασικών συντελεστών της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης ανάλογα με τις αρμοδιότητες και την εξειδίκευσή τους (βλέπε σχέδιο οργανογράμματος). Οι ομάδες εργασίας αναλαμβάνουν την προώθηση των στόχων και εφαρμογή των μέτρων του τομέα ευθύνης τους εκπονώντας σχέδια και προωθώντας την εφαρμογή των επιμέρους μέτρων στον αρμόδιο δημόσιο ή ιδιωτικό φορέα. Επίσης, συντάσσουν σε ετήσια βάση εκθέσεις προόδου τις οποίες παρουσιάζουν στο Συμβούλιο και βρίσκονται σε συνεχή επικοινωνία και συνεργασία με τον Συντονιστή. Οι συνεδριάσεις των ομάδων εργασίας γίνονται στο χώρο του Συντονιστή και έχουν το δικό τους εσωτερικό κανονισμό οργάνωσης και λειτουργίας. Ο Συντονιστής προβέπει σε εκτίμηση του κόστους λειτουργίας του μηχανισμού υλοποίησης του Σχεδίου και σε συνεργασία με την ΝΑΔ επιδιώκει τη χρηματοδότησή της από τον ΕΟΤ, το ΥΠΑΝ ή την Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας - Θράκης.

ΟΡΓΑΝΟΓΡΑΜΜΑ ΤΟΠΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΕΙΦΟΡΟ ΤΟΥΡΙΣΜΟ

- *Παρακολούθηση και αναπροσαρμογή του σχεδίου.*

Όπως ήδη αναφέρθηκε, η συνεπής και αποτελεσματική εφαρμογή του σχεδίου προϋποθέτει αφενός την παρακολούθηση και αξιολόγηση της πορείας εφαρμογής του και των αποτελεσμάτων του και αφετέρου την ενδεχόμενη αναθεώρηση και προσαρμογή του στα εκάστοτε επικρατούντα νέα δεδομένα.

Η παρακολούθηση πρέπει να είναι συνεχής. Για το λόγο αυτό ανατίθεται σε ειδική ομάδα εργασίας η οποία συνεργάζεται με τον συντονιστή. Ενδεχομένως, η παρακολούθηση της πορείας εφαρμογής του σχεδίου να μπορούσε να ανατεθεί στην ομάδα εξωτερικών συμβούλων του συντονιστή. Το σχέδιο χρειάζεται όμως μια βαθύτερη και εμπειριστατωμένη αξιολόγηση (στόχων – μέσων – διαδικασιών – αποτελεσμάτων – εξωτερικού περιβάλλοντος) η οποία θα πρέπει να ανατίθεται ανά 3 έτη σε ομάδα ειδικών εμπειρογνομόνων.

Τα πορίσματα της συνεχούς παρακολούθησης και των περιοδικών αξιολογήσεων παρουσιάζονται στο Συμβούλιο το οποίο είναι και το μόνο αρμόδιο να αποφασίσει αναπροσαρμογή στους στόχους, στα μέσα και στις διαδικασίες εφαρμογής.

- *Μέσα δημοσιοποίησης και διαβούλευση με το κοινό*

Η δημοσιοποίηση του σχεδίου κρίνεται απαραίτητη για:

- Την ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης ως προς τη σημασία του τουρισμού για την ανάπτυξη της περιοχής αναφοράς, καθώς και για την ενεργό συμμετοχή των πολιτών στην υλοποίηση των στόχων του. Η ενημέρωση – ευαισθητοποίηση του κοινού δύναται να γίνει μέσω ειδικού φυλλαδίου, ειδικών πινακίδων σε διάφορες τουριστικές περιοχές, ειδικής ημερίδας, λαϊκών συνελεύσεων σε δημοτικό και κοινοτικό επίπεδο, άλλων ειδικών εκδηλώσεων (π.χ. καθιέρωση ημέρας για τον αειφόρο τουρισμό στη Δράμα, ειδικών εκπαιδευτικών εκδρομών σε προστατευόμενες ή άλλες ευαίσθητες περιβαλλοντικά τουριστικές περιοχές).
- Την ενημέρωση των αρμόδιων αρχών της Κεντρικής Διοίκησης (π.χ. ΥΠΑΝ, ΕΟΤ, ΥΠΕΧΩΔΕ, ΥΠΕΘΟ, ΥΠΠΕ), καθώς και της περιφερειακής, μέσω ειδικών

εκδηλώσεων (π.χ ημερίδες), επίσημων εγγράφων και αιτημάτων, αποστολής ενημερωτικού υλικού κλπ., ώστε να υπάρξει θετική ανταπόκριση και αρωγή στην επιτυχή υλοποίηση του σχεδίου.

- Την ενημέρωση και συνεργασία με tour operators και ταξιδιωτικά γραφεία που ολοένα και περισσότερο απαιτούν τμήματα αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης, μέσω αποστολής ενημερωτικού υλικού και ειδικών εκδόσεων.
- Την απευθείας ενημέρωση των τουριστών μέσω έκδοσης φυλλαδίων, καταλόγων, του διαδικτύου, ενημέρωσης επί τόπου κλπ.

Τέλος, στη δημοσιοποίηση και προβολή μπορεί να συμβάλει η συμμετοχή σε διεθνή δίκτυα (π.χ ICLEI, ECOTOUR) κλπ.

Οι συμβουλές από το κοινό κρίνονται επίσης ως ιδιαίτερα σημαντικές. Οι πολίτες θα πρέπει να μπορούν να εκφράσουν την άποψή τους τόσο κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων (π.χ. μέσω ερευνών της κοινής γνώμης ή συμμετοχής στις εργασίες του Forum και των ομάδων εργασίας ή μέσω αποστολής μηνυμάτων) όσο και κατά τις φάσεις εφαρμογής, παρακολούθησης και αξιολόγησης του σχεδίου. Ιδιαίτερη σημασία έχει η άποψη των τοπικών κοινωνικών σε μικρή κλίμακα (Κοινότητες ή Δήμους) για τα θέματα του τόπου τους. Η γνώμη τους γι' αυτά μπορεί να διατυπωθεί στο πλαίσιο λαϊκών συνελεύσεων, συνεδριάσεων των δημοτικών ή κοινοτικών συμβουλίων, ειδικών ημερίδων κλπ.

6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο ρόλος του τουρισμού στη διαδικασία της ανάπτυξης είναι για πολλούς ίσως αμφιλεγόμενος, εξαιτίας των δυσμενών κοινωνικοοικονομικών και περιβαλλοντικών επιπτώσεων του μαζικού τουρισμού και της μονοκαλλιέργειάς του σε ορισμένες περιοχές, όπου ο τουρισμός αναπτύχθηκε απρογραμματίστα με γρήγορους ρυθμούς την τελευταία 30ετία. Η ολοένα αυξανόμενη περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση μεγάλων κοινωνικών ομάδων των οικονομικά ανεπτυγμένων κρατών, επέτεινε την αμφισβήτηση των μέχρι πρότινος προσφιλών παραδοσιακών προτύπων μαζικής τουριστικής κατανάλωσης.

Ο διαφαινόμενος κίνδυνος εξάντλησης ή αλλοίωσης των φυσικών πόρων του πλανήτη μας από την υπερκατανάλωση και εκμετάλλευση και, ως εκ τούτου, η συνειδητοποίηση σε παγκόσμιο επίπεδο της περιβαλλοντικής διάστασης της ανάπτυξης, οδήγησε πρόσφατα στην εισαγωγή νέων εννοιών, όπως αειφόρος - βιώσιμη - εναλλακτική - ανθεκτική ανάπτυξη (η ανάπτυξη με σεβασμό στο περιβάλλον, η εκμετάλλευση των πόρων σε σχέση με τη διαφύλαξη της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς - η ορθολογική διαχείριση του χώρου από και για το κοινωνικό σύνολο, για τη διασφάλιση των συνθηκών ζωής του παρόντος, αλλά και του μέλλοντος).

Η παραπάνω αντίληψη και αντίστοιχη εξέλιξη της τουριστικής ζήτησης, οδήγησε σε σταδιακή στροφή του μαζικού τουριστικού προτύπου προς ήπιες εναλλακτικές μορφές τουρισμού (όπως πολιτιστικός τουρισμός υπαίθρου και πόλεων, εκπαιδευτικός, φυσιογνωστικός, αγροτικός, αθλητικός, ορειβατικός, περιπατητικός, θαλάσσιος, κλπ.), που χωρίς να υποκαθιστούν το μαζικό πρότυπο λειτουργούν συμπληρωματικά, εμπλουτίζουν, διευρύνουν, διαφοροποιούν το τουριστικό προϊόν, καλύπτοντας έτσι την αντίστοιχη ζήτηση που φαίνεται να είναι αυξανόμενη. Οι μορφές αυτές, ήπιες στο βαθμό που ελαχιστοποιούν τις επιπτώσεις του μαζικού τουρισμού, έχουν σαν κοινό χαρακτηριστικό την αποσυγκέντρωση της τουριστικής δραστηριότητας από τις ακτές, την διάχυσή της στην ενδοχώρα (ή στη θάλασσα για τον θαλάσσιο τουρισμό) και τη δυνατότητα ορθολογικότερης κατανομής της στο χώρο και το χρόνο. Πέρα απ' αυτό, οι παραπάνω μορφές έχουν ένα ακόμη κοινό χαρακτηριστικό: την πολιτιστική διάσταση (τη διάσταση δηλαδή της αντιμετώπισης του πολιτιστικού και του φυσικού

περιβάλλοντος ως σύνολο αξιών) και τη χρήση των τουριστικών πόρων, ως μέσων ευρύτερης καλλιέργειας, μάθησης, εκπαίδευσης, έρευνας, γνώσης, προσέγγισης στο παγκόσμιο διαχρονικό σύνολο αξιών. Η πολιτιστική διάσταση του τουρισμού, μπορεί επομένως να αναδειχθεί με την ανάπτυξη και οργάνωση πλέγματος ειδικών μορφών και δραστηριοτήτων τουρισμού βασισμένων στην προστασία, ανάδειξη και ορθολογική διαχείριση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων μιας περιοχής

Με δεδομένη τη δυνατότητα απεξάρτησης του τουρισμού από τις ακτές και ανάδειξης άγνωστων φυσικών και πολιτιστικών πόρων της ενδοχώρας, οι ήπιες μορφές τουρισμού μπορούν να συμβάλουν στην αναπτυξιακή διαδικασία, ως παράγων ισόρροπης αειφόρου ανάπτυξης, ενισχύοντας λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές που στερούνται άλλων πόρων. Η δημιουργία νέων ευκαιριών απασχόλησης, η αύξηση του κύριου και βοηθητικού εισοδήματος, η βελτίωση των έργων υποδομής και των υπηρεσιών, η άνοδος του επιπέδου ζωής και παιδείας των πληθυσμών, η προστασία και ανάδειξη των ίδιων των πόρων, αποτελούν μερικές από τις θετικές επιπτώσεις.

Στο Νομό Δράμας, όπως είδαμε και μέσα από την ανάλυση που πραγματοποιήθηκε, ο πλούτος των πολιτιστικών αλλά και των οικολογικών πόρων, βιοτικών και αβιοτικών, αποτελούν ιδιαίτερο συγκριτικό πλεονέκτημα για την ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού, παράλληλα με τους βασικούς παραδοσιακούς τομείς της οικονομίας (κτηνοτροφία, δασοπονία, γεωργία) αλλά και για όσους ενδιαφέρονται για την διατήρηση της πολιτιστικής πολυμορφίας, της βιοποικιλότητας και των οικοσυστημάτων.

Το Παρθένο δάσος Φρακτού, το δάσος Ελατιάς, το δάσος της Κύκλας, το δάσος της Σημύδας, το Μενοίκιο όρος με τα δάση της Καστάνης, το Φαλακρό όρος, οι υγρότοποι του Νέστου ποταμού, τα μνημεία της φύσης και τα σπήλαια, οι αρχαιολογικοί χώροι και τα μνημεία, οι μεταβυζαντινές εκκλησίες και τα μοναστήρια, οι παραδοσιακοί οικισμοί συνθέτουν ένα πολύμορφο και απαράμιλλο απόθεμα, η αξιοποίηση του οποίου μέσω ειδικών πρωτοβουλιών και προγραμμάτων θα επιφέρει σημαντικά οφέλη για την πορεία της τοπικής ανάπτυξης και την εξέλιξη της κατάστασης των οικοσυστημάτων.

Βέβαια οι τοπικές αρχές τα τελευταία 3-4 χρόνια δείχνουν κάποιο ενδιαφέρον προς αυτή την κατεύθυνση, ωστόσο οι παρεμβάσεις τους είναι αποσπασματικές και δεν

εντάσσονται σε κάποιο ολοκληρωμένο ενιαίο Σχέδιο Ανάπτυξης, δηλαδή δεν υπάρχει οργάνωση, συντονισμός και υπευθυνότητα. Στο σημείο αυτό θα ήθελα να τονίσω ότι η ύπαρξη σημαντικών τουριστικών πόρων δεν αρκεί για να εξασφαλίσει ευνοϊκή εξέλιξη της τουριστικής δραστηριότητας μέσα στο ισχυρό ανταγωνιστικό κλίμα που επικρατεί στις μέρες μας. Αντίθετα καλή οργάνωση και διαχείριση μπορεί σε σημαντικό βαθμό να υποκαταστήσει την έλλειψη πόρων και πάντως να εξασφαλίσει διάρκεια και ανοδική πορεία στην τουριστική δραστηριότητα.

Έτσι κρίνεται σκόπιμο (για να αποφευχθούν λάθαι του παρελθόντος) να υιοθετηθεί από το Νομό ένα σχέδιο τουριστικής ανάπτυξης το οποίο θα βασίζεται σε κριτήρια της αειφορικότητας, που σημαίνει ότι η ανάπτυξη στην οποία θα αποσκοπεί θα πρέπει συγχρόνως να είναι οικολογικά ανεκτή, οικονομικά βιώσιμη, κοινωνικά και ηθικά δίκαιη για την τοπική κοινωνία. Επίσης, η αειφόρος τουριστική ανάπτυξη προϋποθέτει τη συμμετοχή, αμοιβαίο σεβασμό και αλληλέγγυα συμπεριφορά όλων των εμπλεκομένων δημόσιων και ιδιωτικών παραγόντων καθώς και πνεύμα συνεργασίας στο πλαίσιο ενός συντονιστικού μηχανισμού.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΙ. ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ. ΙΣΤΟΡΙΚΟ

‘ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ’ - Η ΙΔΙΑΙΤΕΡΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΣΤΟΝ ΧΡΟΝΟ

Η αξία της γνώσης της ιστορίας ενός τόπου και της εξέλιξης των κοινωνιών που φιλοξενήθηκαν και φιλοξενούνται σε αυτόν, είναι αναμφισβήτητη. Συγκεκριμένα, όσον αφορά στην ενίσχυση της τοπικής τουριστικής δραστηριότητας, η ιστορική διαδρομή της περιοχής δύναται να αναδειχθεί σε ισχυρό όπλο προσέλκυσης ενδιαφέροντος *αν* προβληθεί και αξιολογηθεί επαρκώς. Επιπρόσθετα, από την περιγραφή της ιστορικής εξέλιξης του χώρου και των κοινωνιών αναφοράς, προκύπτει και το υπόβαθρο, η βάση ή διαφορετικά η πηγή τροφοδότησης και ανάπτυξης ειδικών μορφών τουρισμού όπως είναι ο ιστορικός ή θρησκευτικός τουρισμός. Πρόκειται για επιθυμητές ήπιες μορφές τουρισμού οι οποίες εντάσσονται στις γενικότερες κατηγορίες του ποιοτικού, εναλλακτικού και όχι εποχικού τουρισμού, χαρακτηριστικά που τις καθιστούν εντός των ζητουμένων και των στοχεύσεων του τοπικού ενδιαφέροντος.

Προτού λοιπόν η ανάλυση να υπεισέλθει σε σημειακές προσεγγίσεις και περιγραφές μεμονωμένων τουριστικών προορισμών, κρίνεται σκόπιμο να πραγματοποιηθεί μια σχετικά εκτενής αναφορά στα όσα έχουν αποκαλύψει οι μαρτυρίες, οι έρευνες και οι αρχαιολογικές σκαπάνες, τα ευρήματα και οι επιγραφές, για την ιδιαίτερη και ξεχωριστή πορεία της περιοχής μελέτης στον χρόνο και συγκεκριμένα στις διάφορες ιστορικές περιόδους.

Εισαγωγικά αναφέρεται ότι στον Νομό Δράμας έχει εντοπιστεί μία πληθώρα αρχαίων ευρημάτων, όπως αρχαίοι τάφοι, γλυπτά, αγάλματα, καθώς και μνημεία με επιγραφές κυρίως ρωμαϊκών χρόνων, τα οποία επισημαίνουν την ύπαρξη της αρχαίας περιόδου στην ιστορία της. Σημαντικά παλαιολιθικά ευρήματα έχουν βρεθεί στην πόλη της Δράμας και στο σπήλαιο του Μααρά. Η αρχαιολογική έρευνα έχει επίσης εντοπίσει το ιερό του Διονύσου στην Καλή Βρύση (3^{ος} - 4^{ος} αιώνας π.Χ.), τους προϊστορικούς οικισμούς των Σιταγρών και του Αρκαδικού, έναν Μακεδονικό τάφο ο οποίος χρονολογείται τον 2^ο π.Χ. αιώνα, δύο υστερορωμαϊκούς καμαροσκέπαστους τάφους και έναν τάφο του 2^{ου} π.Χ. αιώνα με θησαυρό νομισμάτων. Επίσης, έχουν βρεθεί τα κάστρα του Μααρά, των Πλατανίων, του Ξηροποτάμου, των Πύργων και της Αδριανής, αλλά και τα βυζαντινά τείχη της Δράμας (<http://www.drama.gr>).

Π1.1 ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

Οι πρώτοι άνθρωποι που εμφανίζονται στο νομό Δράμας είναι νομαδές κυνηγοί κατά τη Μέση Παλαιολιθική Εποχή (50.000 χρόνια περίπου από σήμερα) στην τελευταία βαθμίδα του Ανώτερου Πλειστόκαινου, στη Βούρμια περίοδο. Η φύση του εδάφους, τα άφθονα νερά και οι κλιματολογικές συνθήκες αποτέλεσαν τους παράγοντες που προσέλκυσαν ως φαίνεται το ενδιαφέρον των προϊστορικών προγόνων των Δραμινών. Οι κάτοικοι της περιοχής αυτή την περίοδο ζουν μέσα σε σπηλιές και βραχοσκεπή, δηλαδή φυσικά ανοίγματα μέσα σε ασβεστολιθικό πέτρωμα, όπου προφυλάσσονται από τους κινδύνους του περιβάλλοντος και αναπτύσσουν τις δραστηριότητες της καθημερινής τους ζωής. Εκτός από κυνηγοί συνεχίζουν να είναι και συλλέκτες άγριων καρπών και φυτών, τα οποία εντοπίζουν περιστασιακά στις καθημερινές τους διαδρομές. Τα εργαλεία τους είναι λίθινα, είτε φυσικές κροκάλες ποταμών με κατάλληλο σχήμα είτε πελεκημένα από πυριτόλιθο και χαλαζία ξέστρα, μαχαίρια, πελέκια, αιχμές για βέλη και ακόντια, που φανερώνουν πολύπλοκες μεθόδους κυνηγιού.

Η περίοδος αυτή της ανθρώπινης δραστηριότητας δεν έχει ερευνηθεί ακόμη συστηματικά για το νομό Δράμας. Ελάχιστες θέσεις εντοπίστηκαν, όπως για παράδειγμα στο Αρκουδόρεμα, που βρίσκεται στο δήμο Παρανεστίου, και στη λεκάνη του Βόλακα με λίγες πληροφορίες για τις συνήθειες και τον τρόπο ζωής των πρώτων ανθρώπων (50.000 – 10.000 π.Χ.). Η μόνη ανασκαφική έρευνα της χρονικής αυτής περιόδου έγινε στο σπήλαιο των πηγών του ποταμού Αγγίτη (γνωστό ως σπήλαιο Μααρά), στην είσοδο του οποίου εντοπίστηκε στρώμα Μέσης Παλαιολιθικής Εποχής. Από το 10.000 π.Χ. μέχρι το 7.000 π.Χ., οι άνθρωποι στην περιοχή συνεχίζουν να ζουν νομαδικά σε σπηλιές ή σε ημιμόνιμη κατάσταση ως κυνηγοί και συλλέκτες (<http://www.drama.gr>).

ΠΙ.2 ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

Από τα μέσα της 6ης π.Χ. χιλιετίας οι κάτοικοι της περιοχής οργανώνουν τις πρώτες μόνιμες και οργανωμένες κατοικίες, αρχίζουν να εξημερώνουν τα ζώα και να καλλιεργούν τη γη. Σταδιακά προσαρμόζουν τον καθημερινό τρόπο ζωής τους και μετατρέπονται από κυνηγοί σε παραγωγούς. Παρακολουθώντας από κοντά τους χώρους καλλιέργειας και κτηνοτροφικής δραστηριότητας δημιουργούν μόνιμες εγκαταστάσεις δίπλα σε ποτάμια, πηγές νερού, σε έδαφος κατάλληλο για καλλιέργειες και κτηνοτροφία είτε στην πεδιάδα της Δράμας είτε σε χαμηλές οροσειρές γύρω από αυτήν.

Στον Νομό Δράμας απαντάται πλήθος νεολιθικών οικισμών. Οι σημαντικότεροι από αυτούς βρίσκονται σε μικρούς λόφους ('τούμπες') στους οικισμούς Σιταγροί, Μυλοπόταμος, Πετρούσα, Ξηροπόταμος, Μεγαλόκαμπος, Καλός Αγρός, Καλαμπάκι, Δοξάτο, καθώς και στη πόλη της Δράμας, στη θέση 'Αρκαδικός'. Οι σημαντικότερες 'τούμπες' όπου προχώρησε η ανασκαφική έρευνα, δίνοντας αξιόλογες πληροφορίες για την καθημερινή ζωή των κατοίκων, τις καλλιέργειες, την εξημέρωση των ζώων, είναι εκείνες των Σιταγρών και του Αρκαδικού.

Η συστηματική ανασκαφή των Σιταγρών πραγματοποιήθηκε έπειτα από συνεργασία της Αγγλικής Αρχαιολογικής Σχολής με το Πανεπιστήμιο του Los Angeles στα 1967 – 1970. Μέσα από την εν λόγω έρευνα ανακαλύφθηκε η συνεχής κατοίκηση της τούμπας ήδη από τη Μέση και Νεότερη Νεολιθική Εποχή μέχρι και την Πρώιμη Χαλκοκρατία που χρονολογικά ξεκινά από τα μέσα της 6^{ης} μέχρι τα τέλη της 3^{ης} χιλιετίας π.Χ. Μέσα στη πόλη της Δράμας, στη θέση Αρκαδικός, πραγματοποιήθηκε η πρώτη συστηματική, ελληνική ανασκαφή του νομού Δράμας που άρχισε το 1991 και βρίσκεται σε εξέλιξη. Η ανασκαφή αυτή πραγματοποιείται στα πλαίσια της συνεργασίας της ΙΗ' Εφορείας Αρχαιοτήτων και του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Με βάση τις ανασκαφικές μαρτυρίες είναι εύκολο να παρακολουθήσουμε την καθημερινή ζωή του νεολιθικού ανθρώπου στην περιοχή κατά τη Μέση και Νεότερη Νεολιθική Εποχή. Τα σπίτια είναι μονόχωρα, ορθογώνια, κατασκευασμένα με ξύλινο σκελετό και τοίχους από πλεκτά χονδρά κλαδιά καλυμμένα με πηλό. Μέσα στις νεολιθικές κατοικίες δε ζουν μόνο οι άνθρωποι αλλά μερικές φορές και τα ζώα. Τα σπίτια είναι επιπρόσθετα εργαστήρια και αποθηκευτικοί χώροι, όπου κοιμούνται ή

καταφεύγουν οι κάτοικοι σε δύσκολες καιρικές συνθήκες, όταν δεν μπορούν να παραμείνουν ή να δουλέψουν στην ύπαιθρο. Τα υλικά δομής που χρησιμοποιούν προέρχονται από την ίδια την περιοχή του οικισμού και είναι κυρίως ξύλα, κλαδιά και πηλός. Εσωτερικά κυριαρχεί η 'εστία', όπου καίει η φωτιά και ετοιμάζεται η τροφή. Η στέγη είναι δίκλινης ή τετράκλινης, φτιαγμένη με κλαδιά και παχύ στρώμα λάσπης.

Η οικοτεχνία αντιπροσωπεύεται με τα εργαλεία και τα σκεύη. Τα λίθινα πελεκημένα και λειασμένα εργαλεία είναι πελέκια, δρεπάνια, ξέστρα, μαχαίρια, μυλόπετρες, αγκίστρια, αιχμές βελών, τριπτήρες, οπείς, αξίνες που βοηθούν στην προμήθεια, στην επεξεργασία της τροφής και στην ανάπτυξη της οικοτεχνίας. Τα κοκάλινα εργαλεία χρησιμεύουν σαν οπείς, λειαντήρες, σπάτουλες. Τα πήλινα εργαλεία δηλώνουν την ενασχόληση με την υφαντική. Αγαπημένα υλικά για την υφαντική αποτελούν οι ίνες του λιναριού και το μαλλί των εξημερωμένων προβάτων. Στα νεολιθικά σπίτια σώζονται ακόμη κοσμήματα και ειδώλια λίθινα και πήλινα, καθώς και ομοιώματα σπιτιών και αντικειμένων καθημερινής ζωής. Τα σκεύη είναι βασικά είδη καθημερινής χρήσης, αποθηκευτικά ή επιτραπέζια ή μαγειρικά χειροποίητα.

Η ανασκαφή των Σιταγρών έδωσε, επιπλέον, σημαντικές πληροφορίες για τη ζωή και την οργάνωση των νεολιθικών οικισμών και για τη σχέση τους με τους οικισμούς στην Αιγαιακή Θράκη, την υπόλοιπη Μακεδονία αλλά και το σύνολο του βαλκανικού χώρου (<http://www.drama.gr>).

ΠΙ.3 ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ

Στις αρχές της 3^{ης} χιλιετίας π.Χ. τελειώνει η νεολιθική περίοδος και αρχίζει η Χαλκοκρατία. Στο νομό συνεχίζεται η ζωή σε νεολιθικούς οικισμούς ενώ δημιουργούνται και νέοι. Στους Σιταγρούς, στη Δράμα, στη θέση 'Αρκαδικό', στα χωριά Πετρούσα, Μυλοπόταμος, Καλός Αγρός, Άνω Συμβολή, Ξηροπόταμος, Δοξάτο, Καλλίψυτος, Νικηφόρος, Πλατανιά, Ποταμοί αλλά και στην κοιλάδα του Νέστου, υπάρχουν οικισμοί της εποχής του Χαλκού. Την περίοδο αυτή δημιουργούνται νέου τύπου οικισμοί και παρατηρούνται πολιτιστικές, κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές.

Ακόμη εμφανίζεται η κατεργασία των μετάλλων και οι κάτοικοι παράγουν κράματα χαλκού και κασσιτέρου. Επιπρόσθετα, μετακινούνται πληθυσμοί και αναπτύσσεται το εμπόριο.

Στην περιοχή του νομού, τα πρώτα δείγματα μεταλλουργίας δίνει ο οικισμός των Σιταγρών ήδη από τα μέσα της 5^{ης} χιλιετίας π.Χ. (Φάση III). Η ανασκαφική έρευνα εντόπισε θραύσματα από πήλινα χωνευτήρια με τμήματα λιωμένου χαλκού μαζί με βελόνες και χάντρες από καθαρό χαλκό, καθώς και μια χάντρα από χρυσό που ανήκουν στη Φάση III.

Τα σπίτια, την περίοδο αυτή, είναι μεγαλύτερα και έχουν βοηθητικούς χώρους. Ειδικά στον οικισμό των Σιταγρών ξεχωρίζουν τρεις οικιστικές φάσεις της πρώιμης εποχής του χαλκού :

- Η Φάση IV με δείγματα πασσαλόπηκτων κτισμάτων τα οποία βρίσκονται σε επαφή με ιδιαίτερα στενούς δρόμους.
- Η Φάση Va με αψιδωτό σπίτι που καταστράφηκε από πυρκαγιά και σήμερα ονομάζεται "καμένο σπίτι".
- Η Φάση Vb με αψιδωτό, πασσαλόπηκτο σπίτι που σήμερα ονομάζεται "μακρύ σπίτι".

Ειδικεύοντας, το "καμένο σπίτι" αποτελεί ένα τυπικό σπίτι της πρώιμης χαλκοκρατίας. Σε αυτό ξεχωρίζουν ο προθάλαμος, ο κυρίως χώρος του σπιτιού και ο μικρός 'αψιδωτός χώρος' στο βάθος, με αποθηκευτικά αγγεία και φούρνο για την προετοιμασία της τροφής και για την αποθήκευσή της.

Ο οικισμός των Σιταγρών ερημώνεται πριν από το τέλος της πρώιμης εποχής του χαλκού (2.000 π.Χ.). Μερικοί οικισμοί στην πεδιάδα της Δράμης συνεχίζουν να υπάρχουν και στην Ύστερη Χαλκοκρατία, όπως οι οικισμοί του Νικηφόρου, της Πλατανιάς, του Ξηροποτάμου, ενώ άλλοι δημιουργούνται σε νέες θέσεις, κοντά σε ποτάμια, όπως στην Καλή Βρύση στη θέση Μεγάλη Τούμπα, ή και σε θέσεις ημιορεινές

και οχυρές όπως οι οικισμοί των Ποταμών και της Εξοχής. Οι οικισμοί έχουν μικρή έκταση και οχυρωματικούς περιβόλους (<http://www.drama.gr>).

Π1.4 ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΣΙΔΗΡΟΥ

Οι οικισμοί της εποχής του Σιδήρου (1050 – 700 π.Χ.) συνεχίζουν τη ζωή εκείνων της ύστερης Χαλκοκρατίας. Την περίοδο αυτή εμφανίζονται και νέοι οικισμοί τόσο στα πεδινά όσο και σε ορεινές οχυρές θέσεις – ακροπόλεις, όπως στον οχυρό λόφο της Πλατανιάς. Από ανασκαφική έρευνα που έγινε στην περιοχή της σημερινής Βιομηχανικής Ζώνης της Δράμας αποκαλύφθηκαν τρεις τύμβοι με ταφές – καύσεις και ταφές – ενταφιασμούς σε πιθάρια με πλούσια κτερίσματα, όπως όπλα, κοσμήματα και εργαλεία.

Π1.5 ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Η μέχρι τώρα ανασκαφική έρευνα δε φώτισε ακόμη ικανοποιητικά τη ζωή και το χαρακτήρα των αρχαίων οικισμών στο νομό Δράμας κατά τους αρχαϊκούς και κλασικούς χρόνους. Δείγματα κεραμικής από την περιοχή της σημερινής Βιομηχανικής Ζώνης Δράμας και την ευρύτερη περιοχή του οικισμού Ποταμών φανερώνουν επικοινωνία της περιοχής ήδη από τον 7^ο αιώνα π.Χ. με τα παράλια της Μακεδονίας. Από τα μέσα του 4ου αιώνα π.Χ. και μετά την ένταξη της περιοχής στο Βασίλειο της Μακεδονίας από τον Φίλιππο Β' (356 π.Χ.), η περιοχή ακμάζει ξανά με την επίδραση των Φιλίππων και της Αμφίπολης. Την περίοδο αυτή εξελγίζονται οι Θράκες που κατοικούν, από τους πρώιμους χρόνους στην ευρύτερη περιοχή και πραγματοποιούνται διάφορα έργα, κοινωφελή και οχυρωματικά.

Στους πρώιμους ελληνιστικούς χρόνους ανήκει το πρόσφατα ανασκαμμένο αρχαίο ιερό του Διόνυσου, στην περιοχή της κοιλάδας του ποταμού Αγγίτη, σε απόσταση 2,5 χλμ. από το γραφικό χωριό Καλή Βρύση. Το ιερό της Καλής Βρύσης γνώρισε άγρια

ληλασία και καταστροφή από φωτιά στις αρχές του 3^{ου} αιώνα π.Χ., εποχή που οι Γαλάτες περνούν από την περιοχή μετά τη μάχη της Λυσιμάχειας, μη συνεχίζοντας τη ζωή του στα ρωμαϊκά ή μεταγενέστερα χρόνια.

Η θέση 'Μικρή Τούμπα' της κοινότητας Καλής Βρύσης επάνω σε ένα πλάτωμα που δεσπόζει σε όλη την πανέμορφη κοιλάδα, αποτελεί φυσικό πέρασμα σε διάφορες εποχές ανάμεσα στα βουνά Μενοίκιο και Φαλακρό. Από το 1991 μέχρι και το 1995 διενεργήθηκε συστηματική ανασκαφική έρευνα στη θέση αυτή και αποκαλύφθηκε ορθογώνιο, μνημειακού χαρακτήρα, κτίριο με προσεγμένη τοιχοδομία, που περιέχει λατρευτικά στοιχεία τοπικού χαρακτήρα.

Ο Διόνυσος είχε οπαδούς του και στην περιοχή της Καλής Βρύσης στους αρχαίους χρόνους, στο τελευταίο τέταρτο του 4ου με τις αρχές του 3ου αιώνα π.Χ. Η λατρεία του Βάκχου – Διονύσου ξεχώριζε σ' όλη την αρχαία Θράκη με βασικό χαρακτηριστικό της στοιχείο την έκσταση των χορευτών με κρασί και χορό. Στην ευρύτερη περιοχή της Καλής Βρύσης ευρήματα σποραδικά ρωμαϊκών χρόνων μαρτυρούν τη συνέχεια της Διονυσιακής λατρείας και κατά τη ρωμαϊκή εποχή, εκτός ανασκαφικού χώρου. Απόηχος της διονυσιακής λατρείας είναι τα σημερινά παραδοσιακά δρώμενα της Καλής Βρύσης, στις αρχές του Γενάρη, ενώ η πομπή των 'μπαμπούγερων' παραπέμπει στην πομπή των 'Αγροτικών Διονυσίων'.

Σε διάφορες περιοχές του Νομού βρέθηκαν διάσπαρτοι τάφοι, δείγματα νεκροπόλεων ελληνιστικών χρόνων. Απλοί κιβωτιόσχημοι τάφοι, καθώς και ταφές – καύσεις εντοπίστηκαν στον ευρύτερο κάμπο του Καλαμώνα, στην περιοχή της Προσοτσάνης, της Μικρόπολης, της Χαριτωμένης, της Γραμμένης, στο Καλαμπάκι και αλλού. Για τους οικισμούς των ελληνιστικών χρόνων δε γνωρίζουμε αρκετά και αυτό γιατί η έρευνα παρέμεινε σε αρχικά στάδια.

Κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους, αμέσως μετά την περίφημη μάχη των Φιλίππων το 42 π.Χ. ο Αντώνιος που ήταν ο πρώτος οικιστής της ρωμαϊκής αποικίας οργανώνει την εγκατάσταση παλαίμαχων στρατιωτών της 28^{ης} λεγεώνας στην περιοχή. Η σημαντικότερη όμως αποίκηση γίνεται από τον Οκταβιανό Αύγουστο το 30 π.Χ. καθώς σε μία ένδειξη ανταμοιβής των παλαίμαχων του, τους χαρίζει τμήματα γης και τους εγκαθιστά σε μεγάλη έκταση στο νομό Δράμας, σε κοιλάδες, πεδιάδες και σε ορεινές

περιοχές. Κατά αυτό τον τρόπο, τα σύνορα της ρωμαϊκής αποίκησης απλώνονται μέχρι και την περιοχή της Πλατανιάς, σύμφωνα με επιγραφικές μαρτυρίες, με χαρακτήρα κυρίως αγροτικό. Δημιουργείται η εκτεταμένη 'χώρα' της ρωμαϊκής αποικίας των Φιλίππων (Colonia August – ta Iulia Philippensis) με πολλές 'κόμες' και 'αγροικίες'.

Ο αριθμός των κωμών και αγροικιών είναι αρκετά μεγάλος, ενώ δεν έχει εξακριβωθεί επικριβώς μέχρι σήμερα. Επιγραφικές μαρτυρίες, ταφικά μνημεία και διάφορα ευρήματα δίνουν πολύτιμες πληροφορίες για τις 'κόμες' αυτές σε διάφορες περιοχές του Νομού, όπως π.χ στις Πηγές του Αγγίτη ποταμού, τη Γραμμένη, το Καλαμπάκι, τον Πλατανιά, το Κεφαλάρι, τη Μικρομηλιά, τη Καλή Βρύση και αλλού.

Μέσα στα όρια της ρωμαϊκής αποικίας σημαντική θέση έχουν και οι οχυρές ακροπόλεις, 'τα κάστρα' όπως ονομάζονται, που αποτελούν θέσεις οχυρωμένες σε λόφους που ελέγχουν δρόμους και αξιόλογα ποτάμια περάσματα προς την ενδοχώρα, κυρίως γύρω από κοιλάδες, όπως είναι η ακρόπολη της Πλατανιάς, με ίχνη ζωής από τη μακρινή εποχή του σιδήρου (1050-800 π.Χ.) μέχρι τα παλαιοχριστιανικά χρόνια, με χώρους κατοίκησης και ελέγχου στρατιωτικών πιθανότατα μονάδων για τη φύλαξη των παραποτάμιων δρόμων. Άλλες σημαντικές ακροπόλεις – 'κάστρα' είναι αυτά της Αδριανής, των Πύργων, των Πηγών του ποταμού Αγγίτη και του Ξηροποτάμου όπου εντοπίστηκε και τμήμα ρωμαϊκού υδραγωγείου.

Από τα ταφικά μνημεία διάφορων περιοχών που εντοπίζονται σποραδικά ξεχωρίζουν απλοί τάφοι, κιβωτιόσχημοι ή μνημειακά ταφικά κτίσματα.

Κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους δημιουργούνται νέες οδικές αρτηρίες και επισκευάζονται παλιές, που συνήθως ακολουθούν φυσικά περάσματα. Η μεγαλύτερη οδική αρτηρία, η Εγνατία Οδός (Via Egnatia) στα τέλη του 2^{ου} αιώνα π.Χ., έργο του Ρωμαίου ανθύπατου Γναίου Εγνατίου που συνέδεε τη Ρώμη με το Βυζάντιο (την Κωνσταντινούπολη), περνούσε και από την περιοχή της Δράμας. Παράλληλα θα υπήρχαν και άλλοι δρόμοι, που όμως δύσκολα ανιχνεύονται σήμερα, για την επικοινωνία των κωμών μεταξύ τους και με την ενδοχώρα (<http://www.drama.gr>).

ΠΙ.6 ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Σχετικά με την ευρύτερη περιοχή του Νομού Δράμας, η εικόνα που προκύπτει από τις περιορισμένες ιστορικές πηγές είναι αποσπασματική. Σύμφωνα με τις υφιστάμενες πηγές, δεν φαίνεται ότι είχαν αναπτυχθεί γύρω από την πόλη της Δράμας αλλά και στο σύνολο του Νομού σημαντικά αστικά κέντρα. Ο χαρακτήρας της οικονομίας παρέμεινε καθ' όλη αυτή την περίοδο βασικά αγροτικός. Η γη ήταν μοιρασμένη σε μεγάλες γαιοκτησίες ή σε μετόχια μοναστηριών. Οι μεγάλες ιδιοκτησίες καλλιεργούνται από τους πάροικους, αλλά επιβιώνουν παράλληλα και οι λεγόμενοι ελεύθεροι καλλιεργητές. Στην καλλιέργεια και στην απόδοση της γης στήριζαν οι κάτοικοι την ευημερία τους, ενώ τα έσοδα από τη φορολογία της γης αποτελούσαν για τους επικυρίαρχους ή για το ίδιο το κράτος τη βασικότερη πηγή κάθε εισοδήματος.

Για την παλαιοχριστιανική περίοδο οι πληροφορίες που αντλούμε από τα αρχαιολογικά ευρήματα είναι λίγες, αλλά πολύτιμες. Μαρτυρημένες παλαιοχριστιανικές θέσεις βρίσκονται στην εύφορη κοιλάδα ανάμεσα στο Φαλακρό, το Μενοίκιο και τα όρη της Λεκάνης. Οι πιο πολλές εντοπίστηκαν στα πεδινά σημεία Κεφαλάρι, Προσοτσάνη, Σιταγροί, Αργυρούπολη ενώ στα ορεινά μόνον δύο, αυτοί της Αδριανής και του Πλατανιά.

Ειδικότερα, στον κάμπο της Προσοτσάνης, σε απόσταση 2 χλμ. νότια της σημερινής κωμόπολης, αποκαλύφθηκε παλαιοχριστιανική βασιλική με ημικυκλική αψίδα ανατολικά και νάρθηκα δυτικά. Μεταγενέστερο μονόχωρο ναΐδριο κτίσθηκε στο κεντρικό κλίτος της βασιλικής. Στην κοιλάδα της Πλατανιάς, ανάμεσα στο Φαλακρό και στα βουνά της Λεκάνης, 2 χλμ. περίπου από το σημερινό χωριό, βρίσκεται ο 'Καλές' (μικρό κάστρο) της Πλατανιάς. Στο εσωτερικό του συγκεκριμένου κάστρου βρέθηκαν αντικείμενα (κεραμική, νομίσματα) παλαιοχριστιανικών χρόνων καθώς και μαρμάρينو ενεπίγραφο υπέρθυρο (το οποίο σήμερα φυλάσσεται στο αρχαιολογικό μουσείο Δράμας). Στην οχυρή ακρόπολη της Αδριανής η εικόνα είναι σαφέστερη. Κάτω από το σύγχρονο εκκλησάκι του Αγίου Ιωάννη σώζεται η αψίδα και διαγράφεται η κάτοψη βασιλικής, της οποίας τα γλυπτά αρχιτεκτονικά μέλη, άλλα είναι εντοιχισμένα ως φοβία στο ναίσκο και άλλα βρίσκονται διάσπαρτα στο χώρο που βρίθεται από λείψανα κτισμάτων και επιφανειακή κεραμική, κυρίως παλαιοχριστιανική.

Από τη βυζαντινή περίοδο σώθηκε μόνον ένα αξιόλογο μνημείο, σε απόσταση 2,5 χλ.μ. περίπου δυτικά της Προσοτσάνης. Τη θέση του μνημείου επισημαίνει συστάδα ψηλών δένδρων μέσα στην κοιλάδα. Πρόκειται για τον Άγιο Παντελεήμονα, κτίσμα της εποχής των Παλαιολόγων του σταυροειδούς εγγεγραμμένου τύπου με συνεπτυγμένες τις κεραίες. Διατηρεί μόνο στην ανατολική και βόρεια πλευρά την αρχική πλινθοπεριϋλιστή τοιχοδομία του. Το υπόλοιπο κτίσμα μαζί με την κιονοστήρικτη στοά είναι προπολεμική επισκευή. Με τη συνδρομή διαφόρων στοιχείων μπορούμε να τον χρονολογήσουμε με βεβαιότητα στο δεύτερο μισό του 13^{ου} αιώνα. Κατά μία άποψη υπήρξε καθολικό μονής και ταυτίζεται με το αναφερόμενο βυζαντινό μετόχι του Αγίου Παντελεήμονα, πλησίον του Πάνακος.

Αξιόλογες Μονές με σημαντική περιουσία, που φαίνεται ότι υπήρχαν σε διάφορα μέρη του Νομού Δράμας, δεν έχουν εντοπισθεί με αρχαιολογικές ενδείξεις ή ανασκαφικά ευρήματα. Για ορισμένες γίνονται σχετικές προτάσεις, ενώ άλλων η θέση αναζητείται. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι βυζαντινές πηγές σημειώνουν τη Μονή της Παναγιάς της Κοριλιώτισσας, Βατοπεδινό μετόχι, της οποίας προτάθηκε η εντόπιση και η ταύτιση με ερείπια στο λόφο Κορύλοβο πάνω από τη Δράμα. Αλλά το σημαντικότερο μοναστικό κέντρο της περιοχής υπήρξε ασφαλώς η ονομαστή Μονή της Εικοσιφοίνισσας στο Παγγαίο, που υπαγόταν στη δικαιοδοσία του Μητροπολίτη Δράμας. Η εν λόγω Μονή ιδρύθηκε στα πρώιμα βυζαντινά χρόνια, αλλά έφθασε στο απόγειο της ακμής της γύρω στο 15^ο - 16^ο αιώνα, ενώ κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας οι μοναχοί της ανέπτυξαν σπουδαία εθνική δράση.

Βόρεια του σημερινού χωριού Παλαιοχώρι (Νομός Καβάλας) αποκαλύφθηκαν τα ερείπια εκτεταμένου μοναστηριακού συγκροτήματος, τμήμα του οποίου αποτελεί το μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου το οποίο χρονολογείται στο 13^ο αιώνα και η διάρκεια ζωής του οθάνει μέχρι τον 18^ο αιώνα. Μερικά από τα πιο ενδιαφέροντα ευρήματα της ανασκαφής αυτής έχουν εκτεθεί στο Μουσείο της πόλης της Δράμας.

Στον άμεσο περίγυρο της πόλης της Δράμας και σε ολόκληρο το Νομό υπάρχουν 33 μεταβυζαντινές εκκλησίες. Οι περισσότερες κατανέμονται στα χωριά των υπορείων του Μενοικίου όρους και της λεκάνης του Αγγίτη και βόρεια του Φαλακρού στην επαρχία Νευροκοπίου. Σύμφωνα με τις επιγραφές των κτιρίων τους κτίστηκαν από το 1815 μέχρι το 1890. Τυπολογικά οι εκκλησίες χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες στην πρώτη

ανήκουν οι μονόχωρες δρομικές βασιλικές, στη δεύτερη οι τρίκλιτες ξυλόστεγες βασιλικές με διάφορες παραλλαγές και στην τρίτη οι σταυροειδείς εγγεγραμμένες με τρούλλο. Συνηθέστερος είναι ο τύπος της τρίκλιτης ξυλοστέγης βασιλικής, που επικράτησε σε ολόκληρη τη Μακεδονία κατά την τουρκοκρατία.

Οι μεταβυζαντινές εκκλησίες του νομού Δράμας διακρίνονται από μορφολογική και κατασκευαστική λιτότητα που οφείλεται, όπως σε ολόκληρη τη Μακεδονία, στην έλλειψη οικονομικών πόρων. Η κόγχη του ιερού είναι ημικυκλική ή πολύπλευρη και σε ορισμένες περιπτώσεις κοσμείται με απλά ανηδώματα. Η στέγη είναι δικλινή, με αποτμήσεις στις στενές πλευρές, χαρακτηριστικό των εκκλησιών αυτής της εποχής. Στον ανατολικό τοίχο υπάρχουν φεγγίτες στρογγυλοί ή σε σχήμα τετρατρούλλου. Από αυτή απουσιάζει εντελώς ο κεραμοπλαστικός διάκοσμος. Στις όψεις, μοναδική διακόσμηση αποτελούν τα επιμελημένα λαξευτά λίθινα πλαίσια. Ωστόσο μερικές φορές συναντούμε εντοιχισμένες λιθανάγλυφες πλάκες. Στο εσωτερικό τους οι οροφές είναι ξύλινες με πολύχρωμο διάκοσμο, τα τέμπλα ξυλόγλυπτα, συχνά εξαιρετικής τέχνης, και όλη η υπόλοιπη ξυλόγλυπτη επίπλωση ενδιαφέρουσα: επισκοπικός θρόνος, άμβωνας, προσκυνητάρια, αναλόγια και άλλα σκεύη λατρείας. Τα κωδωνοστάσια, εκτός από ελάχιστες περιπτώσεις, έχουν κτισθεί όλα σχεδόν στο τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα. Ανεξάρτητα ή ενσωματωμένα στο ογκομετρικό περίγραμμα της εκκλησίας, αποτελούν πράγματι έργα τέχνης. Έχουν κτισθεί με ντόπια λαξευτή πέτρα και η μορφή τους είναι πυργοειδής. Δίνουν μια αίσθηση μεγαλοπρέπειας και επιβλητικότητας. Σχεδόν πάντοτε τοποθετούνται στην πορεία της εισόδου των πιστών στην εκκλησία. Η παρουσία τους αποτελεί βέβαια μαρτυρία των μεταρρυθμίσεων, που άρχισαν να συντελούνται στους τελευταίους χρόνους της τουρκοκρατίας και των γενικότερων αλλαγών στη δομή της κοινωνικής και οικονομικής ζωής.

Είναι χαρακτηριστικό ότι όλες οι εκκλησίες έχουν χρονολογία. Σε μερικές μάλιστα έχουμε χρήσιμες πληροφορίες για τους μαστόρους και τους κτήτορες. Από τα παραπάνω στοιχεία προκύπτει μια έντονη οικοδομική δραστηριότητα κατά τα έτη 1835 – 1853, γεγονός που κατά κύριο λόγο θα πρέπει να οφείλεται στη γνωστή σταδιακή μεταβολή της στάσης της Πύλης ως προς το καθεστώς του χριστιανικού πληθυσμού της Μακεδονίας την τέταρτη δεκαετία του 19^{ου} αιώνα. Συχνές είναι οι περιπτώσεις όπου δίπλα στην εκκλησία κτίζεται ένα σχολείο. Αυτές χρονολογούνται στην έβδομη δεκαετία του 19^{ου} αιώνα. Αυτή η δραστηριότητα ενδεχομένως να συνδέεται με το

πρόσωπο του Μητροπολίτη Δράμας Αγαθάγγελου (1861 – 1872), επιφανούς ιεράρχη της εποχής (<http://www.drama.gr>).

Π1.7 ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Η κυριαρχία των Οθωμανών στην περιοχή της Δράμας για πεντέμισι σχεδόν αιώνες (1383 - 1912) εξασφαλίζει, τουλάχιστον θεωρητικά, σταθερή εξουσία δίνοντας τέλος στις συχνές καθεστωτικές μεταβολές της προηγούμενης περιόδου. Ωστόσο, αυτό σημαίνει και μια μεγάλη απειλή για τη συνέχιση της παρουσίας του ελληνικού στοιχείου και πληθυσμού στον τόπο. Η Δράμα αποτελεί, για μεγάλο χρονικό διάστημα, τμήμα μιας ευρύτερης διοικητικής ενότητας, του 'μπεηλερμπεηλίκ' της Ρούμελης (αργότερα 'εγιαλέτ'), παραμένοντας αγροτική περιφέρεια και στο πλαίσιο της οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Ο εποίκισμός της περιοχής με μουσουλμάνους της Ανατολής και η μετακίνηση των χριστιανών στα ορεινά αλλάζουν τα πληθυσμιακά δεδομένα, καθώς συρρικνώνεται συνέχεια το ορθόδοξο στοιχείο μέχρι και τα μέσα του 16^{ου} αιώνα. Φοβισμένοι από το θρησκευτικό φανατισμό των κατακτητών, όπως στην περίπτωση της σφαγής των μοναχών της Μονής Εικοσιφοίνισσας το 1507, οι χριστιανοί συγκεντρώνονται στους ορεινούς όγκους της βόρειας κυρίως ζώνης, χωρίς να εγκαταλείπουν οριστικά την πόλη. Οι μουσουλμάνοι κατοικούν στο άλλοτε βυζαντινό κάστρο και στην ύπαιθρο, ασχολούμενοι κυρίως με την παραγωγή ρυζιού, καθώς τα πολλά τρεχούμενα νερά ευνοούν την ανάπτυξη του ορυζώνα της Δράμας που τροφοδοτεί και άλλες περιοχές της αυτοκρατορίας. Η οικονομική ανάπτυξη, χάρη στο εμπόριο ρυζιού, προκαλεί την αύξηση του μουσουλμανικού κυρίως πληθυσμού, όπως συνέβη και στις άλλες μακεδονικές πόλεις, την εποχή ακμής της αυτοκρατορίας μέχρι τις πρώτες επιδρομές ορεσίβιων πληθυσμών.

Μέσα στον 18ο αιώνα η ενίσχυση της παραδοσιακής καλλιέργειας ρυζιού και η λειτουργία κλωστηρίων και βαφείων βαμβακιού δίνουν νέα πνοή στην εμπορική κίνηση. Η περιοχή συνδέεται με τους χερσαίους δρόμους του εμπορίου, που

ακολουθούν μεγάλα караβάνια προς τα κέντρα της αυτοκρατορίας, τη βαλκανική ενδοχώρα και την Κεντρική Ευρώπη, προμηθεύοντας με τα προϊόντα της κέντρα στην εσωτερική αγορά, όπως την πόλη της Θεσσαλονίκης. Από την οικονομική πρόοδο της εποχής ευνοούνται κυρίως όσοι ελέγχουν τη διοίκηση και τη γη. Ενδεικτικά αναφέρεται το όνομα του Μαχμούτ Δράμαλη Πασά (1780 - 1822) ως ιδιαίτερα οικονομικά ισχυρού άνδρα της εποχής, και των γιων του, μετά το θάνατο του ιδίου στην εκστρατεία του κατά των Ελλήνων επαναστατών.

Μέχρι τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, αν και ο 'καζάς' της Δράμας αποτελεί το διοικητικό και στρατιωτικό κέντρο του ομώνυμου 'σαντζακίου' μέχρι την Ξάνθη, η οικονομική του σημασία σταθερά υποβαθμίζεται, προκαλώντας πιθανόν και μείωση του πληθυσμού. Η καταπίεση της διοίκησης και ο ασφυκτικός έλεγχος της οικονομικής ζωής από τους μεγαλοϊδιοκτήτες της γης ευνοούν την ανάπτυξη του λιμανιού της περιοχής της Καβάλας, που συνδέει ολόκληρη την περιφέρεια με τους θαλάσσιους πια δρόμους του εμπορίου.

Ουσιαστική αλλαγή στην τότε επαρχία της Δράμας σημειώνεται με την ανάπτυξη της καλλιέργειας του καπνού, σταδιακά από τη δεκαετία του 1840 και ραγδαία στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Αυτό το προϊόν θα σφραγίσει ολόκληρη τη νεότερη ιστορία της περιοχής. Η οικονομία αναθερμαίνεται, ο πληθυσμός αυξάνεται, από Οθωμανούς κυρίως υπηκόους, αλλά και πολλούς άλλους ελληνικής καταγωγής που καταφθάνουν από περιοχές της Μακεδονίας και της Ηπείρου. Η πόλη και οι καπνοπαραγωγικές κομποπόλεις της υπαίθρου, όπως η Προσοτσάνη, η Χωριστή, το Δοξάτο, η Αδριανή και τα Κύργια, γνωρίζουν εποχές πλούτου και ανάπτυξης χάρη στην παραγωγή και στο εμπόριο καπνού. Με την ενίσχυση της οικονομικής τους δύναμης, οι ελληνικές κοινότητες αναπτύσσουν πλούσια πνευματική δράση, όπου κυριαρχεί έντονα το ελληνικό και θρησκευτικό στοιχείο, ενώ σημειώνεται πως στα χωριά του Φαλακρού και του Μενοικίου χρησιμοποιείται το ντόπιο ιδίωμα με στοιχεία τριών γλωσσών. Χτίζουν εκκλησίες, ιδρύουν σχολεία και αδελφότητες ενισχύοντας την ελληνική συνείδηση της πλειοψηφίας των κατοίκων.

Π1.8 ΟΙ ΑΝΑΚΑΤΑΤΑΞΕΙΣ ΣΤΟΝ 20ό ΑΙΩΝΑ

Από το 1880 μέχρι το 1908 εκδηλώνονται βίαιες επιθέσεις βουλγαρικών ανταρτικών ομάδων στην πόλη και στα χωριά της βόρειας ζώνης, με ελληνικό ή μικτό πληθυσμό, για τον έλεγχο των χριστιανών της περιοχής. Με τη συγκρότηση ελληνικών ανταρτικών ομάδων ξεκινά ο Μακεδονικός Αγώνας, ένας βίαιος ανταρτοπόλεμος, κάτω από τα αδιάφορα μέχρι τότε ένοχα βλέμματα των οθωμανικών αρχών. Από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα ο Μακεδονικός Αγώνας είναι συγκλονιστικός στα βόρεια της πόλης, όπου οι ντόπιοι κάτοικοι ελληνικής συνείδησης δίνουν σκληρές μάχες με πολλά θύματα, όπως τον νεαρό Άρμεν Κούπτσιο από τον Βόλακα. Ο Μητροπολίτης Δράμας και αργότερα Σμύρνης Χρυσόστομος (1868 – 1922) αποτελεί τον ηγέτη της μυστικής οργάνωσης των Ελλήνων σε συνεργασία με τις επιτροπές άμυνας των κοινοτήτων και τις ανταρτικές ομάδες. Η εθνική του δράση στη Δράμα (1902 – 1910) προκαλεί την προσωρινή εκδίωξή του, το 1907 – 1908, από τις οθωμανικές αρχές.

Η περιοχή γνωρίζει την πρώτη βουλγαρική κατοχή τον Οκτώβριο του 1912, στη διάρκεια του πρώτου βαλκανικού πολέμου, που σημαδεύεται από την ομαδική σφαγή 600 αθώων Ελλήνων του Δοξάτου και την πυρπόληση της πλούσιας κωμόπολης, στις 30 Ιουνίου 1913, μια μέρα πριν από την απελευθέρωση της Δράμας από τον ελληνικό στρατό. Μια νέα βουλγαρική κατοχή (1916 – 1918), κατά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, θέτει σε μεγαλύτερη δοκιμασία τις αντοχές των Ελλήνων εξαιτίας της πείνας, των επιδημιών και της μεταφοράς του ανδρικού πληθυσμού σε στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας στη Βουλγαρία.

Η ανταλλαγή των πληθυσμών ανάμεσα στην Ελλάδα, τη Βουλγαρία και την Τουρκία, στη δεκαετία του 1920, αποτελεί αφετηρία μιας νέας εποχής για τη Δράμα. Με την εγκατάσταση τουλάχιστο 85.000 Ελλήνων της Μικράς Ασίας και της Θράκης στο Νομό, την εντατικοποίηση της καπνοκαλλιέργειας, χάρη και στην αποξήρανση των ελών στη νότια πεδιάδα, και την αναθέρμανση του εμπορίου, η Δράμα προοδεύει και ζει τη «χρυσή εποχή» της προς το τέλος της δεκαετίας του 1920.

Ύστερα από τις αρνητικές συνέπειες της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 1929 στις εξαγωγές των καπνών, το οικονομικό κλίμα βελτιώνεται μέχρι το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Κατά τη γερμανική επίθεση εναντίον της Ελλάδας από το βουλγαρικό έδαφος,

στις 6 Απριλίου 1941, η αμυντική γραμμή των οχυρών στο λεκανοπέδιο του Νευροκοπίου δοκιμάζεται σκληρά ενώ και οι ελάχιστοι υπερασπιστές της προβάλλουν ηρωική αντίσταση. Τον ίδιο μήνα, η περιοχή περνά ουσιαστικά στο διοικητικό και στρατιωτικό έλεγχο των βουλγαρικών αρχών που επιχειρούν μέχρι την απελευθέρωση του 1944 τη συστηματική αλλοίωση της σύνθεσης και της συνείδησης του πληθυσμού. Οι Έλληνες έδωσαν σκληρό αντιστασιακό αγώνα στην πεδιάδα και στους ορεινούς όγκους της Δράμας, με κορυφαίες πράξεις αντίστασης την εξέγερση του Σεπτεμβρίου 1941 και τη μάχη στη γέφυρα των Παπάδων το Μάιο 1944.

Μεταπολεμικά, στη συρρίκνωση της αγροτικής οικονομίας συμβάλλει καθοριστικά το κύμα μετανάστευσης, κυρίως στην τότε Δυτική Γερμανία ήδη από τη δεκαετία του 1960, προκαλώντας την πληθυσμιακή αφαίμαξη της περιοχής. Έπειτα από τις πολιτικές αλλαγές στην Ανατολική Ευρώπη και τη βελτίωση των σχέσεων ανάμεσα στα βαλκανικά κράτη στο τέλος του 20^{ου} αιώνα, ο πληθυσμός της Δράμας φιλοδοξεί να συμμετάσχει στις μεγάλες οικονομικές αλλαγές που λαμβάνουν χώρα με ταχύτατους ρυθμούς (<http://www.drama.gr>).

Π2. ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΑ ΚΑΙ ΜΑΓΕΥΤΙΚΕΣ ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ ΜΕ ΙΔΙΑΙΤΕΡΟ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΠΙΣΚΕΠΤΗ

Ο Νομός Δράμας στο σύνολο του χαρακτηρίζεται από εξαιρετική ποικιλία τουριστικού προϊόντος, πολιτιστικών εκδηλώσεων, φυσικών, τουριστικών και θρησκευτικών μνημείων, μαγευτικών τοπίων και σύντομων αποδράσεων. Αρκετοί από τους παραπάνω τουριστικούς πόρους έχουν ήδη περιγραφεί, ενώ αν θα θέλαμε να συγκεντρώσουμε και να αναφέρουμε εν συντομία ορισμένες από τις πιο ενδιαφέρουσες διαδρομές στον Νομό θα αναφέραμε:

- Στους δρόμους των Σπηλαίων.
- Στο Φαλακρό Όρος.
- Στο λεκανοπέδιο Νευροκοπίου.
- Απόδραση στην Ελατιά.
- Ακολουθώντας τα Κάστρα του ποταμού Νέστου.
- Εξόρμηση στην Κεντρική Ροδόπη.
- Στο δάσος Φρακού.
- Στα Διπόταμα.
- Στους θησαυρούς του Ελληνισμού και της Ορθοδοξίας.
- Στους Δρόμους του Κρασιού.
- Στο Ευρωπαϊκό Μονοπάτι E6.

Στις παραγράφους που ακολουθούν περιγράφονται ορισμένες από τις παραπάνω 'διαδρομές' σε μία προσπάθεια ανάδειξης της μοναδικότητας της περιοχής.

Π2.1 ΣΤΟ ΛΕΚΑΝΟΠΕΔΙΟ ΝΕΥΡΟΚΟΠΙΟΥ

Αφήνοντας πίσω τον Δήμο Προσοτσάνης, ακολουθώντας τον δρόμο που οδηγεί μέσα από στενά περάσματα, ανάμεσα στις πλαγιές του Φαλακρού, ο επισκέπτης φθάνει στην ορεινή περιοχή του Κάτω Νευροκοπίου. Ένας τόπος γνωστός στους περισσότερους για το δριμύ χειμώνα, με θερμοκρασίες μέχρι και -20°C , όταν οι χιονισμένες κορυφές των γύρω βουνών και τα χιονοσκέπαστα δέντρα στις πλαγιές τους τέρπουν τις αισθήσεις των επισκεπτών και συναγωνίζονται σε ομορφιά το καταπράσινο τοπίο της άνοιξης στα ορεινά. Ωστόσο, ο τόπος αυτός παραμένει άγνωστος για τη φυσική ομορφιά του, την ιστορία, τις ωραιότατες εκκλησίες του 19^{ου} αιώνα και τις μοναδικές εμπειρίες που μπορεί να προσφέρει στον περιηγητή.

Μετά το ύψος της διασταύρωσης για το Βόλακα ξεπροβάλλει το γραφικό χωριουδάκι Γρανίτη, 31χλμ. από τη Δράμα. Χτισμένο στο ομώνυμο ρέμα, το χωριό είναι πνιγμένο στο πράσινο με πεύκα, έλατα, οξιές, καρποφόρες καρυδιές και αυτοφυείς φουντουκιές. Στον παλιό οικισμό, αριστερά του δρόμου, συναντάμε σπίτια με παραδοσιακή αρχιτεκτονική και την εκκλησία των Ταξιαρχών (1873) με σωζόμενα ξυλόγλυπτα του 19^{ου} αιώνα. Τα "καλντερίμια" της περιοχής είναι στρωμένα με υλικό από τα παλιά λατομεία γρανιτόπετρας. Μέσα από μονοπάτι με πυκνή βλάστηση, φτάνουμε στο ξωκλήσι της Παναγίας, σημείο συνάντησης και πανήγυρης το Δεκαπενταύγουστο για τους κατοίκους και τους απανταχού μετανάστες της περιοχής. Ο Γρανίτης, με τη λειτουργία ξενώνα στο χωριό, προσφέρεται για ευχάριστη διαμονή και για φαγητό σε παραδοσιακά ταβερνάκια που βρίσκονται στο δρόμο μας με λιχουδιές ντόπιας παραγωγής. Ακόμη ο επισκέπτης μπορεί το χειμώνα να βρει τσάι ου βουνού, μέλι και καρύδια.

Συνεχίζοντας το οδοιπορικό προς το λεκανοπέδιο Νευροκοπίου, το οποίο ξεπροβάλλει ανάμεσα στα γύρω βουνά, συχνά μέσα σε πέπλο χαμηλής ομίχλης. Πρώτος σταθμός είναι το Οχυρό, 40χλμ. από τη Δράμα, με την εκκλησία του Αγίου Γεωργίου (1882). Το

χωριό και τα γύρω βουνά είναι γνωστά από την περίφημη γραμμή των οχυρών του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και την ηρωική αντίσταση των λιγοστών Ελλήνων στρατιωτών εναντίον των γερμανικών δυνάμεων τον Απρίλιο του 1941. Στο ύψωμα κοντά στην κοινότητα του Οχυρού, μπορεί κανείς να επισκεφθεί το απόρθητο οχυρό Λίσε, με τις δαιδαλώδεις υπόγειες στοές και τα πολυβολεία, και το μικρό μουσείο στις 6 Απριλίου ή την πρώτη Κυριακή του ίδιου μήνα, όταν ανοίγουν οι χώροι στο κοινό για τις επετειακές εκδηλώσεις. Σε άλλες περιόδους ο χώρος είναι επισκέψιμος σε οργανωμένους κυρίως εκδρομείς, κατόπιν συνεννόησης με τις αρμόδιες στρατιωτικές αρχές.

Από το Οχυρό, παίρνοντας το δρόμο προς την έδρα του δήμου, οδηγείται κανείς στο Κάτω Νευροκόπι, που βρίσκεται 42 χλμ. από τη Δράμα και σε υψόμετρο 560 μ. Στην ιστορική για τους εθνικούς αγώνες κωμόπολη, διοικητικό αλλά και οικονομικό σήμερα κέντρο της περιοχής, δεσπόζει η μεγαλοπρεπής εκκλησία του Αγίου Δημητρίου (1866), με τοιχογραφίες στο εσωτερικό και το εντυπωσιακό καμπαναριό στην αυλή. Ανάμεσα στις εικόνες του τέμπλου, δημιουργίες πιθανώς του γνωστού ντόπιου ζωγράφου Γεωργίου, από τη δεκαετία του 1870, ξεχωρίζει η εικόνα του Αγίου Δημητρίου με τις μορφές της σε χρυσοκέντητες πολυτελείς φορεσιές. Ιδιαίτερο χρώμα αποκτά το Κάτω Νευροκόπι κάθε Τετάρτη με το παζάρι, τη λαϊκή του αγορά όπου ο επισκέπτης μπορεί να βρει τα εξαιρετικής ποιότητας τοπικά προϊόντα, την περίφημη πατάτα Νευροκοπίου και τα νοστιμότατα φασόλια της περιοχής. Στις πολιτιστικές εκδηλώσεις ξεχωρίζουν τα "Ακρίτεια", 25 – 27 Ιουλίου, και οι "Ημέρες Πατάτας", το φθινόπωρο, με μουσικές εκδηλώσεις και νοστιμότατα εδέσματα με βάση την πατάτα. Μικρές ξενοδοχειακές μονάδες και ταβέρνες θα κάνουν πιο ευχάριστη τη διαμονή και θα δώσουν την ευκαιρία να γνωρίσει κανείς τους θησαυρούς της υπαίθρου.

Το οδοιπορικό συνεχίζεται προς το βορειοδυτικό τμήμα της περιοχής, με επόμενο σταθμό το αμφιθεατρικά χτισμένο Δασωτό, σε κατάφυτη πλαγιά με εξαιρετική θέα προς τον κάμπο, 8 χλμ. από το Νευροκόπι. Στην είσοδο του χωριού, με τους λιγοστούς σήμερα κατοίκους, τον επισκέπτη υποδέχεται η παλιά πηγή "παραλίγκα". Στην εκκλησία της Κοίμησης της Θεοτόκου (1870) μπορεί να θαυμάσει κανείς το μικρό ψευδοτρουλίσκο και τις εικόνες του 19^{ου} αιώνα στο τέμπλο. Στο δρόμο προς τα ελληνοβουλγαρικά σύνορα, συναντάμε το δάσος της Καστανιάς, ένα χώρο με ποικιλία βλάστησης, διαμορφωμένο κατάλληλα για να υποδεχθεί τους φυσιολάτρες. Άλλος ένας

ναός στο χωριό με ιστορικό και καλλιτεχνικό ενδιαφέρον είναι της Ζωοδόχου Πηγής (1876) με καμαροσκεπή στέγη και εικόνες του αγιογράφου Στεργίου Γεωργιάδη από το 19^ο αιώνα. Η απεικόνιση του θεϊκού οφθαλμού στην οροφή παραπέμπει σε επιδράσεις από τα εργαστήρια του Αγίου Όρους, στα οποία μαθήτευσε ο ντόπιος καλλιτέχνης και επιφανής πρόκριτος της ελληνικής κοινότητας του Νευροκοπίου.

Συνεχίζοντας τη διαδρομή νοτιότερα ο επισκέπτης συναντά την Κάτω Βροντού, 7χλμ. από το Περιθώρι, χτισμένη στα 650 μέτρα, να περιβάλλεται από τα Όρη της Βροντούς με πυκνή βλάστηση. Σε περίοπτη θέση στο χωριό δεσπόζει η εκκλησία των Αγίων Θεοδώρων (1835). Στο εσωτερικό της τρίκλιτης βασιλικής, που διαθέτει χαγιάτι και γυναικωνίτη, σώζονται εικόνες του 1839 και του 1863 στο κεντρικό ξυλόγλυπτο τέμπλο.

Μετά την εξόρμηση προς τα νότια της περιοχής, επιστρέφουμε στο δρόμο από το Κάτω Νευροκόπι προς το δυτικό άκρο του δήμου και φτάνουμε στο Βαθύτοπο, 14 χλμ. από το Νευροκόπι, και στο Κατάφυτο, μόλις 1.5 χλμ. μακρύτερα. Τα χωριουδάκια, μια ανάσα από τα ελληνοβουλγαρικά σύνορα, δίνουν την ευκαιρία στον επισκέπτη να απολαύσει τη φύση σε όλο της το μεγαλείο, τόσο στο δάσος της Κύκλας μεταξύ Βροντούς και Βαθύτοπου προς τα νότια όσο και στην πλούσια βλάστηση του Όρβηλου στα βόρεια. Το δάσος της Κύκλας, τουλάχιστο 20.000 στρεμμάτων, με οξιές και μεγάλη ποικιλία πλατύφυλλων φυλλοβόλων, δίνει στον επισκέπτη ευκαιρία για ξεκούραση σε οργανωμένους χώρους με άφθονα νερά. Όπως σε όλη την περιοχή, σώζονται και εδώ εκκλησίες του 19^{ου} αιώνα με εικονογράφηση λαϊκών καλλιτεχνών.

Στο Βαθύτοπο αξίζει να επισκεφθεί κανείς την εκκλησία του Αγίου Νικολάου, κτισμένη στα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Μόνο ο εσωτερικός διάκοσμος παραμένει αναλλοίωτος, ενώ σώζεται και το ξυλόγλυπτο τέμπλο με εικόνες από το 1813 μέχρι και το 1869. Την εκκλησία των Ταξιαρχών, που χτίστηκε το 1848 εκτός από το καμπαναριό (1884), θα βρούμε στο ερειπωμένο σήμερα Ακρινό, σε απόσταση 22 χλμ. από το Νευροκόπι (τα τελευταία 6 χλμ. σε χωμάτινο δρόμο), σχεδόν στα σύνορα με τη Βουλγαρία. Σε αυτόν το ναό ξεχωρίζουν οι τοιχογραφίες του 1860 στο εσωτερικό του, καθώς τείνουν να μιμηθούν υστεροβυζαντινά πρότυπα ξεφεύγοντας από το επίπεδο της λαϊκής τέχνης των υπόλοιπων ναών. Εδώ συρρέει πλήθος πιστών από την περιοχή αλλά και από τη γειτονική Βουλγαρία στη γιορτή των Αρχαγγέλων στις 7 και 8 Νοεμβρίου.

Αναχωρώντας με τις καλύτερες εντυπώσεις από την περιοχή για το Νευροκόπι, ξεκινούμε μια νέα εξόρμηση προς τα βόρεια και το συνοριακό σταθμό της Εξοχής. Εκεί, στο χωριουδάκι των πατατοκαλλιεργητών που απέχει 9 χλμ. από το Νευροκόπι, μνημεία του χριστιανικού και μουσουλμανικού κόσμου συνυπάρχουν ειρηνικά, αν και έχουν υποστεί σημαντικές αλλοιώσεις από μεταγενέστερες επεμβάσεις. Εκεί συναντά κανείς την εκκλησία του Αγίου Αθανασίου (1866), μια τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική, και τα απομεινάρια μουσουλμανικού τεμένους με ενδιαφέρουσα διακόσμηση στο εσωτερικό του, παρά τις φθορές από την αλλαγή της χρήσης του κτίσματος.

Το οδοιπορικό συνεχίζει μέχρι το ελληνικό φυλάκιο με τη μοναδική θέα προς το εσωτερικό της Βουλγαρίας, 4 χλμ. από την Εξοχή, όπου θα λειτουργήσει ξανά ύστερα από δεκαετίες τελωνείο. Αφού επιστρέψουμε στο δρόμο προς το Νευροκόπι, ακολουθούμε πορεία 10 χλμ. προς τα ανατολικά και φτάνουμε στα Λευκόγεια στο χωριό με τους πρόσφυγες από τη Μικρασία, στην πλειοψηφία τους πατατοκαλλιεργητές και κτηνοτρόφους. Εκεί σώζεται η εκκλησία του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου (1836), με τέμπλο και εικόνες από τα τέλη του περασμένου αιώνα και καμπαναριό του 1887. Η ευρύτερη περιοχή άλλαξε σημαντικά μετά την κατασκευή φράγματος που οδήγησε στο σχηματισμό της πανέμορφης λίμνης των Λευκογείων. Με τη δημιουργία του Κέντρου Επισκεπτών και τη διάνοιξη νέων μονοπατιών, ο επισκέπτης θα χαρεί πιο άμεσα τη φύση. Αξίζει να δούμε το μνημείο που δημιουργήθηκε στο χώρο όπου ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Βαρθολομαίος φύτεψε ένα δέντρο κατά την επίσκεψή του το 1999, ακριβώς μπροστά στις όχθες της λίμνης, δηλώνοντας το σεβασμό του προς το περιβάλλον (<http://www.drama.gr>).

Συνεχίζοντας την πορεία μας προς τα ανατολικά, παίρνουμε το δρόμο από το Νευροκόπι προς το Παγονέρι. Ύστερα από 15 χλμ. διαδρομής σταματούμε για λίγο στο ακατοίκητο σήμερα Λιβαδάκι, σε υψόμετρο 720 μ., για να επισκεφθούμε σε μια καταπράσινη περιοχή την εκκλησία της Κοιμήσεως της Θεοτόκου (1870). Εκεί θα δούμε την αρχική εικονογράφηση του 1876 στο ξυλόγλυπτο τέμπλο και τις τοιχογραφίες στην οροφή. Εξωτερικά ο ναός κοσμείται από καμπαναριό του 1890.

Αφού δροσιστούμε, στο ερειπωμένο σήμερα χωριό, από το παγωμένο νερό μιας πηγής, αφήνουμε πίσω το Λιβαδάκι και ακολουθώντας το δρόμο με αρκετές στροφές προς το Νέστο φτάνουμε στην Αχλαδιά, 18 χλμ. από το Νευροκόπι. Στο γειτονικό, έρημο

σήμερα. χωριό του Κριθαρά σώζεται μέσα σε πυκνή βλάστηση τμήμα του ναού του Αγίου Γεωργίου, του μοναδικού στην περιοχή σταυροειδούς με τρούλο, από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Η εκκλησία διατηρεί τμήμα των τοιχογραφιών της και έχει εξαιρετική λιθανάγλυφη διακόσμηση στη δυτική είσοδο. Το διήμερο του Δεκαπενταύγουστου, στην Αχλαδιά και στο Λιβαδάκι, διοργανώνεται πανηγύρι. Σε απόσταση 2.5 χλμ. προς τα ανατολικά βρίσκουμε τον παραδοσιακό οικισμό του Παγονερίου με τα πετρόχτιστα δώροφα σπίτια, που διαθέτουν άνετο «χαγιάτι» και μεγάλες αυλές. Ο οικισμός πυρπολήθηκε το Μάιο του 1944 και οι κάτοικοι μεταφέρθηκαν όμηροι στη Βουλγαρία σαν αντίποινα για τη νίκη των Ελλήνων ανταρτών στην ιστορική μάχη των Παπάδων.

Στο κέντρο του χωριού δεσπόζει η εκκλησία των Εισοδίων της Θεοτόκου (1835). Ανάμεσα στα άλλα μέρη του ναού σώζονται μέχρι σήμερα ο άμβωνας και το δεσποτικό. Στις όχθες της λίμνης, που δημιουργήθηκε από τα νερά του Νέστου μετά την κατασκευή του φράγματος του Θησαυρού, επισκεπτόμαστε τους Ποταμούς, 27 χλμ. από το Νευροκόπι. Σε μικρή απόσταση από το χωριό υπάρχει εξαιρετικής ομορφιάς σπήλαιο, αναξιοποίητο σήμερα. Η περιοχή γνώρισε συνεχή κατοίκηση από τους προϊστορικούς μέχρι και τους βυζαντινούς χρόνους, σύμφωνα με τα αρχαιολογικά ευρήματα. Ακόμη η φύση προίκισε τον τόπο με νερό και πλούσια βλάστηση, κοντά στους δύο οικισμούς Πέρασμα και Δέλτα, σε απόσταση 8 χλμ. και 4 χλμ. αντίστοιχα από τους Ποταμούς, όπου ο φυσιολάτρης, ο κυνηγός και ο ψαράς των γλυκών νερών θα απολαύσουν την πυκνόφυτη περιοχή με την εξαιρετική πανίδα, ενώ κάθε επισκέπτης μπορεί να γευτεί στις ταβέρνες ψάρια από το ποτάμι και τη λίμνη. Οι σημερινοί κάτοικοι διοργανώνουν την πρώτη Κυριακή του Αυγούστου πολιτιστικές εκδηλώσεις αφιερωμένες στους ξενιτεμένους. Τελικός προορισμός μας στα όρια του δήμου Κάτω Νευροκοπίου είναι το πιο ανατολικό χωριουδάκι του, η Μικρομηλιά, 38 χλμ. από την έδρα του δήμου. Η περιοχή με την πυκνή βλάστηση προσελκύει πλήθος φυσιολατρών αλλά και κυνηγών, που φιλοξενούνται στον ξενώνα και στο ταβερνάκι του χωριού.

Αφήνοντας πίσω μας τα χωριά, προτείνουμε εξόρμηση στο περίφημο Δάσος Σημύδας ακολουθώντας διαδρομή 20 χλμ. από τους Ποταμούς προς το εργοτάξιο της Παναγίας. Πρόκειται για το μοναδικό σ' ολόκληρη την Ελλάδα συμπαγές δάσος σημύδας, που καταλαμβάνει έκταση 10.000 στρεμμάτων, ενώ άλλα 15.000 στρέμματα καλύπτονται από σημύδα, οξιά, δρύ και πεύκη. Η κατάσταση του δασικού οδικού δικτύου βελτιώνεται μετά την άνοιξη χάρη στη συνεχή συντήρηση. Το οδοιπορικό στο δήμο

Νευροκοπίου αφήνει στον επισκέπτη τις πιο όμορφες εντυπώσεις. Η επαφή με τη φύση και τα μνημεία της, οι προσκνηματικές εκδρομές στις εκκλησίες, η γνωριμία με τους φιλόξενους κατοίκους, τα ήθη και τα έθιμά τους, οι δραστηριότητες στα βουνά και κοντά στα νερά της περιοχής, η πεζοπορία στα μονοπάτια, όπως στο ευρωπαϊκό μονοπάτι Ε6 από την Κάτω Βροντού και το Περιθώρι μέχρι το Βόλακα και το Φαλακρό, το καλό φαγητό και η χαλάρωση στις μικρές ξενοδοχειακές μονάδες αποτελούν εμπειρίες ζωής, ικανοποιώντας τον επισκέπτη της ελληνικής υπαίθρου.

Π2.2 ΣΤΟ ΦΑΛΑΚΡΟ ΟΡΟΣ

Το νότιο τμήμα του βουνού, γυμνό από βλάστηση στη μεγαλύτερη έκταση, έκρυβε στο εσωτερικό του έναν πραγματικό θησαυρό για τους κατοίκους του, το περίφημο μάρμαρο της περιοχής, που κράτησε τον πληθυσμό στον τόπο και έφερε ανάπτυξη. Αν και η εξόρυξη του μαρμάρου λάβωσε την άγρια ομορφιά των απότομων πλαγιών του Φαλακρού, ακόμη και κορυφών του, από την περιοχή ξεκινούν ορισμένες από τις ωραιότερες διαδρομές στο βουνό, σε βαθιά κατάφυτα φουργάγια, σε πλαγιές με άγρια βράχια και χαράδρες με οργιώδη βλάστηση, στο δρόμο για τις κορυφές του Φαλακρού στα 2.000 μ., στην ‘αγκαλιά των ανέμων’.

Στους ανατολικούς πρόποδες του Φαλακρού βρίσκεται το Μοναστηράκι, σε απόσταση 6 χλμ. από τη Δράμα. Στο χωριό των περίπου 700 σήμερα κατοίκων, με παράδοση στην εκμετάλλευση του μαρμάρου, σώζεται η τρίκλιτη βασιλική του Αγίου Γεωργίου (1842), με γυναικωνίτη και χαγιάτι, ενώ εξωτερικά κοσμείται με καμπαναριό του 1890. Από τη δυτική έξοδο της πόλης για το Νευροκόπι και σε απόσταση 5 χλμ. από τη Δράμα φτάνουμε στον Ξηροπόταμο, με τους 2.500 κατοίκους που ασχολούνται κυρίως με την επεξεργασία του μαρμάρου. Στο χωριό διατηρείται μια από τις παλαιότερες εκκλησίες στη Δράμα, η τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική των Αγίων Θεοδώρων (1815), ενώ σώζονται κοντά στο λόφο ‘Καλελίκ’ τα ερείπια αρχαίου κάστρου που κάποτε θα έλεγχε τα περάσματα της περιοχής.

Επιστρέφοντας στο δρόμο για το Νευροκόπι, προτείνεται νέα εξόρμηση στους πρόποδες του Φαλακρού, με προορισμό το ιδιαίτερης ομορφιάς Φαράγγι στους Πύργους. Από τον οικισμό του Σταυρού φτάνουμε ύστερα από 3 χλμ. στην Πετρούσα, όπου σώζονται τα ερείπια ναού του 19^{ου} αιώνα, αφιερωμένου στην Παναγία, με μεγάλο αριθμό ρωμαϊκών και βυζαντινών γλυπτών στους τοίχους, σαν οικοδομικά υλικά. Συνεχίζοντας με βόρεια κατεύθυνση για άλλα 8 χλμ. μέχρι το ορμητήριό μας για το Φαράγγι, τους Πύργους. Η διαδρομή δεν παρουσιάζει δυσκολίες, έχοντας ομαλές στροφές και καλής βατότητας οδόστρωμα. Μπροστά μας ορθώνονται οι ψηλότερες κορυφές του Φαλακρού και ανυπομονούμε να πλησιάσουμε στην περιοχή, ενώ στα δεξιά μας έχουμε πάντα το Φαράγγι των Πύργων. Το θέαμα γίνεται μοναδικό, καθώς οδηγεί κανείς στον κεντρικό δρόμο του χωριού και οι απέναντι κορφές του κόβουν την ανάσα.

Αναζητώντας στους Πύργους το δρόμο προς την εκκλησία της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος και προχωρώντας στη χωμάτινη διαδρομή παράλληλα με το Φαράγγι, ύστερα από οδήγηση ή πεζοπορία 4 χλμ., φτάνουμε στη θέση 'Σουσίτσα' που για τους ντόπιους σημαίνει ξερό αλωνάκι, και αφήνουμε υποχρεωτικά εκεί το όχημά μας για να συνεχίσουμε πεζοί για άλλα πεντακόσια μέτρα μέχρι την τοποθεσία 'Κάπι', τη 'Στάλα' εξαιτίας της υγρασίας στις μικρές κοιλότητες του βουνού. Από το σημείο αυτό αρχίζει μια μοναδική διαδρομή στο αναξιοποίητο σήμερα Φαράγγι, που θα κρατήσει για τις επόμενες τρεις ώρες, αφού πρώτα είμαστε βέβαιοι πως έχουμε τα κατάλληλα ρούχα και υποδήματα για το εγχείρημα. Αν και συναντούμε σημεία στενού περάσματος ανάμεσα στα βουνά και βλάστησης στο μονοπάτι, βιδίζουμε άνετα απολαμβάνοντας το τοπίο. Με δέος πλησιάζουμε την περιοχή που οδηγεί στις κορυφές. Εδώ η βλάστηση γίνεται πυκνότερη με έλατα, ίταμο και οξιές στις πλαγιές και σε μεγάλα ξέφωτα μέσα στο Φαράγγι, ενώ τρεχούμενα νερά κυλούν ανάμεσα στα δέντρα. Μπροστά στη χαράδρα, με τις κορυφές να ορθώνονται επιβλητικές, ο επισκέπτης παρακολουθεί με συγκίνηση και θαυμασμό το μεγαλείο της Φύσης. Η διαδρομή στο Φαράγγι κρίνεται βατή για τον επισκέπτη, αρκεί να αποφύγει τις περιόδους των βροχών και τις αρχές της άνοιξης για τον κίνδυνο κατολισθήσεων.

Αν διαθέτουμε τζιπ ή άλλο κατάλληλο όχημα και θέλουμε να απολαύσουμε τόσο το Φαράγγι των Πύργων, όσο και το πανόραμα των κορυφών του Φαλακρού από ψηλά, ακολουθούμε τη διαδρομή για τη 'Σίτνα'. Μέχρι το εκκλησάκι του Αγίου Λουκά,

πεντακόσια μέτρα από το χωριό, ο δρόμος βρίσκεται σε καλή κατάσταση. Στη συνέχεια, όταν αρχίζουμε να ανηφορίζουμε, η διαδρομή γίνεται δύσκολη με πέτρες και λάσπη σε αρκετά σημεία πάνω στο δρόμο. Στα αριστερά μας βλέπουμε το Φαράγγι και μπροστά μας ξεπροβάλλουν ολόενα και πιο καθαρά οι κορυφές. Ακολουθώντας βορειανατολική πορεία αφήνουμε το όχημά μας στο εκκλησάκι των Αγίων Αναργύρων, 12,5 χλμ. από τους Πύργους, και συνεχίζουμε για άλλα τετρακόσια μέτρα σε πλαγιά μέχρι την κορυφή 'Κάτω Βάρδενα'. Το θέαμα είναι συγκλονιστικό. Μπροστά και δεξιά μας ορθώνονται οι ψηλότερες κορυφές του Φαλακρού απέναντί μας η κορυφή 'Καρτάλκα' στα 2.035 μ., δεξιά μας η 'Χιονότρυπα' στα 2.111 μ. και ο 'Προφήτης Ηλίας' στα 2.232 μ. Οι κορυφές σχηματίζουν ένα μοναδικό στεφάνι και η χαράδρα με την πλούσια βλάστηση που δημιουργείται μπροστά τους καταλήγει στην αρχή του Φαραγγιού. Δε θα παραλείψουμε να παίξουμε με τον αντίλαλο που δημιουργείται στις επιφάνειες των απόκρημνων πλαγιών, καθώς αυτές σχηματίζουν ένα φυσικό ηχείο.

Επόμενος σταθμός μας είναι ο Βώλακας στη δυτική πλευρά του Φαλακρού Όρους. Θα ακολουθήσουμε το δρόμο για το Νευροκόπι, μια ενδιαφέρουσα διαδρομή ανάμεσα στις πλαγιές του 'Αγίου Παύλου' στα δυτικά και του κεντρικού συγκροτήματος του Φαλακρού στα ανατολικά. Αφού περάσουμε τα μεταλλεία μαγγανίου, θα στρίψουμε δεξιά και θα ανηφορίσουμε στο οροπέδιο του Βώλακα στα 830 μ., σε απόσταση 36 χλμ. από τη Δράμα. Οι φιλόξενοι κάτοικοι του χωριού, ντόπιοι στην καταγωγή, ασχολούνται με την εξόρυξη του γνωστού σε όλο τον κόσμο μαρμάρου της περιοχής και την υλοτομία. Στο κέντρο δεσπόζει ο ναός του Προφήτη Ηλία (1841) με το λιθόκτιστο πυργοειδές καμπαναριό του περασμένου αιώνα.

Μετά την επίσκεψή μας στο χωριό επιστρέφουμε στη διασταύρωση με το δρόμο για το χιονοδρομικό κέντρο του Φαλακρού, 48 χλμ. από τη Δράμα. Με το οδόστρωμα σε καλή κατάσταση απολαμβάνουμε τη διαδρομή περνώντας από δάση οξιάς και μαύρης πεύκης, καθώς προσεγγίζουμε τον αυχένα 'Κουρί'. Σε κάθε εποχή η διαδρομή προσφέρει ιδιαίτερες εικόνες, από το καταπράσινο τοπίο της άνοιξης μέχρι το χρυσοκίτρινο του φθινοπώρου και το λευκό χαλί του χειμώνα. Αφήνουμε το βλέμμα μας να χαθεί ανάμεσα στις ορθοπλαγιές του Φαλακρού και να συναντήσει στον ορίζοντα τα απέναντι βουνά, ενώ μπροστά μας λιβάδια και βοσκοτόπια μας υποχρεώνουν σε μια σύντομη στάση. Λίγο πιο πάνω, στο οροπέδιο του Αγίου Πνεύματος και σε απόσταση 12 χλμ. από το Βώλακα, οι λάτρες των χειμερινών σπορ

θα χαρούν τη φυσική πίστα του χιονοδρομικού κέντρου, σε υψόμετρο 1.745 μ., συνήθως από το Δεκέμβριο μέχρι και τον Απρίλιο. Η πίστα του κέντρου διαθέτει διαδρομές όλων των επιπέδων δυσκολίας και είναι κατάλληλη τόσο για αρχάριους όσο και για αθλητές.

Και ενώ η φύση συνέρχεται αργά από το χειμώνα και τα χιόνια λιώνουν στις ψηλές κορυφές, σε απόσταση μόλις μερικών δεκάδων μέτρων σχηματίζεται ένα απέραντο χαλί από χρώματα, όπου κυριαρχούν κίτρινοι και μωβ κρόκοι, ένα πανέμορφο λουλούδι του βουνού. Στις αρχές Μαΐου, ο απαιτητικός επισκέπτης θα χαρεί το άλλο «πρόσωπο» του Φαλακρού, εξίσου γοητευτικό με εκείνο του χειμώνα. Στις παραδόσεις των κατοίκων των χωριών, στο κεντρικό Φαλακρό, κυριαρχούν τα δρώμενα με τους μεταμφιεσμένους στις αρχές του έτους.

Στο Μοναστηράκι την ημέρα των Θεοφανίων, στις 6 Ιανουαρίου, νέοι του χωριού μεταμφιέζονται σε 'Αράπηδες', σε 'Γκιλίγκες ή Κορίτσια' και σε 'Ισολιάδες' και νωρίς το απόγευμα στήνεται μοναδικό γλέντι στην πλατεία με τοπική λύρα και νταϊρέδες. Στον Ξηροπόταμο η 'τσέτα', η ομάδα με τους μεταμφιεσμένους, τους τοπικούς ήχους, το χορό, το άφθονο κρασί και τη βραστή γίδα για όλους δίνει το χρώμα των εκδηλώσεων στις 7 Ιανουαρίου. Ανάλογα έθιμα, με μεταμφιεσμένους και παραδοσιακό γλέντι, διατηρούνται στο Βώλακα και στην Πετρούσα στις 7 – 8 Ιανουαρίου και στους Πύργους στις 6 – 7 του ίδιου μήνα. Σημαντικές εκδηλώσεις με έντονο το τοπικό χρώμα γίνονται στην περιοχή καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Μεγάλη επιτυχία σημειώνει στον Ξηροπόταμο η διοργάνωση διεθνούς φεστιβάλ παραδοσιακών χορών στα τέλη Ιουλίου. Κοντά στην Πετρούσα λειτουργεί αμφιθεατρικός χώρος μέσα στο Φαράγγι, όπως αυτό διέρχεται από το χωριό, για πολιτιστικές εκδηλώσεις το καλοκαίρι. Στους Πύργους, στις 6 Αυγούστου, στήνεται παραδοσιακό γλέντι στην πανήγυρη του χωριού, ενώ στο Βώλακα πραγματοποιούνται παραδοσιακές μουλαροδρομίες σε ορεινή περιοχή την ημέρα του Αγίου Πνεύματος και τα 'Ηλιανά' στις 17 – 20 Ιουλίου. Οι Βωλακιώτες τιμούν, ακόμη, με τα 'Κούπτσια' τον νεαρό μάρτυρα του Μακεδονικού Αγώνα Άρμεν Κούπτσιο κάθε φθινόπωρο.

Τα χωριά της περιοχής προσφέρονται για να απολαύσουμε τοπικές γεύσεις. Στο Μοναστηράκι και στους Πύργους θα γευτούμε νοστιμιές στις νησταριές, όπως κατσικάκι, ενώ στο Βώλακα θα βρούμε τα περίφημα ντόπια λουκάνικα. Με τη λειτουργία ξενώνα στο Βώλακα ο επισκέπτης έχει τη δυνατότητα να χαρεί με άνεση

τόσο τις δραστηριότητες στο χιονοδρομικό κέντρο και τις πεζοπορικές διαδρομές στο Φαλακρό, όσο και τις εκδρομές σε χωματόδρομο, με το κατάλληλο όχημα, στη βόρεια και δασωμένη πλευρά του βουνού με προορισμό το Λιβαδερό(<http://www.drama.gr>).

Στην αρχαιότητα το όρος Παγγαίο, διάσημο για τα ορυχεία χρυσού και αργύρου, ήταν κέντρο της διονυσιακής λατρείας. Εδώ σύμφωνα με την ελληνική μυθολογία ανατράφηκε ο θεός Διόνυσος και με κρασί του τόπου μέθυσε τα σαρκοβόρα άλογα του τοπικού βασιλιά Λυκούργου. Έτσι η τέταρτη διαδρομή των Δρόμων του Κρασιού της Μακεδονίας, η οποία αρχίζει από το Παγγαίο Όρος, από τη Δράμα κατηφορίζει παραλιακά στη Καβάλα και συνεχίζοντας ανατολικά φτάνει μέχρι τη Μαρόνεια, στη Θράκη, ονομάστηκε ο Δρόμος του Κρασιού του Διονύσου.

Π2.3 ΟΙ ΔΡΟΜΟΙ ΤΟΥ ΚΡΑΣΙΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΑΜΠΕΛΩΝΕΣ ΤΗΣ ΔΡΑΜΑΣ

Η πρώτη πόλη που συναντά ο επισκέπτης είναι η Δράμα χτισμένη στους πρόποδες του όρους Φαλακρού που οι ντόπιοι ονομάζουν "βουνό των λουλουδιών". Η περιήγηση στην περιοχή είναι ιδανική για όσους αγαπούν το βουνό και το δάσος. Θα βρουν: χιονοδρομικό κέντρο και τέσσερα ορεινά καταφύγια, το σπήλαιο του Μαρά με πολύχρωμους σταλακτίτες και αντανάκλασεις, το πανέμορφο δάσος της Ελάτης.

Στους αμπελώνες της Δράμας βρίσκεται μια πανσπερμία από λευκές και ερυθρές, ελληνικές και γαλλικές ποικιλίες αμπέλου: *Ζουμιάτικο*, *Ροδίτης*, *Ασύρτικο*, *Sauvignon*, *Semillon*, *Chardonnay*, *Ugnie blanc*, *Λημιό*, *Cabernet sauvignon*, *Cabernet franc* και *Merlot*. Από την οινοποίηση τους παράγονται οι *Τοπικοί Οίνοι Δράμας*. Ένας λευκός φρουτώδης, ένας πλούσιος ροζέ και ένας ερυθρός με μαλακιά γεύση και επιδεκτικότητα στην παλαίωση.

Ο δρόμος που οδηγεί από τη Δράμα στη Καβάλα περνά από τον αρχαιολογικό χώρο των Φιλίππων. Οι ανασκαφές στη θέση της αρχαίας πόλης και στα περίχωρα απεκάλυψαν ίχνη της Εγνατίας οδού, τη περίφημη ρωμαϊκή αγορά, το γνωστό αρχαίο

θέατρο και πλήθος οικοδομημάτων. Πιο ψηλά στο όρος Παγγαίο βρίσκεται το βυζαντινό μοναστήρι της Εικοσιφοινίτσας, με την Αχειροποίητη εικόνα της Παναγίας. Στα παράλια περιμένει όμορφη, αμφιθεατρικά κτισμένη η Καβάλα με το περίφημο Βυζαντινό κάστρο, τα Τείχη και το επιβλητικό υδραγωγείο της, τις *Καμάρες*. Σε κοντινές τοποθεσίες ο επισκέπτης θα απολαύσει ωραιές παραλίες και φρέσκο ψάρι στις ψαροταβέρνες. Και ο δρόμος κατευθύνεται στη Θράκη. Περνά από τη Ξάνθη, όμορφη πόλη κρυφο-ανατολίτισσα με μοντέρνα κτίρια και εμπορικά κέντρα δίπλα σε στενά σοκάκια και αρχοντικά. Συνεχίζει δίπλα στη Βιστωνίδα, απέραντη λιμνοθάλασσα μοναδικής ομορφιάς και παγκοσμίως γνωστή ως καταφύγιο άγριων πτηνών της Μεσογείου. Κάνει μια στάση στο γραφικό λιμάνι του Πόρτο Λάγος.

Και φτάνει στο κέντρο της Θράκης, στη Ροδόπη με τη Μαρώνεια και την ομηρική Ίσμαρο, την πατρίδα του οίνου με τον οποίο, σύμφωνα με τον Όμηρο στην Οδύσσεια, ο πολυμήχανος Οδυσσεύς μέθυσσε τον Κύκλωπα απελευθερώνοντας... εαυτό και συντρόφους. Σήμερα οι νεοφύτευτοι αμπελώνες, αποδεικνύουν τη προσπάθεια αναβίωσης και συνέχισης μιας πανάρχαιας οινοποιητικής παράδοσης.

Π2.4 ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΜΟΝΟΠΑΤΙ Ε6

Πρόκειται για το ένα από τα δύο μονοπάτια ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος, που βρίσκονται στην χώρα μας (Ε4 και Ε6) και τα οποία έχουν αποκτήσει πολύ καλή φήμη στο εξωτερικό. Το συνολικό του μήκος ανέρχεται στα 1.000 χλμ ενώ η όλη διαδρομή χαρακτηρίζεται από ξεχωριστή ομορφιά και μαγευτικά τοπία. Η σηματοδότησή του έχει ολοκληρωθεί και είναι πλήρως προσπελάσιμο. Η διαδρομή του στον Νομό Δράμας, ξεκινά από την Κάτω Βροντού και εξέρχεται από τα Στενά του Νέστου, διερχόμενο από τις βόρειες υπόγειες του Φαλακρού (Κάτω Νευροκόπι – Βόλακας – Λιβαδερό – Περίβλεπτο – Παρανέστι). Η χάραξη του μονοπατιού διέρχεται από δασοσκελείς εκτάσεις με πεύκα, οξιές και καστανιές. Ο περιηγητής εκτός από το αξιοθαύμαστο τοπίο και δασικό πλούτο θα έχει την ευκαιρία να συναντήσει πωλιές οθωμανικές βρύσες και τμήματα λιθόστρωτων καλντεριμιών. Το μονοπάτι αναπτύσσεται σε υψόμετρα από

830 έως 2.180 μ. Σε πολλές θέσεις ανοίγονται μαγευτικές θέες προς την Θάσο, την Σαμοθράκη, το Άγιο Όρος και τα βουλγαρικά όρη του Μπάνσκο και της Ρίβας.

Π2.5 ΜΝΗΜΕΙΑ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

Κατά μήκος της υφιστάμενης σιδηροδρομικής γραμμής Θεσσαλονίκης – Αλεξανδρούπολης, ξεπροβάλλουν οι πανέμορφοι περόχτιστοι σταθμοί και τα συμπληρωματικά κτίρια και εγκαταστάσεις για την λειτουργία της γραμμής. Πρόκειται για μία ενδιαφέρουσα διαδρομή με έντονες εναλλαγές τοπίου καθώς διέρχεται από πεδινές και απόκρημνες ορεινές διαβάσεις (στενά του Νέστου). Σε μεγάλο μήκος η διαδρομή είναι παραποτάμια (Αγγίτης, Νέστος) γεγονός που μαρτυρά την μοναδικότητα του τοπίου και το αξιόλογο της αναφοράς.

Π2.6 Η ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΔΡΑΜΑΣ

Η Δράμα είναι χτισμένη στους πρόποδες του Φαλακρού, μέσα σε μια καταπράσινη περιοχή και φημίζεται για τα πολλά νερά που αναβλύζουν από κάθε γωνιά της, δημιουργώντας μικρούς μοναδικούς βιότοπους. Κάτω από τις κορυφές του Φαλακρού, πανύψηλα δέντρα σκεπάζουν τις πηγές και τα ρυάκια, ήρεμοι ρυθμοί ζωής στις γειτονιές και στα πάρκα, φιλόξενοι και ευχάριστοι άνθρωποι συνθέτουν την εικόνα της πόλης που βρίσκεται στην καρδιά του νομού, αφητηρία για τις περισσότερες εξορμήσεις μας στην ύπαιθρο. Τα αρχαιολογικά ευρήματα από τους κλασικούς χρόνους, οι βυζαντινές εκκλησίες, το κάστρο, τα νεοκλασικά αρχοντικά της, τα ιστορικά καπνομάγαζα, οι μύλοι και οι γραφικές γειτονιές, συνθέτουν το σκηνικό μιας πόλης σημαντικής στο πέρασμα του χρόνου. Μιας πόλης με έντονη φυσιογνωμία και ιδιαίτερη πολιτιστική ταυτότητα.

Η Δράμα γνώρισε έντονους ρυθμούς ανάπτυξης μέσα στον 20^ο αιώνα και οι αλλαγές στη φυσιογνωμία και στην αρχιτεκτονική της ήταν ραγδαίες, ανταποκρινόμενες στις

ανάγκες των πολυάριθμων κατοίκων. Πολλές συνοικίες στο ιστορικό της κέντρο απέκτησαν νέο χρώμα, ενώ δημιουργήθηκαν άλλες στην περιφέρεια της πόλης.

Στην πόλη μπορεί κανείς να επισκεφθεί τους υδρόμυλους στην Αγία Βαρβάρα και να περπατήσει την περιοχή. Να φωτογραφίσει τα αξιοθέατα της και αφήσει τα διατηρητέα σήμερα κτίρια να τον ταξιδέψουν πίσω στο χρόνο, στις απαρχές της εκβιομηχάνισης, τότε που η καλλιέργεια και το εμπόριο του καπνού έφερνε στην πόλη την οικονομική ευρωστία, την οποία εκφράζουν οι επιβλητικές καπναποθήκες, που χτίζονται την ίδια εποχή. Ολόκληρο το κέντρο της Δράμας, με την απaráμιλλη γοητεία που συνθέτει η παρουσία των νερών και η έντονη παρουσία μνημείων βιομηχανικής αρχαιολογίας (καπναποθήκες και νερόμυλοι), έχει οδηγήσει το Υπουργείο Πολιτισμού στο να το χαρακτηρίσει από το 1984, ως ιστορικό τόπο. Μέσα σε αυτήν τη σύγχρονη πόλη, ο επισκέπτης θα ανακαλύψει με έκπληξη πως ορισμένα τμήματα της Δράμας αντιστέκονται στο χρόνο και στις αλλαγές, φέρνοντας μαζί τους εικόνες άλλων εποχών, σε μια κοινωνία τότε πολυφυλετική και πολυθρησκευτική, σε ένα ανθρώπινο μωσαϊκό που άφησε τα σημάδια του στα μνημεία της.

Για αυτούς τους λόγους το οδοιπορικό στη Δράμα θα ξεκινήσει από το αρχαιολογικό μουσείο κοντά στο δημοτικό πάρκο, χώρο πρασίνου και τρεχούμενων νερών, καθώς αποτελεί συγχρόνως και μουσείο της πόλης. Εκεί, θα βρούμε συγκεντρωμένες πληροφορίες για την ιστορία της από τους προϊστορικούς χρόνους μέχρι την τουρκοκρατία και το μεσοπόλεμο, σχηματίζοντας μια πρώτη εικόνα για τη διάρκεια και την ποικιλία του πολιτισμού σε αυτόν τον τόπο.

Θα συνεχίσουμε την ξενάγησή μας στο πάρκο της Αγίας Βαρβάρας των 60 περίπου στρεμμάτων, που σφράγισε διαχρονικά την ταυτότητα της πόλης και αποτελεί τουριστικό πόλο έλξης. Εδώ αποτυπώνονται τόσο ο πλούτος της περιοχής σε νερά όσο και η νεότερη ιστορία της Δράμας. Από διάφορα σημεία αναβλύζει νερό, σχηματίζοντας μικρές λίμνες και καταρράκτες κάτω από τον ίσκιο των αιωνόβιων δέντρων. Αλλού τα νερά προκαλούν εντυπωσιακό θόρυβο και αλλού κυλούν ήρεμα, όπως διακλαδίζονται και καλύπτουν ολόκληρο το πάρκο. Είναι μια ειδυλλιακή τοποθεσία, με εξαιρετικά χρώματα σε όλες τις εποχές του χρόνου, που συγκινούσε πάντοτε τους περιηγητές και τους κατοίκους αυτής της πόλης. Εδώ θα δούμε τους παραδοσιακούς νερόμυλους και τις πολυώροφες καπναποθήκες του μεσοπολέμου να

καθρεπτίζονται στα νερά, και στο βυθό της λίμνης να σώζονται τα ερείπια ορθόδοξου ναού. Ανάμεσα στους νερόμυλους, που βρίσκονται όλοι στη νότια πλευρά, ξεχωρίζει "ο μύλος των Ζώνκεο", παλιός μουσουλμανικός μύλος, με διατηρημένους το χώρο άλεσης πάνω από τον υπόγειο μηχανισμό κίνησης, το χώρο αποθήκευσης στο ισόγειο και δίπλα τη διώροφη κατοικία του μυλωνά. Στη βόρεια πλευρά του πάρκου σώζεται η πολυώροφη καπναποθήκη του Ελβετοεβραίου καπνεμπόρου Ερμαν Σπήρερ από το 1925, για να θυμίζει τη χρυσή εποχή της πόλης με τους εκατοντάδες εργάτες στα «σαλόνια» των καπνομάγαζων να επεξεργάζονται καπνό εξαιρετικής ποιότητας. Ακριβώς μπροστά της τα ερείπια της καπναποθήκης του Γιοσέφ Φαρατζή, όπου κλείστηκαν οι δραμινοί Εβραίοι το 1943 πριν από το τραγικό τέλος τους στα πολωνικά στρατόπεδα εξόντωσης, με το μνημείο τους στο κέντρο του πάρκου. Γύρω από τα μνημεία, σώζονται κατοικίες προηγούμενων εποχών, που έχουν ανακηρυχθεί διατηρητέα κτίρια, με σημαντικότερο το μέγαρο του καπνέμπορου Αναστασιάδη, από το 1876, επενδυμένο εξωτερικά με ντόπιο μάρμαρο.

Σήμερα η περιοχή συγκεντρώνει πλήθος επισκεπτών, από την άνοιξη μέχρι το φθινόπωρο και σ' όλη τη διάρκεια της μέρας, για ξεκούραση και διασκέδαση στα αναψυκτήρια και στις ταβέρνες. Ακόμη, προσφέρει ευκαιρίες για ψυχαγωγία στο υπαίθριο θεατράκι και στην αίθουσα τέχνης 'Μελίνα' του πολιτιστικού κέντρου του δήμου. Ξεχωριστή μέρα για την περιοχή είναι η παραμονή της γιορτής της πολιούχου της Δράμας, της Αγίας Βαρβάρας, στις 3 Δεκεμβρίου, όταν εκατοντάδες παιδιά αφήνουν τα караβάκια τους φωταγωγημένα στα ήρεμα νερά της λίμνης, ακριβώς μπροστά από την ομώνυμη εκκλησία, προσφέροντας μοναδικό θέαμα στο σούρουπο.

Πίσω από την εκκλησία της Αγίας Βαρβάρας ανεβαίνουμε τα σκαλοπάτια ανάμεσα σε παλιές διώροφες κατοικίες και ερειπωμένες σήμερα καπναποθήκες για να βρεθούμε στην οδό Περδίκια. Από εκεί προχωρούμε με κατεύθυνση την οδό Βενιζέλου, που αποτελούσε μέχρι πρόσφατα τη σημαντικότερη οδική αρτηρία της πόλης και συγκεντρώνει πολύ αξιόλογα μνημεία κατά μήκος της ή σε μικρή απόσταση από τον άξονά της. Στη συμβολή των δρόμων Περδίκια και Βενιζέλου, προβάλλουν μπροστά μας τα Εκπαιδευτήρια Δράμας που χτίστηκαν το 1907 – 1908 με δωρεά της οικογένειας του Μακεδονομάχου Παύλου Μελά και την υποστήριξη του Εθνομάρτυρα Μητροπολίτη Δράμας και μετέπειτα Σμύρνης Χρυσοστόμου.

Κατηφορίζοντας στην οδό Βενιζέλου θα επισκεφθούμε το εκκλησιαστικό μουσείο, δίπλα στο επισκοπικό μέγαρο, με τους πολύτιμους θησαυρούς της Ορθοδοξίας. Η επόμενη στάση μας γίνεται στη μικρή πλατεία κοντά στη Μητρόπολη Δράμας. Δίπλα στο μεταγενέστερο ναό, διατηρείται τμήμα της παλαιάς Μητρόπολης των Εισοδίων της Θεοτόκου, που χτίστηκε το 1834 από το Μητροπολίτη Φύλιππον Γερμανό, με εξαιρετικής τέχνης ξυλόγλυπτα στο εσωτερικό από τα μέσα του 19ου αι. Ακριβώς απέναντι σώζονται το ανακαινισμένο κτίριο του παλαιότερου κινηματογράφου της πόλης, του άλλότε "Μέγα" από το 1913, και αστικές κατοικίες από τις αρχές του 20ού αι. Σε μικρή απόσταση από τον κινηματογράφο θα βρούμε τη βυζαντινή εκκλησία της Αγίας Σοφίας του 10^{ου} αιώνα. Η εκκλησία γνώρισε επεμβάσεις τόσο στα βυζαντινά χρόνια όσο και στην περίοδο της τουρκοκρατίας, όταν μετατράπηκε σε τζαμί ("Μπέη Τζαμί") και το σημερινό καμπαναριό ήταν βάση "μιναρέ". Αποτελείται από κεντρικό τετράγωνο χώρο, που στηρίζεται σε τέσσερις ογκώδεις πεσσούς με τη μεσολάβηση τόξων και καλύπτεται από ψηλό οκτάπλευρο τρούλο.

Στην ίδια περιοχή, που αποτελεί το ιστορικό κέντρο της Δράμας και την παλιά χριστιανική συνοικία, θα αναζητήσουμε τα υπολείμματα των βυζαντινών τειχών. Ανάμεσα σε σύγχρονες και αστικές κατοικίες του μεσοπολέμου σώζονται τμήματα έξι πύργων από τα τείχη που είχαν μήκος γύρω στα 850 μ. και κάλυπταν έκταση 40 στρεμμάτων. Χτίστηκαν για πρώτη φορά γύρω στο 10ο αι. και ενισχύθηκαν σε δύο επόμενες φάσεις, με τελευταία εκείνη του 1206 από τον τότε διοικητή του κάστρου, τον Λατίνο Βονιφάτιο Μομφερατικό. Αποτελεί ιδιαίτερα ισχυρή οχύρωση για το ένα μικρό Κάστρο που βρισκόταν άλλωστε σε προνομιακή φυσική θέση, καθώς ήταν χτισμένο σε υψίπεδο και οι περισσότερες πλευρές του προστατεύονταν από τα νερά της πόλης.

Επιστρέφοντας στην οδό Βενιζέλου, περνούμε μπροστά από ανακαινισμένο σήμερα παραδοσιακό καφενείο της πόλης, που στεγάζει στον όροφο τη δημοτική αίθουσα τέχνης "Ελευθερία". Απέναντι, ανάμεσα σε κατοικίες, σώζεται το βυζαντινό εκκλησάκι των Ταξιάρχων από την εποχή των Παλαιολόγων. Πρόκειται για ναό του τύπου μονόχωρης βασιλικής με ορθογώνιο σχήμα, που βρισκόταν σε επαφή με το βυζαντινό τείχος κοντά στην ανατολική του πύλη, καθιστώντας τους Ταξιάρχες, πιθανόν, φύλακες της πόλης. Στην πλευρά του ναού προς τη Βενιζέλου, εντύπωση προκαλεί εντοιχισμένη ανάποδα λατινική επιγραφή, ενώ στο εσωτερικό σώζονται τμήματα τοιχογραφιών με τον κύκλο των Παθών του Χριστού, με τους Ταξιάρχες και τις μορφές δύο Ιεραρχών

στην κβγχη του Ιερού. Το εκκλησάκι λειτουργεί και είναι επισκέψιμο στις 8 Νοεμβρίου. Συνεχίζοντας προς την πλατεία Ελευθερίας, προσεγγίζουμε το εμπορικό κέντρο της πόλης. Δεκάδες μικρά καταστήματα, σε σοκάκια της Βενιζέλου και στον κεντρικότερο δρόμο της 19ης Μαΐου, δίνουν μια διαφορετική νότα στην παραδοσιακή αγορά, εκεί όπου για αιώνες χείμαρρος με τα ορμητικά του νερά, την περίοδο των βροχών, χώριζε την πόλη σε δύο τμήματα και προκαλούσε ανυπολόγιστες καταστροφές στους εμπόρους.

Αφήνοντας δεξιά μας το ναό του Αγίου Νικολάου, το "Εσκή Τζαμί" στην περίοδο της τουρκοκρατίας, κατευθυνόμαστε βορειότερα από την πλατεία, που κοσμείται με το μνημείο του νεομάρτυρα του ελληνισμού και Μακεδονομάχου Άρμεν Κούπτσιου στο σημείο απαγχονισμού του. Βρισκόμαστε τώρα στο νεότερο εμπορικό κέντρο της Δράμας με τα καλοσυντηρημένα σοκάκια. Μνήμες άλλων εποχών στην πόλη ξυπνούν τα μουσουλμανικά τεμένη σε αυτήν την κεντρική περιοχή. Στη συμβολή των οδών Άρμεν και Αγαμέμνονος βρίσκεται τέμενος πιθανώς το "Κουρσαμλή Τζαμί", με αξιόλογες τοιχογραφίες στη βόρεια πλευρά του, που απεικονίζουν ίσως και την πόλη της Δράμας την περίοδο της τουρκοκρατίας.

Μέσα από τα στενά δρομάκια του κέντρου, βγαίνουμε στην οδό Λαμπριανίδη, όπου θα δούμε άλλο ένα μνημείο των οθωμανικών χρόνων στην πλατεία Δικαστηρίων, που ταυτίζεται από ειδικούς με το γνωστό από το 17^ο αιώνα "Ακ Μεχμέτ Αγά Τζαμί". Η παρουσία των τεμένων σε αυτήν την περιοχή, και μάλιστα σε περίοπτη θέση όπως είναι οι διασταυρώσεις δρόμων, διευκολύνει την οριοθέτηση των μουσουλμανικών συνοικιών ανατολικά και βόρεια της χριστιανικής συνοικίας.

Κοντά στην ίδια περιοχή, στην οδό Τροίας, σώζεται μακεδονικός τάφος της ελληνιστικής περιόδου, με δύο θαλάμους και κτιστό δρόμο. Βορειότερα βρίσκουμε ελάχιστα δείγματα λαϊκής μουσουλμανικής αρχιτεκτονικής, όπου διατηρείται και το κτίριο δημόσιας οθωμανικής σχολής, το ορφανοτροφείο Δράμας από το μεσοπόλεμο. Επιχειρώντας μια σύντομη εξόρμηση βόρεια της Δράμας, θα επισκεφτούμε το λόφο του Κορύλοβου που αποτελεί ακόμη ένα σημείο αναφοράς για την πόλη. Μέσα στο πευκοδάσος, στις υπώρειες του λόφου, οι φυσιολάτρες απολαμβάνουν περίπατο και άθληση σ' όλες τις εποχές. Ύστερα από οδήγηση ή ανάβαση 4 χλ.μ. στην κορυβου του

και σε υψόμετρο 600 μ., ο επισκέπτης έχει πανοραμική θέα ολόκληρου του δραμινού κάμπου με τα γύρω βουνά. Εκεί θα βρει χώρους ψυχαγωγίας και άθλησης στον αγαπημένο χώρο των Δραμινών για την Καθαρά Δευτέρα.

Η πόλη της Δράμας, σήμερα, με τους 50.000 κατοίκους, εκτός από οικονομικό και εμπορικό κέντρο που έχει την ευκαιρία να προβάλλει τα προϊόντα του στη σημαντική ετήσια εμπορική έκθεση, αποτελεί ακόμη πνευματική κυψέλη και κέντρο ψυχαγωγίας. Κάθε χρόνο οργανώνονται εκδηλώσεις λόγου και τέχνης, με πολλές εκθέσεις καλλιτεχνών από τις βαλκανικές χώρες. Στα τέλη Ιουνίου, ντόπιοι και φιλοξενούμενοι καλλιτέχνες συμμετέχουν στις γιορτές της πόλης, στα "Ελευθέρια", με πιο χαρακτηριστική την καθιερωμένη χορωδιακή συνάντηση. Στα μέσα Σεπτεμβρίου, συνεχίζεται από το δήμο Δράμας ο πετυχημένος θεσμός του Φεστιβάλ Ταινιών Μικρού Μήκους, που εμπλουτίστηκε τα τελευταία χρόνια με το διεθνές τμήμα και πολλά αφιερώματα.

Ο επισκέπτης, όμως, έχει την ευκαιρία να ψυχαγωγηθεί με πολλούς ακόμη τρόπους στη Δράμα. Σε μια πόλη όπου λατρεύτηκε το ποδόσφαιρο χάρη στην ιστορική ομάδα "Δόξα Δράμας" και αναπτύσσονται σήμερα κυρίως τα αθλήματα του βόλεϋ, του μπάσκετ και του χάντμπολ, ο αθλητισμός για πολλούς είναι τρόπος ζωής. Οι φίλοι της άθλησης μπορούν να γυμναστούν στις εγκαταστάσεις του Εθνικού Σταδίου ή να απολαύσουν το βάδισμα στον Κορύλοβο μέσα στα πεύκα και στα πάρκα της πόλης. Επίσης υπάρχουν δημοτικές εγκαταστάσεις για τένις, οργανωμένοι ιδιωτικοί χώροι για «μίνι» ποδόσφαιρο, πίστες για ανεμοπτερισμό στον Κορύλοβο και «καρτ» στην ανατολική είσοδο της πόλης. Η Δράμα, όμως, είναι ιδιαίτερα γνωστή για τη νυχτερινή διασκέδαση, καθώς οι κάτοικοι διακρίνονται για τη ζωντάνια τους και την έφεση στο χορό και στο τραγούδι. Ξεκινώντας από τα εστιατόρια και τις ταβέρνες της με παραδοσιακές και τοπικές γεύσεις, τα καφέ της με την ξεχωριστή τους φινέτσα, συνεχίζουμε τη γνωριμία μας με την έντονη νυχτερινή ζωή της πόλης σε υπαίθριους και χειμερινούς χώρους, που προσφέρουν πολλές και διαφορετικές επιλογές στον επισκέπτη, ανεξάρτητα από ηλικία, για διασκέδαση.

Π3. ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Π3.1 ΠΕΡΙΟΧΗ ΑΓΙΑΣ ΒΑΡΒΑΡΑΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΔΡΑΜΑΣ

Π3.2 ΔΕΙΓΜΑΤΑ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ

Π3.3 ΤΟ ΦΑΛΑΚΡΟ ΟΡΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΧΙΟΝΟΔΡΟΜΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

Π3.4 ΟΙ ΛΙΜΝΕΣ ΤΟΥ ΠΟΤΑΜΟΥ ΝΕΣΤΟΥ

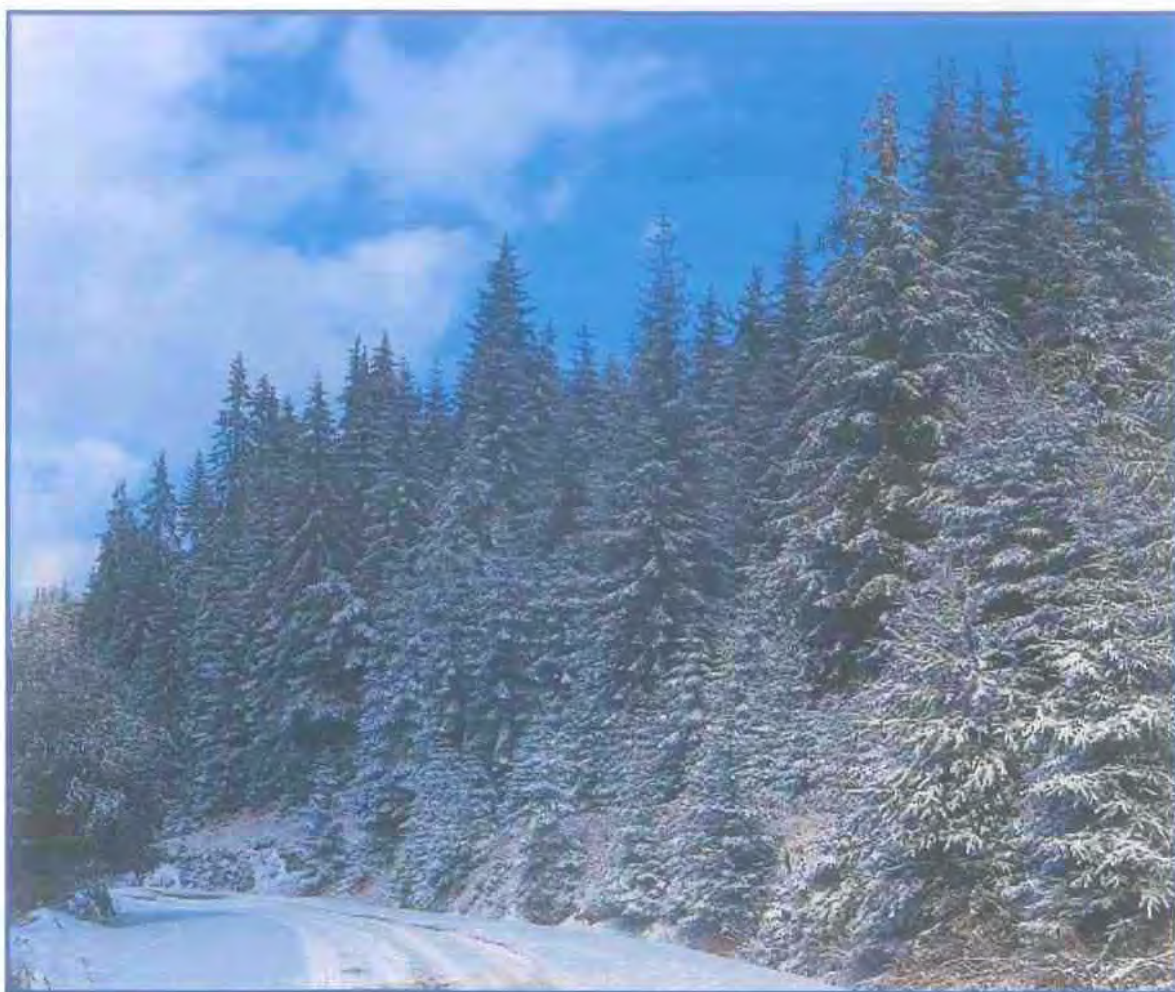

Π3.5 ΠΗΓΕΣ ΤΟΥ ΠΟΤΑΜΟΥ ΑΓΓΙΤΗ ΚΑΙ ΣΠΗΛΑΙΟ ΤΟΥ ΜΑΑΡΑ

Π3.6 ΔΑΣΟΣ ΕΛΑΤΙΑΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΔΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, Γ. (2001) Γη, Ένας Μικρός και Εύθραυστος Πλανήτης.

Αθήνα: Gutenberg

ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΔΡΑΜΑΣ ΑΕ. (2003) 'Αργοτουρισμός στο Νομό Δράμας'. Δράμα: ΑΝΕΔ.

ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΔΡΑΜΑΣ ΑΕ. (2001) 'Κοινοτική Προτοβουλία Leader II'. Δράμα: ΑΝΕΔ.

ΓΕΡΑΚΗΣ, Π. Α., ΒΕΡΕΣΟΓΛΟΥ, Δ. και ΚΑΛΜΠΟΥΡΤΖΗ, Κ. (1998) 'Αειφορική Ανάπτυξη Γεωργικών Πόρων'. Διδακτικές Σημειώσεις. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Τμήμα Γεωπονίας. Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ

ΔΕΦΝΕΡ Α., (1999) 'Σχεδιασμός για τον Ελεύθερο Χρόνο (Τουρισμός-Πολιτισμός-Αθλητισμός'. Διδακτικές Σημειώσεις. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης. Βόλος: ΤΜΧΠΠΑ

ΖΑΧΑΡΑΤΟΣ, Γ. (2000) 'Το αναγκαίο σχήμα και θεσμικό πλαίσιο άσκησης της τουριστικής πολιτικής στην Ελλάδα σήμερα'. στο Π. Τσάρτας (επ) Τουριστική ανάπτυξη: Πολυεπιστημονικές προσεγγίσεις. Αθήνα: Εξάντας. 39-67.

ΚΕΠΕ (2000) Μελέτη Τουριστικής Ανάπτυξης Νομού Εύβοιας. Εκθέσεις 37.

Αθήνα: ΚΕΠΕ...

ΚΟΚΚΩΣΗΣ, Χ. και ΠΑΡΠΑΪΡΗΣ, Α., (1995) 'Φέρουσα ικανότητα: Καταλύτης διαμόρφωσης αρμονικών σχέσεων τουρισμού και περιβάλλοντος'. Τουρισμός και περιβάλλον: επιλογές για βιώσιμη ανάπτυξη. Ημερίδα, Τεχνικά χρόνια- 5:95.

ΚΟΤΙΟΣ, Α. - ΣΑΡΑΤΣΗΣ 1. και ΡΟΥΝΤΗΣ, Α. (1998) 'Στρατηγικό Σχέδιο Ανάπτυξης της Διευρυμένης Ν.Α. Δράμας – Καβάλας – Ξάνθης', ερευνητική μελέτη Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος

ΚΟΤΙΟΣ, Α.. (2003) 'Περιφερειακό Περιβαλλοντικό Σχέδιο Αειφόρου Τουρισμού του Νομού Μαγνησίας', ερευνητική μελέτη στα πλαίσια του προγράμματος RESITE II/ECOSERT/ΚΕΚΑΝΑΜ, Βόλος: ΤΜΧΠΠΑ

ΜΟΔΙΝΟΣ, Μ.(1996) Η Αρχαιολογία της Ανάπτυξης-Πράσινες Προοπτικές., Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

ΜΠΕΡΙΑΤΟΣ Η., (2001) 'Χωροταξία III: Περιβαλλοντικός Σχεδιασμός και Πολιτική', Τόμος Β. Διδακτικές Σημειώσεις, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος: ΤΜΧΠΠΑ

ΜΠΡΙΑΣΟΥΛΗ, Ε. (2000) 'Σχεδιασμός τουριστικής ανάπτυξης: χαρακτηριστικές προσεγγίσεις' στο Π. Τσάρτας (επ) Τουριστική ανάπτυξη: Πολυεπιστημονικές προσεγγίσεις, Αθήνα: Εξάντας, 123-148.

ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΔΡΑΜΑΣ - Δ/ΝΣΗ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ (2003) 'Πρόταση Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης Ν.Δράμας', Δραμα: ΝΑ Δράμας

ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ., (2000) 'Στρατηγικό Σχέδιο Ανάπτυξης Νομού Δράμας', Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος: ΤΜΧΠΠΑ

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΝΟΜΟΥ ΔΡΑΜΑΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΔΑΣΩΝ (1995) 'Τα δάση Νομού Δράμας', Δράμα.

ΤΣΑΡΤΑΣ, Π. (1995) Αειφορική ανάπτυξη και τουρισμός, προβληματισμοί και προτάσεις για έναν διαφορετικό τύπο τουριστικής ανάπτυξης, Αθήνα: ΕΚΚΕ

ΤΣΑΡΤΑΣ, Π.- ΜΑΝΩΛΟΓΛΟΥ, Ε. και ΜΑΡΚΟΥ, Α. (2001) Ποιοτικά χαρακτηριστικά και τάσεις ζήτησης εσωτερικού τουρισμού. Αθήνα: ΕΚΚΕ.

ΥΠΕΧΩΔΕ - Β' ΚΠΣ. (ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1999) 'Χωροταξικό Σχέδιο Περιφέρειας Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης: Γ' Φάση'. Θεσσαλονίκη: ΥΠΕΧΩΔΕ

ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ, Ε.(1995). Η τουριστική προβολή σε επίπεδο νομού: ο νέος θεσμός των ΝΕΤΠ. ΑΘΗΝΑ: ΕΕΤΑΑ

ΙΣΤΟΧΩΡΟΣ

<http://www.drama.gr>

<http://www.dramanet.gr>

<http://www.ota.gr/drama/nomos>

<http://www.falakro.gr/>

<http://www.wineroads.gr/NewGreekRoad5gen.htm>

<http://www.alistraticave.gr/indexen.htm>

<http://www.minenv.gr>

<http://www.eot.gr>

<http://www.esye.gr>

<http://www.ypes.gr>